

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

KÜLTÜREL MİRASIN ALGILANMASI VE SUNUMU
YÖNELİK KORUMA VE TASARIM YAKLAŞIMI:
İZNİK VE ANTİK ROMA TİYATROSU

Anıl YAVUZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mimarlık Anabilim Dalı

Rölöve ve Restorasyon Programı

Danışman

Doç. Dr. Elvan Ebru OMAY POLAT

Temmuz, 2023

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**KÜLTÜREL MİRASIN ALGILANMASI VE SUNUMU
YÖNELİK KORUMA VE TASARIM YAKLAŞIMI:
İZNİK VE ANTİK ROMA TİYATROSU**

Anıl YAVUZ tarafından hazırlanan tez çalışması 19.07.2023 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı, Rölöve ve Restorasyon Programı **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Elvan Ebru OMay POLAT
Yıldız Teknik Üniversitesi
Danışman

Jüri Üyeleri

Doç. Dr. Elvan Ebru OMay POLAT, Danışman
Yıldız Teknik Üniversitesi

Doç. Dr. Yasemen SAY ÖZER, Üye
Yıldız Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Neriman ŞAHİN GÜÇHAN, Üye
Orta Doğu Teknik Üniversitesi

Danışmanım Doç. Dr. Elvan Ebru Omay Polat sorumluluğunda tarafımda hazırlanan “Kültürel Mirasın Algılanması ve Sunumuna Yönelik Koruma ve Tasarım Yaklaşımı: İznik ve Antik Roma Tiyatrosu” başlıklı çalışmada veri toplama ve veri kullanımında gerekli yasal izinleri aldığımı, diğer kaynaklardan aldığım bilgileri ana metin ve referanslarda eksiksiz gösterdiğimi, araştırma verilerine ve sonuçlarına ilişkin çarpıtma ve/veya sahtecilik yapmadığımı, çalışmam süresince bilimsel araştırma ve etik ilkelerine uygun davrandığımı beyan ederim. Beyanımın aksinin ispatı halinde her türlü yasal sonucu kabul ederim.

Anıl YAVUZ

İmza

aileme,

TEŞEKKÜR

Büyük bir heyecanla çalıştığım tez süreci boyunca, beni yalnız bırakmayan, destekleyen ve ilham veren kişilere olan derin minnettarlığımı ifade etmek isterim.

Başta, heves duyduğum çalışma konumu keşfetmeme yardımcı olan, süreç boyunca doğruya yönelten, mesleğimi daha iyi tanımama yardım eden, Sayın Danışmanım Doç. Dr. Elvan Ebru OMA Y POLAT’a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Çalışmamı daha iyi anlayarak içselleştirmemi sağlayan, Sayın Jüri Üyelerim Prof. Dr. Neriman ŞAHİN GÜÇHAN ve Doç. Dr. Yasemen SAY ÖZER’e kıymetli katkıları ve görüşleri için teşekkür ederim.

Eğitim hayatımın önemli bir parçasını oluşturan, Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Bölümü ve Rölöve-Restorasyon Lisansüstü Programının değerli öğretim üyelerine, sonsuz özverileri ve katkıları için teşekkür ederim. Ayrıca, mimarlık eğitimim boyunca, hayatı, mesleği ve yaşamı bana tarifleyen sayın Prof. İsmet AĞARYILMAZ’a teşekkürü borç bilirim.

Hayatımın her anında yanımda olan, sevgi ve desteklerini esirgemeyen annem, babam, ağabeyim ve tüm aileme, hayallerimin peşinden koşmamı sağladıkları için minnettarım.

Tez sürecimin her adımında, yanımda olan sevgili Nilsu’ya teşekkür etmek istiyorum. Yalnızca bir destek kaynağı olmayıp, ilgisi ve önerileriyle, bu serüveni benim için değerli hale getirdi.

Aynı zamanda, deneyimleriyle bana rehberlik eden, ışık tutan tüm çalışma arkadaşlarıma içten teşekkürlerimi sunarım. Sizlerin desteği ve katkıları için minnettarım.

Sonsuz teşekkürlerimle,

Anıl YAVUZ

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR	iv
KISALTMA LİSTESİ	viii
ŞEKİL LİSTESİ	viii
TABLO LİSTESİ	xii
ÖZET	xiii
ABSTRACT	xv
1 GİRİŞ	17
1.1 Literatür Özeti.....	26
1.2 Tezin Amacı.....	28
1.3 Hipotez.....	30
1.4 Yöntem.....	30
2 KÜLTÜREL MİRASIN ALGILANMASI, YORUMLANMASI VE SUNUMU	33
2.1 Kavramsal Gelişim.....	35
2.2 Uluslararası Tüzük ve Anlaşmalar.....	60
2.3 Koruma ve Tasarım Yaklaşımı Üzerinden Değerlendirme	70
3 ÇALIŞMA ALANININ TANIMLANMASI İZNİK VE ANTİK ROMA TİYATROSU	75
3.1 İznik Yerleşim Tarihi.....	79
3.2 İznik: Onarım, Koruma ve Restorasyon Çalışmaları Tarihi	96
3.3 İznik Antik Roma Tiyatrosu	103
3.3.1 Genel Bilgiler	106
3.3.2 Yapının Tarihçesi	107
3.3.3 Arkeolojik Kazı Çalışmaları.....	112
3.3.4 Güncel Durum Tespitleri.....	117
3.4 İznik UNESCO Dünya Miras Adaylığı Süreci	122
4 KORUMA VE TASARIM YAKLAŞIMI İZNİK VE ANTİK ROMA TİYATROSU	126
4.1 Kültürel Odak Alanlarının Tespiti	129
4.1.1 Somut Kültürel Miras Odak Alanlarının Tespiti.....	130
4.1.2 Somut Olmayan Kültürel Miras Odakları	137
4.2 Analiz Çalışmaları	140
4.2.1 İznik ve Çevresi.....	141

4.2.2 İznik Tarihi Kent Merkezi	151
4.2.3 İznik Antik Roma Tiyatrosu	165
4.2.4 Analiz Sonuçlarının Değerlendirilmesi	175
4.3 Örnek Kentsel Alanların İncelenmesi	179
4.3.1 Bamberg Kenti, Almanya	180
4.3.2 Ferrara Kenti, İtalya.....	182
4.3.3 Dubrovnik Kenti, Hırvatistan	184
4.3.4 Korfu Adası, Yunanistan	186
4.4 Koruma Ölçütleri ve Hedef Stratejilerin Belirlenmesi	188
5 SONUÇ	191
KAYNAKÇA	195
A KÜLTÜREL ODAK ALANLARININ İNCELENMESİ	203
B ANALİZ ÇALIŞMALARI	231
TEZDEN ÜRETİLMİŞ YAYINLAR	235

KISALTMA LİSTESİ

ICAHM	International Committee for the Management of Archaeological Heritage
ICCROM	The International Center for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property
ICIP	International Committee on Interpretation and Presentation of Cultural Heritage Sites
ICOMOS	International Council on Monuments and Sites
IUCN	The International Union for Conservation of Nature
UNESCO	United Nations Educational Scientific and Cultural Organization

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1.1 Tarihi çevre ve bileşenleri (Yavuz, 2023.).....	18
Şekil 1.2 Tarihi çevrenin zamana bağlı değişimi (Yavuz, 2023.)	19
Şekil 1.3 "Interpretation" kavramının çeşitli tanımları (Yavuz, 2023.).....	21
Şekil 1.4 Toplum ve kültürlerin döngüsü (Hall, 1997)	23
Şekil 1.5 Algı, yorumlama ve sunum şeması (Yavuz, 2023.)	24
Şekil 1.6 Tezin yöntemi (Yavuz, 2023.).....	32
Şekil 2.1 Fiziksel ve zihinsel çevre imgesinde algı ve yorum (Yavuz, 2023.)....	34
Şekil 2.2. Algılama ve yorumlama eyleminin gelişimi (Yavuz, 2023.)	35
Şekil 2.3 Algı ve yorumlama felsefesinin gelişimi (Yavuz, 2023.)	37
Şekil 2.4 Mills ve Rocky Mountains, Denver Post Gazetesi, 1913.....	41
Şekil 2.5 Yorum, algı, anlama, benimseme ve koruma ilişkisi (Tilden, 1957)	42
Şekil 2.6 Tilden prensipleri (Tilden, 1957)	43
Şekil 2.7 Ham prensipleri (Ham, 1992).....	45
Şekil 2.8 Beck ve Cable prensipleri (Cable & Beck, 1998)	47
Şekil 2.9 Sharpe, yorumlama (algılama) eyleminin amaçları (Sharpe, 1976).....	50
Şekil 2.10 Sharpe, programının aşamaları (Sharpe, 1976).....	51
Şekil 2.11 Uzzell, prensipleri (Uzzell, 1989)	53
Şekil 2.12 Howard, miras yönetimi pratikleri (Howard, 2003).....	55
Şekil 2.13 Silberman, algı, yorum ve sunum prensipleri (Silberman, 2013)	57
Şekil 2.14 Staiff anlam üretimi ve algı, yorumlama ve sunum (Yavuz, 2023.)	59
Şekil 2.15 Algı, yorum ve sunum kavramsal gelişim (Yavuz, 2023.).....	60
Şekil 2.16 ICOMOS Kültürel Mirasın Algılanması, Yorumlanması ve Sunumu Tüzüğü prensipleri (ICOMOS, 2008)	65
Şekil 2.17 Algı, yorum ve sunuma yönelik kavramsal gelişim (Yavuz, 2023.)....	69
Şekil 2.18 Koruma ve tasarım yaklaşımı: algı, yorum ve sunum programı (Yavuz, 2023.)	71
Şekil 3.1 Çalışma alanı: İznik ve çevresi (Yavuz, 2023.).....	75
Şekil 3.2 Çeşitli kentlerin çalışma alanına olan uzaklıkları (Yavuz, 2023.)	76
Şekil 3.3 Kentin farklı dönemlere ait yol güzergâhları (Weissova, 2017)	76
Şekil 3.4 İznik: alternatif rota güzergâhları (Lefort, 1993)	77
Şekil 3.5 İznik'in M.Ö.4 yüzyıldaki yaklaşık sınırı (Yavuz, 2023.)	81
Şekil 3.6 İznik: Prehistorik ve Helenistik Dönem tarih şeridi (Yavuz, 2023.).....	83
Şekil 3.7 İznik: Roma Dönemi tarih şeridi (Yavuz, 2023.).....	85
Şekil 3.8 İznik: Bizans Dönemi tarih şeridi (Yavuz, 2023.).....	88

Şekil 3.9 Hartman Schedel İznik Gravürü, 1493 (Schedel, Wolgemut, & Pleydenwurff, 1493)	90
Şekil 3.10 Matrakçı Nasuh, İznik Minyatürü, 1537 (Yurdaydın, 2014)	91
Şekil 3.11 İznik kentinin vaziyet planı 19. yüzyıl (Texier & Suat, 2002).....	93
Şekil 3.12 İznik: Osmanlı Dönemi: tarih şeridi (Yavuz, 2023.).....	93
Şekil 3.13 İznik kentinin vaziyet planı (A. M. T. Koyunluoğlu, 1935.)	94
Şekil 3.14 İznik: Cumhuriyet Dönemi tarih şeridi (Yavuz, 2023.)	95
Şekil 3.15 İznik onarım, koruma ve restorasyon çalışmaları (Yavuz, 2023.)	96
Şekil 3.16 İznik hava fotoğrafları (Harita Genel Müdürlüğü Arşivi).....	101
Şekil 3.17 Tiyatro yapısının gelişimi (Yavuz, 2023.).....	105
Şekil 3.18 Priene Antik Kenti, tiyatro yapısı (A. Yavuz, 2022.).....	105
Şekil 3.19 Tiyatro yapısının kent içerisindeki konumu (Google Earth, 2023.)...	106
Şekil 3.20 Kamusal alan olarak tiyatro yapısı (Yavuz, 2023.).....	104
Şekil 3.21 İznik Antik Roma Tiyatrosu çizimleri (Schneider, 1943).....	111
Şekil 3.22 Arkeolojik sitin tarihçesini gösteren diyagram (A. Yavuz, 2022.)	112
Şekil 3.23 Tiyatro alanı hava fotoğrafları (Hava Genel Müdürlüğü Arşivi).....	113
Şekil 3.24 İznik Antik Roma Tiyatrosu hava fotoğrafı, 1988 (Yalman, 1989)...	114
Şekil 3.25 İznik Antik Roma Tiyatrosu hava fotoğrafı, 2011 (Hava Genel Müdürlüğü Arşivi)	116
Şekil 3.26 İznik Antik Roma Tiyatrosu hava fotoğrafı, 2021 (Hava Genel Müdürlüğü Arşivi)	117
Şekil 3.27 İznik Antik Roma Tiyatrosu vaziyet planı (Yavuz, 2023.)	118
Şekil 3.28 İznik Antik Roma Tiyatrosu genel görünüm: 1 (Yavuz, 2023.)	119
Şekil 3.29 İznik Antik Roma Tiyatrosu genel görünüm: 2 (Yavuz, 2023.)	120
Şekil 3.30 İznik Dünya Mirası Adaylığı alan yönetim sınırları (Kuleli Mimarlık, 2022)	124
Şekil 3.31 İznik UNESCO Dünya Mirası Adaylığı süreci (Yavuz, 2023.).....	125
Şekil 4.1 Algı, yorum ve sunum ile koruma ve tasarım ilişkisi (Yavuz, 2023.) .	127
Şekil 4.2 Bitinya Krallığı Dönemi, kültürel miras varlıkları (Yavuz, 2023.).....	131
Şekil 4.3 Roma Dönemi, kültürel miras varlıkları (Yavuz, 2023.)	132
Şekil 4.4 Bizans Dönemi, kültürel miras varlıkları (Yavuz, 2023.)	133
Şekil 4.5 Osmanlı Dönemi, kültürel miras varlıkları (Yavuz, 2023.)	134
Şekil 4.6 Yapısal bütünlük durumu analizi (Yavuz, 2023.)	135
Şekil 4.7 Fiziksel erişim durumu analizi (Yavuz, 2023.)	136
Şekil 4.8 Bağlam ile etkileşim düzeyi analizi (Yavuz, 2023.)	136
Şekil 4.9 Ziyaretçi deneyimi analizi (Yavuz, 2023.).....	137

Şekil 4.10 İznik Çini Sanatı'nın kente yansımaları (Yavuz, 2023.).....	139
Şekil 4.11 Farklı analiz ölçekleri (Yavuz, 2023.).....	140
Şekil 4.12 İznik ve Çevresi, algı, yorum ve sunum Analizi (Yavuz, 2023.).....	141
Şekil 4.13 Merdivenlikaya ve Roma Dönemi Köprüsü (Yavuz, 2023.).....	142
Şekil 4.14 Orhangazi, Keramet Ilıcası (Yavuz, 2023.).....	143
Şekil 4.15 İznik Sahil Şeridi Çevre Düzenlemesi (Yavuz, 2023.)	143
Şekil 4.16 İznik ve çevresi, Değerler Analizi (Yavuz, 2023.).....	144
Şekil 4.17 Aykırı yerleşim unsurları ve yetersiz algı, yorum ve sunum olanakları (Yavuz, 2023.)	145
Şekil 4.18 Surdışı bölgesinde göle erişim sorunları (Yavuz, 2023.).....	146
Şekil 4.19 Göl kıyısında yer alan asfalt üretim tesisi (Yavuz, 2023.)	146
Şekil 4.20 İznik ve çevresi, sorunlar analizi (Yavuz, 2023.).....	147
Şekil 4.21 Bölgedeki tanıtıcı ve yönlendirici elemanlar (Yavuz, 2023.)	148
Şekil 4.22 Ferrara elektrikli bot seferleri (1) (Emilia Romagna Turismo, tarih yok), İznik İskelesi (2) (Yavuz, 2023.)	149
Şekil 4.23 İznik zeytincilik kültürü ve pazar alanı (Yavuz, 2023.).....	149
Şekil 4.24 İznik ve çevresi, potansiyeller analizi (Yavuz, 2023.)	150
Şekil 4.25 İznik tarihi kent merkezi, algı, yorum ve sunum analizi (Yavuz, 2023.)	151
Şekil 4.26 İznik tarihi kent merkezi, çok katmanlı yapısal izler: Roma Yolu ve İstanbul Kapı (Yavuz, 2023.).....	152
Şekil 4.27 İznik Kenti, doğal ve yapılı çevre (Yavuz, 2023.)	153
Şekil 4.28 Yeşil Cami Parkı ve yayalaştırılmış Kılıçaslan Caddesi (Yavuz, 2023.)	153
Şekil 4.29 İznik ve İznik Türk İslam Eserleri Müzesi (Yavuz, 2023.).....	154
Şekil 4.30 İznik tarihi kent merkezi, değerler analizi (Yavuz, 2023.).....	155
Şekil 4.31 Ziyarete kapalı kültürel miras varlıkları; Aziz Neophytos Kilisesi ve Böcek Ayazması (Yavuz, 2023.)	156
Şekil 4.32 Sivil mimarlık örnekleri ve strüktürel bozulmalar (Yavuz, 2023.)	156
Şekil 4.33 Kent Surları ve niteliksiz müdahaleler (Yavuz, 2023.).....	157
Şekil 4.34 Dubrovnik Kent Surları, batı duvarları (Society of Friends of Dubrovnik Antiquities, tarih yok)	157
Şekil 4.35 Arkeolojik alanların âtil ve tanımsız durumu (Yavuz, 2023.).....	158
Şekil 4.36 Atatürk Caddesi, trafik yükü ve otopark sorunu (Yavuz, 2023.)	159
Şekil 4.37 İznik'in doğusundaki otoyol inşaatı (Yavuz, 2023.)	159
Şekil 4.38 Surdışı bölgesindeki yeni yapılaşma eğilimi (Yavuz, 2023.).....	160
Şekil 4.39 Lefke Kapı Mevki, sanayi ve üretim tesisleri (Yavuz, 2023.)	160

Şekil 4.40	İznik tarihi kent merkezi, sorunlar analizi (Yavuz, 2023.).....	161
Şekil 4.41	İznik Antik Roma Tiyatrosu ve Aziz Neophytos Kilisesi arkeolojik kazı alanı (Yavuz, 2023.).....	162
Şekil 4.42	Çok katmanlı kültürel miras varlıkları; sırasıyla Ayasfoya ve Nilüfer Hatun İmareti (Yavuz, 2023.).....	163
Şekil 4.43	Bamberg Dünya Mirası Ziyaretçi Merkezi, sanal gezinti (Zentrum Welterbe Bamberg, tarih yok)	163
Şekil 4.44	İznik tarihi kent merkezi, potansiyeller analizi (Yavuz, 2023.).....	164
Şekil 4.45	İznik Antik Roma Tiyatrosu: Osmanlı çini fırını (Yavuz, 2023.).....	165
Şekil 4.46	İznik Antik Roma Tiyatrosu galeriler (Yavuz, 2023.)	166
Şekil 4.47	İznik Antik Roma Tiyatrosu seyir noktaları (Yavuz, 2023.).....	166
Şekil 4.48	İznik Antik Roma Tiyatrosu, değerler analizi (Yavuz, 2023.).....	167
Şekil 4.49	İznik Antik Roma Tiyatrosu; <i>cavea</i> ve <i>galerilerdeki</i> strüktürel bozulmalar (Yavuz, 2023.)	168
Şekil 4.50	İznik Antik Roma Tiyatrosu, aykırı yerleşim unsurları (Yavuz, 2023.)	169
Şekil 4.51	İznik Antik Roma Tiyatrosu, genel görünüm (Yavuz, 2023.).....	169
Şekil 4.52	Arkeolojik çalışmalar sırasında açığa çıkarılan eserler (Yavuz, 2023.)	170
Şekil 4.53	İznik Antik Roma Tiyatrosu, dönem ekleri (Yavuz, 2023.).....	170
Şekil 4.54	İznik Antik Roma Tiyatrosu, sorunlar analizi (Yavuz, 2023.).....	171
Şekil 4.55	İznik Antik Roma Tiyatrosu, Bursa Büyükşehir Orkestrası, 2020 (Bursa Büyükşehir Belediyesi, 2020).....	173
Şekil 4.56	İznik Antik Roma Tiyatrosu, potansiyeller analizi (Yavuz, 2023.) ...	174
Şekil 4.57	Bamberg, konum ve alan yönetimi sınırları (Google Earth, 2023.)...	180
Şekil 4.58	Örnek kentsel alanların incelenmesi, Bamberg (Yavuz, 2023.).....	181
Şekil 4.59	Ferrara, konum ve alan yönetimi sınırları (Google Earth, 2023.)	182
Şekil 4.60	Örnek kentsel alanların incelenmesi, Ferrara (Yavuz, 2023.).....	183
Şekil 4.61	Dubrovnik, konum ve alan yönetimi sınırları (Google Earth, 2023.)	184
Şekil 4.62	Örnek kentsel alanların incelenmesi, Dubrovnik (Yavuz, 2023.)	185
Şekil 4.63	Korfu Adası, konum ve alan yönetimi sınırları (Google Earth, 2023.)	186
Şekil 4.64	Örnek kentsel alanların incelenmesi, Korfu Adası (Yavuz, 2023.)....	187

TABLO LİSTESİ

Tablo 2.1	Bölüm başlıkları.....	34
Tablo 2.2	“Kültürel Miras Alanlarının Algılanması, Yorumlanması ve Sunumu Tüzüğü” araştırma soruları (ICOMOS, 2008)	63
Tablo 2.3	Tüzükte yer alan kavramların Türkçe karşılıkları (ICOMOS, 2008) ...	64
Tablo 3.1	İznik onarım, koruma ve restorasyon çalışmaları (M.Ö. 4. yy- M.S. 20. yy.)	97
Tablo 3.2	İznik onarım, koruma ve restorasyon çalışmaları (1950-1967).....	98
Tablo 3.3	İznik onarım, koruma ve restorasyon çalışmaları (1967-1990).....	99
Tablo 3.4	İznik onarım, koruma ve restorasyon çalışmaları (1990 ve sonrası) ..	102
Tablo 3.5	Arkeolojik kazı çalışmalarının evreleri.....	113
Tablo 3.6	İznik Dünya Miras seçim kriterleri (UNESCO, 2014)	123
Tablo 4.1	Somut kültürel odak alanlarının tespiti.....	134
Tablo 4.2	Değer, sorun ve potansiyellerin tespiti	175
Tablo 4.3	Örnek kentsel alanların incelenmesi	180
Tablo 4.4	Algı, yorum ve sunum programlarına yönelik koruma ölçütleri ve stratejiler (Yavuz, 2023.)	189

Kültürel Mirasın Algılanması ve Sunumuna Yönelik Koruma ve Tasarım Yaklaşımı: İznik ve Antik Roma Tiyatrosu

Anıl YAVUZ

Mimarlık Anabilim Dalı

Rölöve ve Restorasyon Programı

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Doç. Dr. Elvan Ebru OMA Y POLAT

Algı, yorumlama ve sunum, kültürel mirasa yönelik sürdürülebilir ve bütüncül koruma hedeflerinin sağlanmasında önemli tasarım araçlarının üretilmesini sağlayan kavramlardır. Bu olgular, toplum ile kültürel miras alanları arasında daha etkin bir etkileşim ortamı açığa çıkararak, alana yönelik anlam ve değerlerin benimsenmesine katkı sağlamaktadır. Bu doğrultuda tez, koruma ve tasarım yaklaşımı olarak kültürel mirasın gelecek nesillere aktarılmasında önemli birer etken haline gelen algı, yorumlama ve sunum kavramlarının İznik ve Antik Roma Tiyatrosu kapsamında tartışılmasına, tanımlanan değer, sorun ve potansiyellerin tespitine yoğunlaşmaktadır.

Bu tez çalışması, ilk olarak, algı, yorumlama ve sunum kavramlarını, ulusal ve uluslararası literatürde araştırmakta ve bu yaklaşımlar üzerinden eleştirel bir bakış açısı sunmaya odaklanmaktadır. Bu inceleme ile, kavramların ortaya çıkışı, farklı alanlarda ne anlama geldiği, koruma alanındaki gelişimi kuramsal olarak tartışılmıştır. Algı, yorumlama ve sunum kavramlarının koruma alanı içerisindeki kapsamı, tarihi çevre, toplum ve kültür olgularıyla ilişkili olarak irdelenmiştir.

Kavramsal çalışmaların ardından, çalışma alanı olarak belirlenen İznik ve Antik Roma Tiyatrosu'nun yerleşim ve koruma tarihi, yazılı kaynaklar ve arşiv araştırması üzerinden incelenmiştir. Böylece, alışma alanının arkeolojik ve mimari nitelikleri açığa çıkarılmıştır.

Elde edilen veriler, analiz çalışmalarını yönlendirecek olan kültürel odak alanlarının tespitinde önemli bir girdi olarak yer almıştır. Yürütülen araştırma ve tespit çalışmalarının sonucunda çalışma alanı, *İznik ve evresi (1)*, *İznik Tarihi Kent Merkezi (2)* ve *İznik Antik Roma Tiyatrosu (3)* olmak üzere 3 farklı ölçekte analiz edilmiştir. Alanın değer, sorun ve potansiyellerini ortaya çıkaran bu analizler, algı, yorum ve sunum programının kurgulanmasında, belirleyici bir rol üstlenmiştir.

Yapılan çalışmalarla, zengin bir kültürel birikime sahip olan İznik'in ve bu birikimin önemli bir parçası olan Antik Roma Tiyatrosu'nun algılanmasına, yorumlanması ve sunumuna yönelik önemli değer, sorun ve potansiyeller keşfedilmiştir. Sonuç olarak, algı, yorumlama ve sunum kavramları bağlamında, İznik ve Antik Roma Tiyatrosu'na yönelik analiz çalışmaları ve değerlendirmeler, bu alanda geliştirilecek koruma ve tasarım çalışmalarına katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kültürel Miras, Algı, Sunum, İznik, İznik Antik Roma Tiyatrosu

Interpretation and Presentation of Cultural Heritage as a Design and Preservation Approach: Iznik and The Ancient Roman Theatre

Anıl YAVUZ

Department of Architecture

Building Survey and Restoration Program

Master of Science Thesis

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Elvan Ebru OMA Y POLAT

Interpretation and presentation, as fundamental components of a conservation and design approach, play a crucial role in the development of integrated and sustainable preservation goals. These concepts contribute to the appreciation of the significance and values of a place by establishing a connection between cultural heritage sites and society. Within this context, the focus of this thesis is to argue and define the values, threats and potentials associated with heritage interpretation and presentation, which are considered essential instruments for transmitting cultural heritage to future generations.

To begin with, this thesis conducts an investigation of the terms "interpretation" and "presentation" in both national and international literature, presenting a novel critical perspective on these concepts. This examination process delves into the emergence of these notions, their varied interpretations across different professions, and their conceptual background within the field of conservation. The conceptual background of interpretation and presentation is examined with the notions of the historical environment, society, and culture.

Following the conceptual analysis, the settlement and preservation history of Iznik and the Ancient Roman Theatre, designated as the study area, are explored through written sources and archival research. This approach unveils the architectural and archaeological characteristics of the study area. The data obtained in this process play a significant role in identifying the cultural focal areas that will guide the subsequent analytical work. Consequently, the study area is analyzed at three different scales: *Iznik and its Surroundings (1)*, *The Historical Town of Iznik (2)*, and the *Iznik Ancient Roman Theatre (3)*. The studies conducted to reveal the values, threats, and potentials of the study area, based on the analyses made, have been instrumental in the development of an interpretation and presentation program.

Through extensive research, significant values, problems and potentials have been identified concerning the interpretation and presentation notions of Iznik and Ancient Roman Theatre which is renowned for its rich cultural inheritance. Consequently, comprehensive analyses and assessments of Iznik and the Ancient Roman Theatre in terms of interpretation and presentation concepts will greatly aid in the conservation and design efforts within this domain.

Keywords: Cultural Heritage, Interpretation, Presentation, Iznik, Iznik Ancient Roman Theatre

1 GİRİŞ

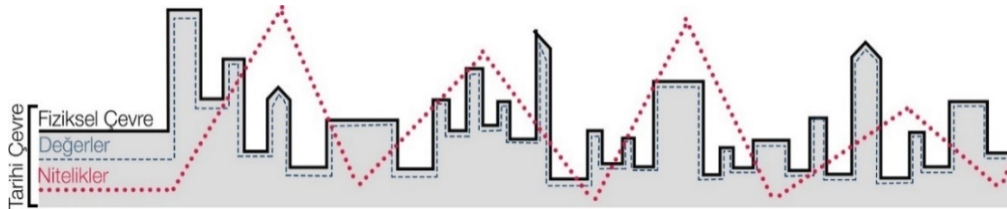
İnsanlık var olduğu zamandan beri sahip olduğu anıları yaşatmak ve anıların tanıkları olan unsurları korumaya çalışmıştır (Erder, 2021). Tarih boyunca unutmak veya unutulmaktan çekinen insanlar, yaşanmışlıkları kendi bünye ve çevrelerinde kalıcı bir ize dönüştürmenin yollarını aramışlardır. İnsanlığın var olabilme savaşı olarak tanımlanabilecek bu arayış, nesiller arası aktarım ihtiyacını doğurmuştur. Kısacası, insan belirli bir zamanda var olduğunu kanıtlayabilmek ve tecrübelerini paylaşabilmek için gelecekle iletişim kurmanın yollarını araştırmıştır. Kısıtlı bir yaşam süresine sahip olduğunu ve evrenin sadece küçük bir kısmında yer aldığını fark eden insanlar, değerlerini gelecek nesillere miras olarak aktarabilmek için farklı yöntemler geliştirmiştir (Erder, 1999). Yaşanmışlıkların temsilcisi olan miras ise, gelecek nesillere bir kılavuz misali tarih boyunca yol göstermiştir. Böylelikle miras varlıkları, insanlığın ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir.

Kişisel yaşantıların ardında yer alan çeşitli somut veya somut olmayan miras unsurları bireylerin, toplumların ve kültürlerin oluşmasına neden olmuştur. Oluşumların sahip olduğu değer ve niteliklerin, nesiller boyunca aktarılmasında yazı, resim, müzik ve mimarlık gibi çeşitli sanat alanları etkin bir biçimde kullanılmıştır (Staiff, 2017). İnsanlar, tarih boyunca kaybettikleri yakınları için mezarlar ve anıtlar inşa etmiş, anılarını duvarlara ve tuvallere işlemiş, acılarını çalgıların ve müziğin eşliğinde anlatarak geleceğe aktarmıştır. Böylelikle kültürel mirasın aktarımı, insanlık için her zaman bir arayış olarak üretim ve tüketim eylemlerinin konusu olmuştur.

Toplumlar ve nesiller arası aktarım yollarının şekillenmesi, kültürel miras varlıklarının sahip olduğu değer ve anlamların evrilmesine neden olmuştur. Anlamlar paylaşıldıkça çoğalmış, bireysel olgular kitlelere ulaşarak toplumları ortak bir yığının çeperinde birleştirmiştir. Paylaşılan değer ve anlamlar, temel bir sunum etkinliği olarak miras varlıklarına farklı derinlikler kazanmıştır (Hall, 1997). Bu kapsamda algı, yorum, sunum kavramları, anlam üretiminin merkezinde yer alarak kültürleri beslemiştir (Hall, 1997).

Tarihi Çevre Kavramı

Çevre bağlamı toplum bilinci, tarih, yaşam ve kültür olgusu kapsamında gerçekleşen insan ve doğa arasındaki her türlü tanımlı veya tanımsız ilişkilerden oluşmaktadır. Sürekli etkileyen ve etkilenen olarak kurulan bu ilişkiler, doğal ve yapay etmenlerin tümüyle birlikte çevre kavramını kurgulamaktadır. Süregelen etkileşimler sonucunda, çevre kavramı, durmaksızın her yeniye cevap verme güdüsüyle birlikte dönüşüp değişme eğilimini göstermektedir. Bu süreç içerisinde yaşanan değişimler, çevre kurgusunun zaman içerisinde biçimsel olarak evrilmesine neden olmaktadır (Erder, 1999). Zaman faktörünün, çevre kavramına eklenmesiyle, bağlam tarihi bir perspektif kazanmaktadır. Zaman ve tarihin ortaya çıkardığı yeni bakış açısı, çevrenin sınırlarını hem gelecek hem de geçmiş yönde genişletmektedir. Zaman çerçevesinde genişleyen ortamda, ortaya çıkan veya var olmaya çalışan yaşanmışlıklar dizisi, çevrenin fiziksel bileşenlerine ayrı bir nitelik kazandırmaktadır. Zamanın ve olayların kaçınılmaz getirisi olarak öne çıkarılan unsurlar, toplumsal düzen içerisinde, nitelikler üzerinden kültürel değerlere bağlanmakta ve fiziksel bir ortam olan çevre, yaşayan bir organizmaya dönüşmektedir. Zengin değer ve niteliklere sahip olan bu sarmalın ortaya koyduğu bütünlük ise tarihi çevre kavramını oluşturmaktadır (Şekil 1.1).

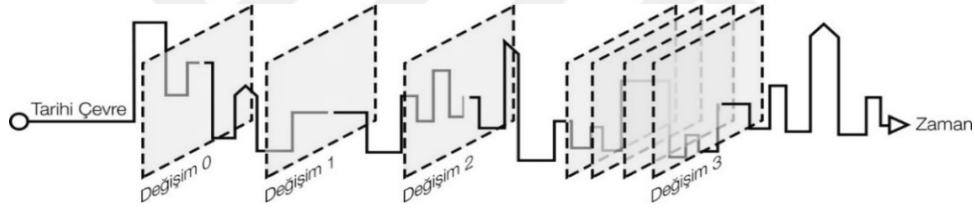

Şekil 1.1 Tarihi çevre ve bileşenleri (Yavuz, 2023.)¹

Tarihi çevre kavramı, söz konusu yaşanmışlıklar dizisinin en önemli ve güvenilir tanımlarından birisi olarak gündelik yaşantıya eşlik etmektedir. Bu nedenle olmalıdır ki insanlığın tarihi çevreyi oluşturan anıtlara değer verme eğilimi, ilk yerleşim çabalarından itibaren gözlemlenmektedir (Erder, 2021). Yeryüzünün erken yerleşimlerini oluşturan topluluklardan, günümüze kadar uzanan bu koruma güdüsü, çağdaş koruma tekniklerinin gelişmesiyle, gelecek nesillerle bir bağ kurmanın yolu olarak görülmüş ve kültürel miras niteliğindeki yapılar geçmişin birer tanığı olarak yaşatılmaya çalışılmıştır.

¹ Yazar tarafından üretilen diyagramlar, bu tez çalışması esnasında ortaya konulmuştur.

İnsanoğlunun ilk yerleşim çabalarından itibaren gözlemlenen koruma güdüsü, özellikle 19. yüzyılla beraber derin bir sekteye uğratılmıştır. Bu yüzyıl içerisinde gelişen teknoloji ve hızlı sanayileşme, insan yaşantısını değiştirmeye ve yeni ihtiyaçların hızlı bir şekilde doğmasına neden olmuştur (Ahunbay, 2014). Tarihi çevre bağlamında yaşam, üretim ve tüketim hızı hiç olmadığı kadar artmış, ortaya konulan buluşlar, insanlığın çevresini değiştirmeye başlamıştır (Erder, 1999). Bu süreç içerisinde, yaşamın hızlanmasıyla birlikte çevreye eklemlenmeye çalışan herhangi bir yeni, farklı açılardan katmanlaşarak çoğalmaya başlamıştır. Böylelikle sosyal ve yapısal dokuya entegre olmaya çalışan yeni, çevrenin sosyal, ekonomik ve politik temellerini etkileyecek birden fazla değişim sürecinden geçmesine neden olmuştur (Şekil 1.2). Özellikle endüstrileşme ve modern kentleşme gibi gelişimlerin getirdiği yenilikler, tarihi çevreyi, çağdaş koruma kavramlarından uzak bir biçimde işlevsel bir tavır üzerinden insan hayatına entegre etmek üzerine odaklanmıştır.

Şekil 1.2 Tarihi çevrenin zamana bağlı değişimi (Yavuz, 2023.)

İnsanoğlunun tanık olduğu bu değişim süreci, tarihi çevrenin korunmasını bir tartışma konusu haline getirmiştir. Böylelikle kültürel miras varlıklarının korunmasına dair birçok mimar, arkeolog ve sanat tarihçileri gibi uzmanlar fikirler geliştirip, çalışmalar ortaya koymaya başlamıştır (Erder, 2021).

Artan koruma kaygılarına karşılık, erken koruma ilkeleri ortaya atılmış ve çeşitli koruma yaklaşımları başta Avrupa kentlerinde olmak üzere dünyanın çeşitli yerlerinde uygulanmaya başlanmıştır (Ahunbay, 2014). Uzmanların, onarım odaklı yaklaşımları, yapıların sadece fiziksel olarak kurtarılmasına yönelik kurgulanmış ve yapıların ruhuna eşlik eden anlam ve değerlerinin aktarılmasına ve sunumuna yeteri önem verilmemiştir. Bu nedenle, kültürel miras varlıklarının anlamlarını fazla önemsenmeden çevrelerinden koparılarak tekil birimler halinde korunmuştur (Erder, 2021). Miras unsurlarının sahip olduğu bağlamsal ilişkileri arka planda tutan bu yaklaşım, tarihi çevrelerde geri dönüşü olmayan tahribatlara neden olmuştur. Çağdaş koruma ilkelerinin gelişmesiyle, kültürel miras varlıklarının

somut ve somut olmayan tüm bileşenleri ve çevresiyle birlikte korunması gerektiği kabul edilmiştir (ICOMOS, 1964). Koruma eyleminin geçirdiği bu değişim, eylemin kendisine algı, yorum ve sunum kavramlarını kazandırmıştır.

Bu bağlamda koruma eylemine yönelik erken yaklaşımlar, antik dünya ve mimari mirasa karşı takdir duygusunun gelişimiyle ifade edilmiştir. Örneğin, çeşitli şair, besteci, ressam gibi sanatçıların geçmişe yönelik üretimleri, geçmişin tanıklığını gösteren kültürel mirasa yönelik ilk algılama ve yorumlama eylemleri, benimseme ve anlama olgularının gelişmesini sağlayarak, günümüzdeki koruma çalışmalarının temelini oluşturmuştur (Jokilehto, 1986).

Çağdaş koruma ilkelerinin gelişmesiyle, kültürel miras varlıklarının çevrelerine ve sahip oldukları anlamlara değer veren çalışmalar çoğaltılmaya başlamıştır (Erder, 1999). Özellikle 1964 yılındaki Venedik Tüzüğü ile kurgulanmaya başlanan çağdaş koruma eylemi içerisinde, tarihi unsurların çevresiyle birlikte toplumlar arasında bir bağ kurmanın önemi vurgulanmıştır (Howard, 2003). Bu doğrultuda, literatürde '*heritage interpretation*' olarak bilinen kavram ortaya çıkmış ve kültürel miras varlığıyla birey arasındaki bağ kurmanın sosyal bir süreci olarak tanımlanmıştır (ICOMOS, 2008). Koruma eylemiyle sıkı bir ilişki içerisinde olan kavramın karşılığı olarak, ulusal kaynaklarımızda '*algılama*' ve '*yorumlama*' tanımları kullanılmaktadır.

Kavramın, ulusal literatürde farklı karşılıklara sahip olması, kuramsal temelin oluşturulmasını güçleştirmektedir. Yeterli kuramsal dayanağının kurulamaması, kavramların koruma pratiklerinde etkin bir şekilde kullanılamamasına neden olmuştur. Bu bağlamda tez, literatürde farklı kullanımlara dikkat çekmek ve sağlam kuramsal temeli kurgulayabilmek adına öncelikle algı, yorumlama ve sunum kavramlarını ele alarak yeni bir bakış açısı oluşturmaya çalışmaktadır.

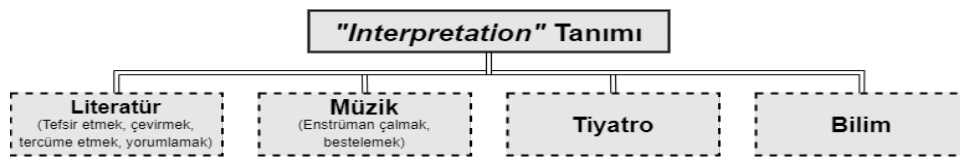
Algı Kavramı

Algı kavramı, bireylerin çevrelerinden duyuşal verileri nasıl içleştirdiği üzerine odaklanmaktadır. Doğal ve tarihi kültürel mirasın sahip olduğu görsel ve işitsel imgelerin, bireyler tarafından işlenmesi çevreleriyle doğrudan bir ilişki ortamını gerektirmektedir. Algı eylemi üzerinden kurulan ilişki, çevreyle bireyi yakınlaştırmaktadır (Perren & Mlecek, 2015).

Yorumlama Kavramı

Yorumlama kavramı, bireyler tarafından edinilen verilerin işlenmesi ve anlamlandırılması anlamına gelmektedir (Cambridge University Press, tarih yok). Bireyler doğal ve tarihi çevrelerinde yer alan kültürel miras varlıklarını, çeşitli duyuşal şekillerde edinirken, sahip oldukları değer ve anlamları yorumlama kavramı üzerinden geliştirmektedirler.

Uluslararası literatürde '*heritage interpretation*' olarak kullanılan kavramın, Türkçedeki karşılıkları incelendiğinde, farklı tanım ve açıklamalarla karşılaşılmıştır.² En temel anlamıyla dilimizde '*yorumlama*' olarak yer alan kavram derinlemesine incelendiğinde, çeşitli uzmanlık alanlarında farklı tanımların ortaya çıktığı gözlemlenmiştir. Örneğin, kavram sanat teorisinde farklı temsillerin konuyu ele alma şeklini veya seyircilerin bir sanat eserinden edindikleri farklı anlamları ifade etmekte, müzik performanslarında, parçanın farklı bir beste ile ele alınışı olarak tanımlanmakta, Tiyatro sanatında, aynı senaryonun farklı bir yönetmen ve oyuncu ekibiyle canlandırılması olarak kullanılmakta, Dil biliminde bir dilden başka bir dile çeviriyle ilişkilendirilmekte ve Bilim alanında ise hipotezlerin veriler ışığından değerlendirilmesiyle tanımlanmaktadır (Merriam-Webster, tarih yok). Sıralanan örnekler üzerinden kavramın, çeşitli uzmanlık alanlarında, kendine öz bir tanımlama geliştirdiği gözlemlenmiştir (Şekil 1.3). Bu yaklaşıma göre, kavramın, korumaya özgü bir karşılığının da belirlenmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Gerekli tanımın belirlenmesi için kavramın koruma alanı üzerindeki etkisi araştırılmıştır.

Şekil 1.3 "Interpretation" kavramının çeşitli tanımları (Yavuz, 2023.)

Koruma alanı içerisinde yürütülen incelemeler sonucunda ise kavramın, sosyal ve kültürel bir aktarım süreci içerisinde eğitim ve bilinç arttırmaya yönelik bir toplum hizmeti olarak benimsenmesinin daha uygun olduğu gözlemlenmiştir (Silberman, 2013). Bu nedenle, tez kapsamında, kültürel miras varlıklarının sahip olduğu anlam ve ilişkileri ortaya çıkaran eğitimsel bir aktive olarak tanımlanan kavramın, karşılığı

² "Interpretation" kavramının Türkçe karşılığı; açıklamak, yorumlamak, tefsir etmek, icra etmek (oyun, müzik vb.), tercüme etmek, çevirmek gibi farklı anlamlara sahiptir (Cambridge University Press, tarih yok).

olarak '*algı ve yorumlama*' tanımlarının kullanılmasına karar verilmiştir. Birbirinden farklı anlamlara gelen iki farklı tanım, aslında koruma alanında '*heritage interpretation*' olarak bilenen sosyal sürecin tümünü yansıtmaktadır. Duyusal veriler, algı yoluyla edinilmekte, yorumlama eylemi üzerinden anlamlandırılmakta ve üretim ve tüketim süreçleriyle sunulmaktadır. Bu bağlamda, algı ve yorumlama kavramlarının bireysel kullanımı, '*heritage interpretation*' olarak bilinen tanımının, ulusal literatürde, kavramsal arka planının oluşmasını güçleştirmektedir. Bu nedenle, tezin ilerleyen bölümlerinde, algı ve yorumlama olarak ele alınan tanım, detaylıca açıklanarak kuramsal araştırma derinleştirilecektir. Bu kapsamda algı ve yorumlama olarak tanımlanan süreç, kültürel miras varlıklarıyla toplum arasında sözlü, yazılı, görsel ve işitsel metotlarını bütünlüyci bir şekilde ele almaktadır (Silberman, 2013).

Belirlenen yöntemler üzerinden, kültürel mirasın sahip olduğu değer ve anlamların toplum tarafından idrak edilmesini sağlayan algı ve yorumlama, kültürel mirasa dair bilinç ve farkındalık geliştirilmesine katkı sağlamaktadır. Oluşturulan bu ortam içerisinde, birey ve toplumlar kültürel mirasın devamlılığın sağlanmasında etkin bir rol üstlenerek koruma eylemine doğrudan destek olmaktadır (Özçakır, 2012).

Sonuç olarak, algı ve yorumlama kavramları, kültürel miras varlığına dair koruma durumunun garanti altına alınabilmesi adına kitlesel bir iletişim yöntemini ortaya koyan toplumsal bir süreci tanımlanmaktadır. Kültürel mirasın sürdürülebilmesi ve geniş çaplı koruma hedeflerinin sağlanabilmesi için alana gömülü anlam ve değerlerin topluma aktarımını sağlayan algılama ve yorumlama süreci, koruma eyleminin ana araçlarından biri olarak görülmesi gerekmektedir.

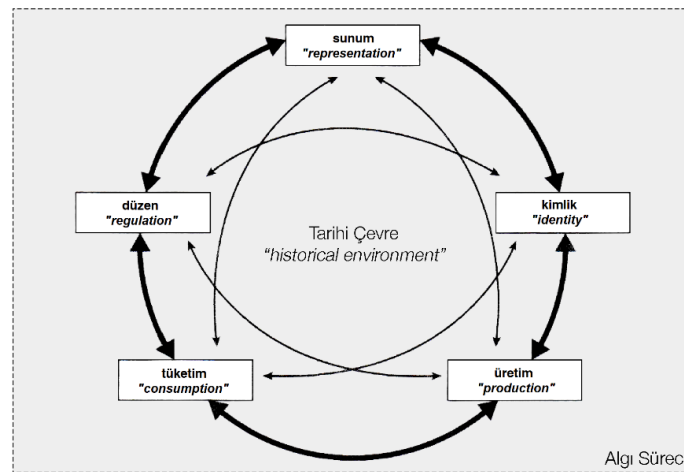
Özetle, tez kapsamında, koruma alanının bir aracı olarak algı ve yorumlama kavramları, kültürel mirasın insanlığa aktarımından kullanılan çeşitli anlam ve yöntemlerin bütününe kapsamaktadır. Kültürel miras varlığının sahip olduğu ve bünyesinde yer alan değerleri ortaya çıkarmayı amaçlayan her türlü eylem, aktivite ve araç, algı ve yorumlamanın kapsamına girmektedir (Howard, 2003).

Sunum Kavramı

Kültürel miras varlıklarının algılanması ve yorumlanması incelenirken, bu süreçle doğrudan ilişkili '*presentation*' tanımı tez boyunca '*sunum*' kavramı olarak ele

alınacaktır.³ Sunum, kültürel miras varlıklarının algılanması ve yorumlanması sürecindeki en önemli röper noktası olarak koruma pratiğinin içinde yer almaktadır. Birey ve toplum üzerinde algılama eylemini başlatan, destekleyen her türlü aktarım şekli, sunumun kapsamı içerisinde yer almaktadır (Howard, 2003). Sunum, içsel bir keşif yolculuğu olan algılama sürecini başlatarak elde edilen verilerin yorumlanmasıyla süreç içerisinde gelişmektedir. Bu nedenle sunum kavramının, algı ve yorumlama sürecinin belirli bir noktasında konumlandırılması yerine algı ve yorum sürecinin, tümüne yayılan ve birbirinden ayrılmaz bir bütün olarak ele alınması gerekmektedir. Bu bağlamda, Stuart Hall, sunumu, belirli bir iletişim kanalı üzerinden kültürleri ve gelenekleri oluşturan ve yöneten bir anlamlandırma sanatı olarak betimlemiştir (Hall, 1997). Çevre ve bileşenlerine anlam katan bu olguyu bir genel süreç olarak tanımlayan bu yaklaşım, sunumun, paylaşılan anlamlar üzerinden toplum ve kültürleri şekillendirdiğini öne sürmektedir.

Bu açıdan bakıldığında, kültürel miras varlıklarının sunumunun, aslında algılanma ve yorumlama sürecinin bir parçası olduğu anlaşılmaktadır. Bu yaklaşıma göre, algılama ve yorumlama altyapısının oluşturulabilmesi için sunuşun var olması gereklidir. Buradan hareketle, sunum eyleminin bir nevi algı ve yorumlama sürecinin hem tepkeni hem de ürünü olduğu söylenebilmektedir. Sunum, birey tarafından tüketilmeli, yeniden üretilmeli ve bir düzen içerisinde mirasa özgü değeri ortaya koymalıdır (Şekil 1.4). Böylelikle algı ve yorumlama eylemleri, tanımlanan koruma hedeflerine ulaşabilmektedir.

Şekil 1.4 Toplum ve kültürlerin döngüsü (Hall, 1997)

³ “Presentation” tanımı, sergileme, sunum ve teşhir olmak üzere üç farklı anlama sahiptir (Cambridge University Press, tarih yok).

Algı, yorumlama ve sunum kavramları incelendiğinde, kavramların birbirleriyle doğrudan ilişkili oldukları gözlemlenmektedir. Algı, yorum ve sunum kavramları, süreç içerisinde sürekli olarak birbirlerini tetikleyerek bireyin tecrübesini desteklemektedir. Bu kapsamda, sunulanın algılanması, algılananın yorumlanması ve yorumlananın yeniden sunulması şeklinde devamlı süregelen ve iki kavramı da tetikleyen bir döngüden söz edilebilmektedir. Söz konusu iki kavram arasındaki etkileşim, içsel bir keşif yolculuğunun bir sonucu olarak evrilmektedir. Bu sebeptendir ki algılama ve yorumlama, Tilden tarafından bilgiye dayalı bir keşif olarak tanımlanmıştır (Tilden, 1957). Bu çerçevede, algı ve yorum bir ürün veya sonuç değil, tam aksine bireysel keşifle bağlı olarak sürecin başlı başına kendisidir.

Algı, yorumlama ve sunum kavramları üzerinden aktarım sistemini daha detaylı inceleyebilmek adına *'duyusal verilerin işlenmesi'*, *'işlenen verilerin anlamlandırılması'* ve *'çeşitli yöntemlerle aktarımın sağlanması'* süreçlerinden oluşan alternatif bir şema kurulabilir (Şekil 1.5). Oluşturulan şemanın bileşenleri şu şekilde açıklanabilir; verilerin işlenmesi, algılama, işlenen verilerin anlamlandırılması, yorumlama, çeşitli yöntemlerle aktarımın sağlanması ise sunum eylemi olarak süreç içerisinde yer almaktadır.

Şekil 1.5 Algı, yorumlama ve sunum şeması (Yavuz, 2023.)

Şema üzerinden anlatılmaya çalışılan algı, yorum ve sunum kavramlarının, birey veya toplumla ilişkisi, korumanın en temel araçlarından biri olarak, kitlesel iletişimin altyapısını inşa etmektedir. Oluşturulan aktarım ortamı, birey ve toplumlarda, kültürel mirasa yönelik bilinç ve farkındalığın gelişmesine ön ayak olmaktadır. Kültürel mirasın benimsenmesini sağlayan duyguların bireylerde gelişmesi, insan tabiatının temel içgüdülerinden biri olan koruma eylemini tetikleyerek bireyi kültürel mirasın korunmasında etkin sorumluluk sahibine dönüştürmektedir (Howard, 2003). Bireyle kültürel miras varlığı arasındaki sorumluluk ilişkisinin kurulabilmesi için algı, yorum ve sunum kavramları, koruma pratiği içerisinde etkin şekilde yer almalıdır.

Tarihi Çevrede Algı, Yorum ve Sunum Kavramı

Tarihi çevrenin kültürel odaklı bileşenleri, toplum ve kültürlerin şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadır (Hall, 1997). Söz konusu bileşenlere özgü değer ve anlamların anlaşılması, takdir edilmesi ve benimsenmesi ise doğrudan algı, yorumlama ve sunum kavramlarıyla ilişkilidir. Bu kapsamda, kültürel mirasın algılanması ve sunumu kavramı, insan benliğinde yer alan koruma güdüsüyle var olmaktadır. Kültürel mirasın algılanması, yorumlanması ve sunumu, bilinçsel üretim, çoğaltma ve paylaşma sürecinin bir özetidir. Birey ve toplumu içine dahil eden, toplumsal bir süreç olarak algı, yorumlama ve sunumun odağında toplum belleği yer almaktadır (Howard, 2003).

Bireyin alandaki tecrübesi, algı, yorum ve sunum yolculuğuna katkı sağlamaktadır. Somut veya somut olmayan her türlü bileşeniyle çevre, gündelik yaşam içerisinde, ziyaretçiler için oldukça tek düzedir. Bireylerin çevredeki deneyimi esnasında, ilişki kuramadığı her türlü kültürel miras ögesi, onun için bağlamın arka planında kalmaktadır. Bireyin ilişki kuramadığı kültürel miras varlığı ise doğrudan yok olma tehlikesiyle karşıyadır. Öte yandan birey, çevresinde yer alan bazı kültürel miras unsurlarını, tecrübeleri üzerinden deneyimlerken, onlara özgü birtakım değer ve nitelikler kazandırmaktadır. Elde edilen yeni özellikler, bireyin zihninde, kültürel varlığın birer temsilcisi rolünü üstlenmektedir. Tecrübelerin yoğunlaşmasıyla, temsil gücü artan nesneler, birey için ayrı bir önem kazanmaktadır. Bireyin içsel yolculukları sonucunda, öne çıkmaya başlayan nesneler, insan belleği için önemli birer röper noktası haline gelmektedir. Kişinin gelecek keşiflerine kılavuzluk ederek düşsel varoluşunu şekillendiren bu kültürel miras nesneleri, süreç içerisinde sahip oldukları değer ve anlamlar sayesinde birey için vazgeçilmez birer unsur haline gelmektedir. Böylelikle insan, içsel dünyasında çeşitli değerler kazanan miras varlıklarının sürdürülebilirliği için bir koruma güdüsü geliştirmektedir.

Bu doğrultuda, kültürel miras varlığı ile ziyaretçi arasında ilişki kurabilmek adına bir aracıya ihtiyaç duyulmaktadır. Miras varlıklarının tercümanı olarak tanımlanabilecek bu arayüz, algı ve yorumlama felsefesinin kendisiyle doğrudan alakalıdır. Algı, yorumlama ve sunum olarak tanımlanan bu süreç hem koruma hem de tasarım yaklaşımının bir parçası olarak, kültürel mirasın korunması ve yönetiminde önemli bir aracı olarak yer almaktadır (ICOMOS, 2013).

1.1 Literatür Özeti

İznik ve Antik Roma Tiyatrosu olarak belirlenen çalışma alanı sınırları içerisinde, kültürel mirasın algılanması, yorumlanması ve sunumu kavramlarının koruma ve tasarım yaklaşımı olarak ele alındığı bu tez çalışmasında, kapsamlı bir literatür taraması yapılmıştır. Çalışma alanının tarihi ve kültürel önemi; algı, yorum ve sunumu şekillendiren kavramsal temelleri, eleştirel yaklaşımları ve pratiğe yönelik uygulamaları inceleyebilmek için yürütülen bu çalışma sırasında çok sayıda kitap, dergi, daha önceden yazılmış tez, makale, bildiri, seyahatname ve internet belgeleri incelenerek kapsamlı bir sentez çalışması yapılmıştır.

Algı, yorum ve sunum kavramlarına yönelik kuramsal temelin araştırıldığı ve eleştirel bir bakış açısının oluşturulmaya çalışıldığı ilk bölümde, *Cevat Erder'in Tarihi Çevre Kaygısı* ve *Tarihi Çevre Algısı* ve *Jukka Jokilehto'un A History of Architectural Conservation* kitapları, sıkça kullanılan kaynakların başında yer alarak kavramsal dayanakların belirlenmesinde önemli bir katkıda bulunmuştur. Ayrıca, *Stuart Hall* tarafından kaleme alınan *Representation Cultural Representations and Signifying Practices* ve *Peter Howard'ın Heritage Management, Interpretation, Identity* isimli çalışmaları, algı, yorum ve sunum kavramlarının tarihi çevre, kültür ve toplum çerçevesinde değerlendirilmesi sürecinde çalışmaya derinlik kazandırmıştır.

Tezin ikinci bölümü, oluşturulan kuramsal dayanakların üzerinden kavramsal gelişim ilişkisine odaklanmaktadır. Bölüm içerisinde, *Freeman Tilden'in Amerika Milli Park Hizmetleri'ndeki tecrübelerini* özetleyen *Interpreting Our Heritage* kitabı, kültürel mirasın algılanması ve yorumlanmasına yönelik çalışmanın temelini oluşturarak, araştırma sürecini desteklemiştir. *Tilden* tarafından sunulan prensipler dizisi, algı ve yorum kavramlarına yönelik sistematik bir yaklaşım getirmesiyle ön plana çıkmaktadır. Algı ve yorum kavramlarının temel dayanaklarını oluşturan bu çalışmaya ek olarak, *Russel Staiff'ten Re-imagining Heritage Interpretation: Enchanting the Past-Future* kitabı ve *Neil Asher Silberman'ın Heritage Interpretation as Public Discourse: Towards a New Paradigm* makalesi gibi koruma alanı içerisinde yer alan uzmanların geliştirdiği çalışmalar, kavrama yönelik eleştirel bir bakış açısı yaratarak kültürel mirasın algılanması ve yorumlanması tanımlarının yaşadığı paradigma kaymasını yansıtmaktadır. Algı ve yorumlama kavramlarının teorik yaklaşımını inceleyen bu çalışmaların yanı sıra,

David Uzzell tarafından düzenlenen ve iki ciltten oluşan *Heritage Interpretation* bildiri yayınları, algı, yorum ve sunum kavramlarının pratiğe yönelik gelişimlerini irdeleyerek, ziyaretçi yönetimi ve deneyimi kavramlarının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Ayrıca, ICOMOS ve UNESCO gibi kuruluşlar tarafından oluşturulan uluslararası tüzük ve anlaşmalar da kavramlara yönelik yönlendirici prensipler tanımlayarak, araştırmaya katkı sağlamıştır. Bu doğrultuda sıkça kullanılan kaynaklar arasında 2008 yılında ICOMOS tarafından düzenlenen *Kültürel Miras Alanlarının Algılanması ve Sunumu Tüzüğü* yer almaktadır. Kültürel mirasın etkili bir şekilde algılanması, yorumlanması ve sunumu üzerine yönerge ve prensipler sunan tüzük, tez çalışması için önemli bir referans niteliği taşımaktadır. Öte yandan 1990 tarihli *Arkeolojik Mirasın Korunması ve Yönetim Tüzüğü* ve 1999 tarihli *Uluslararası Kültürel Turizm Tüzüğü* kültürel miras alanları için uluslararası düzenlemelere odaklanarak, kavramlara uygulamaya yönelik bir yönlendirici rolü üstlenmektedir.

İznik ve Antik Roma Tiyatrosu olarak belirlenen çalışma alanı üzerinde bir dizi analiz ve inceleme yürüten tezin üçüncü bölümünde, *Sencer Şahin'in İznik (Nicaea) in the Hellenistic and Roman Periods* çalışması, *Semavi Eyice'nin Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi'nde* yayımlanan *İznik Tarihçesi ve Eski Eserleri* ve *Tunca Toker ve Zafer Kendik* tarafından hazırlanan *Nikaia İznik* adlı kitabı, çalışma alanının tarihsel gelişimini aktarmasıyla katkı sağlamaktadır. Bu kaynaklara ek olarak *Haluk Çetinkaya'nın Kuruluşundan Osmanlı'ya İznik* kitabı ve *E. Füsun Alioğlu* tarafından hazırlanan *İznik Tarihsel Yapılar ve Koruma Yaklaşımı için Temel İlkeler* isimli araştırması, çalışma alanında yer alan kültürel miras varlıkları ve koruma tarihlerine yönelik önemli verileri açığa çıkarmaktadır. Bunların yanı sıra 1935 yılında *Ahmet Memduh Turgut Koyunluoğlu* tarafından kaleme alınan *İznik ve Bursa Tarihi* isimli kitap, çalışma alanının, Erken Cumhuriyet Dönemi evresindeki durumuna açıklık getirerek, tarihsel gelişim sürecindeki önemli bir evreye ışık tutmaktadır. Tüm bunlara ek olarak Charles Texier, Strabon, Alfons Maria Schneider ve Evliya Çelebi gibi çeşitli uzman ve gezginlerin anlatı ve gözlemleri de İznik'in ve Antik Roma Tiyatrosu'nun tarihinin okunmasına destek olarak, araştırma sürecine katkı sağlamıştır.

Tezin üçüncü bölümü, ilerleyen kısımda İznik Antik Roma Tiyatrosu'na odaklanmaktadır. Bu bölümde yapının son dönem arkeolojik kazılarını üstlenen

ekip üyelerinden *Ali Kazım Öz* ve *Aygün Ekin Meriç* tarafından yazılan *İznik Roma Tiyatrosu* isimli kitaptan sıkça faydalanılmıştır. Ayrıca, İznik Antik Roma Tiyatrosu hakkında önemli bulgu ve veriler, *Bedri Yalman*, *Ayşin Özügül* ve *Aygün Ekin Meriç* başkanlığında *Kazı Sonuçları Toplantıları*'nda yayımlanan bildirilerden elde edilmiştir. Öte yandan Tiyatro yapılarına yönelik genel bir bilginin elde edilmesinde, *Margeret Bieber'in The History of Greek Theatre Architecture* ve *Daria De Bernardi Ferrero'nun Batı Anadolu'nun Eski Çağ Tiyatroları* adlı kitaplarından yararlanılmıştır.

Yürütülen araştırma ve incelemenin ardından, tezin dördüncü bölümü, çalışma alanı üzerindeki tespit ve analiz çalışmalarına yoğunlaşmaktadır. Önceki bölümlerinde kullanılan kaynaklara ek olarak, bu bölüm içerisinde, saha gezilerinde yürütülen fotoğraflama ve belgeleme çalışmaları, analiz sürecine katkı sağlamıştır. Çalışma alanına yönelik gözlem ve incelemeleri ortaya dökmekte olan verilere ek olarak, Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu, İznik Belediyesi ve Millî Savunma Bakanlığı Harita Genel Müdürlüğü'nden elde edilen görsel ve yazınsal dokümanlar, analiz ve sentez çalışmalarına ışık tutmuştur. Ayrıca *Kuleli Mimarlık* tarafından hazırlanan *İznik Yönetim Planı* ve içeriğinde yer alan ölçüt ve değerlendirmeler tez kapsamında kullanılan bir diğer önemli kaynakların başında gelmektedir.

Sonuç olarak, 4 ana bölüm üzerinden yürütülen tez kapsamında, taranan kaynak yelpazesi, algı, yorum ve sunuma yönelik mevcut araştırmalarla sentezlenmiş; boşlukları belirlemiş ve çalışma alanı özelinde değer ve niteliklerin tespit edilmesiyle birlikte bir araştırma süreci yürütülmesine katkı sağlanmıştır.

1.2 Tezin Amacı

Bu tez, kültürel mirasın korunması ve yönetimine katkı sağlamak amacıyla, algı, yorum ve sunuma yönelik kapsamlı bir araştırma ve analiz sürecini içermektedir. Çalışmanın ana amacı ise, kültürel mirasa yönelik geniş çaplı koruma hedeflerinin bütüncül ve sürdürülebilir şekilde planlanmasına katkı sağlamaktır.

Belirlenen bu hedef doğrultusunda, tez öncelikli olarak, algı, yorumlama ve sunum kavramlarının kuramsal dayanaklarını araştırarak kavramsal arka plan kurgusunu oluşturmayı hedeflemektedir. Literatür taraması esnasında tespit edilen, *'heritage*

interpretation” kavramına yönelik algı ve yorumlama olarak tanımlanan iki farklı kullanımın, araştırma sürecinde açıklığa kavuşturulması amaçlanmaktadır. Böylelikle, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde yürütülecek süreçlere sağlam bir temel sağlanabilecektir.

Tezin bir başka amacı ise çeşitli kültürel katmanlarla zengin bir tarihsel bağlama sahip olan çalışma alanının, değer ve önemini okumak, keşfetmek ve çözümlemek üzerine kurulmuştur. Belirlenen hedef doğrultusunda çalışma, tarihsel süreç içerisinde gömülü mevcut değerleri araştırarak alandaki gözle görülmeyen değer ve potansiyelleri ortaya çıkarmaktadır. Araştırma boyunca, farklı kültürel katmanların incelenmesi; çeşitli kültürel varlıkların arasındaki ilişkilerin belirlenmesi ve geliştirilmesine yardımcı olarak, çalışma alanı özelinde kültürel mirasın kapsamlı bir şekilde okunabilir ve anlaşılabilir olmasına destek sağlayacaktır.

Çalışma alanının tarihsel ve kültürel birikimine yönelik derin bir irdeleme çalışması yürüten tez aynı zamanda, alanın mevcut algı, yorum ve sunum olanaklarını değerlendirmektedir. Kültürel miras varlıklarının, algı, yorum ve sunuma yönelik mevcut altyapı ve yaklaşımlar üzerinden değerlendirilmesiyle, birtakım değer, sorun ve potansiyeller belirlenecektir. Ayrıca çalışma alanı kapsamında, kültürel odak alanları tespit edilecek ve başta değer, sorun ve potansiyel olmak üzere bir dizi derin analiz çalışmaları yürütülecektir. Elde edilen bulgular sonucunda, çalışma alanı üzerinde öngörülen koruma ve tasarım uygulamalarına ışık tutan ve gerekli koruma ölçütleri ve hedef stratejilerin geliştirilmesine katkı sağlayan araştırma çıktılarının elde edilmesi hedeflenmektedir.

Belirlenen bu hedeflere ek olarak, tez kapsamında, İznik’in ve Antik Roma Tiyatrosu’nun araştırma ve analiz çalışmaları sonucunda tespit edilen kültürel anlam ve değerlerinin, okunabilirlik ve anlaşılabilirlik düzeyinin artırılması amaçlanmaktadır. Araştırma, bütüncül bir algı, yorum ve sunum programının temellerine katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Ayrıca bu tezin, henüz ziyaretçi yönetimi ve algı, yorum ve sunum programına yönelik bir kurguya sahip olmayan İznik kentinin UNESCO Dünya Mirası Adaylığı sürecine de katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1.3 Hipotez

İznik ve Antik Roma Tiyatrosu kapsamında, etkin bir algı, yorum ve sunum programının oluşturulmasına destek sağlaması beklenen bu çalışma, alanda yürütülecek koruma ve tasarım uygulamalarına ışık tutacaktır. Algı, yorum ve sunum programlarına yönelik bir takım yönlendirici bulgu elde etmeyi hedefleyen bu hipotez doğrultusunda, tez çalışmasını yönlendirecek araştırma soruları belirlenmiştir. Etkin bir algı ve sunum programının oluşturulmasının korumanın vazgeçilmez bir aşaması olduğu hipotezi ile kurgulanan; çalışma alanının sahip olduğu çeşitli kültürel katmanlarını ve tarihi bağlamını inceleyerek kültürel mirasın önem ve değerinin öne çıkaran bu çalışmanın araştırma soruları;

- Kültürel mirasın algılanması, yorumlanması ve sunumu ile ilgili temel kavram ve teorik dayanaklar nelerdir?
- İznik ve Antik Roma Tiyatrosu olarak belirlenen çalışma alanında yer alan kültürel miras varlıklarının algılanması, yorumlanması ve sunumuna yönelik mevcut durumu nedir?
- Çalışma alanı özelinde kültürel mirasın algılanması, yorumlanması ve sunumuna yönelik değerleri korumak, sorunları azaltmak ve potansiyelleri desteklemek için ne tür önlem ve stratejiler belirlenebilir?

Belirlenen araştırma soruları üzerinden tezin strüktürü yapılandırılmıştır.

1.4 Yöntem

Bu tez, İznik ve Antik Roma Tiyatrosu için bütüncül ve sürdürülebilir bir kültürel mirasın algılanması, yorumlanması ve sunumu programının geliştirilmesini amaçlamaktadır. Buradan hareketle, tezin yöntemi birbiriyle bağlantılı 4 bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölüm, çalışmayı '*heritage interpretation*' tanımının ulusal ve uluslararası literatür içinde taranması ve incelenmesiyle başlamaktadır. Tarihi çevreyle kültürel mirasın algılanması, yorumlanması arasındaki ilişkiyi tartışarak net bir arayüzün oluşturulmasıyla devam etmektedir. Ardından, İznik ve Antik Roma Tiyatrosu'nun çalışma alanı olarak seçilmesini gerekçeleriyle açıklamaktadır.

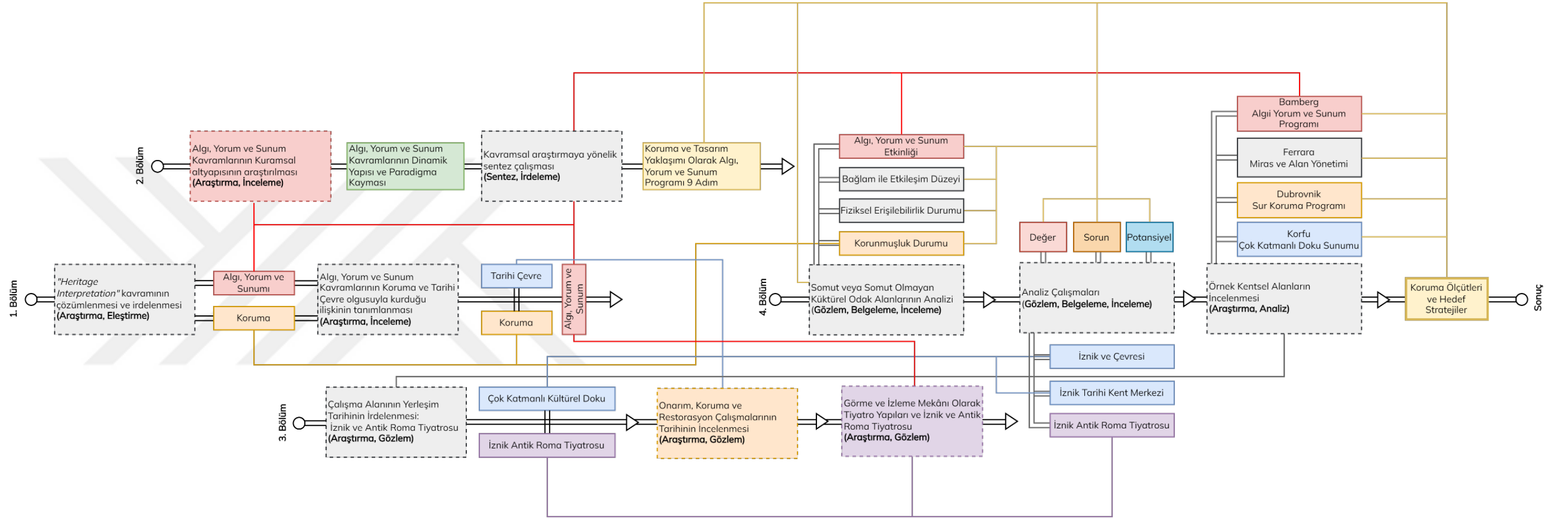
Tezin ikinci bölümünde, ilgili ulusal ve uluslararası literatür, kapsamlı bir şekilde gözden geçirilmiş ve kültürel mirasın algılanması, yorumlanması ve sunumuna yönelik erken koruma çabalarından çağdaş uygulamalara doğru uzanan kuramsal gelişim incelenmiştir. Bu derleme sonucunda, kavramlara yönelik paradigma değişikliğinin tanımlamak için kavramsal dayanaklar oluşturulmuştur. Ayrıca literatür sentezi, seçilen çalışma alanı için kültürel mirasın algılanması, yorumlanması ve sunumuna yönelik programın geliştirilmesini sağlamaktadır. Oluşturulan program, algı, yorum ve sunum kavramlarını çok yönlü şekilde ele alarak '*Başlangıç*', '*Tasarım ve Uygulama*' ve '*Değerlendirme*' olmak üzere 3 farklı başlık altında tasarlanmıştır.

Üçüncü bölüm, İznik'teki yerleşim tarihinin ve Antik Roma Tiyatrosu'nun derinlemesine okunmasına odaklanmaktadır. Bu şekilde, çalışma alanı içinde yer alan tarihsel ve kültürel değerlerin farklı katmanlarını ortaya çıkararak, bütünsel bir algı, yorum ve sunum programı kurgulanması için temel oluşturulmaktadır.

Dördüncü bölüm, çalışma alanı üzerindeki saha gezileri, gözlem ve belgelemeler esnasında tespit edilen, somut veya somut olmayan kültürel mirası varlıkları üzerinden bir değerlendirme yaparak başlamaktadır. İnceleme çalışmasının sonucunda, çok katmanlı miras oluşumunu içeren 3 farklı analiz ölçeği üzerinde değer, sorun ve potansiyel analizleri yürütülmektedir. Analiz çalışmalarının ardından elde edilen veriler, örnek kentsel alanların karşılaştırmalı analizi ile desteklenerek, İznik ve Antik Roma Tiyatrosu için koruma ölçütlerinin ve hedef stratejilerin belirlenmesine rehberlik edecek verilerin tespit edilmesini sağlamaktadır. Bölümün son kısmında, çalışma alanı için birtakım ölçüt ve stratejiler içeren yol haritası, ikinci bölümde oluşturulan programla karşılaştırılarak, açıklanmaktadır.

Böylelikle yöntem, tarihsel, kültürel, mimari ve koruma boyutlarını kapsayan bütüncül ve sürdürülebilir algı, yorum ve sunum yaklaşımını ortaya koymaktadır (

Şekil 1.6). Söz konusu farklı yaklaşımları bir araya getirerek, çalışma alanı İznik ve Antik Roma Tiyatrosu için oluşturulan bu yöntem diğer benzer alanlar için bir model olarak da hizmet edebilme değerine sahiptir.

Şekil 1.6 Tezin yöntemi (Yavuz, 2023.)

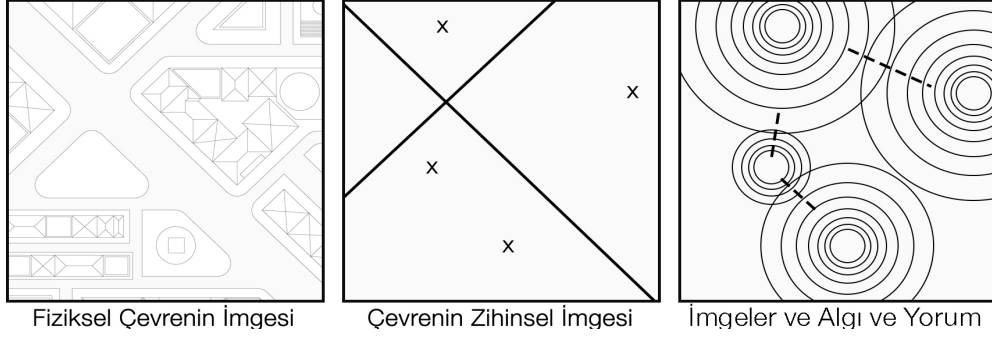
KÜLTÜREL MİRASIN ALGILANMASI, YORUMLANMASI VE SUNUMU

Algı, yorum ve sunum kavramları, insan anlayışının gelişimindeki en önemli bileşenlerin arasında yer almaktadır. Tarih boyunca insanın gerçeklik arayışı içerisinde, çevre ve bileşenlerini anlamlandırma sürecinde söz konusu kavramları etkin bir şekilde kullanmıştır (Weaver, 1976). Çevreyi anlamlandırma sürecinde, insan benliğinde yer alan merak duygusu, insanı ve yaşadığı çevreyi keşfetmeye yöneltmiştir. Bu keşif sürecinde, algı ve yorum eylemi insan için bir pusula görevi üstlenerek gerçek ve anlama erişmeyi hedeflemiştir. Çevresinde çeşitli sunumlar içinde var olan insan, algı ve yorum süreçleri üzerinden bağlamla ilişki kurmuştur.

Nesneyle birey arasında sosyal bir süreç haline gelen algı ve yorum kavramları, zamanla insan anlayışı üzerine bir metafor olmaktan öteye geçerek, nesneyle düşünce arasındaki aracı haline gelmiştir (Staiff, 2017). Bireyler duyu organlarıyla algılamış, yorum serüvenleriyle, nesneler hakkında fikir sahibi olmuştur. Üretilen fikirler, bireyin algı ve yorumlarıyla, çoğalarak paylaşılmaya başlanmıştır. Birbirinin sürekli tetikleyen algı, yorum ve sunum kavramları, böylelikle, nesneleri düşünme ve anlama yeteneğinin geliştirilmesi sürecine evrilmiştir.

Bu bağlamda, algı, yorum ve sunum faaliyetleri, yaşanmışlıkların bir getirisi olarak çevrenin çeşitli unsurlarında yoğunlaşmaktadır. Bu odaklanmanın, sebebi sevinç, coşku, hüzn gibi çeşitli duyguları çağrıştıran olayların, bu çevreyle kurmuş olduğu ilişkiler özütünden kaynaklanmaktadır. Algı, yorum ve sunum eylemlerinin yoğunlaştığı bu alanlar, çevrede ayrı bir önem kazanarak odak alanlarına evrilmektedir. Bu tarz dönüşümler için en uygun örnek olarak tarihi ve kültürel miras varlıkları rahatlıkla gösterilebilir. Zaman içerisinde önemli olaylara tanıklık ederek, çevrede ön plana çıkan tarihi ve kültürel miras unsurları, böylelikle algı, yorum ve sunum faaliyetlerinin yoğunlaştığı konuların başında gelmektedir.

Algı, yorum ve sunum sürecinin sonucunda, tarihi çevre bağlamında ön plana çıkan birtakım fiziksel unsurlar, yapısal sınırlarını aşarak, bireyin zihninde bir röper noktası haline dönüşmektedir. Algı, yorum ve sunumun, belirli noktalardaki faaliyeti yoğunlaştıkça birey, çevreyle algılama ve yorumlama ilişkilerini güçlendirmektedir (Şekil 2.1).

Şekil 2.1 Fiziksel ve zihinsel çevre imgesinde algı ve yorum (Yavuz, 2023.)

Tüm bunların ışığında, algı ve sunum, tarihi çevre bağlamında bireylerin geçmişini anlama kabiliyetini oluşturan ana etkenler olarak şekillenmektedir. Tarihi çevreler, zaman ötesinden taşıdıkları değerlerden ötürü geçmişin en güvenilir kaynakları arasında yer almaktadır (Uzzell, 1988). Önemi geçmişe dayalı bu tarz değerlerin, bireyler tarafından anlaşılabilir olması için bir çeşit iletişim aracı gereklidir. Geçmiş bir nesne üzerinden görmeyi ve anlamayı sağlayan bu didaktik olmayan iletişim boyutunun aracı algı, anlamlandırma süreci yorumlama, kanalı ise sunum olarak tanımlanabilmektedir.

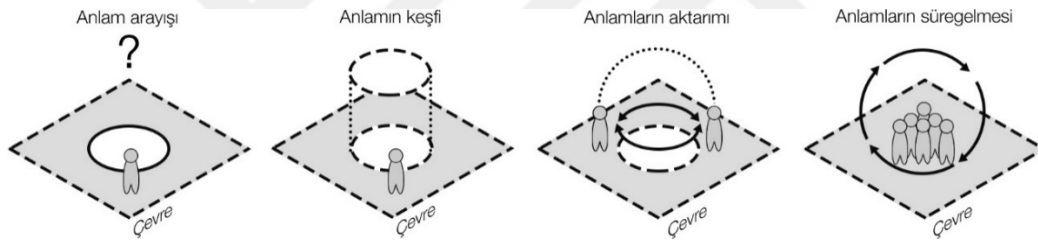
İnsan anlayışıyla doğrudan ilişkili tanımların, tarihi alanlarda ve koruma eyleminin içerisindeki rolünün ortaya çıkarılabilmesi için tezin bu bölümünde, öncelikli olarak algı, yorum ve sunum olgularının kavramsal gelişimi, çeşitli başlıklar üzerinden araştırılmıştır. Söz konusu kavramlar ve ortaya konulan tanımlar, koruma tüzük ve kılavuz metinleri üzerinden irdelenmiştir. Algı, yorum ve sunum kavramlarına yönelik yürütülen çalışmanın sonucunda ise tanımlar koruma ve tasarım yaklaşımı açısından değerlendirilmiştir (Tablo 2.1).

Tablo 2.1 Bölüm başlıkları

Kültürel Mirasın Algılanması, Yorumlanması ve Sunumu, Bölüm Başlıkları	
2.1	Kavramsal gelişim
○	Doğal Mirasın Algılanması ve Yorumlanması
○	Kültürel Mirasın Algılanması ve Yorumlanması
○	Kavramların Alan Yönetimiyle İlişkisi
○	Kavramlara Yönelik Eleştirel Yaklaşım
2.2	Uluslararası Tüzük ve Anlaşmalar
2.3	Koruma ve Tasarım Yaklaşımı Olarak Algı, Yorum ve Sunum

2.1 Kavramsal Gelişim

Felsefe, doğa bilimleri, eğitim, edebiyat ve sanatın içerisinde, algı ve yorum kavramların ilk izleri, insanlığın doğuşuna tarihlenmektedir (Sharpe, 1976). İnsanlığın erken algılama ve yorumlama çalışmaları, bireyin doğayla tanışma süreciyle başlamıştır. Her tecrübe, insanlığa yeni bir bilgi ve nitelik kazandırmış, bu kazanımlar sayesinde insan çevresini anlamlandırmaya çalışmıştır (Hall, 1997). Deneyimler yeni tecrübelerin oluşmasına meydan oluşturmuş, insanlık ise kendi düşsel çabasıyla sayısız keşif ve buluşu yapılandırmıştır. İnsanoğlu, bu süreç içerisinde, çevresinin bileşenlerine çeşitli anlamlar kazandırmayı başarmıştır. Türetilen yeni anlamlar, diğer insanlara aktararak çoğaltılmış ve geliştirilmiştir (Hall, 1997). Gelişen ve birbirini tetikleyen anlamlar dizisi, insanlık için büyük bir öneme sahip olan kültür ve geleneklerin temeli olan canlı bir sarmalı oluşturmuştur. İnsanlar, tarih boyunca yaşantılarının özeti olan bu değerli sarmal ve parçalarını korumaya çalışmıştır (Şekil 2.2).

Şekil 2.2. Algılama ve yorumlama eyleminin gelişimi (Yavuz, 2023.)

Çevresiyle ilk iletişim çabasıyla birlikte insan yeni anlamları keşfetmeye başlamıştır. İnsan, keşfettiği anlamları çevresiyle paylaşmış ve ortak bir bilincin gelişmesine neden olmuştur. Gelişen bilinç çevresinde bir araya gelen toplum ise keşfedilen anlamların devamlılığı için paylaşım kültürünü devam ettirmiştir.

Kültür ve gelenekleri oluşturan bu sarmalın gelecek nesillere aktarımının sağlanabilmesi için bu olgunun sahip olduğu değer ve anlamlarla, gelecek zamanın bireyleri arasında bir bağ kurulması gerekli hale gelmiştir. Bu noktada algılama ve yorumlama eylemi, bireyi nesne üzerinden geçmişe taşıyarak, unsurun özünde yer alan değer ve anlamı ortaya çıkarma yolculuğu olarak tanımlanabilir. Böylesine önemli bir göreve hizmet eden algılama ve yorumlama kavramı incelendiğinde, tanımın tarih boyunca çeşitli bilim alanlarında çalışma ve tartışma konusu olduğu gözlemlenmiştir (Staiff, 2017). Kavram farklı alanlarda irdelenmiş ve bu alanlar üzerinden farklı çıkarımlarla geliştirilmiştir.

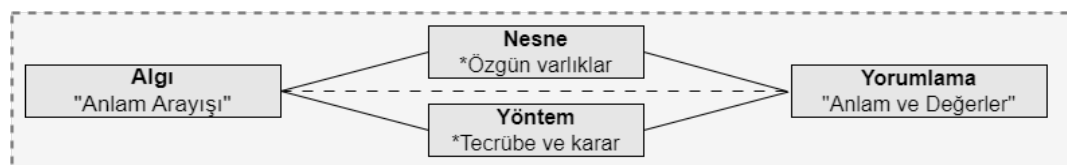
Algı ve yorum kavramı, ilk çağlarda doğayla yakın ilişki kuran kâşif, zanaatkâr ve avcılar ile başlayarak bilimsel keşifler ışığında gerçeğin ve anlamların arayışında bir metodoloji haline gelmiştir (Sharpe, 1976). Bilimsel bir yönetime evrilen algı ve yorum kavramı böylelikle, felsefe, eğitim, edebiyat ve sanat olmak üzere çeşitli alanlarda yer almaya başlamıştır (Weaver, 1976). Anlam ve gerçeğin izini süren algılama ve yorumlama kavramı, öncelikle felsefe alanında tartışma, sorgu ve arayışın temelini oluşturmuştur. Tarih boyunca çeşitli düşünürler, evreni anlamlandırma sürecinde algı ve yorum eylemlerini, etkin bir metot olarak kullanmıştır (Sharpe, 1976). Bu doğrultuda, Sokrates, gerçeğin ve formun peşinden koşmuş, çevrenin bileşenlerine yönelik kendi ismini taşıyan bir sorgulama metodolojisi geliştirmiştir. Geliştirdiği yöntemle Sokrates, eğitmeni bilginin kaynağı olarak nitelemek yerine bir rehber olarak tanımlamıştır (Delic & Becirovic, 2016). Çünkü bu yaklaşıma göre, bilgi edinimi, insan anlayışı için yeterli değildir. Birey, gerçeğe veya nesnenin anlamına ulaşabilmek için kendisinin keşfedeceği anlamları içeren doğrudan tecrübelerle ihtiyaç duymaktadır. Öte yandan Platon, kanı, kanaatler, görüş ve sanıların, algı çerçevemizi çizdiğini savunan “*idealar teorisini*” ortaya koymuştur (Weaver, 1976). Ona göre gerçekler ve fikirler arasında kurulacak olan ilişkide, bireyin entelektüel katılımı gereklidir. Ancak böylelikle birey, fikirleri gerçeklikle bağdaştırabilmektedir. Ayrıca Aristoteles, doğa bilimlerine olan ilgisini göstermiş ve doğrudan bireysel deneyimlerin eğitim üzerindeki rolünü vurgulamıştır (Weaver, 1976). Aristoteles’e göre bilinmeyi öğrenmek, ancak bireyin geçmiş tecrübeleri üzerinden gerçekleşebilmektedir (Spangler, 1998).

Sokrates, Platon ve Aristoteles gibi düşünürlerin evreni anlamlandırma sürecinde, bireyin doğrudan tecrübelerine verilen önem dikkat çekmektedir. Bu yaklaşımlara göre, insan anlayışı iki farklı alan üzerinden gelişmektedir. Bunlardan ilki, fikir ve bilgilerin yer aldığı subjektif bir ortama sahip iken, diğeri formların ve imgelerin yer aldığı daha nesnel bir ortamdır. Anlayışın gerçekleşebilmesi için bu iki bağlam arasında ilişkilerin kurulması gereklidir. Bireyin nesneyle olan doğrudan tecrübesi ise bu bağın kurulmasını sağlayan öznel bir araçtır. Tüm bu süreç aslında bireyin algılama ve yorumlama sürecini özetidir. Algı ve yorum kavramları, bu kapsamda nesnenin anlamlandırma sürecinin temeli olarak tanımlanabilmektedir.

Anlamın izini süren algı ve yorum kavramları, felsefe alanının dışında, edebiyat ve eğitim alanlarında da yaygın bir şekilde işlenmiştir. Bu alanlarda, öğreti yöntemi olarak bilgi aktarımını niteleyen kavram, eğitimin ana araçlarından birisi olarak görülmüştür (Weaver, 1976). John Amos Comenius, 1657 yılında “Büyük Didaktika” kitabında eğitimde yorumu, bir sanat alanı olarak kabul etmiştir. Eğitimin öznesi, doğrudan ilişkili olduğu ortamdan alınan ögeler üzerinden öğretilmesi gerektiğini savunarak, algılama ve yorumlama eylemlerinin bağlamsal ilişkisini vurgulamıştır (Keantinge, 1896). Kitabının on dördüncü bölümünde sıralanan örnekler dizisinde, objelerin, nesne öğretisindeki en temel araç olduğunu vurgulanmıştır. Bu kapsamda, doğayı ana yol gösterici olarak tanımlandığı, Cicero’nun “Doğanın rehberliğinde yoldan çıkmak imkansızdır.” sözüyle pekiştirilmiştir (Keantinge, 1896). Böylelikle Comenius, insanın sahip olduğu algılama ve yorumlama yeteneğini, temel bir öğreti yolu olarak tanımlamıştır. Ayrıca insan zihninin, yalnızca yeryüzünde yer alan özgün objeler ve deneyimler üzerinden eğitilebileceğini savunarak doğrudan tecrübelerin önemini vurgulamıştır.

Comenius’un algı ve yorumu eğitimle ilişkilendirdiği çalışmaların yanı sıra, 1689 yılında John Locke tarafından kaleme alınan “*An Essay Concerning Human Understanding*” çalışmasında, insan anlayışının oluşumu irdelemiştir. Locke, insanlığa dair ilke, fikir ve anlayışların doğuştan gelmediğini, bizzat bireysel deneyimler üzerinden oluştuğunu öne sürmüştür (Woolhouse & Locke, 2004). Locke’ye göre insanlığın çevresini anlamlandırabilmesi ancak bireysel ve toplumsal birikimler ışığında gerçekleşmektedir. Ortaya konulan bu yaklaşımla, geçmiş ve günümüz arasında kurulacak algı ve yorum ilişkilerinin, insan anlayışındaki kilit rolü vurgulanmıştır.

Düşünürlerin çevrelerini anlamlandırma çabasına etkin olarak yer verdiği algı ve yorumlama eylemleri, ilerleyen yıllarda eğitim alanında, insan anlayışı üzerinde etkili bir yöntem olarak kullanılmıştır (Weaver, 1976). Böylelikle algılama ve yorumlama eylemi, anlam ve değerlerin keşfedilmesinde özgün nesne ve yöntemler ışığında kullanılan bir temel metodoloji haline gelmiştir (Şekil 2.3).

Şekil 2.3 Algı ve yorumlama felsefesinin gelişimi (Yavuz, 2023.)

Felsefe, eğitim, edebiyat, sanat ve din alanlarında tartışılan ve kavrayış metodu olarak kullanılan algılama ve yorumlama eylemleri, fen ve sosyal bilimlerine konu olan farklı alanlarda sıkça etkin bir yöntem olarak kullanılarak geliştirilmiştir. Söz konusu kavramlar, koruma çalışmalarının yaygınlaşmasıyla, tarihi, kültürel ve doğal varlıklar için sorguya açılmış ve yürütülen koruma ve onarım çalışmalarında miras varlıklarının ardında yer alan değer ve anlamların görünürlüğü ve sürdürülebilirliği tarih boyunca bir tartışma konusu haline gelmiştir (Tilkin, 2016).

19. yüzyılın başlarında Viollet le Duc tarafından tanımlanan restorasyon prensipleriyle tarihi ve kültürel yapıların üslup birliğiyle onarımı ve yeniden inşasına vurgu yapılmışken, ilerleyen yıllarda John Ruskin ve William Morris gibi sanatçı ve düşünürler, miras varlıklarının estetik ve sosyal değerlerine odaklanmıştır (Jokilehto, 1986).

Ruskin, çalışmalarında gerçekliğin ardındaki güzelliği algılamanın önemini vurgulayarak anti restorasyon düşüncesini ortaya atmıştır. Özellikle, 1849 yılında yayımladığı “*Seven Lamps of Architecture*” kitabıyla restorasyonu, anıtların topluca yıkımı olarak tanımlayan Ruskin, fiziksel yapının ardındaki anlam ve değerini vurgulamıştır. Algılama (*perception*) tanımını, tarihi ve kültürel yapıları anlamlandırmanın temeline oturarak, gerçekliğin ardındaki güzelliğin anlaşılmasını, ahlaki bir süreç olarak ele tanımlamıştır (Ruskin, 1889). Ayrıca Ruskin, çeşitli tarihi ve kültürel yapıların sahip oldukları değer ve anlamları çeşitli çizimleriyle topluma aktarmasıyla, algı, yorum ve sunum kavramları açısından literatürde önemli bir yer tutmaktadır.

Ruskin ve Morris gibi düşünürler tarafından ortaya atılan ilkeler doğrultusunda, 19. yüzyılın ilerleyen yıllarında salt estetiklerin ötesinde, kültürel mirası daha geniş kapsamda ele alan çağdaş koruma teknikleri, kültürel değer, sosyal bağlam ve yerel topluluklar başlıkları üzerinde durarak algı, yorum ve sunum kavramlarının temeli oluşturmaya başlamıştır. Bu süreçte, koruma eylemi içerisinde, miras varlıklarının değer ve anlamların önemi ve gelecek nesillere aktarılması tartışmaya açılmış fakat herhangi bir bilimsel tanımlama bu dönem içerisinde gözlemlenmemiştir. Tanımın koruma alanında detaylıca açıklanması tarihte, ilk olarak doğal miras varlıkları için ortaya konulmuştur. Doğal mirasın algılanması ve yorumlanması olarak başlayan serüven, ilerleyen yıllarda kültürel miras varlıklarını içerecek şekilde genişletilmiştir.

Doğal Mirasın Algılanması ve Yorumlanması

19. yüzyılda, algılama ve yorumlama kavramlarının doğal miras varlıkları üzerindeki etkisi tartışılmaya başlanmıştır. Öncelikli olarak doğa rehberlerinin çalışmaları ışığında geliştirilen algı ve yorumlama kavramları, miras alanlarında pratiğe dökülmeye çalışılmıştır (Tilkin, 2016). Bu süreçte, doğa rehberleri, ziyaretçileriyle gerçekleştirdikleri geziler sırasında, miras alanlarının sahip olduğu değer ve anlamları aktarmak için çeşitli yollar aramıştır (Tilkin, 2016). Rehberlerin, ziyaretçiler ile oluşturduğu iletişim kanalı sayesinde, doğal alanlara karşı toplum bilinci gelişmeye başlamış ve toplum bu alanların korunmasına katkıda bulunmaya başlamıştır (Uzzell, 1989). Tüm bunların ışığında, söz konusu aktarımın yöntemi olan algı ve yorum kavramları ile koruma arasındaki ilişkinin temeli oluşturulmaya başlanmıştır.

Bu bağlamda, literatürdeki ilk çalışma İskoç asıllı Amerikalı doğa bilimcisi ve çevre filozofu John Muir tarafından gerçekleştirilmiştir. Muir, '*doğa eğitimi*' adını verdiği tanıtımda, miras varlıkları için algılama ve yorumlama eylemlerinin temelini oluşturmuştur (Tilkin, 2016). Amerika'da birçok doğal unsurun korunmasında ve koruma kavramının gelişmesinde önemli bir rol oynayan Muir, doğaya özgü kişisel deneyimlerini aktaran çeşitli yazılar kaleme almıştır. Bu yazıların bir kısmı, 2009 yılında, Graham White tarafından bir araya getirilmiştir. Yayımlanan yazılar ışığında, Muir'in algı ve yorumlama eylemleri üzerinden doğayla kurduğu ilişki, şu ifadesi üzerinden; "Kayaları yorumlayacağım (algılayacağım), selin, fırtınanın ve çığın dilini öğreneceğim. Buzullar ve vahşi bahçelerle tanışacak ve olabildiğince dünyanın merkezine yaklaşacağım." anlaşılmaktadır (White & Muir, 2009).

1880'li yılların başından itibaren başta *Yosemite* ve *Yellow Stone* doğal alanları olmak üzere Amerika'nın çeşitli milli parklarındaki gezilerini kaleme alan Muir, doğal varlıkların sahip olduğu değerleri topluma aktarmaya çalışmıştır. Özellikle endüstrinin hızlı gelişmesiyle doğaya verilen zararın arttığı bu dönemde, doğal varlıkların önemini savunan Muir, vermiş olduğu mücadelesiyle alanların korunmasında etkin bir rol oynamıştır. Muir çalışmalarıyla doğal varlıklara dair koruma bilincinin gelişmesinde öncü figürlerden birisi olmuştur (John Muir National Historic Site, 1994). Muir, doğal alanların korunması adına verdiği mücadele içerisinde algılama ve yorumlama kavramlarını ana araç olarak

kullanmıştır. Doğayla toplum arasındaki ilişkiyi doğrudan kendi üzerinden inşa ederek toplumun doğa ve unsurlarına karşı bilinçlenmesine destek olmuştur.

Muir'in öncülüğünde doğal miras varlıklarının algılanması ve yorumlanması üzerine gerçekleştirilen teorik çalışmalar, 1916 yılında Amerika Birleşik Devletleri Milli Park Hizmetinin '*United States of America National Park Service*' adıyla kurulmasıyla hız kazanmıştır. Çok sayıda uzmanın katılımıyla birlikte, algı ve yorumlama kavramları, doğal miras alanları üzerinde pratiğe dönüştürülmeye başlamıştır (Tilkin, 2016).

Milli Park Hizmetleri'nde görevli olan uzmanlar, ziyaretçilerle doğal alanlar arasında bir bağ kurmanın yollarını, Muir'in çalışmaları üzerinden aramış ve geliştirmişlerdir (Tilden, 1957). Yapılan ziyaretler ışığında, doğal miras alanlarının sahip olduğu değerler, çeşitli canlı ve sözlü anlatımlar üzerinden ziyaretçilere aktarılmıştır (Sharpe, 1976).

Bu kapsamda, bir diğer önemli isim ise Muir'den etkilenmiş olan Amerikalı Doğa Bilimci Enos Mills ve çalışmalarıdır (Özçakır, 2012). Mills, doğa rehberliğini, '*tabiat kitabının çevirmeni*' olarak tanımlayarak, rehberliği tercümanlıkla ilişkilendirmiştir (Mills, 1920). Ayrıca Mills, Amerikan Milli Park Hizmeti'nde '*Rota Okulu*' olarak adlandırılan bir eğitim sürecini ortaya koymuştur (Tilkin, 2016).

Rota okulu kapsamında Mills, çeşitli yaş aralıklarına sahip farklı ziyaretçi gruplarına doğayla ilişkili eğitimler vermiştir. Bu eğitimler kapsamında doğal alanlarda çeşitli gezi ve etkinlikler düzenlemiştir (Tilkin, 2016). Mills, eğitim sürecinde birçok insana doğada, rehberlik ederek, alanın sahip olduğu değerleri bire bir aktarma yöntemini etkili bir şekilde kullanmıştır (Özçakır, 2012).

Enos Mills, milli park alanlarındaki gezilerini ve bu alanların içerdiği değer ve anlamları topluma aktarmaya çalışmıştır. Mills doğadaki deneyimlerinin onun rehber olma serüvenindeki yerini şu cümlelerle özetlemiştir (Mills, 1920);

"Bu ve diğer deneyimlerin sonucunda somut olmayan (doğal) miras varlıkları, dağ tırmanışçısı ve zirve rehberi olmam gibi kesin sonuçlar ortaya koydu. Bunu yaparken insanların vahşi doğanın hayatı ve harikaları ile mutlu bir birliktelik kurmalarına yardımcı olabilecek doğa rehberliğini geliştirdim."

Muir'in *Yosemite* Milli Parkı için verdiği mücadelenin benzerini Mills, başta *Rocky Mountains* olmak üzere Amerika'nın çeşitli doğal alanları için vermiştir. Yaptığı

çalışmalar sonucunda *Rocky Mountains*, doğal alanının Amerika Milli Park Hizmeti tarafından koruma altına alınabilmesi için önemli bir adım atılmıştır (National Park Service, 2006). Bu süreçte, *Denver Post* gazetesinin 1913 yılında hazırladığı afiş, Mills'in *Rocky Mountains* doğal alanı için gösterdiği çabayı takdir etmektedir (Şekil 2.4).

Şekil 2.4 Mills ve Rocky Mountains, Denver Post Gazetesi, 1913

Muir ve Mills gibi çeşitli doğa bilimcileri tarafından 20. yüzyılda ortaya konulan çalışmalar, algı ve yorum yönetiminin koruma alanı içerisindeki gelişimine büyük katkılar sağlamıştır. Bu çalışmalar sayesinde, Amerikan toplumunda doğal varlıklara karşı koruma bilincinin oluşmaya başladığı görülmektedir (Özçakır, 2012). Özellikle 1916 yılında Amerika Milli Park Hizmetleri'nin kurulmasıyla bu

alanlar resmi olarak koruma altına alınmıştır. Milli Park Hizmetleri, algılama ve yorumlama eylemlerini, korumanın temel paydaşlarından biri olarak kabul ederek kavramın gelişimine önemli katkı sağlamıştır.

Amerika Milli Park Hizmetleri ilk olarak doğal alanlar için çalışmalar yürütmüş ve bu kapsamda çalışanlar '*doğal park bilimcileri*' olarak görev almışlardır. 1930 yılında kurumun sorumluluk alanı, kültürel miras alanlarını da dahil edecek şekilde genişletilmiştir. Böylelikle mirasın algılanması ve yorumlanması bir eğitim ve anlam edinme yöntemi olarak hem doğal hem de kültürel alanlar için kurumun ana metodlarından birisi haline gelmiştir (Tilkin, 2016).

Kavramın kültürel miras varlıklarını da kapsayacak şekilde gelişmesinde, Amerikalı yazar Freeman Tilden'in büyük bir katkısı bulunmaktadır. Tilden 1957 yılında, algılama ve yorumlama eylemlerini özgün objeyle birey arasındaki eşsiz ilişkileri ortaya çıkaran eğitimsel bir aktivite olarak tanımlamıştır. Tilden'in çalışmalarında miras varlıklarının algılanması, yorumlanması ve korunması arasındaki güçlü ilişki "Algılama (yorumlama) anlamayı, anlama benimsemeyi, benimseme de korumayı beraberinde getirmektedir." şeklinde sade bir denklemlerle ifade edilmiştir⁴ (Şekil 2.5).

Şekil 2.5 Yorum, algı, anlama, benimseme ve koruma ilişkisi (Tilden, 1957)

Kültürel Mirasın Algılanması ve Yorumlanması

Algı ve yorum kavramlarının kapsamını, kültürel varlıkları da dahil edecek bir şekilde gelişmesiyle, kültürel mirasın algılanması ve yorumlanması kuramı şekillenmeye başlamıştır. Literatürde ilk kez Tilden tarafından sistematik dayanaklara oturtulan kavram, önemli doğal ve kültürel miras paydaşları tarafından kabul görmüştür. Algı ve yorum kavramlarını, eğitimsel bir aktivite olarak nitelendiren Tilden yaklaşımı, '*Interpret Europe*'⁵, '*National Association for Interpretation*'⁶ ve '*Global Alliance for Heritage Interpretation*'⁷ gibi resmî

⁴ Birçok kaynakta bu ilişkinin Tilden'a ait olduğu belirtilmiş olmasına rağmen, Tilden kitabında, Amerika Milli Park Hizmetlerine ait bir metinden alındığını belirterek kaynak göstermemiştir (Tilden, 1957).

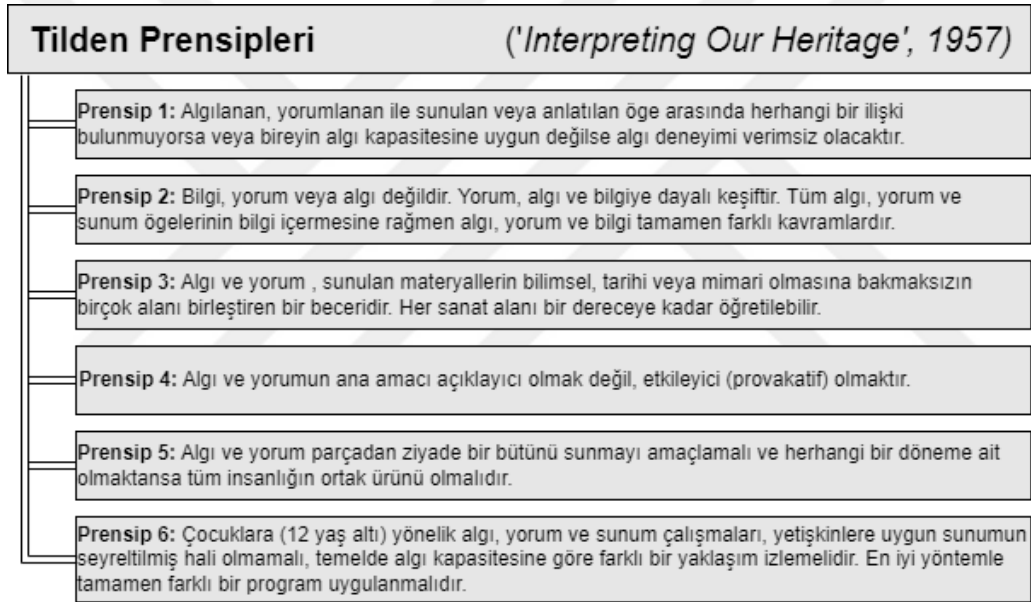
⁵ <https://interpret-europe.net/about-heritage-interpretation/> (Erişim tarihi: 07.02.2023)

⁶ <https://www.interpnet.com/NAI/interp/About/> (Erişim Tarihi: 07.02.2023)

⁷ <https://www.gahi.online/about/> (Erişim tarihi: 07.02.2023)

kurumlar dahil olmak üzere geniş bir kesim tarafından kavramın temeli olarak kabul edilmiştir. Bu kurumların yanı sıra, tez kapsamında, algı, yorum ve sunum tanımlarının kavramsal gelişimi sırasında incelenecek olan Sam Ham, William Grant Sharpe, Peter Howard ve Russell Staiff gibi bilim insanları da çalışmalarının temelini, Tilden'in prensipleri üzerine kurmaktadırlar.

Başta resmî kurumlar olmak üzere çeşitli bilim insanları tarafından kabul edilen Tilden prensipleri, koruma alanında tanımlanan algı, yorum ve sunum kavramları için sistematik bir inceleme öne sürmektedir. Tilden'in Amerika Milli Park Hizmetleri'nde edindiği tecrübeler ışığında, altı farklı prensipten oluşan bir algı ve yorum sistemi geliştirilerek 1957 yılında yayımlanmıştır (Şekil 2.6). Tilden tarafından ortaya atılan sistem, sunulan prensipler üzerinden değerlendirilmiştir.

Şekil 2.6 Tilden prensipleri (Tilden, 1957)

Algılama ve yorumlama sürecinde öncelikli olarak aktarılabilecek bilginin, miras varlığıyla ortak bir temelde bir araya gelmesi gerekmektedir (Prensip 1). Ardından aktarılan anlamın, bireyin algı kapasitesine uygun bir şekilde düzenlenmesi, bireyin alandaki tecrübesi açısından büyük bir önem taşımaktadır.

Algılama ve yorumlama eylemlerinin temelinde bilgi yer almasına rağmen algı, yorum ve bilgi birbirinden tamamen farklı iki ayrı kavramlardır (Prensip 2). Algı ve yorumun içeriği yalnızca bilgilerden oluşmamaktadır. Algılama ve yorumlama deneyimi, özenle seçilmiş kaynakların derlenerek yazılı veya görsel bir kurgu eşliğinde aktarılması olarak tanımlanabilir. Ayrıca algı, yorum ve sunum, farklı

alanlardaki bilgiler için birleştirici bir rol oynayabilir (Prensip 3). Çeşitli kaynaklardan elde edilen bilgiler, bir tema çerçevesinde bir araya getirilerek ortak bir sunum dili oluşturulabilir.

Algılama ve yorumlama eylemlerinin amacı, bireyi yalnızca bilgilendirmenin yanı sıra zihinsel bir keşif yolculuğuna çıkarmaktır (Prensip 4). Bu kapsamda algı, yorum ve sunum, bireyin hayal dünyasını tetikleyici bir unsur olarak içerdiği mesajla, ziyaretçide alana dair merak uyandırmasını hedeflemektedir. Algı, yorum ve sunum çalışmalarında, kısıtlı bir zamanda ziyaretçiye yüksek dozda bilgi aktarmayı hedeflemek yerine, ziyaretçiyle alan arasında bir bağ kurmanın yolları aranmalıdır. Eğer söz konusu bağ kurulabilirse, alana dair diğer bilgiler herhangi bir algı, yorum ve sunum ögesine ihtiyaç duyulmadan birey tarafından kendi araştırma yollarıyla öğrenilecektir.

Kültürel ve doğal miras varlıklarının sunumu, parçadan ziyade, bütüncül bir yaklaşım izlenerek kurgulanmalıdır (Prensip 5). Söz konusu miras öğelerinin tüm insanlığın ortak hazinesi olduğu göz önüne alındığında, kışkırtıcı veya yanıltıcı tutumlardan kaçınılmalıdır. Ayrıca algılama ve yorumlama sürecinde birey, derin bir senaryonun içine sürüklenmektense, kurgu içerisinde çeşitli seçeneklere sahip olmalıdır. Böylelikle bireye mirasın bütününe algılayabilecek bir algı yönetimi oluşturulabilir.

Algı, yorum ve sunum, bağlama özgü olarak farklı algılama kapasitelerine sahip ziyaretçi gruplarına göre şekillendirilerek çoğaltılmalıdır. Çeşitli ziyaretçi gruplarının yanı sıra, başta çocuklar olmak üzere farklı yaş gruplarına da dikkat edilmelidir (Prensip 6). Söz konusu çeşitli gruplar için temelde farklı yaklaşıma sahip, fakat ortak bir amaca yönelik algı, yorum ve sunum programları kurgulanmalıdır.

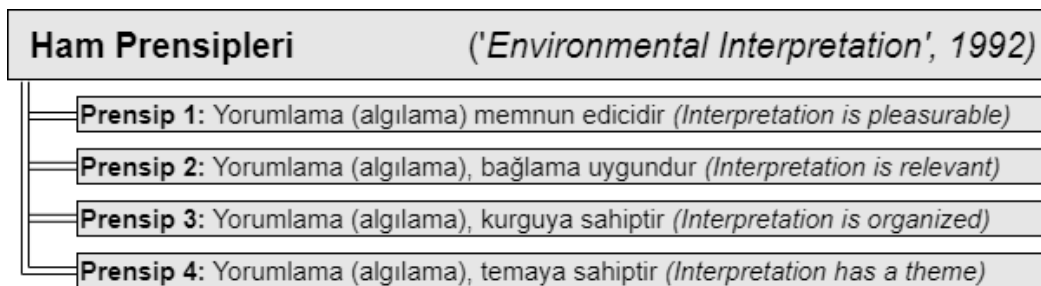
Tilden'in kültürel mirasın algılanması ve yorumlanmasına yönelik çalışmaları algı, yorum ve sunum kavramlarının evrimleşmesinde önemli bir yere sahiptir. Tilden, çalışmalarında algı ve yorum kavramlarını güncel tanımından öte, birey ile arasındaki ilişkisine özellikle vurgu yaparak, kültürel miras varlığının görünürdeki gerçekliğinin ötesindeki bütünlüğü ortaya çıkaran bir kurgu olarak betimlemiştir (Tilden, 1957). Ayrıca kültürel miras varlıkları için algılama ve yorumlama

eylemlerini, bilgilendirme faaliyetinden kesin bir şekilde ayırarak kavramı toplumsal bilinçlendirme çalışması olarak görmüştür.

Tilden'in çalışmaları, kültürel mirasın algılanması ve yorumlanması açısından birçok çalışmaya öncü olmuştur. Amerikan Milli Park Hizmetleri'nin öncülüğünde pratiğe dökülmeye başlayan kavram, bu süreçte geliştirilmeye devam edilmiştir (Tilkin, 2016). Ziyaretçiyle doğrudan ilişki kurmaya çalışan algılama ve yorumlama programları sayesinde doğal ve kültürel miras alanlarını ziyaretçiye daha açık bir hale getirilmiştir.

Tilden'in algı, yorum ve sunum kavramlarına yönelik sistematik çalışmaları ilerleyen yıllarda geliştirilmeye devam etmiştir. Bu süreç içerisinde, kavramların kuramsal zeminini güçlendiren bir başka çalışma ise, Amerikalı koruma uzmanı Sam Ham tarafından 1992 yılında üretilen iletişim psikolojisine yönelik sosyolojik çalışmalardır.

Ham, kavramlara yönelik geliştirdiği çalışmalarda, algı ve yorumlama eylemlerini, doğal ve kültürel miras alanlarının sahip olduğu anlam ve değerleri, insanlara tercüme eden bir çeşit iletim aracı olarak tanımlamaktadır (Ham, 1992). Bu bakış açısına göre, eğitimle algılama ve yorumlama eylemleri benzer metodolojiye sahipken, birbirinden tamamen farklı aktarım biçimlerini içermektedir. Eğitimin amacı, gerçekliği kanıtlanmış mesajları bireylere aktarmak üzerine kuruluyken, algı ve yorumlamanın temel amacı yalnızca iletişim kurmaktır. Böylelikle, algılama ve yorumlama eylemleri, özenle seçilmiş bilgilerin, ziyaretçiye bir sunum kurgusu üzerinden iletilmesi süreci olarak açıklanabilir. Bu doğrultuda, algılama ve yorumlama eylemlerini, sunum bağlamında bir süreç olarak tanımlayan Ham, 1992 yılında, kavramlara yönelik 4 farklı prensip ortaya koymuştur (Şekil 2.7).

Şekil 2.7 Ham prensipleri (Ham, 1992)

Ham tarafından tanımlanan prensipler ışığında, algılama ve yorumlama, bir iletişim yöntemi olarak ele alınmaktadır (Prensip 1). Dolayısıyla bu süreçte aktaran ve

aktarılan olmak üzere iki taraftan söz edilebilir. Taraflar arasındaki sunum ve aktarımın sağlıklı bir biçimde gerçekleşebilmesi için iki tarafın da bu iletişime etkin olarak katılımı gereklidir. Gerekli algılama ve yorumlama ortamının teşkil edilmesi ve aktarımın sağlanması adına ise alıcı, aktarılan bilgi, yöntemi ve kurgusundan memnun olmalıdır.

Öte yandan, algı ve yorumlama eylemlerinin temelinde yer alan iletişim amacına ulaşabilmesi için bireyin kişisel birikimine uygun şekilde anlamlı bir yapıya sahip olması gereklidir (Prensip 2). Bu kapsamda algı, yorum ve sunum programlarında yer alan bilgiler gerçekte bir anlama karşılık gelmelidir. Ayrıca bilginin ziyaretçi tarafından benimsenebilmesi için de aktarımın bireyin ilgi alanıyla ilişkili olması gerekmektedir

Algılama ve yorumlama eylemleri için gerekli ortamın teşkil edilmesinin ardından, sürecin başarıyla tamamlanabilmesi, oluşturulan kurguyla doğrudan alakalıdır (Prensip 3). Bu kapsamda algı, yorum ve sunum programları ziyaretçilerin dikkatini dağıtmadan kolayca takibini sağlayabilecek bir şekilde hazırlanmalıdır. Aksi takdirde ziyaretçi algılama ve yorumlama deneyimlerinden uzaklaşacak ve zihnini olası aktarımlara kapatacaktır.

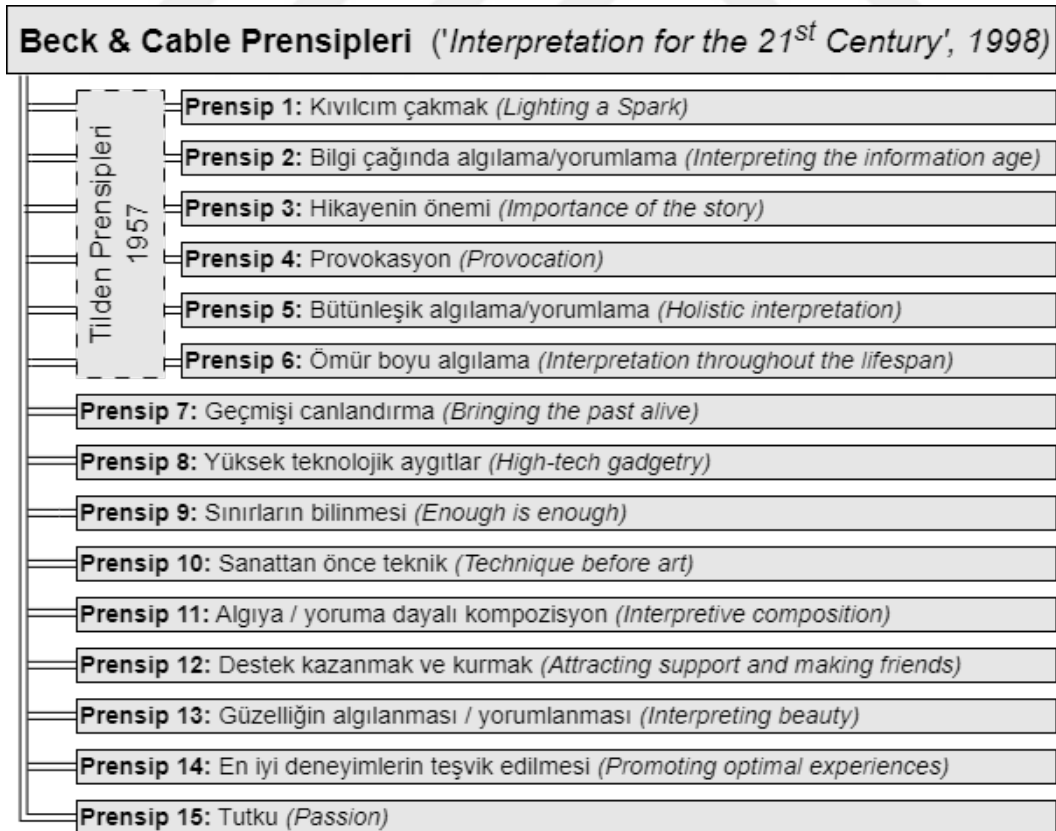
Tüm bunların dışında algı, yorum ve sunum programlarının içeriğinde yer alan mesaj, mirasın korunması ve sürdürülebilirliğine destek sağlayacak bir konu ve tema üzerinden üretilmelidir. Çünkü algı, yorum ve sunumun temel amaçlarından birisi kültürel mirasın sürdürülebilirliğinin sağlanmasıdır (Prensip 4).

Ham, çalışmalarında, Tilden tarafından eğitimsel bir aktivite olarak ortaya konulan algı ve yorum tanımlarına karşı gelmiştir. Onun yerine kavramı, kültürel miras varlıklarıyla bireyler arasında iletişim yöntemi olarak tanımlayarak algılama ve yorumlama eylemlerini korumayla doğrudan ilişkilendirmiş ve Tilden'ın prensiplerine göre oldukça basit ve sade bir yaklaşım geliştirmiştir.

Algı, yorum ve sunum kavramlarının tanımlarına ve kapsamlarına yönelik tartışmalar sürerken, zamanla uygulamaların yöntemsel kurguları da geliştirilmeye başlamıştır. Miras alanlarıyla ziyaretçi arasında bir aracı görevi üstlenen algı, yorum ve sunum pratikleri, teknolojinin gelişmesiyle, alanda uygulanabilecek yeni imkanlarla zenginleşmeye başlamıştır. Bu noktada, 1998 yılında, doğal ve kültürel mirasın algılanması, yorumlanması ve sunumu alanında uzman Larry Beck ve doğal

ve kültürel mirasın, doğal alanlarının korunması ve yönetimi alanında uzman olan Ted Cable tarafından algı ve yorum kavramlarıyla imkanlarına yönelik bir çalışma ortaya koyulmuştur. Algı, yorum ve sunum kavramlarını, 21. yüzyıl bakış açısıyla değerlendirdikleri bu çalışmada, Mills, Tilden ve Ham tarafından tanımlanan teoremler kabul edilerek, geliştirilmiştir. Beck ve Cable, ilk altısı Tilden prensipleri olmak üzere, on beş farklı prensip tanımlayarak, kültürel mirasın algılanması, yorumlanması ve sunumu kavramlarının gelişimine, teknolojik gelişmeleri de ele alarak, katkıda bulunmuşlardır (Şekil 2.8).

Beck ve Cable prensipleriyle algı, yorum ve sunum kavramları için yeniden canlandırma ve teknolojik aletlerin kullanımı gibi çeşitli yeni başlıklar ortaya çıkmıştır. Çalışma kapsamında, ortaya konulan yeni kavramlardan ilki yeniden canlandırma tanımıdır (Prensip 7). Bu noktada canlandırma geçmişe ait bir olayın veya ritüelin günümüzde taklit edilmesi olarak açıklanabilir. Miras varlıklarının geçmişimizi anlamlandırarak geleceğimize ışık tutukları göz önüne alındığında, algı, yorum ve sunum çalışmalarında canlandırma yöntemleri, kısmen kullanılabilir niteliktedir.

Şekil 2.8 Beck ve Cable prensipleri (Cable & Beck, 1998)

Çalışma sonucunda ortaya çıkan diğer bir başlık olan teknolojik imkanların kullanılması, ziyaretçinin deneyimiyle ilişkilidir (Prensip 8). Teknolojinin gelişmesiyle, özellikle elektronik cihazların kullanımının, bireyin algılama ve yorumlama tecrübelerine doğrudan katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu nedenle geliştirilen algı, yorum ve sunum programlarında teknolojik imkanların, efektif olarak kullanılması gerektiği savunulmuştur.

Algı, yorum ve sunum programları için tanımlanan yeni başlıkların yanı sıra, ortaya atılan prensiplerde, algı, yorum ve sunumun, değer, sorun ve potansiyeller ışığından dengeli bir şekilde kurgulanması gerektiği savunulmuştur (Prensip 9). Algı, yorum ve sunum programında tüm veri ve imkanları kullanabilmek imkansızdır. Bu sebeple öncelikli olarak kapsam belirlenerek bir tema oluşturulmalı ve program bunun üzerinden kurgulanmalıdır.

Oluşturulacak olan programın geliştirilebilmesi için kurgu farklı bilim ve sanat alanlarından destek alarak, daha efektif bir şekilde kullanılabilir (Prensip 10). Bu noktada, araştırma ve değerlendirme süreci, büyük bir öneme sahiptir. Örneğin geçmiş dönemden kalma bir yazıtın sergilenmesinde dil biliminden yararlanmak sunumun kapsamını geliştirerek algı ve yorumlama deneyimlerine destek olacaktır (Cable & Beck, 1998).

Algı, yorum ve sunum programları oluşturulurken içerik seçimi oldukça önemlidir (Prensip 11). Bir kurgu kapsamında seçilen içerik, bireyin dikkatini dağıtmayacak şekil ve yoğunlukta akıcı olarak tasarlanmalıdır. Aksi takdirde bireyin algı ve yorumlama yolculuğu bölünerek dikkatinin dağılmasına neden olacaktır.

Kültürel mirasın sürdürülebilirliğinin sağlanmasında algı, yorum ve sunum programları önemli bir rol üstlenmektedir (Prensip 12). Bu bağlamda program, kültürel miras alanıyla algı ve yorumlama deneyimini destekleyecek maddi kaynak ve işgücü gibi imkanları bir araya getirerek, alanın çevresiyle birlikte bütüncül bir şekilde kalkınmasına destek olmalıdır.

Başta Tilden olmak üzere, çeşitli bilim insanları tarafından da vurgulandığı gibi algı ve yorumlamanın amacı bilgi vermenin çok ötesinde gerçekliğin ardındaki anlam ve değerleri ortaya çıkarmaktır (Prensip 13). Bu nedenle algı ve yorumlama eylemlerinin ana amacı bireyi, nesnenin ardında yatan anlam ve değeri, içsel yolculukları üzerinden keşfetmeye yönlendirmek üzerine kurgulanmalıdır.

Kapsamlı algı, yorum ve sunum programlarının kurgulanabilmesi, alanda güzergahların düzenlenmesi ve gerekli donanımların entegrasyonu gibi çeşitli müdahaleleri beraberinde getirmektedir (Prensip 14). Ziyaretçi deneyimi ve yönetimi açısından büyük öneme sahip bu tür tesis ve olanakların alanla uyumlu bir şekilde geliştirilmesi, doğal ve kültürel miras alanlarının etkin bir şekilde korunması ve sunulmasına katkı sağlayacaktır.

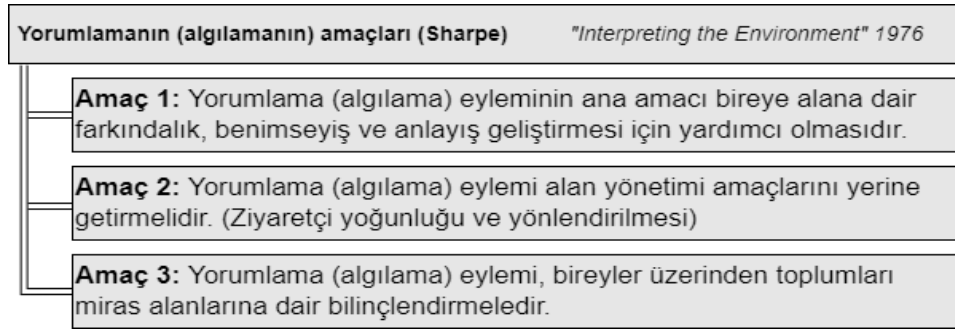
Tanımlanan prensiplere ek olarak, doğal ve kültürel miras alanlarında kurgulanacak olan algı, yorum ve sunum programlarının en temel amacı, alana sürdürülebilir bir koruma süreci sunabilmesidir (Prensip 15). Koruma eylemi, yerel halk ve ziyaretçi desteğine ihtiyaç duymaktadır. Bu nedenle, geliştirilecek algı, yorum ve sunum programlarının, çeşitli paydaşların katılımını desteklemesi oldukça önemlidir.

Tüm bunların ışığında 1998 yılında Beck ve Cable, algı, yorum ve sunum kavramları için Mills (1880), Tilden (1957) ve Ham'ın (1992) çalışmalarını geliştirerek çağın yeni potansiyellerini ortaya çıkarmıştır. Özellikle teknolojik imkanların, ortaya konulan prensipler, algı, yorum ve sunum programlarına adaptasyonu konusunda önemli çalışmalar yürüterek kavramın gelişimine büyük oranda katkı sağlamıştır.

Kavramların Alan Yönetimiyle İlişkisi

Algı, yorum ve sunum kavramlarının, yürütülen çalışmalar sonucunda, teorik ve pratik açıdan gelişmesiyle, kültürel miras alanlarında, algı, yorum ve sunuma yönelik uzman ekip ve ekipmanlar daha yaygın bir şekilde yer almaya başlamıştır (Tilkin, 2016). Ziyaretçilerin alanla kuracağı ilişki, algı, yorum ve sunuma yönelik birtakım altyapı ve servis aracılığıyla gerçekleşmeye başlamıştır. Kültürel miras alanlarında düzenleme ve tesisleşmeyi yaygınlaştıran bu durum, alan yönetimi ve program tanımı gereksinimini doğurmuştur.

Kültürel mirasın algılanması, yorumlanması ve sunumu kavramlarını, bir program dahilinde alan yönetimiyle ilişkili ele alan çalışmaların başında, Amerikalı doğa yazarı Grant William Sharpe tarafından 1976 yılında ortaya atılan teoremleri gelmektedir. Sharpe çalışmalarında, algı ve yorum kavramlarını, doğal ve kültürel miras alanları ve ziyaretçi arasında bir yönetim aracı olarak kabul etmiştir (Sharpe, 1976). Kavramları, ziyaretçiyle alan arasında bir hizmet unsuru olarak nitelendiren bu yaklaşıma yönelik 3 farklı amaç tanımlamıştır (Şekil 2.9).

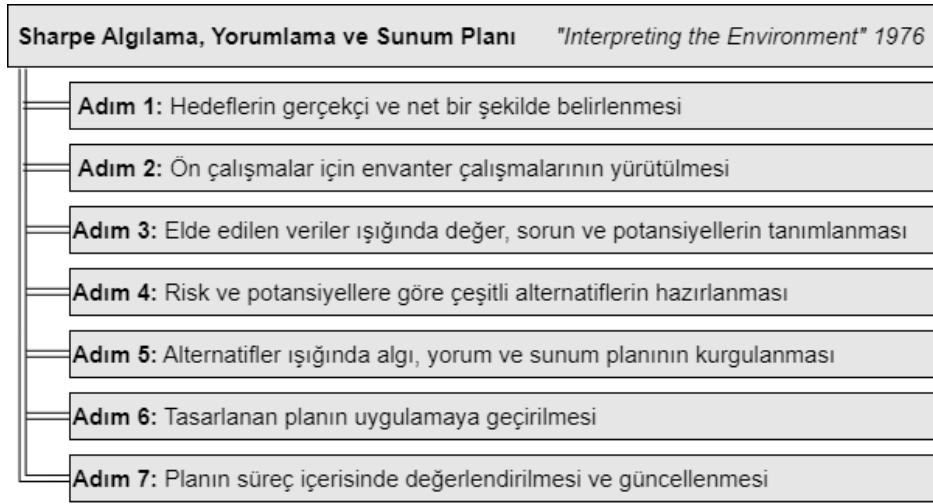
Şekil 2.9 Sharpe, yorumlama (algılama) eyleminin amaçları (Sharpe, 1976)

Sharpe tarafından tanımlanan birinci ve üçüncü amaç, doğrudan Tilden prensipleriyle örtüşmektedir. Sıralanan amaçlara göre, algılama ve yorumlama deneyimi, ziyaretçiyle miras alanı arasında ilişki kurma konusunda önemli bir role sahiptir. Ziyaretçiyle istenilen ilişkinin kurulabilmesi için öncelikle algılama ve yorumlama deneyiminin keyif verici bir şekilde kurgulanmış olması gereklidir. Ayrıca miras alanının sahip olduğu değerlerin aktarılabilmesi ve toplumsal bilincin oluşabilmesi için söz konusu eylemin içeriği kapsamlı bir şekilde kurgulanmalıdır.

Öte yandan Sharpe, ortaya koyduğu ikinci amaçla, literatürde ilk defa algılama ve yorumlama kavramlarının, alan yönetimiyle kurduğu ilişkiye dikkat çekmiştir. Bu kapsamda doğal ve kültürel miras alanının mevcut durumuna göre ziyaretçi yoğunluğunun kontrol edilmesi ve gerekli görüldüğü yerlerde kısıtlanması gerektiği belirtilmiştir. Sharpe ayrıca '*interpretive program*'⁸ olarak adlandırdığı tanımlı ortaya atarak algı ve yorum kavramlarının alan yönetiminde sahip olduğu önemi vurgulamıştır (Sharpe, 1976). Böylelikle algı, yorum ve sunum kavramının alan yönetimiyle arasındaki ilişki tanımlanmaya başlamıştır. Sharpe çalışmalarında, algı, yorum ve sunum programlarının kurgulanabilmesi ve ziyaretçi erişilebilirliğinin sağlanabilmesi adına alanda birtakım düzenleme ve müdahalelerin gerektiğini belirtmiştir. Bu kapsamda alan yönetimiyle ilişkili algı, yorum ve sunum programının oluşturulması için 7 farklı aşamadan oluşan bir plan çerçevesi geliştirmiştir (Şekil 2.10). Sharpe tarafından yürütülen algılama, yorumlama ve sunum programına yönelik çalışmalar 1979 yılında ICOMOS tarafından yayımlanan Burra Tüzüğü ile uyumaktadır (ICOMOS, 2013)⁹.

⁸ Sharpe tarafından '*interpretive program*' olarak tanımlanan kavram, içeriğinde sunum tanımını da içerdigi için bu tezde algılama, yorumlama ve sunum programı olarak tanımlanmıştır.

⁹ Koruma Uygulaması (*Conservation Practice*) başlığı, Madde (*Article*) 26.2

Şekil 2.10 Sharpe, programının aşamaları (Sharpe, 1976)

Sharpe, miras alanlarının ziyaretçiler tarafından bir kurgu dışında tecrübe edilmesinin mirasın varlığına dair bir risk teşkil ettiğini öne sürmüştür (Sharpe, 1976). Bu yaklaşıma göre alana ve ziyaretçiye doğrudan müdahale ederek, bir düzen içerisinde, algı, yorum ve sunum programının oluşturulması gerekmektedir. Sharpe tarafından ortaya konulan yedi farklı adım miras alanının korunmasını ve ziyaretçi deneyimini algı, yorum ve sunum programı üzerinden optimize etmeyi hedeflemektedir.

Algılama ve yorumlama eylemlerini, ziyaretçi ve miras alanı arasında bir arayüz olarak konumlandıran Sharpe teorem ve plan çerçevesinin yanı sıra David Uzzell de benzer ilişkiler üzerinden, algı ve yorum eylemlerini değerlendirmiştir. Uzzell'in çalışmaları, 1988 yılında İngiltere'nin Warwick Üniversitesi'nde gerçekleştirilen Kültürel Mirasın Sunumu ve Algılanması (yorumlanması) Kongresi'nin bilimsel çıktılarında gözlemlenmektedir (Uzzell, 1988). Kongrenin sonucunda, Uzzell, 1988 ve 1989 yıllarında *The Natural and Built Environment* ve *The Visitor Experience* olmak üzere iki ciltlik bir yayının editörlüğünü üstlenmiştir. Bu yayınlar sayesinde Uzzell'in algılama ve yorumlama eylemleri üzerindeki bakış açısını incelemek mümkün olmuştur.

Algılama ve yorumlama eylemlerini, ziyaretçi eğitimi ve kontrolü açısından önemli bir araç olduğunu vurgulayan Uzzell, kavramı, farklı amaçlara sahip iletişim tekniklerinin çeşitli gruplar üzerinden, belirli mesajları iletme aracı olarak tanımlamıştır (Uzzell, 1989). Ayrıca algı ve yorum kavramlarının, uzun vadeli

koruma hedeflerinin gerçekleştirilebilmesi açısından önemli bir potansiyel barındırdığından söz etmiştir.

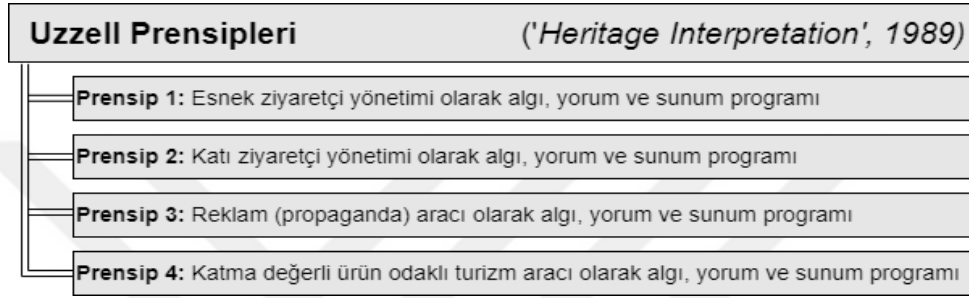
Bu bakış açısıyla Uzzell, algılama ve yorumlama eylemlerini Tilden'in çalışmalarına paralel bir şekilde, koruma amaçlarına doğrudan katkısı olan bir pozisyonda konumlandırmıştır. Öte yandan ziyaretçi kontrolü açısından vurguladığı noktalarla birlikte, Sharpe tarafından tanımlanan algı, yorum ve sunum kavramlarını alan yönetimine dahil eden yaklaşıma benzer bir yönelim ortaya koymuştur. Uzzell Tilden ve Sharpe ile ilişkilendirilebilecek çalışmaları dışında, algı, yorum ve sunum programlarının alan yönetiminin ötesinde, turizm ve rekreasyon gibi amaçları da beraberinde getirdiğini öne sürmüştür. Kültürel miras varlığının korunabilmesi ve toplumda alana dair bilincin geliştirilmesi adına alan üzerinde turizme hizmet eden bir kullanım sürecinin, algı, yorum ve sunum programı kapsamında teşkil edilmesi gerektiğini savunmuştur. (Uzzell, 1989).

Uzzell, söz konusu bu kullanım süreci içerisinde gelecek yıllarda miras alanlarına verilecek olan kamu desteğinin azalacağını öne sürmüştür. Bu nedenle miras varlığının sürdürülebilirliğini, doğrudan ziyaretçi katılımı ve onun finansal getirisiyle ilişkilendirmiştir (Uzzell, 1988). Bu yaklaşıma göre miras varlıklarının korunabilmesi için ziyaretçi katılımı ve memnuniyeti alanın finansal özgürlüğü açısından büyük önem taşımaktadır. Bu kapsamda Uzzell'in ziyaretçi katılımı ve korumanın finansal sürdürülebilirliği konularındaki çalışmaları 1999 yılında, ICOMOS tarafından yayımlanan Uluslararası Kültürel Turizm Tüzüğü ile uyushmaktadır. Çünkü mirasın sürdürülebilirliği için gereken maddi kaynak doğrudan ziyaretçi katılımıyla ilişkilidir.

Kültürel mirasın korunmasına ilişkin ortaya çıkan bu finansal durumun, algı, yorum ve sunum programları üzerinde ziyaretçi katılımını arttırmak için bir baskı oluşturacağından söz etmiştir (Uzzell, 1988). Böylelikle algı, yorum ve sunum programları daha çok bireyi alana çekebilmek için ziyaretçi memnuniyeti üzerine daha fazla yoğunlaşmaktadır. Bu noktada, Uzzell algı, yorum ve sunum programlarının ekonomik girdiler ve koruma eylemi arasında dengelenmesi gerektiğini savunmaktadır (Uzzell, 1989). Uzzell'e göre algı, yorum ve sunum programları, azami derecede anlam ve değer içeren ve ziyaretçileri memnun edebilecek bir kurguya sahip biçimde tasarlanmalıdır. Çünkü miras alanlarında, koruma ve ekonomi arasında kurulması gereken dengenin bozulması durumu,

ziyaretçi katılımını doğrudan etkileyebilir. Örneğin ziyaretçi memnuniyetine odaklanmış bir program, ziyaretçi sayısını fazlasıyla arttırıp alanı tahrip edebilirken; muhafazakâr bir koruma yaklaşımı ise alanı ziyaretçiden izole ederek yalnızlaştırabilir. Bu nedenle miras alanları için dengeli bir yönetim ve organizasyon şeması kurgulanmalıdır (Uzzell, 1989).

Mirasın sürdürülebilirliği adına gerekli olan algı, yorum ve sunum pratiklerini içeren yönetim şeması için Uzzell, çalışmalarında dört farklı amaca sahip olan prensipleri ortaya koymuştur (Şekil 2.11).

Şekil 2.11 Uzzell, prensipleri (Uzzell, 1989)

Uzzell tarafından tanımlanan prensipler ışığında, algı, yorum ve sunum programlarının farklı amaçlara yönelik kurgulanabileceği görülmektedir. Bu noktada Uzzell, söz konusu amaçların miras alanının sahip olduğu değer, sorun ve potansiyeller üzerinden belirlenmesi gerekli olduğunu savunmuştur (Uzzell, 1988). Öte yandan miras alanları üzerinde farklı amaçlara sahip planlar dengeli bir şekilde kullanılabilir.

Örneğin alanın ziyarete açılmasında herhangi bir risk faktörü yer almıyorsa, yönlendirme ve kısıtlamaların daha seyrek yer alacağı planlama çalışmaları uygulanabilir (Prensip 1). Diğer taraftan miras alanın ziyarete açılmasında, koruma durumuna veya ziyaretçi güvenliğine dair herhangi bir risk durumu bulunuyorsa, ziyaretçilerin hareket ve yönelimlerinin kontrol edilmesi gereklidir. Bu tarz durumlarda, ziyaretçi güzergâh ve belirli erişim noktaları, algı, yorum ve sunum programı tarafından özenle tasarlanarak belirlenmelidir (Prensip 2). Çeşitli uzmanlar tarafından belirlenen rota ve düzenlemelerle, ziyaretçi kısıtlanarak hassas kültürel miras alanları koruma altına alınmalıdır.

Ziyaretçi yönelimini kontrol eden bu yaklaşımların yanı sıra, kimi yerlerde algı, yorum ve sunum programları, belirli ürün veya alan üzerinden, finansal kazanç amaçlı tanıtım ve turizmi desteklemek için de kurgulanabilmektedir (Prensip 3,4).

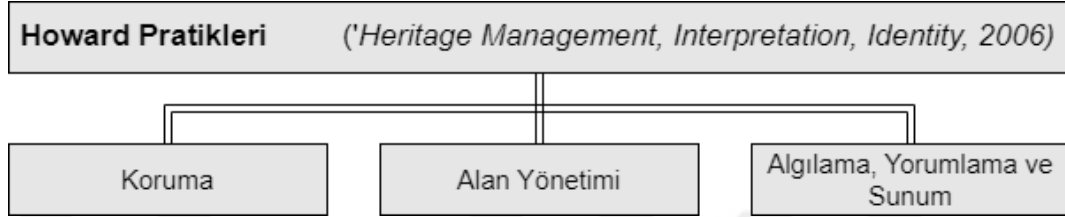
Bu tarz planların başlıca yöntemleri olarak çeşitli tema park teknikleri ve niş pazar¹⁰ alışkanlıkları gösterilebilir (Silberman, 2007).

Uzzell, çalışmalarıyla farklı amaçlara sahip algı, yorum ve sunum programı çeşitlerini tanımlayarak kavramlara, alan yönetimi kapsamında ayrı bir boyut kazandırmıştır. Özellikle üç ve dört numaralı prensiplerin ışığında, algı, yorum ve sunum programlarının turizm başlığı altında bir araç olarak kullanılabilirliğinden söz ederek yeni tanımların kavramlara eklenmesini sağlamıştır (Uzzell, 1989). Ayrıca çalışmalarında, mirasın sürdürülebilmesi adına ziyaretçi katılımı ve turizmin sağladığı ekonomik desteğin önemini vurgulayarak kavramlara ayrı bir bakış açısı kazandırmıştır.

Sharpe ve Uzzell gibi bilim insanları, kültürel mirasın algılanması, yorumlanması ve sunumuna yönelik çalışmalarıyla, kavramların kültürel miras alanlarına entegrasyonunu desteklenmiştir. Teorinin pratiğe evrildiği bu süreçte, algılama ve yorumlama kavramlarının temeli ve tanımı eleştirilmeye başlanmıştır. Bu noktada, algı ve yorum kavramlarını, eğitsel bir aktivite olarak tanımlayan Tilden yaklaşımı eleştirilmeye başlanmıştır (Ham, 1992). Kavramın, bilgi aktarımı amacının yanı sıra bireyi, araştırma ve keşfetmeye yönlendirmesi gerektiğinden söz edilmiştir. Bireyi harekete geçirmeyi hedefleyen bu tarz amaçların, algı ve yorum kavramlarına eklenmesiyle, felsefi ve sosyolojik açılardan kavram eleştirel bir bakış açısından ele alınmaya başlanmıştır. Geliştirilen teorik çalışmaların ışığında, pratikte yaygınlaşan algı, yorum ve sunum kavramları, 21. yüzyılla birlikte, oldukça sistematik bir süreç haline gelmiştir (Staiff, 2017). Bu süreçte, kavramlar, kültürel miras alanlarında, çeşitli paydaşlar tarafından etkin bir araç olarak kullanılmıştır. Sanat tarihçisi, mimar, arkeolog ve doğa bilimcisi gibi uzmanlar tarafından tasarlanan çeşitli algı, yorum ve sunum öğeleri hem doğal hem de kültürel miras alanlarında genişçe yer bulmuştur (Tilkin, 2016). Böylelikle, algı, yorum ve sunum programları belli başlı meslek gruplarının odak alanları üzerinden geliştirilmeye devam etmiştir. Bu süreçte gelişen algı, yorum ve sunum kavramları, turizm baskısı altında miras alanlarında *soylulaştırma* ve *metalaştırma* gibi birtakım riskli durumlar meydana getirmiştir.

¹⁰ Niş pazarlama (*niche marketing*), dar kapsamlı ihtiyaçlara veya küçük bir müşteri grubuna özel gereksinimlere sahip bir satış stratejileri geliştiren bir pazarlama yöntemidir (Mucuk, 2007).

Bu bağlamda, kültürel mirasın yönetimi alanında uzman Peter Howard'ın algı ve yorum eylemleri ve miras alanlarının yönetimi üzerine yaptığı çalışmalar, bu riskli durumlarla ilişkili olarak, ön plana çıkmaktadır. Howard, algı, yorum ve sunum programını alan yönetimi başlığı üzerinden ele alarak bu tarz riskli faktörlerin önlenebileceğini savunmuştur (Howard, 2003). Algı, yorum ve sunumu, koruma eylemiyle doğrudan ilişkilendiren çalışmaların aksine Howard bu denkleme alan yönetimini de ekleyerek bir denge politikasından söz etmiştir (Şekil 2.12).

Şekil 2.12 Howard, miras yönetimi pratikleri (Howard, 2003)

Howard, korumayla, algı kavramını doğrudan ilişkili olarak tanımlamıştır. Öte yandan algılama ve yorumlama eylemlerinin bireyler üzerinden toplumları yönlendirici gücüne dikkat çekmiştir. Söz konusu riskli durumları meydana çıkarabilecek bu tarzda büyük etkilere sahip olan kavramın, belirli etik değerleri üzerinden kurgulanması gerektiğini savunmuştur. Bu değerlerin de alan yönetimi sayesinde alana dengeli bir şekilde entegre edilebileceğinden söz etmiştir (Howard, 2003).

Algı, yorum ve sunum programlarının, alan yönetiminin etik değerleri üzerinden geliştirilmesi gerektiğini savunan Howard, kültürel miras alanlarında, ziyaretçi memnuniyeti odaklı algı, yorum ve sunum programlarının ortaya çıkardığı metalaştırma ve soylulaştırma gibi riskli durumlardan bahsetmiştir (Howard, 2003). Söz konusu durumlar, finansal ve tanıtım açısından turizm sektörüne büyük bir katkı sağlarken, kimi zaman da gelir odaklı kaygılar nedeniyle, kültürel miras varlıklarını bir tüketim objesine dönüştürerek, zarar verebilmektedir. Bu tarz yaklaşımlar, özünde miras varlıklarının algılanması ve yorumlanmasına değil, ziyaretçiye daha çok hoş vakit geçirmesine yöneliktir. Ayrıca kimi miras alanlarında gerçekleştirilen algı, yorum ve sunum programları alana dair ilginin olağanüstü bir şekilde artmasına neden olmakta ve kazanılan popülerlik, miras alanı ve bileşenlerini zoraki bir değişim sürecine yöneltmektedir. Yapılı çevreyi, sosyal ilişkilerinden arındıran bu yaklaşım, kültürel miras alanlarının korunmasında ciddi bir tehdit olarak yer almaktadır. Bu noktada miras varlığının yaşatılabilmesi için

çevresiyle kurduğu ilişkilerin de korunması gereklidir. Aksi takdirde çevre, kazandırılan popülerlik baskısıyla özgün değerlerini kaybederek, sosyal ve fiziksel bir değişime uğrayacaktır.

Turizm, rekreasyon ve ekonomik girdilerin miras alanında daha çok yer almasıyla koruma paydaş sayısı ve ihtiyaçların boyutu artmıştır. Artan sorumluluklar neticesinde koruma eyleminde ciddi bir organizasyon gerekliliği doğurmuştur. Literatürde ilk olarak, ICOMOS tarafından yayımlanan Burra Tüzüğü ile açıklanan organizasyon ve yönetimi, ilerleyen yıllarda algı, yorum ve sunum kavramları üzerinden de tartışılmaya başlanmıştır (ICOMOS, 2013)¹¹. Bu bağlamda Howard, turizm ve rekreasyon amaçlı baskılarının miras alanlarında yarattığı bu tarz tahrip edici durumların önüne geçebilmek için koruma, algı, yorum ve sunum programıyla alan yönetimini bir arada çalışması gereken bir mekanizma olarak tanımlamıştır (Howard, 2003). Bu sistemden, içerdiği çeşitli paydaşlarla alandaki değer, sorun ve potansiyelleri düzenli olarak kontrol ederek mirasın devamlılığı için en doğru kararları alması beklenmektedir.

Kavramlara Yönelik Eleştirel Yaklaşım

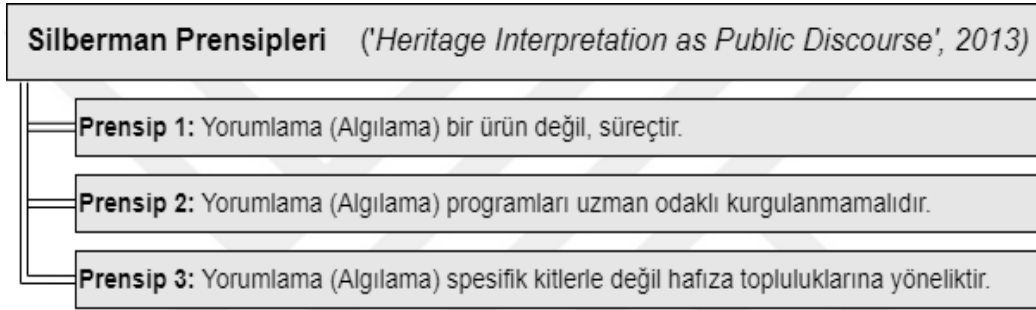
Alan yönetiminin algı, yorum ve sunum programlarına entegrasyonu, kültürel mirasın algılanması, yorumlanması ve sunumu, koruma alanında başlı başına bir konu niteliği kazanmıştır. Bu durumda, felsefi ve psikolojik temellere dayanan algılama, yorumlama ve sunum kavramları, koruma alanında kendi tanım ve alt başlıklarını oluşturmaya başlamıştır. Bu doğrultuda, Arkeolog Neil Asher Silberman, kültürel mirasın algılanması, yorumlanması ve sunumu kavramlarına yönelik eleştirel bir bakış açısı yaratarak, kavramların bir koruma politikası haline evrilmesinde önemli katkıda bulunmuştur. Silberman, kavramların felsefe ve sosyolojik temellerini sorgulamış ve koruma alanına entegre etmeye çalışmıştır.

Silberman, Tilden tarafından geliştirilen statik ve sade bir denkleme sahip olan geleneksel algı ve yoruma yönelik yaklaşımını eleştirerek kavramı, yalnızca iletişim ve aktarım aracı olarak görmek yerine toplumları şekillendiren sosyal bir süreç olarak tanımlamıştır (Silberman, 2007). Bu bakış açısıyla, kültürel mirasın algılanması ve yorumlanmasını, toplum gündeminin merkezinde yer alan sosyal bir pratik olarak ele almıştır. Silberman'a göre, algılama ve yorumlama kavramları,

¹¹ Koruma Uygulaması (*Conservation Practice*) başlığı, Madde (*Article*) 26.3

toplum ve bireylerde benlik ve kimliğin oluşmasına neden olan kamusal bir söylemin özetidir. Bu nedenle, kültürel miras alanlarını, bu söylemlerin gerçekleştiği önemli bir *kamusal alan*¹² olarak betimlemektedir (Silberman, 2013).

Kültürel miras alanlarını, toplumsal müzakere alanı olarak betimleyen bu yaklaşımla, Silberman, toplum sürekliliğini kültürel miras alanlarıyla ilişkilendirmiştir. Bu ilişki içerisinde kültürel miras alanları, algılama, yorumlama ve sunum kavramlarıyla anlamların üretildiği, paylaşıldığı, çoğaltıldığı ve dönüşerek geliştiği bir mekân haline gelmiştir. Bu perspektiften yola çıkarak Silberman miras alanlarındaki algı, yorum ve sunum kavramları için üç adet prensip tanımlamıştır (Şekil 2.13).

Şekil 2.13 Silberman, algı, yorum ve sunum prensipleri (Silberman, 2013)

Kültürel mirasın algılanması, yorumlanması ve sunumu, tasarlanmış sunum öğeleri ve bir dizi algılama ve yorumlama deneyimleriyle kısıtlanmamalıdır. Kavramlar bir sonuç ürünü olmak yerine daha çok bir süreci tanımlamaktadır (Prensip 1). Bu süreç içerisinde sunum ürünleri ve algılama ve yorumlama deneyimleri değişerek, gelişmektedir. Algı, yorum ve sunum ise bu değişim sürecinin genel kurgusunu kapsayarak korumanın daha geniş amaçlarını gerçekleştirmeyi hedeflemektedir.

Tüm insanlığın ortak mirası kabul edilen kültürel miras varlıklarının algılanması, yorumlanması ve sunumu aynı şekilde entelektüel ve fiziksel olarak tüm insanlar tarafından erişilebilir olmak zorundadır (Prensip 2). Dil, din, ırk ve eğitim düzeyi fark etmeksizin, tüm insanlar, miras varlıklarıyla ilişki kurabilme hakkına sahiptir. Bu nedenle, miras alanlarında kurgulanacak olan algı, yorum ve sunum programları, tüm insanlık tarafından anlaşılabilir şekilde planlanmalıdır.

¹² Kamusal alan, (*public sphere*) fikir ve görüşlerin paylaşarak bir uzlaşmaya varılan toplumsal müzakere alanı olarak tanımlanmıştır. Kamusal alan kamuoyu gücüne sahip demokrasinin en temel tüzüklerinden birisidir (Silberman, 2013).

Algı, yorum ve sunum programları, ziyaretçi odaklı geliştirilmemelidir (Prensip 3). Programın amacı, miras alanında yer alan toplumsal hafızanın devamlılığını sağlamaktır. Bu kapsamda ziyaretçiye hoş vakit geçirecek bir sunum hazırlamak yerine mirasın içerdği hafıza değerlerini, ziyaretçiye uygun ve etkileyici bir şekilde aktarmanın yolları aranmalıdır.

Algı ve yorum kavramları başta bir eğitsel aktivite ürünü olarak tanımlanırken, Silberman tarafından ortaya konulan prensipler ışığında, bu kavram eleştirilmiş ve algıyla yorum, sosyal bir süreç olarak tanımlanmıştır. Geliştirilen bu bakış açısıyla, kavramın yaşadığı bu evrim süreci, yaşanan paradigma kaymasını gözler önüne sermektedir (Silberman, 2013). Silberman'ın geliştirdiği teorem sonrasında, kültürel mirasın algılanması, yorumlanması ve sunumu kavramı, spesifik bir ürün veya deneyim türü olmanın çok ötesinde sürecin tüm kendisini tanımlamaya başlamıştır.

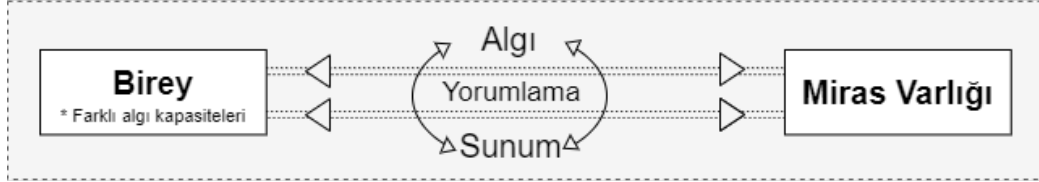
Sürecin gelişmesiyle algı, yorum ve sunum kavramları koruma eylemi altında didaktik anlatı yerine, eylemsel bir yaklaşım haline gelmiştir. Bu süreç kapsamında kavramlar, koruma alanı için birçok sorun ve potansiyelleri ortaya çıkarmıştır. Tüm bu verilerin ışığında, algı, yorum ve sunum kavramları bütün verilerin sentezlenerek ortak bir planın oluşturulduğu bir program haline evrilmiştir.

Kavramları korumanın genel bir süreci olarak gören bu yaklaşımda, algılama ve yorumlama eylemlerinin felsefi ve psikolojik temelleriyle kurduğu zayıf ilişkiler de eleştirilmeye başlamıştır. Bu kapsamda, kültürel turizm alanında uzman Russell Staiff, mirasın algılanması, yorumlanması ve sunumu kavramını çeşitli bilimsel tanımlar, iletişim teknikleri ve planlama yaklaşımları üzerinden sınırlandırılmaması gerektiğini belirten bir çalışma ortaya koymuştur. Oluşturulan bu çalışma, Silberman'e benzer bir bakış açısıyla, algı ve yorum kavramlarını sosyal ve kültürel bir süreç olarak tanımlamıştır.

Bunun üzerine Staiff, algılama ve yorumlama sürecin içerisinde yer alan *serbest öğrenme*¹³, ziyaretçi eğilimi, davranış değişikliği ve iletişim teknikleri çeşitli bileşenlerin, algılama ve yorumlama kavramlarını, tarihçi, çevre bilimci ve mimar gibi uzmanlık alanlarının dışında yer alan psikolojik bir olgu haline

¹³ Serbest öğrenme, (*informal learning*) doğrudan eğitim kanalı ve amacı güdülmeden, deneyime bağlı çeşitli öğrenim türü olarak tanımlanmaktadır (Türkiye Yeterlilikler Çerçevesi, 2016).

dönüştürdüğünü savunmaktadır (Staiff, 2017). Staiff, algılama ve yorumlama deneyimi üzerine geliştirdiği araştırmada, geçmişteki çalışmalarda yaygınca görülen birtakım prensip tanımlama eğilimini reddetmiş ve süreci *anlam üretiminin sürekli döngüsü* olarak betimlemiştir (Şekil 2.14).

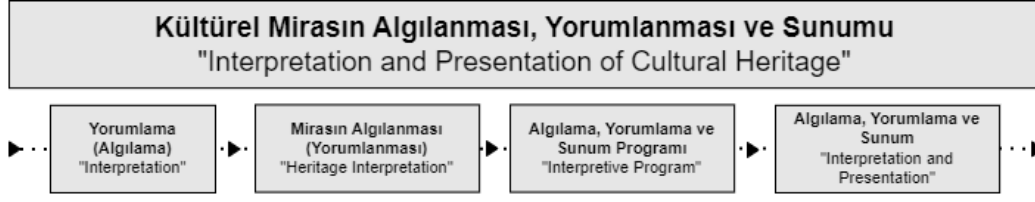
Şekil 2.14 Staiff anlam üretimi ve algı, yorumlama ve sunum (Yavuz, 2023.)

Staiff, kültürel mirasın algılanması ve yorumlanması sürecinin statik bir tanımın dışında anlam üretiminin merkezinde değerlendirilmesi gerektiğini savunmuştur (Hall, 1997). Ona göre, birey ve miras varlığı arasında iki taraflı kurulan sürekliliğe sahip bu ilişki, kültürel miras varlığına dair anlamların devamlı sürecelecek şekilde üretilip türetilmesini sağlamaktadır. Bu kapsamda algılama ve yorumlama kavramları, sunum süreciyle birlikte miras varlıklarına dair anlamları üreten ve çoğaltan bir olgu haline gelmektedir.

Değerlendirme

Kültürel mirasın algılanması, yorumlanması ve sunumu kavramının tanımsal temelleri, Muir (1880), Mills (1913) ve Tilden (1957) gibi bilim insanlarının çalışmaları tarafından atılmıştır. Başta eğitsel bir aktivite olarak tanımlanan algı ve yorum kavramları, yaklaşık 120 yıllık bir süreç içerisinde çeşitli evrelerden geçerek geliştirilmiştir. Kavramsal gelişimin ilk evrelerinde tanımın doğrudan etkileşim ve tecrübelerle dayalı didaktik bir öğreti yöntemi olduğu gözlemlenmiştir. Kavram bu yaklaşım üzerinden oldukça durağan ve sistematik bir şekillenme süreci geçirerek koruma eylemiyle doğrudan ilişkilendirilmiştir.

Kavramının felsefe ve psikolojiyle kurduğu ilişkilerin yeniden ortaya çıkarılmasıyla, algı ve yorum çok daha eylemsel bir aktarı formuna bürünmeye başlamıştır. Koruma eyleminin yanı sıra alan yönetimiyle birlikte ele alınmaya başlanan algı, yorum ve sunum kavramları bu süreçte korumanın ana politikalarından biri haline gelmiştir. Böylelikle mirasın algılanması ve yorumlanması tanımı tam anlamıyla bir paradigma kayması yaşayarak kültürel mirasın algılanması, yorumlanması ve sunumu kavramına evrilmiştir (Şekil 2.15).

Şekil 2.15 Algı, yorum ve sunum kavramsal gelişim (Yavuz, 2023.)

Sürecin başında algılama olarak yer alan kavram Tilden’in çalışmalarıyla mirasın algılanması ve yorumlanması şeklini almıştır. 1976 yılında Sharpe tanımı bir kurgu kapsamında ele alarak algı, yorum ve sunum programı tanımını ortaya koymuştur. Bu çalışmaların devamında algı ve yorum kavramlarının yanı sıra onun karşılığı olarak sunum tanımı da sıkça kullanılmaya başlamıştır. Silberman ve Staiff gibi bilim insanlarının kavramlara kültürel miras alanı üzerinden yoğunlaşılmasıyla kültürel mirasın algılanması, yorumlanması ve sunumu tanımı haline dönüşmüştür. Tüm bunların yanı sıra, kavramsal gelişim sürecinin en başından beri koruma eylemiyle ilişkilendirilen algı, yorum ve sunum kavramları, koruma alanında çeşitli uluslararası anlaşma, tüzük ve ilkesel metin içerisinde ana bir tema olarak yer almıştır.

2.2 Uluslararası Tüzük ve Anlaşmalar

Doğal ve kültürel miras varlıklarının algılanması, yorumlanması ve sunumu, koruma eyleminin en temel araçlarından birisidir. Bu nedenle kavram, koruma alanının çeşitli tüzük ve mevzuatlarında sıkça yer almıştır. Tanıma ilk olarak 1956 yılında UNESCO tarafından yayımlanan “Arkeolojik Kazılara Uygulanabilir Uluslararası Prensipler Hakkında Tavsiye Kararlar” metninde *kamu eğitimi* olarak değinilmiş ve açığa çıkarılan kalıntılar hakkında bilgi verici eğitimsel programların organizasyonuna önem verilmiştir (UNESCO, 1956). Tüzükte kamu eğitimi olarak yer alan algı (yorum) tanımı, bu dönemdeki kuramsal çalışmaların yürütücülerinden olan Tilden’in algı yaklaşımıyla oldukça uyumludur.

1964 yılında çağdaş koruma ilkelerinin temelini oluşturan “Venedik Tüzüğü” içerisinde, 1956 yılında ‘*kamu eğitimi*’ olarak ifade edilen algı (yorumlama) tanımı doğrudan kabul edilmiştir. Tüzük içerisinde, algı (yorumlama) eylemiyle ilişkili olarak, kültürel miras varlıklarının anlam ve değerleriyle birlikte koruyan ve

topluma aktarımı konusunda destek sağlayan çalışmaların onemine vurgu yapılmıştır (ICOMOS, 1964).

Avrupa Konseyi tarafından 1975 yılında yayımlanan “Avrupa Mimari Miras Tüzüğü” kapsamında üçüncü maddede, mimari mirasın sahip olduğu değer ve anlamların nesiller arası algılama, yorumlama ve aktarım sürecinden söz ederek kültürel birikimin oluştuğundan söz etmektedir. Ayrıca beşinci maddede kavramların birer eğitim kaynağı olarak işlev gördüğünü belirterek, toplumda miras yönelik aidiyet duygusu oluşmasındaki rolü vurgulanmıştır (Council of Europe, 1975).

Tarihte ilk olarak 1981 yılında yayımlanan ve son olarak 2013 yılında güncellenen “Burra Tüzüğü” hem algı, yorum ve sunum kavramları hem de koruma ve yönetim planı oluşturulması açısından literatürde önemli bir yer tutmaktadır. ‘*Koruma Uygulaması*’ başlığı altında programın, ‘*Önemin Anlaşılması (Understand Significance)*, ‘*Politika Geliştirilmesi (Develop Policy)*’ ve ‘*Politikaya Uygun Yönetim (Manage Accordance with Policy)*’ aşamaları üzerinden geliştirilmesi gerektiğinden söz etmektedir. Tüzük kapsamında ayrıca algı ve yorum kavramları, kültürel miras varlığının sahip olduğu anlam ve önemin her türlü sunumu olarak tanımlanarak, kavramların, kültürel mirasın anlaşılması ve toplumla ilişki kurulmasında birer araç olarak kullanılması gerektiği vurgulanmaktadır (ICOMOS, 2013).

“Arkeolojik Mirasın Korunması ve Yönetim Tüzüğü” ile ICAHM tarafından 1990 yılında ortaya atılan ilkeler işığında, ‘*kültürel mirasın algılanması (yorumlanması)*’ tanımı, ilk kez koruma tüzüklerinde yer almış ve arkeolojik alanların gelecek nesillere aktarılması ve algılanması ve yorumlanmasının kültürel miras varlıklarının yönetiminde önemli bir yer tuttuğu belirtilmiştir. Ayrıca tüzükte, ‘*Sunuş, Bilgi, Yeniden Yapım*’ olarak yer alan Madde 7’de arkeolojik miras varlıklarının halka sunumunun, miras unsurlarının korunması gerekliliğinin anlaşılmasında önemli bir etken faktör olduğundan söz edilmiştir. Algı, yorum ve sunum programının, geçmişi anlamlandırma gayesi olduğuna değinilen başlıkta, program kapsamının güncel tutulmasının öneminden ayrıca bahsedilmiştir (ICOMOS, 1990).

1994 yılında ortaya konulan “Nara Özgünlük Belgesi” ile kültürel mirasa kazandırılan anlam ve değerlerin, varlıkların anlaşılmasında oynadığı önemli role vurgu yapılmaktadır. ‘*Değerler ve Özgünlük*’ başlığı altında, miras unsurlarının sahip olduğu değerlerle anlamların algılanması ve yorumlanmasının, kültür mirasının özgünlüğüne dair en temel yargıyı oluşturacağı öne sürülmüştür (ICOMOS, 1994).

1999 yılında yayımlanan “ICOMOS Uluslararası Kültürel Turizm Tüzüğü” içerisinde yer alan giriş bölümünde, kültürel miras varlıklarının korunması, algılanması, yorumlanması ve sunumu sürecinin, toplumlar için önemli bir mücadele konusu olduğu vurgulanmaktadır. Tüzükte algı, yorum ve sunumun hedefleri arasında, miras varlıklarının sahip olduğu değerleri, topluma ve ziyaretçilere aktarmak olduğu belirtilmiştir. Ayrıca, algı, yorum ve sunum programları hakkında detaylı stratejilerin geliştirilmesi gerektiğine yer verilmiştir. Bu bağlamda, tüzük kapsamında çeşitli ilkeler tanımlanmış ve bu prensipler ışığında algı, yorum ve sunum kavramlarının, doğal ve kültürel mirasın sürdürülebilirliğini sağlayacak üst düzey bilinçlenmenin ve desteğin oluşmasındaki önemli rolüne değinilmiştir (ICOMOS, 1999).

ICOMOS tarafından 2005 yılında yayımlanan “Xi’an Deklarasyonu” içerisinde yer alan madde üç kapsamında, kültürel mirasın sahip olduğu değer ve anlamların anlaşılması, algılanması ve yorumlanmasının öneminden söz etmektedir. Ayrıca kavramları, toplum eğitimi ve farkındalığıyla ilişkilendiren bildiri, bireylerin algı ve yorumlama süreçlerindeki olumlu deneyimlerin kültürel mirasın korunmasına katkı sağlayacağını belirtmektedir (ICOMOS, 2005).

2005 yılında Avrupa Konseyi tarafından hazırlanan “Faro Konvansiyonu” bu alanda, kılavuz niteliğine sahip bir başka metindir. Metin içerisinde yer alan yedinci madde kapsamında kültürel mirasın algılanması, yorumlanması ve sunumu üzerine etik ve yöntemsel çalışmaların geliştirilmesi gerektiği ve ayrıca farklı algı, yorum ve sunum programlarının teşvik edilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Ayrıca madde üçte kavramların kültürel miras varlıkları hakkında eğitim ve farkındalığı desteklemesinden söz etmektedir (Council of Europe, 2005).

Çağdaş koruma ilkelerinin oluşum sürecinin başından itibaren, algı, yorum ve sunum kavramları, çeşitli uluslararası bildiri ve tüzüklerde yer almıştır. Sürecin

ilerlemesiyle, koruma alanında yaygın bir şekilde yer almaya başlayan kavramlar için sistematik bir tanım ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Tüm bunların ışığında, kavramsal gelişimin bir sonucu olarak yürütülen çalışmalar, 2008 yılında, ICIP önderliğinde hazırlanan “Kültürel Miras Alanlarının Algılanması (Yorumlanması) ve Sunumu” tüzüğü ile devam ettirilmiştir. Tüzük içerisinde, algı, yorum ve sunum kavramları, sistematik olarak tanımlanarak çeşitli ilkeler ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca prensiplerin daha detaylı açıklanabilmesi adına kavramlara farklı alt başlıklar kazandırılmıştır. Böylelikle, algı, yorum ve sunum kavramları, kültürel miras odağında özelleştirilerek geliştirilmiştir.

Bunların yanı sıra, gelişen teknolojik imkân ve pazarlama stratejileri sonucunda, kültürel miras alanları üzerinde yoğunlaşan reklam ve tanıtım politikaları, alanları pazarlama ve turizm baskısı altına almaktadır. Algı, yorum ve sunum kavramlarına yönelik yayımlanan tüzük, alandaki koruma ve tanıtım faaliyetlerini dengeleyerek, mirasın yönetimi adına önemli bir gelişim evresini tanımlamaktadır (ICOMOS, 2008). Kültürel mirasın algılanması, yorumlanması ve sunumu kavramları için önemli bir kaynak olan tüzüğün daha derinlemesine incelenmesi ve anlaşılabilmesi için öncelikte, tüzükte yer alan araştırma soruları incelenmiştir (Tablo 2.2).

Tablo 2.2 “Kültürel Miras Alanlarının Algılanması, Yorumlanması ve Sunumu Tüzüğü” araştırma soruları (ICOMOS, 2008)

Araştırma Soruları	
1	Kültürel miras alanlarındaki algı, yorum ve sunum programları için kabul edilmiş veya kabul edilebilir hedefler nelerdir?
2	Hangi prensipler üzerinden belirli kültürel miras alanları için uygun teknik ve metotlar belirlenebilir?
3	Hangi etik ve mesleki yaklaşımlar çeşitli teknik ve biçimlerin algı, yorum ve sunum programları kapsamında şekillenmesine yardımcı olabilir?

Araştırma sorularından da anlaşılacağı üzere, oluşturulan tüzük, kültürel mirasın algılanması, yorumlanması ve sunumu kavramlarına yönelik evrensel niteliklerin tanımlanmasına katkı sağlamaktadır. Birey ve toplumlarda, kültürel miras varlıklarına yönelik takdir ve benimseme duygusunu geliştirmeyi hedefleyen tüzük, çeşitli teknik, metot ve etik değerlerin üzerinden etkili bir algı, yorum ve sunum stratejileri geliştirmenin temelini oluşturmaktadır.

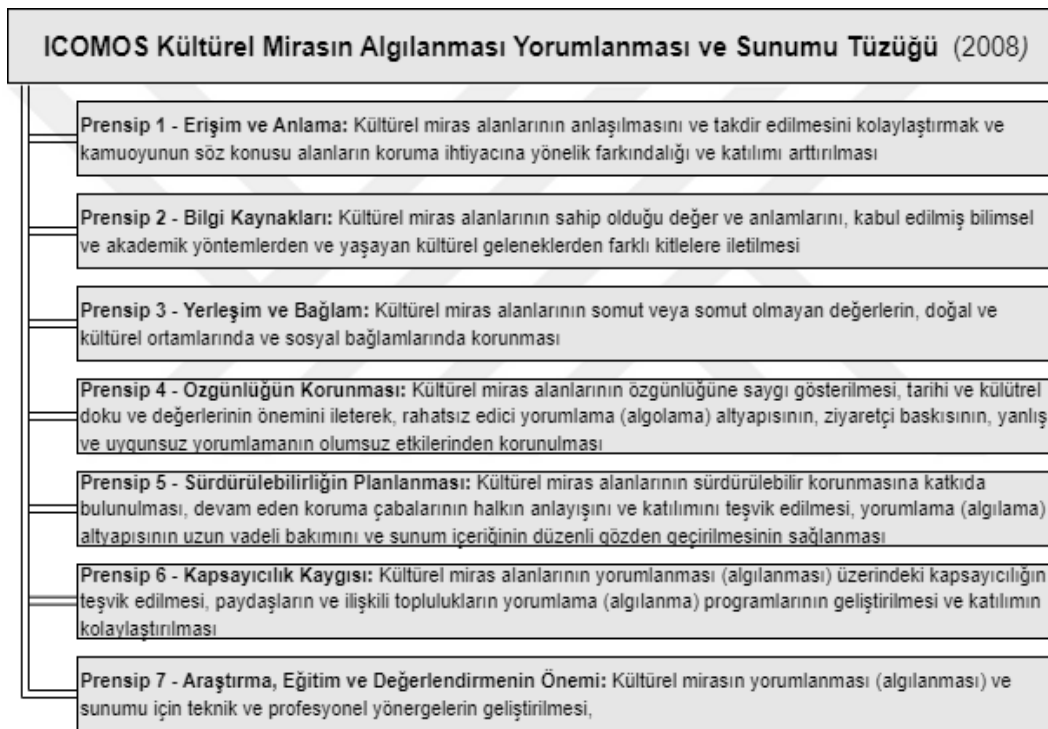
Tüzük kapsamında, kavramları ve amaçları daha iyi açıklayabilmek ve uygulama alanlarındaki eylem planlarını kurgulayabilmek amacıyla ‘*yorumlama (algılama) eylemi*’, ‘*sunum*’, ‘*yorumlayıcı (algı araçlarının) altyapısı*’, ‘*rehber*’ ve ‘*kültürel miras alanı*’ olmak üzere beş farklı tanım ortaya konulmuştur (ICOMOS, 2008). Tüzük içeriğinde yer alan kavramların Türkçe karşılıkları şu şekilde sıralanmıştır (Tablo 2.3).

Tablo 2.3 Tüzükte yer alan kavramların Türkçe karşılıkları (ICOMOS, 2008)

Algılama, Yorumlama ve Sunuma Yönelik Tanımlar	
1	Yorumlama (algılama) Eylemi (<i>Interpretation</i>) Yorumlama (algılama), kültürel miras alanının halkın farkındalığını artırmayı ve anlayışını geliştirmeyi amaçlayan potansiyel faaliyetlerin tümünü ifade etmektedir. Basılı ve elektronik yayınlar, halka açık dersler, saha içi ve dışı enstalasyonlar, eğitim programları, topluluk etkinlikleri ve süregelen araştırma, eğitim ve değerlendirmesini içermektedir.
2	Sunum (<i>Presentation</i>) Sunum, daha özel olarak yorumlayıcı (algılama) içeriklerinin dikkatli bir şekilde iletilmesini, bilginin düzenlenmesini, fiziksel erişimi ve yorumlama (algılama) altyapısını kültürel miras alanında sağlamayı ifade etmektedir. Bilgi panoları, müze tipi sergiler, sergi rotaları, rehberli ve rehbersiz turlar, multimedya uygulamaları ve internet siteleri gibi teknik araçlar aracılığıyla iletilmektedir.
3	Yorumlayıcı (algı araçlarının) Altyapısı (<i>Interpretive Infrastructure</i>) Yorumlayıcı (algı araçlarının) altyapısı, kültürel miras alanında özellikle yorumlama (algılama) ve sunum amaçları için kullanılan fiziksel donanımlar, tesisler ve alanları ifade etmektedir.
4	Rehber (<i>Site Interpreters</i>) Kültürel miras alanlarında, alanın değerleri ve önemine ilişkin kamu iletişimini kalıcı veya geçici olarak yapan personel veya gönüllülerden oluşmaktadır.
5	Kültürel Miras Alanı (<i>Cultural Heritage Site</i>) Kültürel Miras Alanı, tarihi ve kültürel öneme sahip bir yer, konum, doğal manzara, yerleşim alanı, mimari yerleşke veya arkeolojik alan ve genellikle yasal olarak korunan bir yerleri kapsamaktadır.

Kültürel mirasın algılanması, yorumlanması ve sunumu kavramlarının pratikteki karşılıklarını belirleyen bu tanımlar sayesinde, sistematik bir kültürel miras yönetim biçimi ortaya atılmıştır. Uygulamaya yönelik evrensel bir yönetim mekaniği sunan tanımların belirlenmesinin ardından, algı, yorum ve sunum programlarını, kültürel miras alanlarının korunması ve yönetimindeki genel bir süreç olarak tanımlayan tüzükte algı, yorum ve sunum programına yönelik 7 farklı prensip tanımlanmıştır (Şekil 2.16).

Algı, yorum ve sunum programları, ziyaretçi tecrübesinin arttırarak birey üzerinden miras alanına dair toplum düzeyinde farkındalık ve anlayış geliştirilmesine destek olmalıdır (Prensip 1). Algı, yorum ve sunum, bireyin birikimiyle miras alanı arasındaki ilişkileri ortaya koyarak, bireyin alana, kendi kuracağı ilişkiler üzerinden bağlanmasını sağlamalıdır. Böylelikle birey, alanda, kendine ait birtakım değerleri keşfederek, alanın korunmasına doğrudan katkı sağlayacaktır. Ayrıca, algı, yorum ve sunum programlarının tüm insanlık tarafından erişilebilir ve anlaşılabilir olması adına demografik ve kültürel farklılıkları gözetken çeşitli anlatım tekniklerinin alanda yer alması gerekmektedir.

Şekil 2.16 ICOMOS Kültürel Mirasın Algılanması, Yorumlanması ve Sunumu Tüzüğü prensipleri (ICOMOS, 2008)

Algı ve yorum kavramlarının birey ve toplumları yönlendirici gücü göz önüne alındığında, algı, yorum ve sunum programlarına konu olan her türlü bilgi ve görselin bilimsel olarak kabul edilmiş kaynaklar üzerinden özenle bir araya getirilmiş olması gerekmektedir (Prensip 2). Ayrıca, söz konusu kaynaklar kayıt altına alınarak, toplumla paylaşılmalıdır.

Kültürel miras alanının önemli bir parçasını oluşturan sözlü aktarım ve geleneksel hikâye anlatıcılığı (*storytelling*) gibi sunu çeşitleri, algı, yorum ve sunum açısından ayrıca önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır. Bu nedenle, bu tarz aktarımların da

algı, yorum ve sunum programları içerisinde yer alması, anlatımı zenginleştirecektir. Bunların yanı sıra, algı, yorum ve sunum çalışmalarında kullanılan her türlü öge ve aktivite gelecek çalışmalar için kayıt altına alınarak arşivlenmelidir.

Algı, yorum ve sunum programları, kültürel miras alanının çok katmanlı değerler yapısını başta tarihi, politik ve artistik olmak üzere kapsamlı şekilde ele almalıdır (Prensip 3). Bu süreç içerisinde miras alanı, tarih boyunca geçirdiği aşamalarıyla birlikte aktarılmalıdır. Ayrıca mirasın oluşumunda katkısı bulunan her türlü birey ve topluluktan söz edilmelidir. Miras alanının çevresinde yer alan doğal ve yapılı ögeler, mirasın ayrılmaz parçalarındandır. Bu nedenle miras alanı çevresiyle birlikte irdelenmelidir. Öte yandan, alanda yer alan dans, müzik, edebiyat ve geleneksel ritüeller gibi somut olmayan miras öğeleri de algı, yorum ve sunum programlarının içerisinde yer edinmelidir.

Tasarlanacak algı, yorum ve sunum programları geleneksel sosyal yapı, kültürel pratikler gibi miras alanının sahip olduğu özgünlük değerlerinin sürdürülmesine katkı sağlamalıdır (Prensip 4). Alanda konumlandırılacak her türlü kiosk, yürüme rotaları ve bilgilendirici levha gibi yorumlayıcı (algı araçlarının) altyapı ürünleri, çevrenin karakterine uygun olarak tasarlanmalıdır.

Algı, yorum ve sunum programları, ziyaretçi memnuniyeti ve yoğunluğu üzerinden değil geniş çaptaki eğitim ve koruma amaçlarına katkı sağlayacak doğrultuda kurgulanmalıdır (Prensip 5). Öte yandan, tasarlanacak programların, bütçe planlaması ve alan yönetimi çalışmalarının bir parçası olarak görülmesi gerekmektedir. Bu nedenle, hedef ve ihtiyaçların karşılanabileceği dengeli bir politika ortamı hazırlanmalıdır.

Başta koruma olmak üzere disiplinlerarası yaklaşımlardan çeşitli uzmanlar, alan başkanı, yerel ve genel yönetici gibi paydaşların algı, yorum ve sunum programlarında aktif olarak söz sahibi olması gereklidir (Prensip 6). Mülk sahibi ve yerel halk gibi alanla doğrudan ilişkili toplulukların da katılımları ayrıca mirasın sürdürülebilmesi için gereklidir. Algı, yorum ve sunum programlarının oluşturulması ve değiştirilmesinde bu tür çeşitli paydaşların görüş ve katkılarına önem verilmelidir.

Tüzüğün giriş kısmında da belirtildiği üzere algı, yorum ve sunum bir ürün olarak değil bir süreç olarak miras alanlarının yönetiminde etkin olarak rol üstlenmektedir. Bu nedenle algı, yorum ve sunum odaklı çalışmaların geliştirilmesi için devamlı araştırma ve eğitiminin sürekliliği sağlanmalıdır (Prensip 7). Ayrıca kurgulanan algı, yorum ve sunum programlarının birer çıktısı olarak sahadaki verim ve toplumdaki etkisi gibi önemli veriler, sürekli olarak incelenerek değerlendirilmeye alınmalıdır. Yürütülen analizler ışığında, mevcut programlar güncellenerek algılama ve yorumlama deneyiminin kalitesinin artırılması amaçlanmalıdır. Öte yandan algı, yorum ve sunum sürecine katkı verecek uzman kişilerin, içerik hazırlama, yönetim ve teknolojik imkanların değerlendirmesi gibi başlıca önemli konularda eğitilmesi büyük bir önem taşımaktadır.

2008 yılında ICOMOS tarafından yayımlanan bir diğer önemli metin olan “Quebec Deklerasyonu” yerin ruhunun korunması üzerine odaklanmaktadır. Deklarasyon içerisinde yerin ruhunun aktarılmasında algı, yorum ve sunum kavramlarından birer iletişim aracı olarak söz edilmektedir. Metin, nesiller ve kültürlerarası iletişimin ana aracı olarak algı ve yorumun sürecini kabul etmektedir. Kavramların, kültürel miras alanların toplum farkındalığı ve benimseme duygusunu geliştirmesiyle, sürdürülebilirliklerinin desteklediğini vurgulamaktadır. (ICOMOS, 2008).

2011 yılında ICOMOS tarafından yayımlanan “Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması ve Yönetimiyle İlgili Valetta İlkeleri” içerisinde, öncelikli olarak koruma ve yönetim planının öneminden söz edilmektedir. Algı, yorum ve sunum kavramlarının önemi ise ‘*d. Kamusal Alan*’ başlığı altında birer sosyal iletişim yöntemi olarak belirlenmiştir (ICOMOS, 2011). Ayrıca kültürel miras alanlarını kamusal alan (*public sphere*) olarak tanımlayan tüzük, Silberman tarafından tanımlanan algı ve yorum yaklaşımıyla örtüşmektedir (Silberman, 2013).

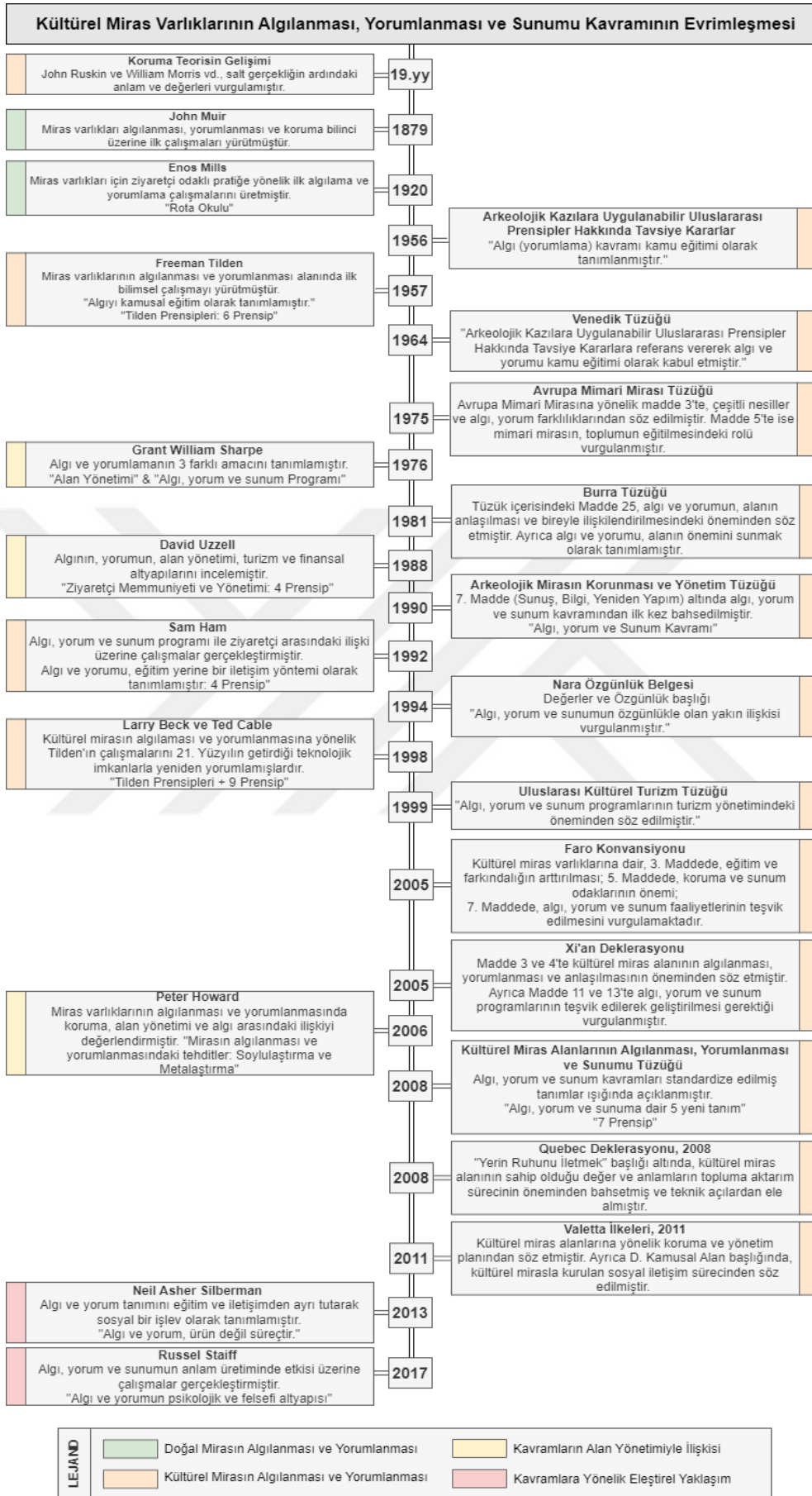
Değerlendirme

Kavramların gelişimi sürecinde ‘*Kültürel Miras Alanlarının Algılanması, Yorumlanması ve Sunumu Tüzüğü*’ oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Kavramların miras alanları açısından detaylıca açıklanarak alt başlıklara bölündüğü bu tüzükle birlikte algı, yorum ve sunum kurgularının miras alanlarında koruma aracı olarak entegrasyonu açıklanmıştır.

Tüm bunların ışığında algı, yorum ve sunum kavramları üzerine yürütülen bilimsel çalışma ve geliştirilen tüzükler incelenerek karşılaştırılmıştır (Şekil 2.17). Bu kapsamda kavramın kültürel miras alanlarında ilk kullanımı “*Arkeolojik Kazılara Uygulanabilir Uluslararası Prensipler Hakkında Tavsiye Kararları*” metni, 1956 yılına tarihlenmektedir. Metinde kamu eğitimi olarak ele alınan kavram bir yıl sonra, Tilden çalışmalarıyla aynı şekilde kabul edilerek, tanımlanan prensipler üzerinden sistematik bir hale getirilmiştir. İlerleyen yıllarda Ham, algı ve yorum kavramlarının, bir çeşit eğitim biçimi olarak görülmesini eleştirmiş ve algı ve yorumu bir iletişim aracı olarak betimlemiştir. Ham’ın ortaya çıkardığı yeni bakış açısı, algı ve yorum kavramlarına yönelik tartışmayı derinleştirerek, kuramsal temelin gelişmesine katkı sağlamıştır. Kavramların gelişimi, ilerleyen yıllarda, Sharpe ve Uzzell’in çalışmalarıyla sürdürülmüştür. Bu noktada, algılama ve yorumlama kavramlarının kapsamı, alan yönetimiyle kurduğu ilişkinin açıklanmasıyla genişletilmiştir. Kültürel miras alanlarında, ziyaretçi ve yönetim faktörünü de algı ve yorumlama kavramlarının bünyesine dahil eden bu yaklaşım, koruma eylemini, algı, yorum ve sunum programı üzerinden turizm ve ekonomik kaynaklarla ilişkilendirilmiştir.

Literatürde algı (yorum) ve sunum kavramı ilk defa 1990 yılında yayımlanan “*Arkeolojik Mirasın Korunması ve Yönetimi Tüzüğü*” içerisinde birlikte yer almıştır. Kavramların bir arada kullanılması, koruma alanında, algı, yorum ve sunum programının bünyesine, tasarım olgusunu da katmış ve sunuşun derlenmesi bir araştırma konusu haline gelmiştir. Korumada yaygın bir araç haline gelen algı, yorum ve sunum kavramları, ICOMOS’un “*Kültürel Miras Alanlarının Algılanması, Yorumlanması ve Sunumu Tüzüğü*” ve metnin içerisinde yer alan prensip ve tanımlamalar ışığında, oldukça tanımlı bir hale gelmiştir. Kültürel miras varlıklarına yönelik evrensel algı, yorum ve sunum ilkeleri, bu tüzük kapsamında belirlenmiştir.

Bu sürecin ardından, Silberman ve Staiff gibi bilim insanları, algı, yorum ve sunum kavramlarının felsefi ve sosyolojik altyapılarını incelemiş ve eleştirel bir bakış açısı ortaya koyarak, kavramların gelişimine katkı sunmuştur.

Şekil 2.17 Algı, yorum ve sunuma yönelik kavramsal gelişim (Yavuz, 2023.)

2.3 Koruma ve Tasarım Yaklaşımı Üzerinden Değerlendirme

Algı, yorum ve sunum kavramlarının kuramsal gelişimi incelendiğinde, tanımların miras alanlarında koruma eylemiyle doğrudan ilişkili olduğu gözlemlenmiştir. Kavramlar, kültürel miras varlıklarının korunabilmesi için toplumdaki gerekli sosyal yapının temelini oluşturmaktadır (Staiff, 2017). Bu kapsamda, toplumsal sosyal yapının oluşumunda, zaman içerisinde kavramlar evrilerek gelişen ve değişen bir olgu olarak dinamik bir süreç haline gelmiştir (Silberman, 2013). Süreç içerisinde, kültürel miras varlıklarıyla toplum arasında, bir arayüz olarak yer alan kavramlar, mirasın sahip olduğu değer ve anlamların toplumlara aktarımını sağlamaktadır. Böylelikle kavramlar, sosyal süreç içerisinde, kültürel miras alanına dair toplumsal bilincin şekillenmesine destek olmaktadır. Kavramlar ışığında evrilen bilinç, toplumsal yönelim ve davranışların, kültürel mirasın korunabilmesi yönünde şekillenmesine destek olmaktadır.

Algı, yorum ve sunum kavramlarının, insan anlayışının geliştirilmesi üzerinde geniş etkileri bulunmaktadır. Buradan hareketle, kavramlar, kültürel miras hakkında, ziyaretçileri belirli bir ölçeğe kadar eğiterek, bilinç kazanmalarına destek olabilir (Weaver, 1976). Bu durum bireylerde, kültürel miras varlıklarını, takdir etme ve benimseme duygusunun oluşmasıyla devam ederek, koruma güdüsünün doğrudan gelişmesine destek olmaktadır (Tilden, 1957). Öte yandan, kavramların etkileyici ve harekete geçirici etkilerini içerecek şekilde sunuşa dökülmesi, başlı başına bir tasarım konusudur. Bu kapsamda, sosyal ve toplumsal olarak tanımlanan süreç, bireyi koruma eylemine yöneltici şekilde belirlenmeli, sınırlandırılmalı ve kurgulanmalıdır (Uzzell, 1989). Tüm bunların ışığında kavramlar, korumanın sürdürülebilirliğinin sağlanması hedefinde, etken bir aracı olarak işlev görmektedir. Toplumlara bilinçlendirme ve mirasın sürdürülebilirliğine katkı sağlayabilme eğilimleri, doğrudan koruma ve tasarım olgularıyla ilişkilidir. Birbirini destekleyen kavramların, bir düzen ve dengeli şekilde yürütülebilmesi için algı, yorum ve sunum programı olarak adlandırılan bir sistemin geliştirilmesi gereklidir. Bu kapsamda, geliştirilecek algı, yorum ve sunum programına yön verecek kriter ve nitelikler, yürütülen kuramsal araştırma ve incelenen tüzükler üzerinden belirlenmiştir. Bu doğrultuda, algı, yorum ve sunum programına yönelik sekiz farklı prensip, yürütülen sentez çalışması üzerinden tanımlanmıştır (Şekil 2.18).

Koruma ve Tasarım Yaklaşımı Olarak Algı, Yorum ve Sunum Programı Adımları				
Başlangıç	1	Kültürel Miras Alanının Değer ve Öneminin Anlaşılması	- Alanın ve kapsamının belirlenmelidir. - Belirlenen alanın tarihi, yerel halkları ve dokusu derinlemesine araştırılmalıdır.	ICOMOS I Burra Tüzüğü Kültürel Onemin Yönetiminin Planlanması Adımları I 2013
	2	Algı, Yorum ve Sunum Temasının Oluşturulması	- Alana ve konuya uygun algı, yorum ve sunum teması kapsamıyla birlikte belirlenmelidir. - Belirlenen tema özelinde hedefler ve sınırlar net bir şekilde tanımlanmalıdır.	Sam Ham I Environmental Interpretation Prensipl 4 I 1992
	3	Kültürel ve Doğal Miras Varlıklarının Tespiti	- Belirlenen tema üzerinden alanda yer alan kültürel ve doğal miras varlıkları tespit edilmeli ve bilimsel araştırma, kazı gibi çalışmalarla geliştirilmelidir. - Bu aşamada olası gelecek araştırmalar için rezerv alanların bırakılmalıdır.	ICIP I Kültürel Miras Alanlarının Algılanması, Yorumlanması ve Sunumu Tüzüğü Prensipl 3 I 2008
	4	Kültürel ve Doğal Miras Varlıklarının Koruma Altına Alınması	- Tespit edilen kültürel ve doğal miras varlıkları resmi kurumlar tarafından koruma altına alınmalıdır. - Koruma altına alınan unsurlar için düzenli bakım ve onarım programları oluşturulmalıdır.	Grant William Sharpe I Interpreting the Environment Aşama 1 I 1976
Tasarım ve Uygulama	1	Alan Yönetiminin Kurulması ve Yönetim Planlarının Hazırlanması	- Kültür Bakanlığı, Belediye, Müze ve Ören Yeri temsilcileri ve muhtarlar gibi paydaşlarla arkeolog, mimar, sanat tarihçi gibi çeşitli alanlardan uzmanların yer aldığı bir yönetim mekanizması oluşturulmalıdır. - Çalışmalar düzenli olarak başta halk olmak üzere diğer ilgililerle paylaşılmalıdır.	Peter Howard I Heritage Management, Interpretation, Identity Kültürel Miras Pratikleri I 2003
	2	Değer, Sorun ve Potansiyellerin Tanımlanması	- Çeşitli uzmanların öncülüğünde değer, sorun ve potansiyel analiz çalışmaları yürütülmelidir. - Elde edilen veriler değerlendirilerek gerekli tasarım ve uygulama kararları belirlenmelidir.	Grant William Sharpe I Interpreting the Environment Aşama 3 I 1976
	3	Algı, Yorum ve Sunum Programının Tasarlanması	- Başta belirlenen tema ve kapsam ışığında tasarım çalışmaları alan yönetimi güdümünde başlatılmalıdır. - Yürütülen tespit, değerlendirme ve analiz çalışmaları sonucunda tasarım kararları belirlenmelidir.	ICOMOS I Uluslararası Kültürel Turizm Tüzüğü Algı ve Sunum Başlığı I 1999
	4	Algı, Yorum ve Sunum Programının Uygulanması	- Tasarım kararları sonucunda yorumlayıcı (algı araçlarının) altyapısını oluşturan gerekli tesis, donanım ve uygulamaların alana entegrasyonu sağlanmalıdır. - Algı, yorum ve sunum programı öğeleri için düzenli olarak bakım ve onarım süreçleri planlanmalıdır.	David Uzzell I Heritage Interpretation Uzzell Prensipleri I 1988
Değerlendirme	1	Değerlendirme ve Güncelleme	- Uygulanan algı, yorum ve sunum programının düzenli periyotlarda çeşitli uzmanlar tarafından değerlendirilmelidir. - Değerlendirmelere göre algı, yorum ve sunum programı düzenli olarak güncellenmelidir.	ICOMOS I Arkeolojik Mirasın Korunması ve Yönetimi Tüzüğü Madde 7 I 1990
	2	Sürdürülebilirliğin Sağlanması	Kültürel miras alanlarında uygulanması planlanan bu algı, yorum ve sunum program organizmasının devamlılığı alan yönetimi unsurları tarafından sağlanmalıdır.	ICIP I Kültürel Miras Alanlarının Algılanması, Yorumlanması ve Sunumu Tüzüğü Prensipl 4 I 2008

Şekil 2.18 Koruma ve tasarım yaklaşımı: algı, yorum ve sunum programı (Yavuz, 2023.)

Kültürel miras varlıklarının korunması sürecinde, kapsamlı bir algı, yorum ve sunum programı, oldukça önemli bir rol üstlenir. Oluşturulacak olan program, kültürel miras varlıklarının anlam ve değerini, yerel halk ve ziyaretçilere etkili bir şekilde iletmeyi ve aynı zamanda korunmasını sağlamalıdır.

Programın oluşturulmasında öncelikli olarak kültürel miras alanı belirlenmeli ve kapsamına uygun olarak tarihi, geçmişi ve sosyal dokusuna yönelik derinlemesine araştırma ve analizlerin ışığında alanın değer ve anlamlarının anlaşılması gerekmektedir (ICOMOS, 2013). Ardından, programın başlangıç aşamasında, alana uygun tematik çerçevenin belirlenmesi gerekmektedir. Algı, yorum ve sunum programlarında tema, programın amacını yansıtan temel aktarım ögesidir. Temanın net bir şekilde belirlenmesi, kurgu içerisinde programın yapısını güçlendirecektir (Veverka, 2011). Böylelikle programın temelini oluşturan tema, ziyaretçi tarafından rahatlıkla anlaşılabilir. Bu bağlamda tema oluşturulurken, bağlantılar net bir şekilde belirlenmelidir. Böylelikle tema, algı, yorum ve sunum programlarının temelini oluşturan bir bileşen olarak tanımlanabilir (Ham, 1992).

Programın teması dahilinde hedefler belirlendikten sonra, kültürel miras alanının detaylıca incelenmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, odak kültürel alan ve varlıkların tespiti, alınacak kararların şekillenmesinde yol gösterici olarak yer alacaktır (Sharpe, 1976). Envanter çalışmaları yürütülürken, alanda yer alan kültürel miras varlıklarının koruma açısından güncel durumları tespit edilerek, risk gruplarına göre sınıflandırılması gereklidir. Sınıflandırma sonucunda, koruma durumu riskli olarak belirlenmiş miras unsurları için ziyaretçi erişiminin engellenmesi veya kısıtlanması gibi ek tedbirler düşünülmelidir (Uzzell, 1989).

Tespit edilen envanterin yanı sıra, araştırma ve arkeolojik kazı gibi bilimsel çalışmalar desteklenmelidir. Özellikle, arkeolojik kazıların devam edildiği alanlarda, daha gelişmiş tekniklerin kullanılacağı gelecek yıllar için rezerv alanlarının bırakılması, araştırmanın sürekliliği için önemlidir (ICOMOS, 1990).

Yürütülen çalışmalar ışığında ortaya konulan envanter çalışmaları, yerel ve idari organlar tarafından koruma altına alınmalıdır. Bu kapsamda, ülkemizde, Kültür ve Turizm Bakanlığı bünyesinde yürütülen tespit ve tescil çalışmaları, büyük bir önem taşımaktadır. Oluşturulan envanter kapsamında yer alan miras varlıklarının tescil durumları kontrol edilmeli, eksik olanların tespit ve tescil süreçleri başlatılmalıdır. Öte yandan, başta yerel yönetimler olmak üzere, bölgede yaşayan nüfusu da içeren çeşitli paydaşların, kültürel miras varlıklarını, yakından takip edebileceği bir kontrol mekanizması geliştirilmelidir (ICOMOS, 2008). Envanter çalışması sonucunda, koruma durumu açısından risk teşkil eden varlıklar için gerekli koruma süreçleri, yerel ve idari yönetimlerin kontrolünde başlatılmalıdır. Ayrıca, kültürel miras varlıkları için düzenli bakım ve onarım programları kurgulanmalıdır.

Algı, yorum ve sunum programı içerisinde, yer alan tüm süreci kontrol edecek bir organizasyon şemasının kurgulanması gereklidir (Howard, 2003). Bu süreçte alan yönetimi sisteminin kurulması ve çeşitli paydaşların katılımı oldukça önemlidir. Özellikle, algı, yorum ve sunum kavramlarının sahip olduğu psikolojik ve felsefi altyapısı göz önüne alındığında, algı, yorum ve sunum, korumanın ötesinde disiplinlerarası bir bakış açısı kazanmaktadır (Staiff, 2017). Bu nedenle, çeşitli alanlardan uzmanların yer aldığı bir alan yönetiminin kurulması büyük bir önem taşımaktadır. Bunun dışında, yerel yönetim ve halkın, sürece etkin katılımı, algı, yorum ve sunum programlarının çok daha hızlı bir şekilde koruma amaçlarına ulaşmasına katkı sağlayacaktır. Bu nedenle; genel ve yerel yönetimlerin, ilgili

belediye ve resmî kurumların, başta üniversiteler olmak üzere çeşitli eğitim kurumları ve yerel halk temsilcilerinden oluşan bir yönetim mekanizmasının oluşturulması gerekmektedir (ICOMOS, 2008).

Alan yönetimi altında program stratejilerinin belirlenmesi ve gerekli politikaların tanımlanabilmesi için çeşitli uzmanların çalışmaları önderliğinde, analiz çalışmalarının yürütülmesi gerekmektedir (Sharpe, 1976). Analiz çalışmalarının sonucunda, kültürel miras alanına dair değer, sorun ve potansiyeller belirlenmelidir. Elde edilen veriler, alan yönetiminin tüm organlarıyla paylaşılmalıdır (Howard, 2003). Paylaşılan veriler eşliğinde, kültürel miras alanında, değerlendirilen değer, sorun ve potansiyellere göre kararların tespit edilip uygulanması önerilmektedir.

Başlangıç aşamasındaki verilere dayanarak, algı, yorum ve sunum programının kurgulanmaya başlatılması, alan yönetiminin güdümünde gerçekleştirilmelidir (Uzzell, 1988). Yürütülen değer, sorun ve potansiyellerin analiz çıktılarının değerlendirilmesi, programın kurgulanmasındaki kilit noktalara ışık tutacaktır (Uzzell, 1989). Tasarım kararlarının ardından, yorumlayıcı (algılama araçlarının) altyapısını oluşturan gerekli tesisler, ekipman ve uygulamaların entegrasyonu gerçekleştirilebilir. Bu doğrultuda, rutin bakım ve onarım süreçlerinin dikkatlice planlanması, algı, yorum ve sunum programının sürdürülebilir işlevselliğine katkı sağlayacaktır (ICOMOS, 2008).

Program kapsamında uygulama altına alınan her türlü strateji ve geliştirilen politika hem yerel halk hem de ziyaretçiler üzerinde miras alanına dair toplumsal farkındalığın gelişmesini sağlayacaktır. Gelişen bilinç, kültürel miras alanının korunmasına doğrudan katkı sağlayarak, programın temel amacına hizmet edecektir. Bu kapsamda uygulanan prensiplere ek olarak, alanda uygulanacak olan çeşitli tesis ve donanımlar, kültürel mirasın algılanması ve yorumlanması deneyimi ve toplumsal koruma bilincinin gelişmesine destek olacaktır (Cable & Beck, 1998). Çeşitli yapı ve olanakların alana entegrasyonu birtakım müdahaleleri gerektirmektedir. Bu tarz müdahaleler, kültürel mirasın korunması durumuyla karşılıklı olarak değerlendirilmelidir (Uzzell, 1988). Bu noktada alan yönetimi ve çeşitli paydaşlar tarafından yapılacak olan değerlendirme çalışmaları büyük bir önem taşımaktadır. Yürütülen çalışmalar ve analizler ışığında planlanan tesis ve donanımların uygulama kararları alınmalıdır. Fiziksel donanım ve entegrasyonların yanı sıra, başta yerel halk olmak üzere miras varlıklarıyla ilgili eğitici ve

bilinçlendirici eğitsel aktivitelerin düzenlenmesi, mirasın algılanması ve yorumlanması deneyimini geliştirecektir (ICOMOS, 2008).

Uygulanan programın, düzenli aralıklarla çeşitli uzmanlar tarafından sistematik değerlendirmelere tabi tutulması gerekmektedir (Sharpe, 1976). Yürütülen inceleme çalışmalarıyla, algı, yorum ve sunum programının, ziyaretçi deneyimi ve kültürel mirasın korunması açısından etkinliğinin sınanması gerekmektedir. Değerlendirme sonucunda, elde edilen veriler ışığında, algı, yorum ve sunum programı, etki ve etkileşiminin artırılması için periyodik olarak güncellenir.

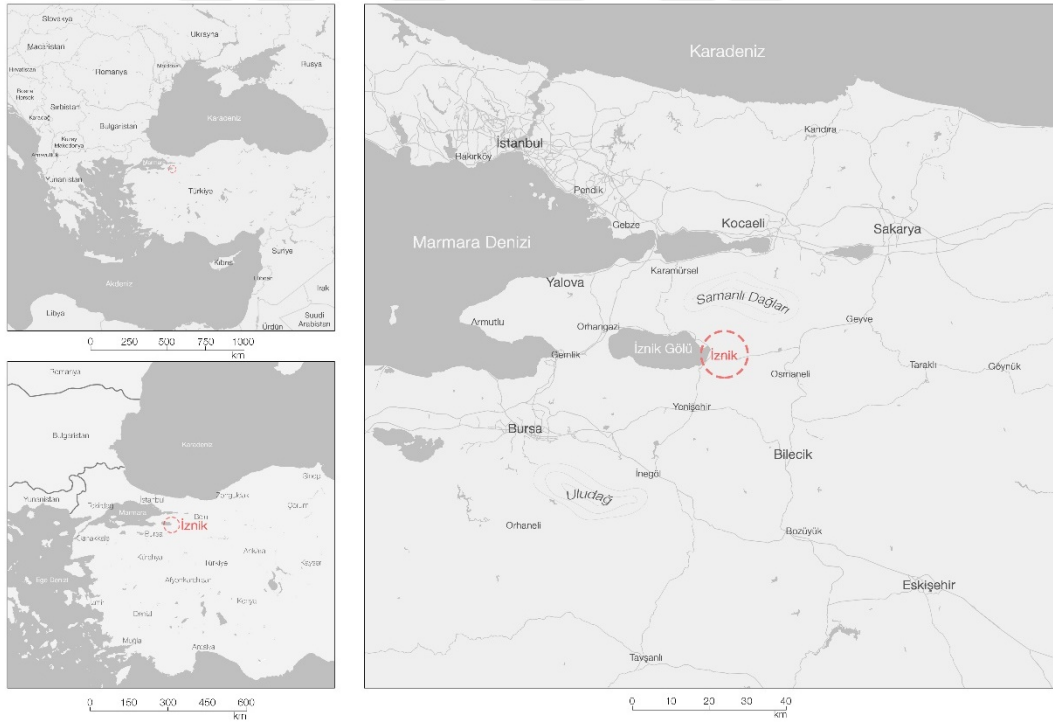
Belirlenen strateji ve alınan kararlar, kültürel mirasın korunmasını, toplum bazında reflekse dayalı bir tutum haline getirmeyi hedeflemelidir (Silberman, 2007). Bu amaçla öncelikli olarak, kültürel miras alanı toplum tarafından benimsenerek, topluluğun vazgeçilmez bir bütünü haline getirilmelidir. Miras varlığının toplumla kurduğu yakın ilişki sonucunda koruma eylemi, ek bir çaba gerektirmenin yanı sıra otonom bir süreç haline gelecektir (Ham, 1992). Bu bakış açısıyla, algı, yorum ve sunum kavramlarının nihai amacı olarak görülen bu yaklaşım, programın temel gayesini oluşturmaktadır. Tüm bunların ışığında koruma eylemini, toplum bazında öz devimsel bir hale getirmek için algı, yorum ve sunum programı ve tüm bileşenlerinin sürdürülebilirliği sağlanmalıdır (ICOMOS, 2008).

Algı, yorum ve sunum programları, başta koruma eyleminin sürekliliği olmak üzere program kapsamında uygulanacak her türlü uygulama için ciddi bir maddi kaynağa ihtiyaç duymaktadır. Bu bağlamda gerekli görülen kaynak, miras alanlarında yer alan çeşitli tesis, donanım ve ticari işlevler üzerinden karşılanabilir (Uzzell, 1989). Bu kapsamda, söz konusu faaliyetlerin kültürel mirasın kendisine ve çevresine olan soylulaştırma ve metalaştırma gibi olası negatif etkileri, düzenli olarak takip edilmelidir. Bu nedenle, program kapsamına kaynak sağlayacak bu tarz araçların, çeşitli uzman görüşleri ışığında planlanması, büyük önem taşımaktadır.

Kültürel miras alanı ve çevresine finansal anlamda güç kazandıran bu faaliyetler, alanın sosyal ve ekonomik yönden kalkınması için büyük bir potansiyel tanımlamaktadır (ICOMOS, 2008). Program dahilinde toplumsal kalkınmayı sağlayacak söz konusu işlevler, başta çevre ve paydaşlar olmak üzere bütüncül bir şekilde ele alınmalıdır. Bu bağlamda, faaliyetlerin çevrenin yapıları ve sosyal dokusuna uyumlu şekilde alana entegrasyonu sağlanmalıdır.

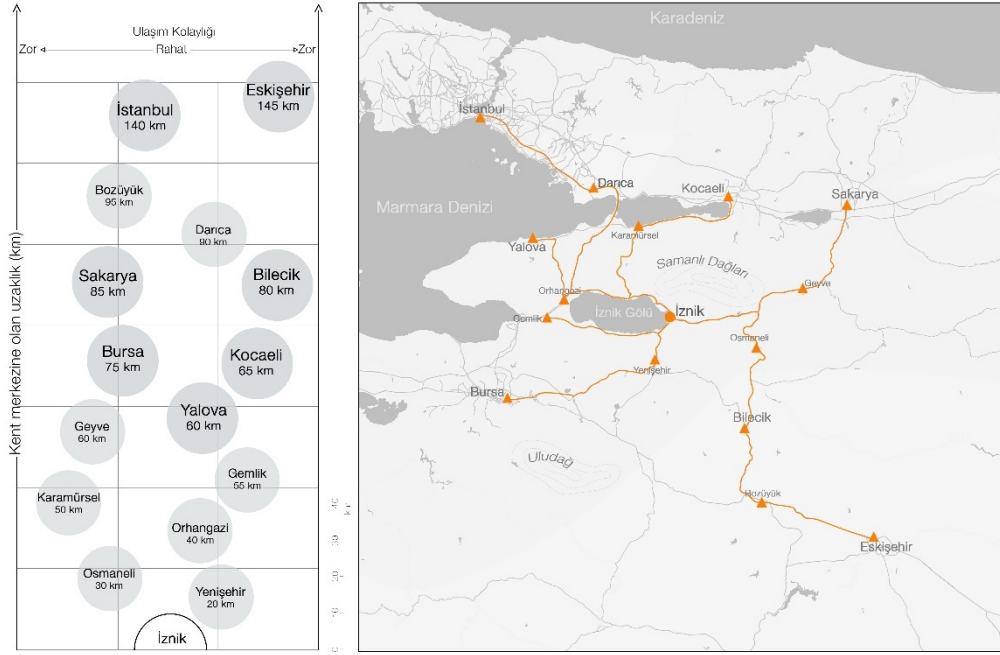
ÇALIŞMA ALANININ TANIMLANMASI İZNİK VE ANTİK ROMA TİYATROSU

İznik, Türkiye'nin sosyal ve ekonomik açılarından önemli bir yere sahip olan Marmara Bölgesi'nde yer almaktadır. Kent, Bursa ilinin bir ilçesi olarak, şehrin 86 kilometre Kuzeydoğusunda, eski ismi *Askania Limne* olan İznik Gölünün doğu kıyısında bulunmaktadır (Şekil 3.1). İznik kuzeyde Samanlı Dağları, güneyde Katırlı Dağları, doğu tarafında ise İznik Ovası tarafından çevrelenmiş, oldukça verimli topraklarla örtülü bir yerleşim alanına sahiptir. Doğuya giden yolların üzerinde yer alması, dayanıklı savunma sistemi, bereketli toprakları ve suya olan yakınlığı gibi özellikleriyle, İznik tarih boyunca, Helenistik, Roma, Bizans ve Osmanlı gibi farklı medeniyetlerin gözde yerleşim yerlerinden birisi haline gelmiştir (Çetinkaya, 2020).

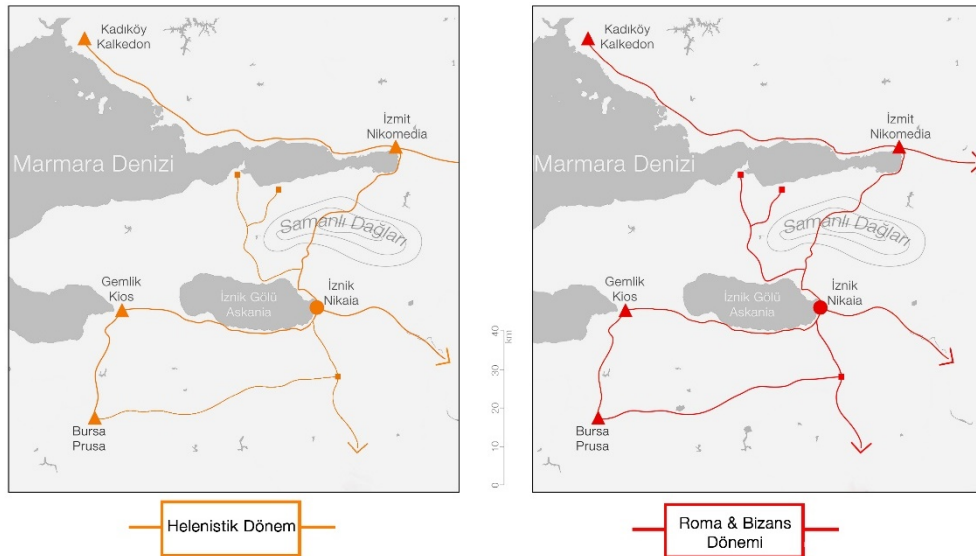
Şekil 3.1 Çalışma alanı: İznik ve çevresi (Yavuz, 2023.)

İznik, bulunduğu konum dolayısıyla, yakın coğrafyadaki önemli yerleşim merkezleriyle doğrudan ilişkilidir (Şekil 3.2). İstanbul, İzmit ve Yalova tarafından gelen karayolu, kenti kuzey aksından keserek, doğudaki Osmaneli ve Sakarya yerleşimlerine bağlamaktadır (Toker & Kendik, 2005).

Şekil 3.2 Çeşitli kentlerin çalışma alanına olan uzaklıkları (Yavuz, 2023.)

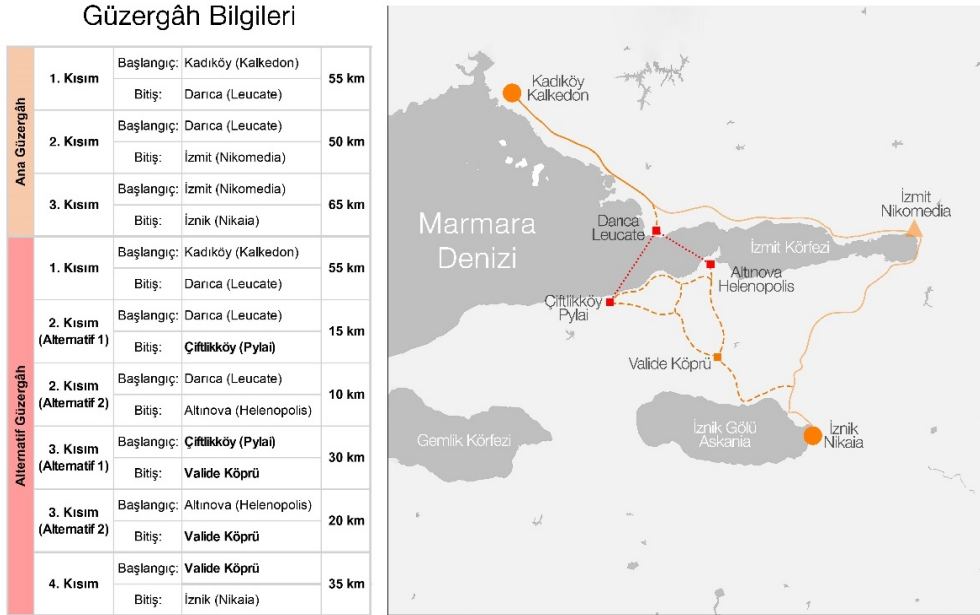
İznik kenti, Batı Anadolu’da sahip olduğu konum sayesinde, tarih boyunca önemli bir yerleşim alanı olarak görülmüştür (Çetinkaya, 2020). Asya ve Avrupa kıtasının birleştiği noktada, jeopolitik açıdan önemli bir pozisyonda yer alan kent gerek İznik Gölü gerekse Samanlı Dağları arasından kıvrılan güzergâh üzerinde önemli bir kavşak noktasını tanımlamaktadır (Alioğlu, 2001). İzmit Körfezini aşarak, Samanlı Dağlarının arasından İznik’e varan yol ağları, Helenistik Dönem de dahil olmak üzere Roma, Bizans ve Osmanlı dönemlerinde etkin olarak kullanılmıştır (Şekil 3.3).

Şekil 3.3 Kentin farklı dönemlere ait yol güzergâhları (Weisssova, 2017)

İznik, doğu ve batı arasında İstanbul, Ankara, Tarsus ve Antakya'ya kadar uzanan bu güzergâh üzerinde kritik bir rol oynamıştır (Çetinkaya, 2020). Özellikle bu rota, 4. yüzyılda Hristiyanlığın kabul edilmesiyle birlikte kutsal bir değer kazanarak *Hac Yolu*¹⁴ olarak adlandırılmıştır (Alioğlu, 2001). Anadolu coğrafyasının erken tarihli önemli bir güzergâhı olarak yol doğu ve batı medeniyetleri arasında tarih boyunca yaygın bir şekilde kullanılmıştır.

İznik, Batı Anadolu'daki karayollarının alternatifini olarak deniz ulaşımı açısından da oldukça avantajlı bir konuma sahiptir. Kentin doğrudan göle açılan kapısı ve İznik Gölü'nün Marmara Denizi ve İzmit Körfezi'ne oldukça yakın konumlanması, rota üzerinde çeşitli ulaşım alternatifleri oluşturarak, İznik'e büyük avantajlar sağlamıştır (Toker & Kendik, 2005). Bu avantajlar sayesinde İznik, bölgeler arası çatışmalar, coğrafik ve iklimsel zorluklar gibi doğal ve beşerî faktörler gibi karayolu kullanımının zor olduğu dönemlerde, deniz ve göl yollarıyla ön plana çıkmıştır (Şekil 3.4). Su ulaşımına dayalı bu alternatif rotada, İzmit Körfezi'nin kuzeyinde yer alan Darıca (Leucate) ve güneyindeki Çiftlikköy (Pylai) ve Altınova (Helenopolis) iskeleleri kullanılarak alternatif güzergâhlar oluşturulmuştur (Lefort, 1993).

Şekil 3.4 İznik: alternatif rota güzergâhları (Lefort, 1993)

¹⁴ Hac yolu olarak tanımlanan rota, Roma Döneminde İstanbul'dan başlayıp Ankara, Tarsus, Antakya'dan geçerek Kudüs'e uzanan bir yürüme yoludur. Özellikle Hristiyanlığın kabulüyle birlikte dinsel bir önem kazanan güzergâh, varlığını uzun yıllar boyunca sürdürmüştür (Alioğlu, 2001).

İznik, Batı Anadolu'da bulunan ulaşım ağı üzerinde, batıdan doğuya giden kavimlerin uğrak yeri olmuştur. Kökü, Bitinya Dönemi'ne kadar dayanan bu güzergâh, Osmanlı'nın İstanbul'u fethedip Marmara'yı iç deniz haline getirmesine kadar vazgeçilmez olma niteliğini korumuştur (Alioğlu, 2001). Osmanlı İmparatorluğu'nun, Batı Anadolu'da kesin hakimiyeti sağlamasıyla, İznik'ten geçen bu ana güzergâh yerine, bölgede alternatif ulaşım rotaları oluşturulmaya başlamıştır (Weissova, 2017). Böylelikle, İznik, yakın coğrafyasındaki kilit konum olma değerini yitirmeye başlamıştır.

Kentin sahip olduğu jeopolitik konumun yanı sıra, elverişli topografya ve büyük bir su kaynağının kıyısında yer alması, alanın yerleşim alanı olarak tercih edilmesine neden olmuştur (Alioğlu, 2001). Tüm bu özellikler sayesinde, İznik'in bulunduğu bölge, antik çağlardan itibaren, ticari ve stratejik bir öneme sahip olmuştur. Roma Dönemi'nde İznik, bölgenin önemli bir yönetim merkezi olarak kullanılmış ve Hristiyanlık inancının önemli toplantıları burada gerçekleşmiştir (S. Şahin, 2003). Bizans Dönemi'nde İznik, üretim ve ticaret merkezi haline gelmiş ve Osmanlı Dönemiyle kentin çini, seramik ve dokuma ürünleri, dünya üzerinde ün kazanmıştır (Öz & Ekin Meriç, 2021). Ayrıca, İznik'in stratejik konumu, İstanbul'un Osmanlı tarafından fethedilmesini kolaylaştırmıştır (Toker & Kendik, 2005)

Tüm bu süreç içerisinde İznik, tarihi boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmış ve kentin imar faaliyetleri için kapsamlı çalışmalar gerçekleştirilmiştir (Eyice, 1988). Bu çalışmalar sayesinde İznik, bölgedeki diğer yerleşim merkezleriyle kıyaslandığında öncü bir kent haline gelmiş ve önemli kent olma anlamına sahip *neokros* ve *metropolis* gibi unvanları elde etmiştir. Ayrıca, İznik, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı gibi medeniyetlerin başkenti olarak ilan edilmiş ve birçok gelişmenin odağında yer almıştır (Çetinkaya, 2020).

Gerek lokasyonu gerek coğrafi ve topoğrafik yapısıyla tarih boyunca gözde bir merkez olan İznik, medeniyetler tarihinde Helen, Roma, Bizans ve Osmanlı uygarlıklarına ev sahipliği yapmıştır. Bu dönemlerin izlerini taşıyan tarihi ve kültürel varlıklar, günümüzde İznik'te çok katmanlı bir kültürel miras stoğunu oluşturmaktadır. Çağ uygarlıklarının simgesel izlerini içeren bu dönem eserleri, günümüzde kentsel doku içerisinde bütüncül bir şekilde yer almaktadır. İznik bu özellikleriyle, kültürel mirasın algılanması, yorumlanması ve sunumu pratikleri açısından yüksek potansiyele sahip bir alan niteliğine sahiptir.

3.1 İznik Yerleşim Tarihi

İznik olarak adlandırılan yerleşim alanının tarihi incelendiğinde, surlarla çevrili kentin günümüzdeki konumunda tarih öncesine dair bir yerleşim izine henüz rastlanmamıştır (Çetinkaya, 2020). Kentte yapılan arkeolojik kazılarda, M.Ö. 6. yüzyıla ait seramik parçalarına rastlanmış olsa da bu bulguların çevre yerleşimlerden, inşa faaliyetleri için kente getirildikleri düşünülmektedir (Ekin Meriç, 2019). Yakın coğrafyadaki erken yerleşim çabaları ise yürütülen diğer arkeolojik araştırmaların izinde, gölün daha çok İznik ve Orhangazi'ye yakın olan bölümlerinde kümelenmiş olarak tespit edilmiştir (Toker & Kendik, 2005)¹⁵.

Günümüzdeki kentin yerleşim tarihi incelendiğinde ise İznik'in kuruluşu ve isimlendirilişi hakkında farklı çıkarım ve öyküler tespit edilmiştir. Saptanan bulgular içerisinde, en somut belgelere dayalı yaklaşıma göre kentin en eski yazılı ismi *sarmaşığı bol, bağı bol* anlamına gelen *Helikore* olarak kaynaklarda yer almaktadır (Toker & Kendik, 2005). Bu kentin Misyalılar tarafından yok edilmesiyle, Büyük İskender'in eski komutanlarından biri olan Antigonos tarafından, M.Ö. 316 yılında kent *Antigoneia* adında yeniden kurulmuştur (Alioğlu, 2001). Bu süreçte, kentin dört köşe ve kapıdan oluşan bir düzende inşa edildiğini bilinmektedir (Strabon & Pekman, 2000). Kapsamlı imar faaliyetleri sonucunda yeniden ayağa kaldırılan kent, Büyük İskender'in diğer bir komutanı olan Lysimakhos, tarafından ele geçirilmek istenmiş ve Antigonos ve Lysimakhos arasında bir dizi paylaşım savaşı yaşanmıştır (S. Şahin, 2003). M.Ö 301 yılında gerçekleşen İpsos Muharebesi sonrasında, kent Lysimakhos tarafından kontrol altına alınmıştır (Çetinkaya, 2020). Lysimakhos yönetiminde, kentte bayındırlık faaliyetleri gelişmiş ve Antigonos karşısında elde edilen zaferin şerefine, kentin adı hükümdarın eşinin ismi olan *Nikaia* olarak değiştirilmiştir (S. Şahin, 1979).

Öte yandan, İznik kentinin kuruluşu, çeşitli mitolojik destanlara da dayandırılmaktadır (Alioğlu, 2001). Bu yaklaşımların kaynağı olarak, kentin dört ana kapısından biri olan, Lefke Kapısı'nın doğu kısmındaki, arşitrav üzerinde yer alan yazıttaki '*Dionysos ve Herakles soyundan gelen*' ibaresi gösterilmektedir.

¹⁵ Bu bölgelerin başında Menteşe, Ilıgınar, Yüğücek, Çarkıca, Yeniköy, Karadin, Üyücek gibi yerleşim alanları gelmektedir. Fakat gerekli arkeolojik çalışmalarının eksikliği nedeniyle yeterli derecede bilimsel veri elde edilememiştir (Çetinkaya, 2020).

Lefke Kapısı üzerinde yer alan yazıttaki ‘*Dionysos*’ ve ‘*Herakles*’¹⁶ ibareleri, kentin kuruluşu hakkında iki farklı mitolojik destana vurgu yapmaktadır (S. Şahin, 2003). Bunlardan ilki, Zeus’un oğlu Herakles ve sadık yardımcısı Hylas ile ilişkilidir. Mite göre Herakles ve Hylas, Altın Post’u aramak üzere Gemlik (Kios) üzerinden karaya çıkar ve ikiye ayrılırlar¹⁷. Hylas, bir kaza sonucu boğularak yaşamını kaybeder ve bu durumdan habersiz olan Herakles, yoldaşını aramaya başlar. Bu esnada gezdiği yerlere kentler kuran Herakles’in kurduğu şehirlerden birisinin de İznik (*Nikaia*) olduğu düşünülmektedir (Alioğlu, 2001).

Kentin kuruluşuyla ilgili bir diğer mitolojik efsane ise şarap tanrısı Dionysos ve kaynak perisi Nikaia arasında geçmektedir (Çetinkaya, 2020). Mite göre bereket tanrıçası Kybele’nin kızı olan Nikaia’ ya çoban Hymonos âşık olur, bu duruma sinirlenen kaynak perisi, Hymonos’un yaşamına son verir. Onları yakından takip eden aşk tanrısı Eros ise kaynak perisinin tavrı karşısında sinirlenerek şarap tanrısı Dionysos’tan yardım ister. Bunun üzerine Dionysos, Nikaia’nın bulunduğu ırmağa şarap katarak onunla birlikte olur ve bu birlikteliğin şerefine su perisinin ismini verdiği bir kent kurup, eşine hediye eder (Toker & Kendik, 2005).

İznik ve çevresinde yer alan yazıtlar üzerinde kapsamlı çalışmalar yürüten arkeoloji bölümünde uzman Prof. Dr. Sencer Şahin’e göre, Dionysos ve Nikaia ile ilişkili mit, kentin kuruluşuyla ilgili en çok kabul görmüş efsanedir (S. Şahin, 2003). Şahin’e göre hikâyede yer alan mitolojik tasvirlerin, farklı dönem sikkelerinde yaygın biçimde yer alması bu çıkarımı desteklemektedir.

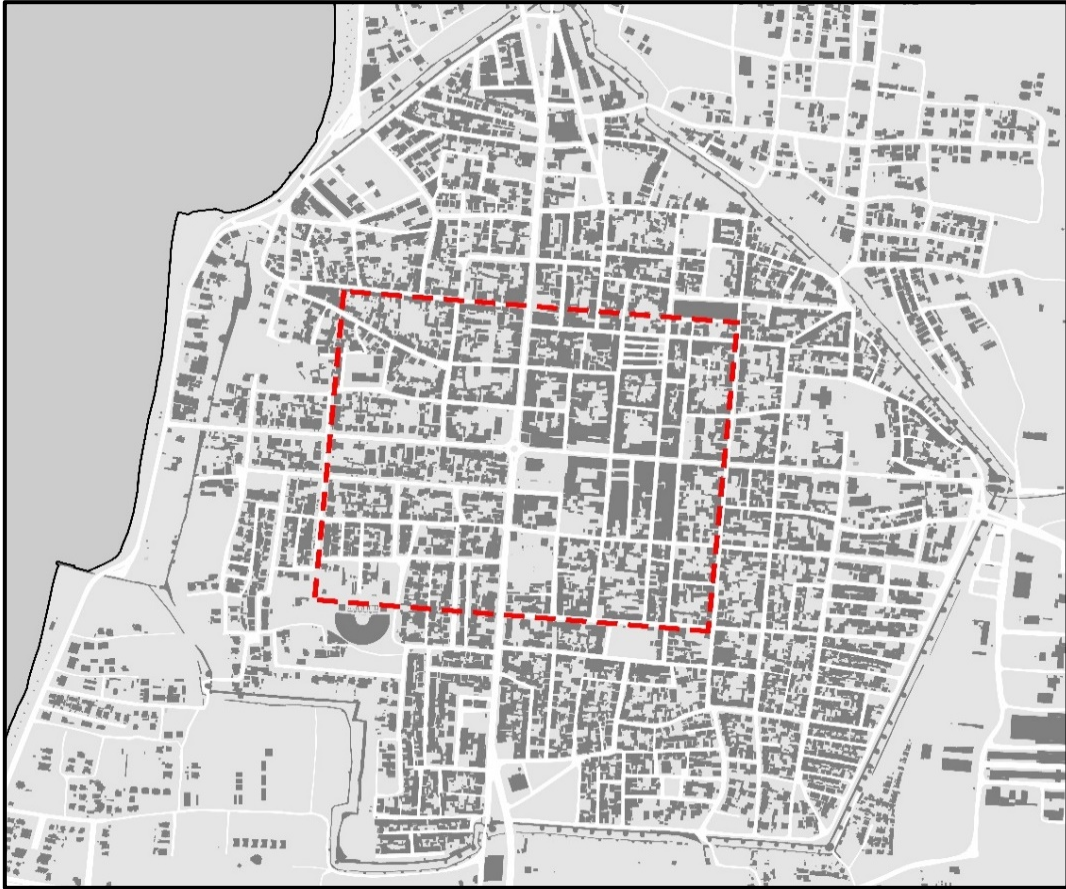
Yerleşim alanıyla ilişkili olabilecek diğer kaynaklar incelendiğinde, Homeros’un Truva Savaşı’nı anlattığı İlyada eserinde, İznik Gölü’nün eski adı olan *Askania* ibaresi yer aldığı gözlemlenmektedir (Öz & Ekin Meriç, 2021). Eserde sözü geçen alanın günümüzdeki İznik Gölü’nü betimlediği düşünülmektedir (S. Şahin, 1979). Buna göre, yerleşim alanı, Misyalılar’ın egemenliği altındayken, bir zamanlar batı kısmının Frigyalılar tarafından işgal edildiği belirtilmektedir. (S. Şahin, 2003).

¹⁶ Söz konusu ibare Lefke Kapı üzerinde yer alan yazıttan alınmıştır; “İmparator Kayser, Tanrı Trainus Parthicus’un oğlu, Tanrı Nerva’nın torunu, halkın egemenlik yetkisini kendinde taşıyan Traianus Hadrianus Augustus’a, Augustusların en dindar Neokoru, Dionysos ve Herakles soyundan gelen, Bithynia ve Pontus’un birinci şehri, imparatorların ve kutsal Roma Senatosunun kararları uyarınca ise metropolis olan Nikaia sundu.” (S. Şahin, 1979).

¹⁷ Mitolojide Herakles, kuvveti simgeleyen bir kahramanı, Hylas da onun yoldaşlarından birisidir. Altın Post ise saygınlık ve zenginliğin anahtarı olarak görülen bir simgedir (Bremmer, 2006).

İznik'in kuruluşuyla ilgili farklı yaklaşımlar incelendiğinde, kentin isimlendirilişi hakkında *Nikaia* adının ön plana çıktığı gözlemlenmektedir. Bu ismin, Osmanlı Dönemi'ne kadar değişmediği bilinmektedir (Çetinkaya, 2020). Osmanlı'dan sonra ise kentin ismi değişerek, İznik haline evrilmiştir (Toker & Kendik, 2005). Kent ismindeki değişimin nedeni, yazı bilimi uzmanlarına göre *nikaia* 'ya doğru anlamını gelen *eis ten nikaion* tabirinden kaynaklanmaktadır (S. Şahin, 2003). Bu yaklaşıma göre *eis* ve *nik* heceleri zamanla kaynaştırılarak önce *Eisnik* ardından *İsrik* ve son olarak da İznik halini almıştır (Toker & Kendik, 2005).

Yerleşim alanının kuruluşuyla ilgili yazılı kaynaklar incelendiğinde, kentin günümüzdeki konumundaki kuruluşu, Büyük İskender'in ölümünden sonrasına tarihlendirilmektedir. İlk olarak Antigonos tarafından kurulan kentin dört kapı ve bu kapıları birleştiren dik olarak konumlandırılmış sokaklar üzerinden imar edildiği bilinmektedir (S. Şahin, 2003). Bu düzenin büyük ölçüde günümüzde Atatürk ve Kılıçaslan Caddeleriyle devam ettiği gözlemlenmektedir (Şekil 3.5).

Şekil 3.5 İznik'in M.Ö.4 yüzyıldaki yaklaşık sınırı (Yavuz, 2023.)

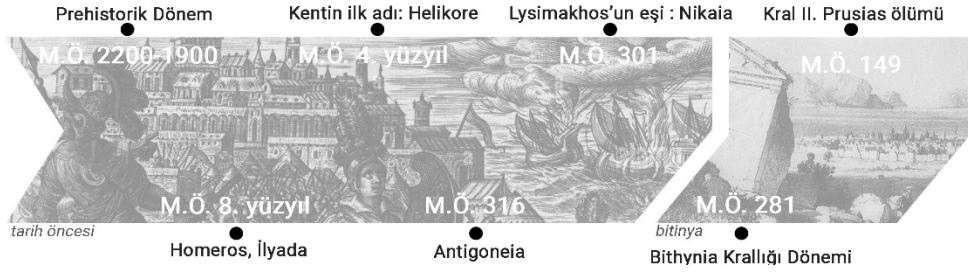
Günümüzdeki kent sınırları içerisinde Antigonos tarafından kurulan 4 köşeli kentin olası sınırları Prof. Halûk Çetinkaya'nın çalışmalarından izlenmiştir (Çetinkaya, 2020).

Bitinya Krallığı Dönemi

İznik, Bitinya Krallığı egemenliği altına girmeden önce Antigonos ve Lysimakhos tarafından kapsamlı bir şekilde imar edilmiştir (S. Şahin, 1979). Lysimakhos'un M.Ö. 293 yılındaki ölümünden sonra kent, Bitinya Krallığı'nın bir parçası olmuş ve kısa bir süre içerisinde I. Zipoitis tarafından başkent statüsü kazanmıştır (Alioğlu, 2001). Bitinya bölgesinin başkenti olarak ilan edilen İznik'in şerefine altın sikkeler basılmış ve kent *altın şehir* unvanını elde etmiştir (Eyice, 1988). İznik'in bu süreçteki hızla yükselişi, imar faaliyetlerine de yansımış ve bu durum, bölgenin diğer önemli bir merkezi olan İzmit ile yıllarca sürecektir olan rekabetin başlamasına neden olmuştur (Çetinkaya, 2020). I. Ziopitis'in ölümünden sonra I. Nikomidis, İzmit'e bir saray yaptırmış ve başkenti oraya taşımıştır (Alioğlu, 2001). M.Ö. 182 yılında II. Prusias'ın tahta çıkmasıyla, İznik yeniden başkent seçilmiş ve çeşitli festival ve organizasyonlarla eski ihtişamına yeniden kavuşmuştur. II. Prusias'ın egemenliği esnasında, oğlu II. Nikomidis'i ülke yönetiminden uzaklaştırabilmek adına sürgüne yollamaya çalışmıştır (S. Şahin, 2003). Karara karşı gelen II. Nikomidis, Bitinya halkının da desteğiyle birlikte II. Prusias'ın yaşamına son vererek kontrolü ele geçirmiştir (S. Şahin, 1979). Günümüzde yapılan arkeolojik çalışmalara göre, İznik'te bulunan Abdolvahap Tepesi'nin yamacında yer alan Berberkaya Lahiti'nin, II. Prusias'ın mezarı olabileceği düşünülmektedir (Çetinkaya, 2020).

İlerleyen yıllarda, bölgede Roma ve Pontus Krallığı arasında çatışmalar yaşanmış ve İznik bu olaylardan etkilenmiştir. Bu süreçte, M.Ö. 86-63 yılları arasında Pontus kralı VI. Mithridatis, Roma Devleti'ne karşı, kendi ismini taşıyan bir dizi savaşa neden olmuştur. Mithridatis Savaşları sırasında, Pontus kralı, İznik de dahil olmak üzere tüm Anadolu'yu ele geçirmeyi başarmış ve Avrupa kıtasında Roma Devleti'nin sınırlarını zorlamaya başlamıştır. Avrupa kıtasındaki çatışmalarda, Roma'nın üstün gelmesiyle, Mithridatis, tüm Bitinya topraklarından çekilmek zorunda kalmıştır (S. Şahin, 2003). Bu süreçte, İznik, bölgedeki özerkliğini kaybetmiştir. Bölgedeki hakimiyeti azalan kent, M.Ö. 74 yılında III. Nikomidis'in ölümüyle, vasiyet üzerine Roma Devleti'ne bırakılmıştır. Böylelikle İznik, Bitinya olarak adlandırılan senato eyaletinin bir parçası haline gelmiştir (Eyice, 1988).

Yerleşim alanının, tarih öncesi devirlerden Roma İmparatorluğu Dönemine kadar olan süreci Şekil 3.6 üzerinde özetlenmiştir.

Şekil 3.6 İznik: Prehistorik ve Helenistik Dönem tarih şeridi (Yavuz, 2023.)

Roma Dönemi

Mithridatis Savaşları sonrasında Romalı kumandan ve devlet adamı Pompeius, Anadolu'da yer alan eyalet kentlerinde kapsamlı imar faaliyetlerini başlatmıştır (Çetinkaya, 2020). İznik de dahil olmak üzere, eski Bitinya kentlerinde '*Boule*'¹⁸ sistemi olarak adlandırılan bir meclis ve yönetim şemasının kurulmasını sağlamış ve kentin seçkin sakinlerinden oluşan meclis ışığında, Roma Dönemi bayındırlık faaliyetleri yürütülmüştür (S. Şahin, 2003).

İznik kentinin Helenistik dönemde ızgara formulu yerleşim planı sayesinde, Roma Dönemi bayındırlık faaliyetleri kolaylıkla yürütülmüştür. Kenti 4 parçaya bölen ve birbirini dik kesen iki ana cadde çevresinde, yayılım gösteren yerleşim dokusu, bu süreçte de kendisini devam ettirmiştir (Çetinkaya, 2020). Kentin, bu dönemde geçirdiği yoğun imar eylemleri, İmparator Trianus ve Eyalet Valisi Genç Plinius arasındaki mektuplardan izlenebilmektedir. Plinius başta Antik Roma Tiyatrosu olmak üzere, kentte gerçekleşen inşaatlar hakkında imparatora düzenli olarak bilgi aktarımında bulunmuştur (Radice, 1978).

M.Ö. 27 yılında Roma devletinin idari yapısı, yaşanan iç karışıklıklar nedeniyle imparatorluğa evrilmiş ve bu süreçte imparatorlar tanrılaştırılarak, Roma İmparatorluk Kültü oluşturulmaya başlanmıştır (S. Şahin, 2003). Devletin imparatorluğa evrilmesiyle, kendi sınırları içerisinde asayiş sağlanmış ve oluşturulan güvenli ortam sayesinde, Roma barışı olarak adlandırılan *Pax Romana* dönemi başlamıştır (Çetinkaya, 2020). Bu süreç içerisinde *Neokros*¹⁹ unvanını kazanan kent, dönemin siyasi bir merkezi olarak sosyal ve ekonomik açıdan gelişimini sürdürmüştür (Öz & Ekin Meriç, 2021).

¹⁸ Boule sistemi, günümüzdeki kent meclislerine benzer şekilde şehrin bayındırlık faaliyetleriyle ilgili görevlendirilen seçkin vatandaşlardan oluşturulmuş bir meclis yapısıdır (S. Şahin, 2003).

¹⁹ Neokros tanımı, kentlerde imparatorluk tarafından verilen bir unvandır (Toker & Kendik, 2005).

İmparator Hadrianus'un döneminde gerçekleşen M.S. 123 depremi, kentte oldukça büyük bir zarar vermiştir (Toker & Kendik, 2005). Helenistik kentlere karşı büyük bir ilgiye sahip olan Hadrianus, çeşitli mitlere konu olmuş İznik'i yeniden canlandırabilmek için geniş çaplı bayındırlık çalışmalarına öncülük etmiştir (S. Şahin, 2003). Kent çapında gerçekleştirdiği onarımlarla, İznik Halkı'nın takdirini kazanan İmparator şerefine günümüzde Lefke Kapısı üzerindeki yazıtta "Dionsysos'un soyundan gelen Hadrianus" ibaresi kullanılmıştır (Eyice, 1988).

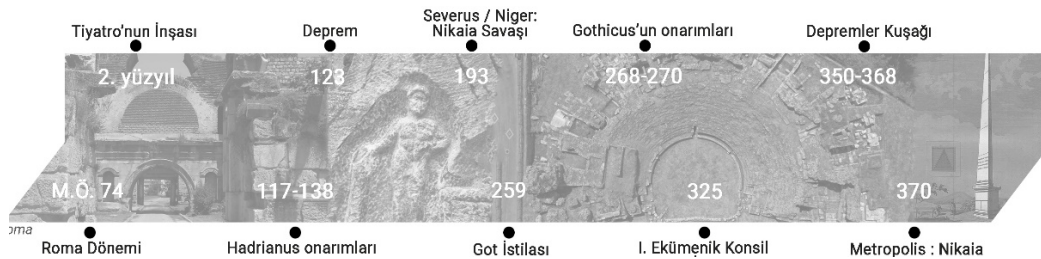
M.S. 194 yılında, Roma İmparatoru Commodus'un yaşamını yitirmesinin ardından yeni hükümdarın belirlenmesi imparatorluk için bir sorun haline gelmiştir (Alioğlu, 2001). Devletin kontrolünü ele geçirebilmek adına, eski eyalet valilerinden olan Septimius Severus ve Pescennius Niger arasında, İznik kenti yakınlarında uzun soluklu çatışmalar yaşanmıştır (S. Şahin, 1979). Bitinya bölgesinde yoğunlaşan bu çekişme, bölgedeki kentlerin de savaşa doğrudan veya dolaylı olarak katılmasına neden olmuştur (S. Şahin, 2003). *Neokros* unvanı için yarışmakta olan İznik ve İzmit kentleri, bu süreçte tekrardan karşı karşıya gelmiştir. İzmit kenti, Severus'un tarafında yer alırken, İznik, Niger'in cephesinde yer almıştır (Alioğlu, 2001). İznik yakınlarında gerçekleşen ve Severus'un galibiyetiyle sonlanan savaştan sonra, başta İzmit olmak üzere Severus'un tarafında yer alan kentler yeni hükümdar tarafından ödüllendirilmiş kaybeden blokta yer alan kentler ise çeşitli yaptırımlarla cezalandırılmıştır (S. Şahin, 2003). İzniklilerin tutumu karşısında, *Neokros* unvanı kent yazıtlarından kazınarak, geri alınmıştır (S. Şahin, 1979). Bölgenin öncü kenti olma avantajını ele geçiren İzmit, İznik'e karşı üstünlük kurmuştur.

Pax Romana döneminde, dış tehditlere karşı güvenli bir bölgede yer alan Bitinya kentlerinde, savunma yapılarına verilen önem azalmaya başlamıştır (Çetinkaya, 2020). Bu yönelim, 3. yüzyılın başında etkisini gösteren işgalci barbar güçlerin, Anadolu'daki akınları sonucunda tersine dönmüş ve kent savunma sistemleri tekrardan önemli hale gelmiştir. Özellikle, 257 ve 258 yıllarında gerçekleşen Got Akınları, başta İznik olmak üzere çevre kentlerde ciddi yıkımlara sebep olmuştur (Toker & Kendik, 2005). Bu süreçte oldukça tahrip olan şehrin yeniden canlandırılmasında, İmparator Gothicus'un onarımları büyük önem taşımaktadır. Hükümdar, kent surlarında yoğun güçlendirmeler yaparak, kentin savunma direncini arttırmaya çalışmıştır. Yürütülen onarımlar rağmen İznik, önemli kent olma statüsünü İzmit'ten geri kazanamamıştır (Öz & Ekin Meriç, 2021).

Roma İmparatorluğunun içinde bulunduğu sosyal ve ekonomik buhranın 4. yüzyıla doğru genişlemesi, eyaletlerdeki siyasi ve yönetsel istikrarın sarsılmasına neden olmuştur (Alioğlu, 2001). Öte yandan, Hristiyanlığın yükselişe geçmesiyle, imparatorluğun yönetim biçimini oluşturan hükümdarları tanrılaştıran kült sorgulanmaya başlamıştır. Böylelikle Roma İmparatorluğu sosyal, ekonomik ve politik açıdan çok boyutlu bir çıkmaza girmiştir. Bu süreçte yaşanan çatışma ortamı, ülkede, yönetsel ve dinsel konularda çeşitli fikir ayrılıklarını ortaya çıkarmıştır. Yaşanan görüş farklılıklarını giderebilmek adına 325 yılında, Hristiyan dünyasının tüm piskoposları İznik'e davet edilerek tarihin ilk Ekümenik Konsili gerçekleştirilmiştir (S. Şahin, 2003). İznik, konsil toplantısı sonucunda bölgedeki hakimiyetini güçlendirmeye başlamıştır (Öz & Ekin Meriç, 2021). İlerleyen yıllarda, imparatorluk tacını İznik'te giyen I. Valentianus, kenti, *metropolis* unvanıyla ödüllendirmesiyle, İzmit karşısında kaybedilen üstünlük geri kazanılmıştır (S. Şahin, 1979).

İznik kentinde toplanan I. Ekümenik Konsil kararlarının 341 yılındaki I. Konstantinopolis Konsiliyle kabul edilmesiyle devletin resmi dini Ortodoksluk görüşü çatısı altında Hristiyanlık olarak kabul edilmiştir (Alioğlu, 2001). Hristiyanlığın kabul edilmesiyle, devletin temel yapısında yer alan İmparatorluk Kültü büyük oranda zedelenmiştir (S. Şahin, 1979). Bu durum imparatorluğun içerisinde bulunduğu yönetsel istikrar sorununu derinleştirmiştir. Yönetimdeki sorunlar devleti parçalanmaya itmiş ve İmparator I. Theodosius'un M.S. 395 yılında ölümüyle birlikte Roma İmparatorluğu Doğu ve Batı olmak üzere ikiye ayrılmıştır (Alioğlu, 2001). Bu süreçte imparatorluğun doğu bloğunda yer alan İznik kenti, sonradan Bizans Devleti olarak adlandırılan medeniyetin bir parçası haline gelmiştir (Öz & Ekin Meriç, 2021).

İznik kentinin Roma İmparatorluğu dönemindeki yerleşim tarihi Şekil 3.7 üzerinde özetlenmiştir.

Şekil 3.7 İznik: Roma Dönemi tarih şeridi (Yavuz, 2023.)

Bizans İmparatorluğu Dönemi

İznik kenti, konumu, güçlü savunma sistemi ve dini saygınlığıyla Bizans İmparatorluğu'nun ilk zamanlarında, bölgenin önemli merkezlerinden biri olmaya özelliğini devam ettirmiştir (Alioğlu, 2001). Bu süreçte İznik, başkente olan yakınlığı ile öne çıkmış ve devletin siyasi ve ticari rotaları üzerinde, önemli bir durak noktası haline gelmiştir (Öz & Ekin Meriç, 2021). İlerleyen yıllarda ise bu durum tersine dönmüş, kent birçok savaş ve depremin etkisiyle büyük yıkımlara şahitlik etmiştir (Alioğlu, 2001).

İznik kentinin önemini kaybetme sürecinin başında, 6. yüzyılda meydana gelen depremler yer almaktadır (S. Şahin, 1979). Kentte gerçekleşen bir dizi yıkıcı depremler sonucunda, İznik oldukça zarar görmüştür (Çetinkaya, 2020). Kentte görülen büyük yıkımın ardından, İmparator I. Justinianus kentte onarım çalışmalarını başlatmıştır (Alioğlu, 2001). Bu süreçte yeni su yolları, saray, kilise ve surlar inşa edilmiştir (Toker & Kendik, 2005).

İlerleyen yıllarda, doğudaki İslam inancının yaygınlaşması, Anadolu bölgesini tehdit etmeye başlamıştır (Alioğlu, 2001). İslam'ı yayma amacıyla Arap birlikleri, başkent İstanbul'u fethetmek için batıya doğru akınları başlatmış ve İznik surlarına kadar dayanmışlardır (Eyice, 1988). Kent, güçlü savunma sistemi sayesinde Arap akınlarına karşı direnmiş olsa da kuşatma nedeniyle İznik genelinde sosyal ve ekonomik güçlükler yaşanmıştır (Öz & Ekin Meriç, 2021). Yoğun çatışmalar sonucunda, İmparator III. Leo 740 yılında, Arap ordularını püskürtmeyi başarmıştır (Toker & Kendik, 2005). Kuşatma sürecinde zarar gören kent surlarında, aynı yıl içerisinde gerçekleşen deprem nedeniyle tahribatın boyutu artmıştır. Surların yanı sıra kentin büyük bir kısmı yıkılmış ve III. Leo kenti yeniden canlandırmak için birtakım onarım çalışmalarını başlatmıştır (Alioğlu, 2001).

Büyük ölçekte yıkıma sebebiyet veren çeşitli çatışma ve depremlerin sonrasında İznik kenti, Bizans Döneminde 7. Ekümenik Konsil'in 787 yılında gerçekleşmesiyle tekrardan ön plana çıkmıştır (Toker & Kendik, 2005). Kentte gerçekleşen toplantı sonrasında, Bizans kiliseleri için tartışmaya neden olan ikonoklazma (tasvir kırıclılık) akımı sona erdirilmiştir (Alioğlu, 2001).

Ekümenik Konsil toplantısıyla yeniden canlanan İznik kenti, 10 ve 11. yüzyıllarda çeşitli isyan ve iç çatışmalara sahne olmuştur. Bunlardan başlıcaları, Skleros ve

Komnenos olaylarıdır. 976 yılında General Bardas Skleros'un isyanında kent, Skleros tarafından kuşatılarak açlığa terk edilmiştir (Alioğlu, 2001). 1057 yılında ise Isaak Komnenos, İmparator VII. Mikail Stratiotikos'a karşı gelerek başta İznik sonra İstanbul'u ele geçirerek İmparatorluk unvanını kazanmıştır (Toker & Kendik, 2005). Kentteki iç çatışma ve savaşların yanı sıra, 1065 yılındaki depremle birlikte kentte büyük çapta zararlar görülmüştür (Alioğlu, 2001). Deprem sonucunda, kilise ve sur yapılarının büyük ölçüde yıkıldığı tahmin edilmektedir (Eyice, 1988).

Kentte yaşanan yıkımların yanı sıra, Türklerin 1071 yılındaki Malazgirt Zaferiyle Anadolu'ya girmesi, İznik ve tüm Bizans kentleri için bir güvenlik tehdit oluşturmaya başlamıştır (Toker & Kendik, 2005). 11. yüzyılın sonuna doğru, Batı Anadolu'ya yaklaşan Türk Orduları, İznik ve çevresinde endişelerin artmasına neden olmuştur (Alioğlu, 2001). 1075 yılında, Süleyman Şah ve ordusu İznik sınırlarına kadar ilerleyerek, kenti ele geçirmiş ve Selçuklu Devleti'nin başkentini buraya taşımıştır (Toker & Kendik, 2005). İznik'in Selçuklu hakimiyeti altına geçmesinin ardından, Bizans Devleti'nin desteğini arkasına alan I. Haçlı Ordusu, 1097 yılında İznik'i kuşatmıştır (Çetinkaya, 2020). Elli bir günlük kuşatmanın sonucunda, Haçlı Ordusu, kenti yeniden Bizans topraklarına kazandırmıştır (Koyunluoğlu, 1935). Bu süreçte, Bizans ve Selçuklu Devletleri arasında İznik'i kontrol altında tutabilmek amaçlı çeşitli çatışmalar yaşanmıştır.

Kentin Bizans egemenliğine girmesinin ardından, 1183 yılında kentin tekrardan Selçuklu hakimiyetine girdiğine dair görüşler bulunmaktadır (Toker & Kendik, 2005). Bu görüşlere rağmen, kentin ikinci Selçuklu dönemine ilişkin durum, somut kanıtların eksikliği nedeniyle halen tam olarak açıklığa kavuşturulamamıştır. Günümüzde İznik'te, Selçuklu Dönemi imar faaliyetlerini yansıtan mezar taşları dışında, herhangi bir somut izin bulunmaması bu konunun netleştirilmesini zorlaştırmaktadır (Çetinkaya, 2020).

Kısa süren Selçuklu egemenliğinin ardından kent, 13. yüzyılda önemli bir dizi olaya sahne olmuştur. 1204 yılında 4. Haçlı Seferleri düzenlenmiş ve Latinler İstanbul'u fethederek Bizans Devletini ortadan kaldırmıştır (Eyice, 1988). Devletin lağvedilmesinden sonra imparatorluğu yeniden canlandırmak isteyen I. Theodoros Laskaris, İznik'i Latin işgalinden kurtararak kendi özerkliğini ilan etmiştir (Alioğlu, 2001). Böylelikle Laskaris hanedanlığı, başkenti İznik olan yeni bir Bizans Devleti'nin temellerini atmıştır. Bu süreçte kentte yeni kiliseler, hastaneler,

su yolları ve saray yapısı inşa edilmiş ve geniş çaplı sur onarımları gerçekleştirilmiştir (Toker & Kendik, 2005). Latinlere karşı kurulmuş bu devletin yönetimi, 1282 yılında Laskaris hanedanlığının son temsilcisi Ioannes Laskaris'ten Mikhail Palaiologos'a geçmiş ve yeni hükümdar 1261 yılında Latinleri mağlup ederek, başkenti yeniden İstanbul'a taşımıştır (Eyice, 1988).

Aynı yıllarda Anadolu'da varlığını sağlamlaştıran Osmanlı, İznik'e yaklaşmasıyla, kent sakinlerini tedirgin etmiş ve başkent İstanbul'a doğru bir göç akımını tetiklemiştir (Koyunluoğlu, 1935). Osmanlıların bölgedeki toprak hakimiyetinin artmasıyla, başkentle İznik arasındaki kara bağlantısı koparılmış ve kentin başkentle iletişimi, yalnızca göl üzerinden sağlanabilir hale gelmiştir (Eyice, 1988). Kademeli olarak İznik çevresine yayılan Osmanlı birlikleri, böylelikle kenti kuşatmaya başlamıştır (Toker & Kendik, 2005). Yaklaşık iki yıl süren kuşatma sürecine dayanamayan İznik halkı, kenti Orhan Gaziye teslim etmiştir (Alioğlu, 2001). 2 Mart 1331 tarihinde, Yenişehir Kapısı'ndan kente giriş yapan Orhan Gazi, kenti Osmanlı'nın merkezi haline getirmiştir (Koyunluoğlu, 1935).

İznik kentinin Bizans İmparatorluğu Dönemindeki yerleşim tarihi Şekil 3.8 üzerinde özetlenmiştir.

Şekil 3.8 İznik: Bizans Dönemi tarih şeridi (Yavuz, 2023.)

Osmanlı Dönemi

1331 yılında, İznik'in fethedilmesinden sonra Orhan Gazi kentteki Türk nüfusunun artırılması için imar faaliyetlerine başlatmıştır (Toker & Kendik, 2005). Bu kapsamda, Orhan Gazi, Ayasofya'yı camiye, kentteki bir manastırı ise medreseye çevirmiş ve Yenişehir Kapısı yakınlarında bir imaret inşa ettirmiştir (Eyice, 1988). Bu süreçte, kentte geniş ölçekli imar eylemleri gözlemlenmiş ve kent, Osmanlı Beyliği'nin önemli sosyal ve kültürel merkezi olma yolunda ilerlemiştir (S. Şahin, 1979). 1335 yılında, daha uygun konumu nedeniyle Osmanlı'nın başkenti yeniden Bursa'ya taşınmıştır (Alioğlu, 2001).

İlerleyen yıllarda, İznik, Timur'un ordularının hedefi olmuştur. Ankara Savaşı'nda sonra Anadolu'da ilerlemeye başlayan Moğol birlikleri, 1402 yılında İznik'i yağmalamıştır (Toker & Kendik, 2005). Yıldırım Bayezid'in esir düşmesiyle, Osmanlı Devleti'nde iktidar çarpışmaları yaşanmış ve bu dönemde birkaç kez el değiştiren kent büyük zararlar görmüştür (Eyice, 1988). 1413 yılında I. Mehmet'in tahta çıkmasıyla, iktidar savaşları sonlandırılmış ve İznik yeniden Osmanlı kent düzenine kavuşmuştur (Alioğlu, 2001).

Osmanlı Devleti'nin kendi içerisindeki siyasal ve yönetsel istikrarı yeniden kurması topraklarını genişletmeye devam etmesini sağlamış ve İstanbul'u ele geçirmek amacıyla, Kuzeybatıya doğru gerçekleştirilen akınların sayısını arttırmıştır. Padişah II. Murat komutasındaki ordu, Bizans başkentini, 1422 yılında kuşatma altına almıştır (Eyice, 1988). Kuşatma esnasında, küçük kardeşi Mustafa'nın isyan haberini alan padişah orduyu geri çekmek zorunda kalmıştır. Bizans İmparatoru II. Manuel Palaiologos tarafından kışkırtıldığı düşünülen isyancı birlikler, ilk olarak Bursa'yı ele geçirmeye çalışmış fakat başarısız olunca İznik'i kuşatmışlardır (Alioğlu, 2001). Bunun üzerine İznik'e varan II. Murat kardeşi Küçük Çelebi Mustafa'yı yenerek isyanı bastırmıştır (Toker & Kendik, 2005).

Osmanlı Devleti'nin İstanbul'u ele geçirme hedefinde önemli bir yere sahip İznik kenti, II. Murat Döneminde yoğun bayındırlık faaliyetlerine tabi tutulmuş ve birçok cami, medrese, han ve hamam yapıları inşa edilmiştir (Öz & Ekin Meriç, 2021). Anadolu'daki kervan yollarının önemli bir durak noktası olan kent, bu süreçte Osmanlı'nın kültür hayatında hatırı sayılır bir merkez haline gelmiştir (Eyice, 1988). İznik Çinisi de bu dönemde dünya çapında ün kazanmaya başlamıştır (Toker & Kendik, 2005).

Kapsamlı bir şekilde imar edilen kente ilişkin veriler, Hartmann Schedel'in 1493 tarihli İznik Gravürü üzerinden okunabilmektedir (Şekil 3.9). Görsel belge, kentin Osmanlı Dönemi'ne ait kentsel dokusu ve mimari özelliklerini yansıtan önemli bir kaynak niteliğine sahiptir. Gravür üzerinde dikkat çeken unsurlardan ilki, kenti çevreleyen surların bütüncül bir şekilde tasvir edilmesi ve iki ana kent kapısının belirgin bir biçimde göze çarpmasıdır. Osmanlı Dönemi'nde camiye dönüştürülen Ayasofya Kilisesi olduğu düşünülen merkezdeki kubbeli yapıdan, gravürün kentin doğu tarafındaki Yenişehir Kapısı üzerinden bir bakış açısı sunduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Ayasofya'nın arkasında kalan kilise yapısı, kentin Osmanlı

Dönemi’nde çok kültürlü sosyal yaşantısı hakkında önemli bir veri sunmaktadır. Anıtsal yapıların çevresinde yer alan yapıların konut işlevinde olduğu düşünülmekte olup, genel olarak bir veya iki katlı yapıların ağırlıkta olduğu gözlemlenmektedir. Kârgir yapı malzemelerinin yaygın kullanımı dikkat çekerken, bazı noktalarda ahşap malzeme kullanımı da tespit edilebilmektedir.

Şekil 3.9 Hartman Schedel İznik Gravürü, 1493 (Schedel, Wolgemut, & Pleydenwurff, 1493)

İznik’in bu dönem içerisindeki kentsel dokusu hakkında önemli görsel veriler sunan bir diğer önemli kaynak ise 1537 tarihli Matrakçı Nasuh minyatürüdür (Şekil 3.10). İznik ve çevresinin İznik Gölü ve Yenişehir ile tasvir edildiği minyatür üzerinde, kentin bütüncül bir şekilde ifade edilen sur duvarları, Schedel’in 1493 tarihli gravürüyle uyumlu bir yaklaşım göstermektedir. Bu durum, o dönem imar faaliyetlerinde savunma yapılarına verilen önemi yansıtmaktadır. Ayrıca, Matrakçı Nasuh’un ifadesinde, Osmanlı Mimarisi, Schedel’in aktarımına kıyasla daha belirgin bir şekilde ön plana çıkmaktadır. Buradan hareketle, Osmanlı Dönemi imar

faaliyetleri sonucunda kent çevresindeki değişim süreci gözlemlenebilmektedir. Minyatür aynı zamanda, kentin göl ve çevresindeki yerleşim alanlarıyla olan doğrudan ilişkisini göstererek, İznik'in stratejik konumunun önemine de vurgu yapmaktadır.

Şekil 3.10 Matrakçı Nasuh, İznik Minyatürü, 1537 (Yurdaydın, 2014)

Matrakçı Nasuh minyatüründe üst kısımda İznik kenti ve İznik Gölü gözükmemektedir. Minyatürün alt kısımlarında ise Yenişehir ve Akbıyık yerleşim yeri tasvir edilmiştir.

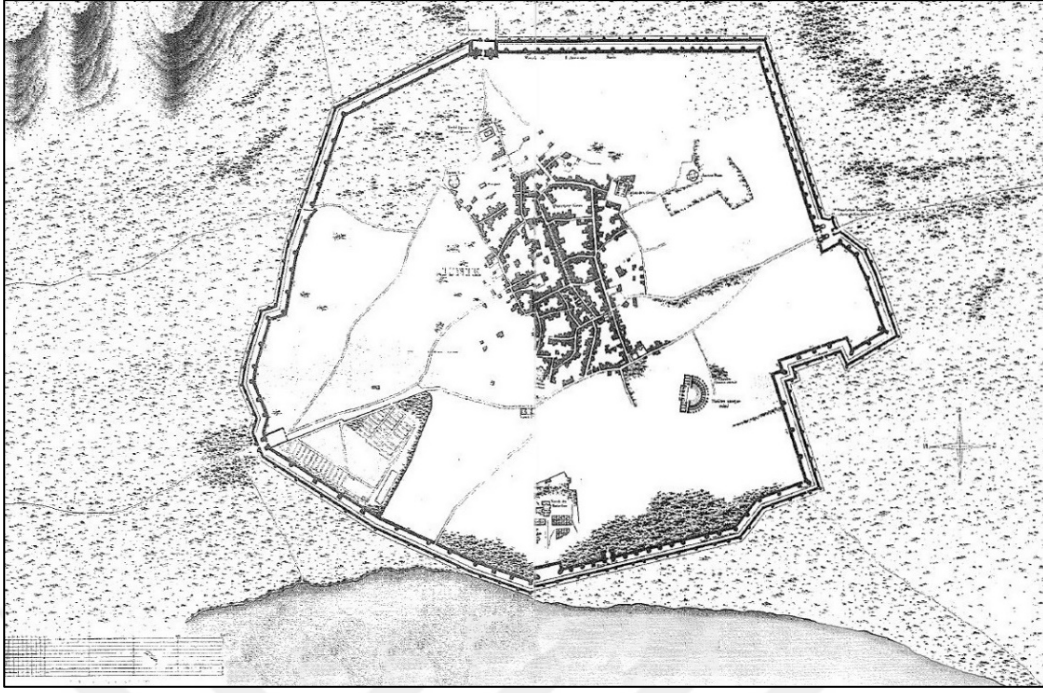
Schedel ve Matrakçı Nasuh'un çalışmaları kentin 15. ve 16. yüzyıl dönemindeki kentsel dokusu ve mimari özellikleri hakkında önemli verileri ortaya koymaktadır. İznik bu dönemde, güçlü savunma sistemi ve anıtsal yapılarıyla ön plana çıkmakta ve Osmanlı Devleti'nin önemli bir sosyal ve ekonomik merkezi haline gelmiştir (Eyice, 1988).

Osmanlı Devleti için 15. yüzyıl önemli bir dönüm noktası olmuş ve bu değişim sürecinden İznik kenti de büyük oranda etkilenmiştir. Özellikle Fatih Sultan Mehmet'in 1453 yılında İstanbul'u fethederek, başkent ilan etmesiyle Osmanlı, yeni bir döneme doğru yol almıştır (Alioğlu, 2001). Bu dönem içerisinde İznik yeni yol güzergâhlarının dışında kalarak, önemini yitirmeye başlamıştır (Öz & Ekin Meriç, 2021). Özellikle 17. yüzyılda kentte artan kolera ve sıtma salgını sonucunda, yerel halk, İstanbul'a doğru göç etmeye başlamıştır (Toker & Kendik, 2005).

İznik'in önemini kaybettiği bu süreçte, kenti 1648 yılında ziyaret eden Seyyah Evliya Çelebi önemli tespitlerde bulunmuştur. Evliya Çelebi, kent surlarının dışında herhangi bir yerleşim olmadığını gözlemlemiştir. Sur içinde ise, yaklaşık bin adet geniş bahçeli ahşap evlerin varlığından söz etmektedir. Ayrıca, kentin doğu kısmında yer alan yapıların harap durumda olduğu belirtmiştir. Buradan hareketle kentin bu dönem içerisinde nüfus kaybına bağlı olarak bakımsız bir halde tahribata uğradığı düşünülmektedir.

Evliya Çelebi'nin kentle ilgili bir diğer önemli aktarımı ise İznik Çini Geleneğiyle ilişkilidir. Seyyah, I. Ahmet döneminde, üç yüz adet olan çini atölyelerinden yalnızca dokuz tanesinin ayakta kaldığını belirtmektedir (Lowry, 2003). Bu durum kentteki çinicilik kültürünün gerilediğini ve önemini yitirdiğini göstermektedir.

İlerleyen yıllarda, dünya çapında ün kazanmış İznik Çini Sanatı için önemli bir kırılma noktası yaşanmıştır. Kentteki çini üretim haneleri, 1716 yılında tamamen kapatılarak, İstanbul'a taşınmıştır (Eyice, 1988). Tüm bu faaliyetlerin sonucunda kent nüfusunda ciddi bir düşüş yaşanmıştır (Toker & Kendik, 2005). Kentin 19. yüzyıldaki durumuna dair, Mimar Arkeolog Charles Texier'in yaptığı kentsel tespit çalışmaları büyük önem taşımaktadır (Şekil 3.11). Texier'in tespitlerinde, kentin batı ve doğu aksında gelişim gösterdiği gözlemlenmektedir. Antik Roma Tiyatro'sun kentsel organizmadan kopuk, tekil duruşu da ayrıca dikkat çekmektedir.

Şekil 3.11 İznik kentinin vaziyet planı 19. yüzyıl (Texier & Suat, 2002)

İstanbul'un fethinden sonra giderek ıssızlaşan kent, bölgede sahip olduğu hakimiyetini ve önemini kaybetmiştir. Bu süreçte bakımsız bir hale bürünen İznik, 21 Eylül 1920 tarihinde Anadolu'da başlayan Yunan işgali etkisiyle büyük çapta zarar görmüştür (Toker & Kendik, 2005). Oldukça zarar gören kentin yerleşik nüfusu, Kurtuluş Savaşı'nın ardından büyük oranda azalmıştır. Özellikle 1922 yılında gerçekleşen nüfus mübadelesiyle, kentte yaşayan Rumlar İznik'ten gönderilmiştir. Kentin demografik yapısını değiştiren bu müdahaleyle beraber kentin birçok sivil yapı zarar görmüştür (Öz & Ekin Meriç, 2021).

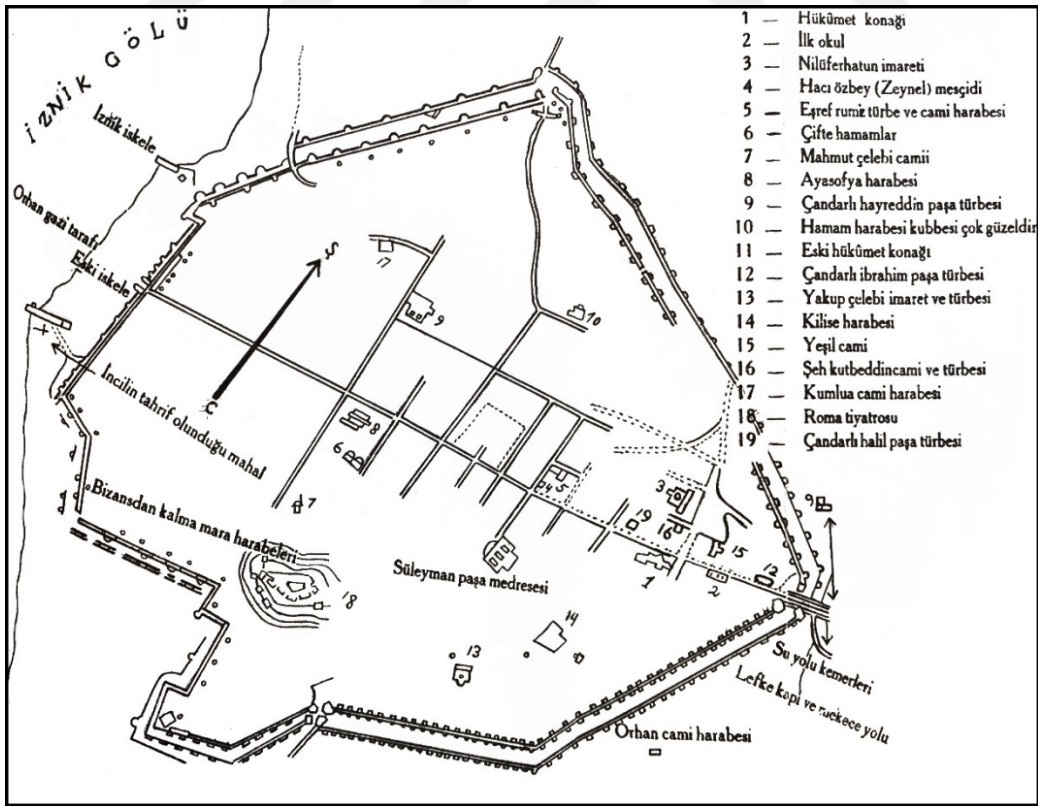
İznik kentinin Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki yerleşim tarihi Şekil 3.12'te özetlenmiştir.

Şekil 3.12 İznik: Osmanlı Dönemi: tarih şeridi (Yavuz, 2023.)

Cumhuriyet Dönemi

Yıllarca birçok medeniyetin başkenti olarak var olan İznik kenti, Osmanlı İmparatorluğu'nun İstanbul merkezli son dönem politikaları nedeniyle önemini yitirmiştir. Bu süreçte yerleşik nüfusunun büyük bir kısmını, dışarıya göç vererek kaybeden kent oldukça bakımsız bir hale bürünmüştür. Özellikle cumhuriyetin hemen öncesinde Anadolu'yu bir savaş meydanı haline getiren Yunan İşgali sürecinde İznik birkaç kez el değiştirmiştir. Bu süreç içerisinde kent büyük zararlar görmüştür (Özgen, 2007). Savaşın sonrasındaki yaşanan yıkım ve yetersiz ekonomik imkanlar, kentin uzun süre bitap bir halde kalmasına neden olmuştur. Bu süreç sonucunda nüfusunu koruyamayan kent 1930 yılında ilçe tanımıyla Bursa iline bağlanmıştır (Öz & Ekin Meriç, 2021). Erken Cumhuriyet Dönemi'ndeki kentin durumunu, 1935 yılında yayımlanan dönemin Bursa Erkek Lisesi Tarih Öğretmeni A. Memduh Turgut Koyunluoğlu'nun çalışmaları üzerinden takip edilmektedir (Şekil 3.13). Tespit çalışmalarına göre kentin bu süreçte, günümüzdeki Kılıçaslan Caddesi üzerinde ve Suriçinin doğu kısmında yoğunlaştığı gözlemlenmektedir.

Şekil 3.13 İznik kentinin vaziyet planı (A. M. T. Koyunluoğlu, 1935.)

Cumhuriyetin ilk yıllarında, İznik, kurulan yeni düzene tam olarak entegre olamamıştır (Alioğlu, 2001). Çevredeki yerleşimlere göre çok daha geç bir şekilde sisteme ayak uydurmaya çalışan İznik, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kentleşme sürecine girmiştir (Eyice, 1988). Kentsel ölçekte büyük değişimlerin gözlemlendiği bu dönemde, Suriçi bölgesi dolmaya başlamış ve yerleşim İstanbul ve Lefke Kapı çevresinden dışarıya taşmaya başlamıştır (Alioğlu, 2001). Kent çapında yer alan anıtsal yapı ve gridal yerleşim planı, bu süreçte etkili olmuş ve yeni yerleşim birimleri bu örüntü çerçevesinde geliştirilmiştir. İznik'te yaşanan kentsel gelişim, kültürel miras varlıklarını da etkilemiş ve uygunsuz birtakım uygulamalar da gözlemlenmiştir (Eyice, 1988).

Tüm bunların ışığında İznik kentinin Cumhuriyet Dönemindeki yerleşim tarihi Şekil 3.14 üzerinde özetlenmiştir.

Şekil 3.14 İznik: Cumhuriyet Dönemi tarih şeridi (Yavuz, 2023.)

Sonuç olarak İznik'in yerleşim tarihi, Prehistorik, Bitinya, Roma, Bizans, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemleri olmak üzere altı farklı başlık altında ele alınmıştır. Kentin farklı dönemlerini açıklayan bu evreler üzerinden, İznik'in sahip olduğu kültürel birikimi ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Çalışma neticesinde, İznik'in çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yaparak derin bir tarihsel geçmişe sahip olduğu gözlemlenmiştir. Yaşanmışlıkların bir getirisi olarak söz konusu birikimin farklı dönemlerle ilişkilenebilirliği, kentin çok katmanlı kültürel miras yapısına sahip olmasını sağlamıştır.

İznik yerleşim tarihi ve geçmişin birikimini yansıtan yapı ve alanların korunabilmeleri, kültürel mirasın sürdürülebilirliği için oldukça önemlidir. Antik çağlardan günümüze kadar uzanan bu süreç içerisinde yürütülen onarım çalışmaları ve özellikle 20. yüzyıldan sonra gözlemlenen çağdaş koruma çalışmaları kentin sahip olduğu kültürel çeşitliliğin yaşatılmasında büyük bir sorumluluk üstlenmektedir.

3.2 İznik: Onarım, Koruma ve Restorasyon Çalışmaları Tarihi

İznik kentinin onarım tarihi, ilk yerleşim çabalarının gözlemlendiği M.Ö. 4. yüzyıla kadar eskiye dayanmaktadır. Kentin Batı Anadolu’da sahip olduğu stratejik konumu, tarih boyunca Roma, Bizans ve Osmanlı gibi birçok medeniyeti etkilemiştir.

Yaklaşık olarak 2500 yıllık geçmişe sahip olan kent, bu süreç içerisinde; birçok medeniyete ev sahipliği yapmış, uygarlıklar tarihini şekillendiren çeşitli olayların merkezinde yer almış, sayısız afet ve savaşlar gibi yıkıcı faktörlerin etkisinde kalmıştır. Bu kapsamda, İznik sahip olduğu kültürel miras unsurlarının geleceğe aktarılabilmesi adına birçok onarım çalışmalarına tanıklık etmiştir.

Geçmişin saklı veya görünür izleriyle günümüzde halen bütüncül bir şekilde ayakta duran İznik, tarihsel birikimiyle geçmişe ışık tutmaktadır. Söz konusu izlerin okunabilmesi ve aktarılması amacıyla hazırlanan bu tez kapsamında, kentin kültürel birikimini oluşturan yapı ve alanlarını ilgilendiren onarım, koruma ve restorasyon çalışmaları araştırılarak incelenmiştir (Şekil 3.15).

Şekil 3.15 İznik onarım, koruma ve restorasyon çalışmaları (Yavuz, 2023.)

İznik Onarım, Koruma ve Restorasyon Çalışmaları

İznik onarım, koruma ve restorasyon tarihinin ilk evrelerini oluşturan Tarih Öncesi, Bitinya, Roma, Bizans ve Osmanlı dönemleri, çağdaş koruma ve restorasyon kuramından önceki çalışmaları kapsamaktadır. Kentin farklı medeniyetlerin kontrolünde geçirdiği süreçlere göre ayrılan bu kısımda genellikle iktidar sahiplerinin isimleri ön plana çıkmaktadır. Bu dönemde, irdelenen başlıca çalışmalar Tablo 3.1’de listelenmiştir.

Tablo 3.1 İznik onarım, koruma ve restorasyon çalışmaları
(M.Ö. 4. yy- M.S. 20. yy.)

Dönem	Onarım	Kapsam
Prehistorik Dönem	Antigonos Onarımları (M.Ö. 316 – M.Ö. 301)	Misyalılar tarafından yok edilen kent, yeniden ayağa kaldırılmaya çalışılmıştır (Eyice, 1988).
	Lysimakhos Onarımları (M.Ö. 301 – M.Ö. 293)	Antigonos ve Lysimakhos arasındaki paylaşım savaşları sonrasında, onarım çalışmaları gerçekleştirilmiştir (Alioğlu, 2001).
Bitinya Dönemi	I. Zipoitis Onarımları (M.Ö. 293 – M.Ö. 278)	Bitinya'nın başkenti seçilen kentte, kapsamlı imar ve onarım faaliyetleri yürütülmüştür (Çetinkaya, 2020).
Roma Dönemi	Hadrianus Onarımları (M.S. 117 – 138)	M.S. 123 depremi sonrasında kentte, su yolları ve surlar başta olmak üzere kapsamlı onarım çalışmaları gerçekleştirilmiştir (Toker & Kendik, 2005).
	Gothicus Onarımları (M.S. 268-270)	Got Akınları sonrasında, surlar üzerinde yoğun güçlendirme çalışmaları yürütülmüştür (Alioğlu, 2001).
Bizans Dönemi	I. Justinianus Onarımları (M.S 527 – 585)	6. yüzyılda gerçekleşen bir dizi depremin ardından, öncelikle su yolları, saray, kilise ve sur yapıları olmak üzere kapsamlı onarım çalışmaları gerçekleştirilmiştir (Toker & Kendik, 2005).
	III. Leo Onarımları (M.S. 741)	Arap Akınları nedeniyle başta sur yapıları olmak üzere kentin büyük bir kısmı zarar görmüş ve onarım çalışmaları yürütülmüştür (Alioğlu, 2001).
	Laskaris Onarımları (M.S. 1205 – 1222)	Latin işgalinin ardından kentte kapsamlı imar ve onarım faaliyetleri gerçekleştirilmiştir (Toker & Kendik, 2005).
Osmanlı Dönemi	Orhan Gazi Onarımları (M.S. 1331 – 1335)	Osmanlı'nın kenti fethetmesiyle yeni imar ve onarım çalışmaları başlatılmıştır (Eyice, 1988).
	II. Murat Onarımları (M.S. 1421 – 1444)	Dönemin önemli sosyal ve ekonomik merkezi olan kentte onarımlar yürütülmüştür (Öz & Ekin Meriç, 2021).

İncelenen onarım çalışmalarında, genel yaklaşım olarak yapıları ayakta tutmak ve yıkılan kısımları yeniden inşa ederek, kentin biçimsel bütünlüğünün korunması amaçlanmıştır. Lysimakhos ve III. Leo önderliğindeki onarım çalışmalarında, kentteki savaş ve işgal nedenli tahribatlar giderilmiş, Hadrianus ve I. Justinianus ise depremlerin neden olduğu yıkımların üzerine gitmiştir (S. Şahin, 1979). Günümüzde, kent surları ve tiyatro yapısında izleri bulunan onarım çalışmaları, özgün kent dokusunun korunmasında önemli bir rol oynamıştır. Böylelikle, ilk

yerleşim çabalarından itibaren var olan, birbirine dik iki ana caddenin etrafından genişleyen kent kurgusu, günümüze kadar ulaştırılmıştır (Çetinkaya, 2020).

İznik Cumhuriyet Dönemi'nin hemen öncesinde Kurtuluş Savaşı ve Nüfus Mübadelesi gibi kentin sosyal ve fiziksel yapısına doğrudan etki eden müdahaleler nedeniyle oldukça büyük zararlar görmüştür. Büyük ölçekteki yıkımların ardından, insan ve maddi kaynak yetersizlikleri, kentin yeniden ayağa kaldırılmasını oldukça güçleştirmiştir (Koyunluoğlu, 1935). Cumhuriyet döneminde önemini hızla kaybeden İznik'te 1950'li yıllardan sonra kapsamlı bayındırlık faaliyetleri gözlemlenmiş ve kent ayağa kaldırılmaya çalışılmıştır (Öz & Ekin Meriç, 2021).

Bu süreçte, kentteki bayındırlık faaliyetleri esnasında birçok yapı kalıntısı keşfedilmiş, bazı Bizans ve ağırlıklı olarak Osmanlı Dönemi yapılarında restorasyon çalışmaları yürütülmüştür. 1950 ile 1967 yılları arasında gerçekleştirilen koruma ve onarım çalışmaları Tablo 3.2'de listelenmiştir.

Tablo 3.2 İznik onarım, koruma ve restorasyon çalışmaları (1950-1967)

Tarih	Yapı	Açıklama
1950	Koimesis Kilisesi	Kurtuluş Savaşı esnasında yıkılan yapının etrafı temizlenerek kalıntıları açığa çıkarılmıştır.
1955-67	Böcek Ayazması	Yapının çevresi temizlenerek ortaya çıkarılmıştır.
1955	Nilüfer Hatun İmaret	Yapının etrafındaki eklentiler kaldırılarak onarılmıştır. Böylelikle yapı günümüzdeki görünümüne kavuşturulmuştur.
1959	Hacı Özbek Cami	Bayındırlık faaliyetleri nedeniyle son cemaat yeri kuzeye taşınmıştır. Bu süreçte yapı bazında onarım çalışmaları yürütülmüştür.
1961	Yeşil Cami	Kurtuluş Savaşı'nda zarar gören yapı çapında kapsamlı bir onarım çalışması yürütülmüştür.
1963	Yakup Çelebi Cami	Cumhuriyet'in ilk yıllarında müze deposu olarak kullanılan yapı 1963 yılındaki restorasyon çalışmalarından sonra cami işlevine dönüştürülmüştür.

İznik'te yer alan anıtsal yapılar için yürütülen koruma ve restorasyon çalışmalarının yanı sıra, kent çapında araştırma ve sondaj kazıları yürütülmüş ve önemli bulgular saptanmıştır. 1963 yılında İznik'te bir dizi kazı çalışmalarını yürüten Prof. Dr. Oktay Aslanapa başkanlığındaki heyet, surların dışında Orhan Gazi İmaret ve Hamamı'nı tespit etmiştir (Toker & Kendik, 2005). Ayrıca aynı yıl içerisinde, Aslanapa yönetiminde, İznik Çini Fırınları kazıları başlatılmıştır. Alanda yaklaşık

altmış yıldır devam eden bilimsel arkeolojik çalışmaları, İznik Çinisi'nin yitirdiği önemi yeniden kazanılmasına oldukça büyük bir katkı sağlamıştır.

İznik'te yürütülen söz konusu koruma ve restorasyon çalışmaları dışında, yapılara yönelik ilk resmi koruma çabaları, 1967 yılında, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nce görevlendirilen, Tescil Uzmanı Arkeolog Kemal Turfan tarafından gerçekleştirilmiştir. Turfan, kent çapında otuz iki adet yapı, dört adet çeşme, bir adet anıt ağaç ve Lefke Kapı tarafında bulunan şehir mezarlığını tescil fişlerini hazırlayarak, bu yapı ve alanların korunmasına destek olmuştur (Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivi).

Yürütülen tescil çalışmalarını, Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 11.03.1972 tarih ve 6318 sayılı kararı izlemiş ve Suriçi bölgesi korunacak alan olarak belirlenip kırk altı adet anıtsal yapı ile bir adet anıt ağacın tescillenmesiyle kentin koruma envanteri genişletilmiştir (Kuleli Mimarlık, 2022). Ayrıca Suriçi bölgesinde uygulanan gabari kısıtlamasıyla, kentsel dokunun korunması amaçlanmıştır. İlerleyen yıllarda Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 10.02.1978 tarih ve A-991 sayılı karar ile Suriçi bölgesi, Kentsel Sit Alanı; 25.03.1978 tarih ve A-1047 sayılı karar ile İznik Antik Roma Tiyatrosu, 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı olarak tescillenmiştir (Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivi). Tiyatronun 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı olarak koruma altına alınmasının ardından 1980 yılında Dr. Bedri Yalman başkanlığında, arkeolojik kazı çalışmaları başlatılmıştır. Böylelikle yoğun bir moloz kütlesi altında kalan ve tarım arazisi haline gelen tiyatro yapısı ortaya çıkarılmaya başlamıştır. Kent çapında gerçekleştirilen arkeolojik kazı çalışmaları ve tescil işlemleri dışında, 1967 ile 1990 yılları arasında gerçekleştirilen önemli koruma ve restorasyon çalışmaları Tablo 3.3'de sıralanmıştır.

Tablo 3.3 İznik koruma ve restorasyon çalışmaları (1967-1990)

Tarih	Yapı	Açıklama
1972	Eşrefzade Cami	Minarede oluşan çatlaklar nedeniyle demir kenetlerin kullanıldığı çemberleme uygulaması yapılmıştır.
1984	Nilüfer Hatun İmareti	Yapının üst örtüsünde onarım çalışmaları yürütülmüştür.
1989-90	İsmail Bey Hamamı	Çelik taşıyıcılı koruyucu çatı inşa edilerek yapı, dış etkenlere karşı korunmuştur.

İznik'te gerçekleştirilen koruma ve restorasyon çalışmalarını, kentsel ölçekteki koruma ve tescil kararları takip etmiştir. Bu süreçte öncelikle İznik, Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından 1988 yılında İznik, Tarihsel Kentsel Sit Alanı olarak tescillenmiş ve ardından 11.02.1990 tarih ve 969 sayılı kurul kararıyla İznik'in ilk Koruma Amaçlı İmar Planı kabul edilmiştir (Altun, 1988). İmar planının onaylanmasıyla, kent surlarının çevresi, Sur Koruma Alanı; Suriçi bölgesi, Kentsel Sit Alanı; önemli anıtsal yapıların çevresi I. veya III. Derece Arkeolojik Sit Alanı; kent surları ile göl kıyısı arasındaki kalan kısım ise II. Derece Doğal Sit Alanı olarak tescillenmiştir. Bu kararlar birlikte İznik çapında elli dört anıtsal yapı ve kalıntı, otuz yedi sivil mimarlık örneği ve altmış beş anıt ağaç korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlığı olarak koruma altına alınmıştır (Kuleli Mimarlık, 2022).

1990 Koruma Amaçlı İmar Planı, İznik için ortaya koyduğu değişikliklerle kent için önemli bir dönüm noktasını tanımlamaktadır. İznik'in kültürel mirasın korunarak gelişmesini hedefleyen plan çerçevesinde kentsel ölçekte önemli kararlar alınmıştır (Altun, 1988). Bunlardan başlıcası, artan trafik yükünün kent dokusuna getirdiği olumsuz etkilerin azaltılmasına yöneliktir. İmar planına göre ana ulaşım arterlerinin Surdışına alınmasını amaçlayan çalışmalar gerçekleştirilmiş ve ilerleyen yıllarda çevre yollar inşa edilmiştir.

Bir diğer önemli karar ise imar planında belirlenen koruma alanı ve derecesine göre, kentte yeni alanların iki kat gabari kısıtlamasıyla imara açılmasıdır. Ayrıca kurul kararına göre, koruma sahasında yer alan her türlü bayındırlık faaliyetlerinde, Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu, karar verici yetkili olarak tanımlanmıştır. Bu yetkiye göre koruma alanlarında uygulanacak imar çalışmaları için İznik Müze Müdürlüğü tarafından rapor hazırlanarak, kurula gönderilecektir. Kurul, rapor üzerinden uygulama hakkındaki nihai kararı verecektir (Altun, 1988).

1990 yılında kabul edilen imar planının kent çapında yeni alanları imara açmasıyla, İznik'te bayındırlık faaliyetleri hız kazanmıştır. Bu süreçte plana aykırı uygulamalar kent dokusunu değiştirmeye başlamıştır. Özellikle gabari sınırına uymayan, üç ve dört katlı geniş oturuma sahip betonarme yapılar, kentin morfolojik yapısına zarar vermiştir. Kentin bu süreçteki dönüşümü, 1975 ve 1997 yıllarında kaydedilen hava fotoğraflarından rahatlıkla takip edilebilmektedir (Şekil 3.16).

İzник, 1975

İzник, 1997

Şekil 3.16 İznik hava fotoğrafları (Harita Genel Müdürlüğü Arşivi)

1997 yılındaki hava fotoğrafında, Surdışı bölgesindeki oluşturulan çevreyolu, şekilde işaretlenmiştir.

1990 Koruma Amaçlı İmar Planı'nın ardından, İznik kısmen kontrollü bir şekilde Surdışına doğru, kuzey güney aksında genişleyeme başlamıştır. Kentin sınırlarının dışarıya doğru büyümesiyle, çevredeki Elbeyli, Çakırca, Hisardere ve Dırazali gibi kırsal yerleşim merkezleri de sahip olduğu kültürel miras unsurlarıyla dikkat çekmeye başlamıştır. Bu süreç içerisinde İznik'in yakın çevresinde Hisardere Nekropolü, Hipoje, Mısır Obeliski ve Dörttepeler Tümülüsü gibi kültürel miras alanları tespit edilmiştir. Keşfedilen yeni kültürel miras odaklarının, İznik ve yakın coğrafyasıyla kurduğu ilişkiler ortaya çıkarılarak kentin tarihsel ve kültürel derinliği zenginleştirilmiştir.

Kentin özellikle kuzey kısmında yoğunlaşan bu alanlar, Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 16.11.1992 tarih ve 2811 sayılı kararıyla resmi olarak koruma altına alınmıştır (Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivi). Kurul kararına göre Elbeyli'de bulunan Dörttepeler Tümülüsü, I. Derece Arkeolojik Sit Alanı; Hisardere Nekropol Alanı, Hipoje'yi de içerecek şekilde II. Derece Arkeolojik Alan olarak tescil edilmiştir. Bu alanların dışında halk tarafından Dikilitaş olarak bilinen Mısır Obeliski ise 15.07.2014 tarih ve 10641 sayılı kurul kararıyla korunması gerekli kültür varlığı olarak tescillenmiştir.

Koruma Amaçlı İmar Planının kabulünden sonraki süreçte, İznik ve çevresinde gerçekleştirilen diğer önemli koruma ve restorasyon çalışmaları Tablo 3.4'te listelenmiştir.

Tablo 3.4 İznik koruma ve restorasyon çalışmaları (1990 ve sonrası)

Tarih	Yapı	Açıklama
2007	Ayasofya Kilisesi / Orhan Cami	Yapıda yürütülen restorasyon çalışması sonrasında camiye dönüştürülmüştür. Günümüzde ise hem müze hem de cami olarak kullanılmaktadır.
2007	Kutbeddin Cami	Yıkılan cami aslına uygun yeniden inşa edilmiştir.
2014	Berberkaya Lahidi	Define avcıları tarafından zarar verilen anıt çevre düzenleme projesiyle ziyarete açılmıştır.
2016	Süleyman Paşa Medresesi	Kapsamlı bir restorasyon çalışmasının ardından çini çarşısına dönüştürülmüştür.
2014-23	Kent Surları Onarımları	2014 yılında İstanbul ve Lefke Kapı; 2019 yılında Lefke Kapı civarındaki sur duvarları; 2023 yılında Yenişehir Kapı üzerinde restorasyon çalışmaları başlatılmıştır.

İlk olarak 1990 yılında kabul edilen Koruma Amaçlı İmar Planı, süreç içerisinde yapılan itiraz ve gelen talepler neticesinde, 1997 kararları; 16.08.2006 tarih 1683 sayılı kurul kararı; 13.02.2020 tarih 9398 sayılı kurul kararıyla revize edilmiştir. 2020 yılındaki son değişikliklerle birlikte altı adet sivil mimarlık örneği daha tescil edilerek kent çapında toplamda elli üç adet anıtsal, kırk üç tescilli sivil mimarlık örneği ve altmış iki adet anıt ağaç sayısına ulaşılmıştır (Kuleli Mimarlık, 2022).

İznik kentindeki koruma ve restorasyon çalışmaları açısından bir diğer önemli gelişme ise 2014 yılında Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin "Tarihi Kültürel Miras Çalışmaları" kapsamında gerçekleştirdiği çalışmalarda gözlemlenmiştir. Yazılı kaynaklara göre varlığı bilinen ama o tarihe kadar henüz tespit edilemeyen Aziz Neophytos Kilisesi, İznik Gölü sularının çekildiği esnada havadan görüntülenerek keşfedilmiştir (M. Şahin, 2022). Sualtı Bazilikası olarak da bilinen yapı ve çevresi, 13.02.2014 tarih ve 2932 sayılı kurul kararıyla I. Derece Arkeolojik Alan olarak tescillenerek koruma altına alınmıştır (Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivi). Sualtı arkeolojik mirasın önemli bir örneği olan yapıda, 2015 yılında Prof. Dr. Mustafa Şahin önderliğinde bilimsel kazı çalışmaları başlatılmıştır (M. Şahin, 2016).

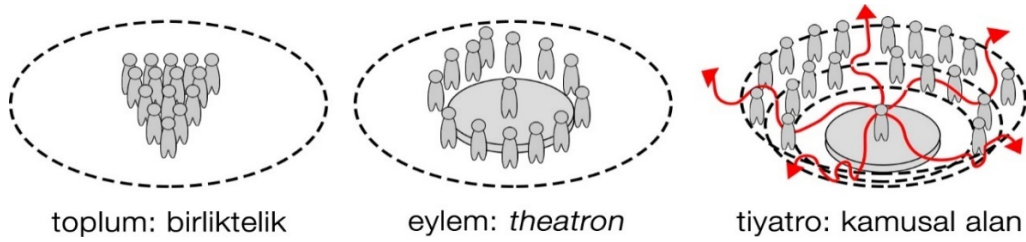
İznik kentinin sahip olduğu çok katmanlı kültürel miras alanları, bölgenin verimli tarım arazileri, zeytinlikler ve göl havzası gibi doğal zenginliklerle doğrudan bir ilişki içerisinde. Bu doğrultuda, İznik'te doğal miras alanlarının kültürel odaklarla birlikte korunabilmesi için de çalışmalar sürdürülmektedir. 1967 yılından

itibaren Suriçi ve Surdışı bölgelerinde toplamda altmış beş anıt ağaç koruma altına alınmıştır (Kuleli Mimarlık, 2022). Bunun yanı sıra, geniş bir biyolojik çeşitliliğe sahip İznik Gölü de birçok açıdan resmi olarak koruma altındadır. 1990 yılında kabul edilen Koruma Amaçlı İmar Planı'na göre, kentsel sur duvarlarıyla göl arasındaki kıyı bölgesi, II. Derece Doğal Sit Alanı olarak kabul edilmiştir. İlerleyen yıllarda, bu bölge Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı tarafından 23.10.2019 tarih ve 249059 sayılı Bakanlık Oluru ile Doğal Sit – Sürdürülebilir Koruma ve Kontrollü Kullanım Alanı olarak belirlenmiştir (Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivi). Bu alan tanımına göre, alanda uygulanacak olan uygulamalar Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun kontrolünde gerçekleştirilebilmektedir. Ayrıca İznik Gölü, Tarım Orman Bakanlığı tarafından, 13.08.2018 tarih ve 14628 sayılı Bakanlık Oluru ile Ulusal Öneme Sahip Sulak Alan olarak tescillenmiştir (Tarım Orman Bakanlığı).

3.3 İznik Antik Roma Tiyatrosu

Tiyatro yapıları, antik çağdan günümüze aktarılmış önemli kültürel miras odakları arasında yer almaktadır. Yapı kompleksinin adı, görme veya izleme yeri anlamına gelen *theatron* tanımından türetilmiştir (Oxford Reference, tarih yok). Tiyatro, sahip olduğu kelime anlamıyla, bireyin algılama ve yorumlama serüvenindeki en temel bileşenleri oluşturan görme ve işitme duyularıyla doğrudan ilişkilidir. Bireye açık olan sade bir sunu ortamı olarak doğan tiyatro, zaman içerisinde çeşitli mimari elemanlarla donatılarak toplumsal gösteri, tartışma ve ritüellerin vuku bulduğu bir mekân haline gelmiştir (Frederiksen, 2012). Kompleksin topluma kazandırılmasıyla, insanlar tiyatrolarda bir araya gelmiş, duygu ve düşüncelerini paylaşarak ortak bir geleceği şekillendirmek amacıyla bir bütünü temsil etmişlerdir. Böylelikle tiyatro edimi, toplumu bir araya getiren bir yapı tanımından öte, toplumsal eylemlerin yeri olarak kamusal bir alana evrilmiştir (Bieber, 1976).

Tiyatrolarda sergilenen kitlesel aktiviteler çeşitli aktarım ve metaforlar üzerinden toplumun bir araya gelişindeki duygu, düşünce ve eğilimlere etki etmiştir (Bieber, 1976). Bu bakış açısıyla tiyatroları değerlendirdiğimizde, yapıyı algı, yorum ve sunum kavramlarıyla ilişkilendirmek oldukça mümkün bir hale gelmiştir (Şekil 3.17).

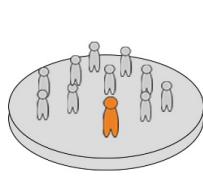
Şekil 3.17 Kamusal alan olarak tiyatro yapısı (Yavuz, 2023.)

Şekil, herhangi toplumsal birlikteliğin yapılaşmaya dönüşerek, bir çeşit algı, yorum ve sunum sürecini tanımlamasını vurgulamaktadır.

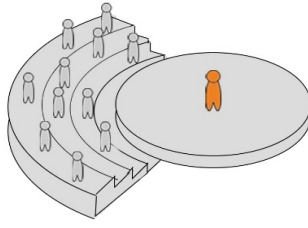
Tiyatro eyleminin mekân oluşturma sürecinde, ilk örnekler Atina ve çevresindeki kentlerde yoğunlaşmaktadır (Frederiksen, 2000). Bu bölgede, M.Ö. 6 ile 4. yüzyıllar arasına tarihlenen tiyatro yapılarında, performatif edim sahibiyle seyircilerin ortak olarak *orquestra* bölümünde yer aldığı düşünülmektedir (Bieber, 1976).

İlerleyen yıllarda tiyatro sanatı, Yunan toplumu içerisinde yaygınlaşarak daha uğrak bir mekân haline evrilmiştir. Böylelikle tiyatrolar önem kazanmış ve seyirci sayısı artmaya başlamıştır (Sokolicek, 2012). Seyirci sayısının zamanla yükselmesi ve performatif edim sahibinin ön plana çıkması, seyirci için özel bir mekân gereksinimini ortaya çıkarmış ve bu durum seyirci bölümünün *orquestra* kısmından ayrılmasına neden olmuştur. Tek merkezli mekânın ikiye bölünmesiyle tiyatro yapıları, seyirci kapasitelerine göre merkezden çepere doğru genişlemeye başlamıştır (Bieber, 1976). Bu süreçte, *cavea* olarak adlandırılan seyirci blokları inşa edilmiştir. İlk olarak doğrusal şekilde genişleyen tiyatro yapıları, dikdörtgen bir formu yansıtırken, seyirci dağılımı için daha uygun olan dairesel formlar sonradan icra edilmeye başlanmıştır (Frederiksen, 2000).

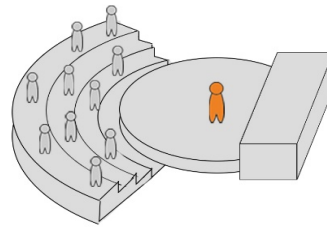
Tiyatrolardaki performatif eylemlerinin çeşitlenmesi, edim sahiplerinin hazırlık aşamalarında kullanabileceği bir mekân ihtiyacını da beraberinde getirmiştir (Bieber, 1976). Bu ihtiyaç karşısında, *skene* adı verilen ve *orquestra* bölümünü, *cavea* bölümünün karşısında sınırlandıran, bir yapı birimi ortaya çıkmıştır (Sokolicek, 2012). Geç Klasik ve Erken Helenistik dönemde ortaya çıkan bu yapı birimi, ilk olarak tente veya ahşap kulübe gibi geçici bir yapı kurgusu üzerinden geliştirilmiştir (Bieber, 1976). Bu sürecin sonucunda, tiyatro kompleksinin *cavea*, *orquestra* ve *skene* olmak üzere üç temel birimi ortaya çıkmıştır (Şekil 3.18).

Tiyatro: orkestra

Tiyatro: orkestra, cavea

Tiyatro: orkestra, cavea, skene

Şekil 3.18 Tiyatro yapısının gelişimi (Yavuz, 2023.)

Klasik dönemde geçici olarak kurgulanan *skene* bölümü, Helenistik Dönemle birlikte taş malzemelerden oluşan kalıcı bir yapı haline dönüşmeye başlamıştır (Frederiksen, 2000). Performatif eylemlerin çeşitlenmesi ve yapım sisteminin gelişmesiyle tiyatro yapıları daha sistematik biçimde gelişmeye başlamıştır (Ferrero, 1988). Özellikle edim sahiplerinin ön plana çıkması, sahne yapısına ayrı bir önem kazanmıştır. İlk örneklerinde geçici tasarlanan *skene* bölümü, bu dönemde yükseltilerek iki katlı kalıcı bir yapı haline gelmiştir (Bieber, 1976). Bu dönem içerisinde, mekânsal organizasyonlarla zenginleştirilmiş sahne yapılarına örnek olarak Priene Antik Kenti'nde yer alan tiyatro yapısı gösterilebilir (Şekil 3.19).

Şekil 3.19 Priene Antik Kenti, tiyatro yapısı (A. Yavuz, 2022.)

Roma Dönemi'nde inşa sistem ve tekniklerinin gelişmesi, tiyatro yapıları farklı bir boyut kazanmıştır (Ferrero, 1988). Güçlendirilmiş harç kullanımının yaygınlaşmasıyla geniş açıklı kemer ve tonoz sistemleri, Roma Dönemi bayındırlık faaliyetlerinde geniş kapsamlarda kullanılmaya başlamıştır (Bieber, 1976). Kemer ve tonoz sistemleriyle geniş açıklıkların geçilerek yük taşıma kapasitesinin artırılması, tiyatro yapıları için de önemli bir dönüm noktası olmuştur. Geçmiş dönemlerin aksine, tiyatrolar kent içlerinde düz zeminler üzerinde inşa edilebilir hale gelmişlerdir (Ferrero, 1988). Seyirci kısmının kemer, tonoz ve galerilerle yükseltilmesiyle *cavea* dışı cephe vermeye başlayarak anıtsal bir görünüm kazanmaya başlamıştır.

Bu bilgiler ışığında, İznik Antik Roma Tiyatrosu hem strüktürel özellikleri hem de tarihsel önemiyle ön plana çıkarak, Batı Anadolu coğrafyasının başlıca örneklerinden birini teşkil etmektedir (Öz & Ekin Meriç, 2021).

3.3.1 Genel Bilgiler

İznik Antik Roma Tiyatrosu, İznik Gölü'nün yaklaşık dört yüz metre doğusunda denizden 98 metre, göl seviyesinden ise yedi metre yükseklikte konumlanmaktadır (Şekil 3.11). Kesme ve moloz taş yapı malzemelerinden, 102x79 metre boyutlarında ve yaklaşık on bin kişi kapasiteye sahip olan tiyatro yapısı, düz bir zemin üzerinde at nalı formunda inşa edilmiştir (Ekin Meriç, 2019).

Şekil 3.20 Tiyatro yapısının kent içerisindeki konumu (Google Earth, 2023.)

Yapının kesin bir inşa tarihi olmamakla birlikte, İmparator Trianus ile Bitinya Eyalet Valisi Genç Plinius arasındaki İznik Antik Roma Tiyatrosu'yla ilgili yazışmalar, yapının M.S. 98-117 yıllarını kapsayan Trianus döneminde yapıldığını göstermektedir (Radice, 1978). Tiyatro alanında gerçekleştirilen bilimsel kazı çalışmaları sonucunda, *cavea* bölümünün üç katlı, sahne yapısının ise iki katlı beşik çatı örtülü bir kurguya sahip olduğu tespit edilmiştir (Ekin Meriç vd., 2018). Ayrıca sahne yapısının doğu ve batı yönlerinde inşa edilmiş sütunlu galerileriyle, bir yapı kompleksinin varlığından söz edilmektedir (Ekin Meriç, 2019). Üç katlı seyirci bölümü ve sahne yapısını çevreleyen sütunlu galerileriyle, oldukça anıtsal bir mimari kurguya sahiptir.

Yakın çevresinin önemli bir örneği olarak var olan İznik Antik Roma Tiyatrosu, bu tez kapsamında kurgulanacak algı, yorum ve sunum programının odak alanı olarak belirlenmiştir.

3.3.2 Yapının Tarihçesi

İznik Antik Roma Tiyatrosunun yapımıyla ilişkili ilk bulgular İmparator Trianus ile eyalet valisi Genç Plinius olarak bilinen Gaius Plinius Caecilius Secundus arasındaki yazışmalar üzerinden izlenmektedir (Radice, 1978). Söz konusu yazışmalara göre tiyatro yapısı M.S. 111 yılında inşaat halindedir (Texier & Suat, 2002). Buradan hareketle yapının yapım tarihi, M.S. 2. yüzyıl olarak tahmin edilmektedir. Ayrıca tiyatro alanın yürütülen bilimsel kazı çalışmalarında elde edilen arkeolojik ve mimari bulgular da bu yaklaşımı destekler niteliktedir.

İmparator Trianus ile Genç Plinius arasındaki yazışmalar tiyatro yapısının inşaatıyla ilgili dikkat çekici bilgiler içermektedir. Plinius'a göre yapının temeli, böylesine büyük bir yapı için uygun değildir. Ayrıca kullanılan malzeme kalitesi ve işçilikteki yolsuzlukların, yapının tamamlanmasını zorlaştırdığını ifade etmektedir. Eyalet valisinin gözlemlerine göre bataklık bir zemin üzerine yapılan yapı, gün geçtikçe batmakta ve duvarlarında derin çatlaklar oluşmaktadır. Genç Plinius'un İmparator Trianus'a yazdığı mektup şu şekildedir (Radice, 1978);

Nikaia'daki tiyatro, Efendim, yarısı bitmiş olsa da hala tamamlanmamış durumda ve şimdiden on milyon sesterceden fazla harcanmıştır. Korkarım ki bu para boşa harcanmış durumdadır. Kesinlikle tamamlanıp tamamlanmayacağı veya terk edilip edilmeyeceği hatta yıkılıp yıkılmayacağı düşünülmelidir. Çünkü yapıyı ayakta tutmak için inşa edilen temeller çok pahalıya mal olmuş olsa da bana göre pek sağlam durumda değiller. Ayrıca özel bireyler tarafından tiyatroya her iki tarafında birer sıra sütunlu galeri gibi birçok ek yapılacak ancak tüm bunlar yapının bitirilmesini beklemektedir.

Genç Plinius'un görüşlerini aktaran yazışmalara göre tiyatro inşaatında ciddi strüktürel sorunlar bulunmaktadır. Bu durum mektuplarda bahsi geçen yapının günümüzdeki tiyatro yapısı olup olmadığı konusunda tartışma zemini yaratmış olsa da elde edilen arkeolojik veriler, mevcut yapının, M.S. 2. yüzyıldan itibaren var olduğunu doğrulamaktadır (Öz & Ekin Meriç, 2021).

Tiyatronun inşa edildiği düşünülen M.S. 2. yüzyıl, aynı zamanda kent tarihindeki iki yıkıcı depremin gerçekleştiği bir zaman aralığında yer almaktadır. M.S. 120 ve 123 yıllarında gerçekleşen bu depremler esnasında, tiyatro yapısının durumu ve almış olduğu olası tahribatla ilgili bir veriye rastlanılmamıştır (Öz & Ekin Meriç, 2021).

M.S. 2. yüzyılda gerçekleşen yıkıcı depremlerin, kent ve çevresine verdiği ağır hasarlar sonrasında, İznik'te İmparator Hadrianus önderliğinde kapsamlı onarım faaliyetleri yürütülmüştür (S. Şahin, 2003). Kenti canlandırmaya yönelik bu çalışmaların, tiyatro yapısını da kapsadığı düşünülmektedir (Ekin Meriç, 2019). Tiyatro ve çevresinde yürütülen arkeolojik kazılar sonucunda, sahne yapısının doğu ve batı kısımlarında yer alan ve masraflarının özel kişiler tarafından karşılandığı düşünülen sütunlu galerilerin, bu onarım esnasında inşa edildiği varsayılmaktadır (Kardoruk, 2022).

Tiyatro yapısının inşa süreci ve yaşanan depremler, yapıdaki özgün işlevin tam olarak başlangıç tarihini belirlemekte zorluklar çıkarmış olsa da elde edilen arkeolojik veriler, İmparator Hadrianus onarımları sonrasında yapının özgün kullanım sürecinin başladığını göstermektedir²⁰.

Tiyatronun İznik'e kazandırılmasıyla, başta gladyatör dövüşleri olmak üzere çeşitli performansların gerçekleştiği bir mekân olarak, kent yaşantısına oldukça büyük katkılar sağlamıştır (Yalman, 1986). *Pax Romana* döneminin getirdiği barış ortamının desteğiyle tiyatro, İznik kentinin önemli bir bileşeni haline gelmiştir. M.S. 3. yüzyılla beraber bölgedeki barış ortamı, barbar güçlerin akınları nedeniyle sekteye uğratılmıştır. Özellikle M.S. 258 yılında İznik'i hayalet kent haline getiren Got İstilas, kente oldukça büyük zararlar vermiştir (Toker & Kendik, 2005). İstilanın ardından, kentte sosyal ve ekonomik zorluklar baş göstermiş ve süreç

²⁰Tiyatronun *analemma* duvarında, vaktinde Nemesis heykelleriyle süslenmiş iki niş tespit edilmiştir. Buradan hareketle yapının M.S. 2 ve 3. yüzyıllarda özellikle gladyatör dövüşleri için kullanıldığı düşünülmektedir (Yalman, 1986).

içerisinde tiyatro önemini kaybetmeye başlamıştır. İmparator Gothicus önderliğinde, sur inşaatı yeniden önemsenmiş ve kentsel yaşantıda önemini yitiren tiyatro yapısı onarımlar için gerekli yapı malzemesi kaynağı olarak görülmüştür. Bölgedeki barış ortamının bozulması, kentsel yaşamda birtakım değişiklikleri zorunlu kılmıştır. M.S. 3. yüzyılın ikinci yarısında, sosyal ve ekonomik açıdan zor zamanlar geçiren İznikliler bu süreçte tiyatronun özgün işlevini terk etmeye başlamışlardır (Kardoruk, 2022). Böylelikle İznik Antik Roma Tiyatrosu'nun özgün kullanım fonksiyonu toplum içerisinde zamanla çözünerek yok oluş sürecine girmiştir.

M.S. 325 yılında, İznik kentinde Hristiyanlık alemi için oldukça büyük bir öneme sahip I. Ekümenik Konsil gerçekleşmiştir (S. Şahin, 2003). Kente düzenlenen toplantı sonrasında, Hristiyanlık yükselişe geçmiş ve M.S. 379 yılında Roma İmparatorluğu'nun resmi dini olarak ilan edilmiştir (Alioğlu, 2001). Hristiyanlığın benimsenmesiyle pagan kültürüne ait tiyatro ve hamam gibi yapılar, toplumsal karşıt eylemlerin hedefi olmuştur (Öz & Ekin Meriç, 2021).

Toplum tarafından pagan yapıların reddedilmesi, İznik Antik Roma Tiyatrosu için özgün kullanım sürecinin tamamen sona ermesine neden olmuştur (Ekin Meriç, 2019). Kullanım sürecini tamamlayarak, kentsel organizasyondan koparılan tiyatro yapısı, M.S. 4. yüzyılda gerçekleşen bir dizi deprem sonrasında zarar görmüştür (Texier & Suat, 2002). Bu dönemde kentteki onarım faaliyetlerinde kullanılmak üzere bir malzeme deposu olarak görülen tiyatronun yapı malzemeleri, devşirilerek kentin çeşitli yapılarının onarımında kullanılmıştır (Kardoruk, 2022).

Roma İmparatorluğunun ikiye ayrılmasıyla, İznik sonradan Bizans olarak adlandırılan Doğu bloğunda yer almıştır (Alioğlu, 2001). Bizans döneminin ilk yıllarında yapının dini işlevde kullanıldığına dair izler yapının *orquestra* ve *cavea* bölümünde keşfedilen Bizans işi duvar elemanları ve Hz. İsa ve Meryem tasvirlerini içeren fresklerinin bulunmasıyla tespit edilmiştir (Yalman, 2006).

Mekânsal değişikliklerle dini bir işlev kazanan tiyatro yapısı, 6. yüzyılda yaşanan depremler kuşağında oldukça büyük zararlar görmüştür. Deprem tahribatlarının ardından terk edilen tiyatro yapısı, yıkıntıların istiflendiği bir moloz alan haline gelmiştir (Ekin Meriç, 2019). Kentsel bir yığın haline gelen alan, kentteki imar çalışmaları için malzeme deposu veya hafriyat alanı olarak görülmüş ve tiyatronun

özgün yapı elemanları bu süreçte tahrip edilmiştir. Özellikle M.S. 8. yüzyılda gerçekleşen Arap Akınları sonrasında, kent surlarının onarımında kullanılacak olan yapı malzemelerinin büyük bir kısmı, tiyatronun oturma ünitelerinin devşirilmesiyle elde edilmiştir (Yalman, 1988).

Tiyatro alanında yürütülen bilimsel kazı çalışmalarında elde edilen Bizans işi seramik kalıntıları, alanın M.S. 9. yüzyıldan sonra seramik atölyesi olarak kullanıldığını göstermektedir. (Ekin Meriç, 2019). Daha üst katmanlarda bulunan Osmanlı seramik ürünleri de bu savı destekleyerek alanın seramik işliği olarak kullanımın Osmanlı Dönemi'nde de devam ettiğini göstermektedir (Yalman, 1981).

Arkeolojik kazı çalışmalarının bir diğer önemli bulgusu ise alanın belirli dönemlerde mezarlık alanı olarak kullanılmış olduğunu göstermektedir. Mezar alanları üzerinde yapılan incelemeler sonucunda, farklı nitelik ve defin tekniklere sahip üç farklı mezar alanı tespit edilmiştir. İçlerinden toplu mezarlık olarak saptanan kümenin 13. yüzyıldaki 4. Haçlı Seferleri'nde savaşıyan taraf ordulara ait olduğu düşünülmektedir (Yalman, 1990).

Özgün işlevini kaybetmesinin ardından, çeşitli amaçlarla kullanılan tiyatro yapısı 14. yüzyıla doğru niteliğini oldukça kaybetmiştir (Ekin Meriç, 2019). 1331 yılında İznik'in Osmanlı egemenliğine girmesiyle birlikte, tiyatronun birçok yapı malzemesi devşirilerek, yeni inşa faaliyetlerinden kullanılmıştır. Bu süreçte tiyatronun ayakta kalan galerileri ise seramik fırınlarına dönüştürülmüştür (Yalman, 1988).

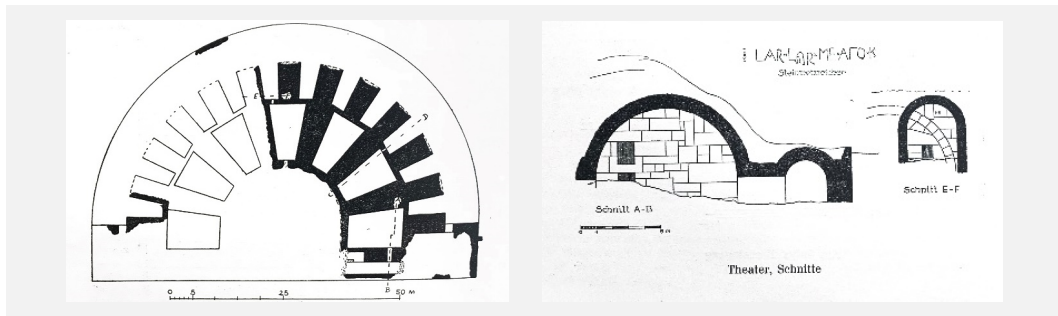
Seramik fırınlarının 18. yüzyılda İstanbul'a taşınması ve İznik kentinin nüfusunun hızla azalması, İznik Antik Roma Tiyatrosu'nun tamamen terkedilmesine neden olmuştur (Öz & Ekin Meriç, 2021). 1980'de başlatacak olan kazı çalışmalarına kadar süren bu süreci, arkeoloji alanında uzman Doç. Dr. Aygün Ekin Meriç, Metruk Dönem olarak tanımlamıştır (Ekin Meriç, 2019). Bu süreç içerisinde tiyatro sahası hazır bir taş ocağı haline gelmiştir. Ayrıca, tiyatro alanına taşınan artıklar, yapı üzerinde yaklaşık on metre yüksekliğinde bir tabaka oluşturmuştur. Böylelikle tiyatro, kentsel bir moloz alanı haline dönüşmüştür (Yalman, 2003).

İznik Antik Roma Tiyatrosu, özgün işlevinin dışında kullanıldığı uzun metruk dönemde, kimliği tanımlanamayacak bir harabe halini almıştır (Öz & Ekin Meriç, 2021). Bu süreçte, kenti ziyaret eden çeşitli seyyah ve araştırmacılar tiyatro yapısını

incelemiş fakat özgün işlevi, birçoğu tarafından tespit edilememiştir (Özügül, 2016). Tiyatro işlevi yerine saray, sarnıç veya zindan olarak nitelendirilen yapı, ilk olarak İngiliz Antropolog Richard Pococke tarafından tiyatro olarak tanımlanmıştır (Pococke, 1743). Pococke 1743 tarihli çalışmasında kent surlarının içerisinde büyük bir kısmı toprak altında kalmış geniş açıklı kemerlerin varlığından bahsetmiştir. Yapı üzerindeki incelemeleri sonucunda, büyük kesme taşlardan oluşan bu açıklıkların bir tiyatro yapısına ait olduğunu belirtmiştir (Pococke, 1743). Pococke'nin gözlemlerinden yaklaşık yüz yıl sonra kenti gezen Fransız Mimar ve Arkeolog Charles Texier, tiyatronun inşasındaki süreci anlatan İmparator Trianus ve Genç Plinius arasındaki mektuplardan bahsederek, tiyatronun kent planı üzerindeki konumu göstermiştir. Tiyatro yapısı hakkında detaylı incelemeler yürüten Texier, yapının o tarihteki durumunu şu şekilde aktarmıştır (Texier & Suat, 2002);

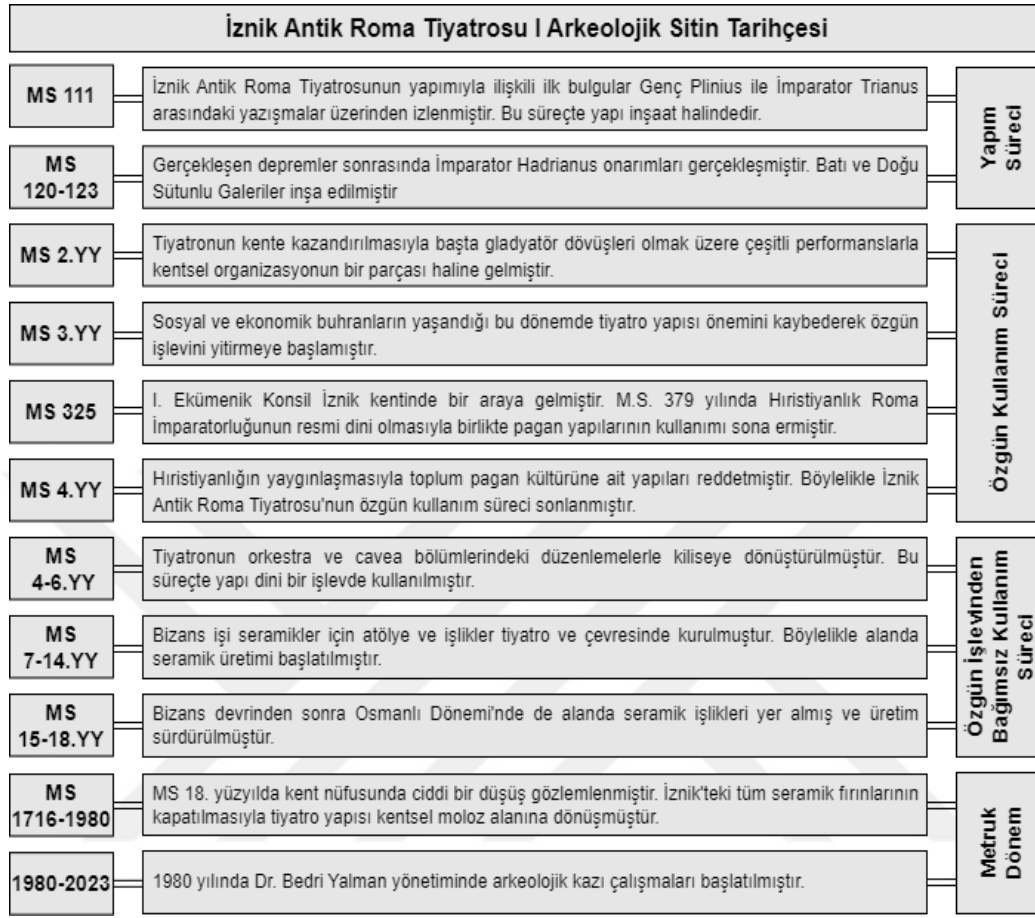
Biraz güneye dönülünce çalılar бүрүмүш bazı tümsekler üzerinde, birkaç kemer yıkıntısı görünür. Burası, eski bir tiyatronun bugün hemen hemen tamamen yere gömülmüş yıkıntısıdır. Bu eser, Asya'nın bir tepe üzerine yapılmamış olan sayılı tiyatrolarından birisidir. Tiyatronun yayı kuzeye yöneliktir; sahnenin çapı yetmiş dokuz metredir, fakat binanın bu bölümünden bir şey kalmamıştır. Aşamalı olarak yükselen seyirci yerleri de kemerler üzerindedir. Bu kısım harçsız, çimentosuz büyük kalker taşları ile yapılmıştır. Oldukça eski bir döneme ait olduğu görülür. Bu binanın geriye kalan nesi varsa, artık tanınamayacak bir enkaz yığını haline gelmiştir.

Texier'in İznik Antik Roma Tiyatro alanında yapmış olduğu incelemeleri yapının boyutsal bilgileri açısından önemli bir belge niteliği taşımaktadır. Texier'in gözlemlerinden yapının bu dönemde, tanımlanması oldukça zor bir kalıntı olduğu anlaşılmaktadır. İlerleyen yıllarda Alman Arkeolog Alfons Maria Schneider'in İznik kenti üzerinde gerçekleştirdiği tespit ve belgeleme çalışmalarındaki ortaya koyduğu yazılı ve görsel dokümanlar, Texier'in açıklamalarıyla örtüşmektedir (Şekil 3.21).

Şekil 3.21 İznik Antik Roma Tiyatrosu çizimleri (Schneider, 1943)

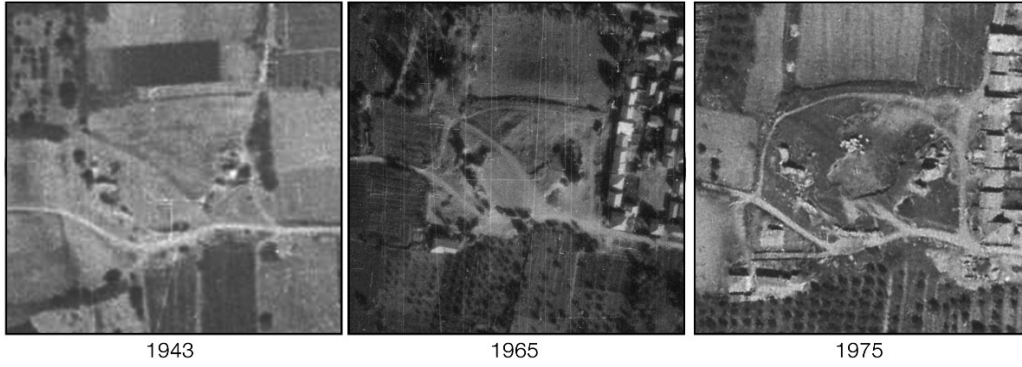
Yürütülen araştırma ve elde edilen veriler ışığında İznik Antik Roma Tiyatrosu'nun tarihçesi Şekil 3.22 üzerinde özetlenmiştir.

Şekil 3.22 Arkeolojik sitin tarihçesini gösteren diyagram (A. Yavuz, 2022.)

3.3.3 Arkeolojik Kazı Çalışmaları

Çeşitli seyyah ve araştırmacıların öncü belgeleme çalışmaları dışında, İznik Antik Roma Tiyatrosu kapsamında ilk bilimsel kazı çalışmaları, 1980 yılında arkeoloji ve sanat tarihi alanında uzman Dr. Bedri Yalman başkanlığında başlatılmıştır (Yalman, 1981). Tiyatro alanında gerçekleştirilen kazı çalışmaları, Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından her yıl düzenli olarak yayımlanan Kazı Sonuçları Toplantıları ışığında takip edilebilmektedir. Yapının bilimsel kazı çalışmaları öncesindeki durumu ise farklı yıllarda kaydedilmiş hava fotoğrafları üzerinden izlenebilmektedir (Şekil 3.23). Söz konusu fotoğraflar incelendiğinde yapının oldukça büyük bir kısmının toprak altında olduğu gözlemlenmektedir.

Şekil 3.23 Tiyatro alanı hava fotoğrafları (Hava Genel Müdürlüğü Arşivi)

Tiyatro alanında yürütülen bilimsel kazı çalışmaları, yapının tarihçesi ve kullanım tarihiyle ilişkili önemli bulguları açığa çıkarmıştır. Kazı çalışmalarının önemli bir kısmını yürütmüş olan Yalman, tiyatro kazı alanında tespit edilen çeşit sayısı yüksek olan bulgular nedeniyle alanı bir höyük olarak tanımlamıştır (Yalman, 1986). 1980 yılından günümüze kadar kısa kesintilerle sürdürülen kazı çalışmaları, tez kapsamında dört farklı evrede incelenmiştir (Tablo 3.5).

Tablo 3.5 Arkeolojik kazı çalışmalarının evreleri

İzmir Antik Roma Tiyatrosu: Arkeolojik kazı çalışmaları		
1. Evre	1980-2006	Dr. Bedri Yalman Başkanlığındaki Kazı Çalışmaları
2. Evre	2011-2014	İzmir Müzesi Kurtarma Kazı Çalışmaları
3. Evre	2015	Dr. Ayşin Özügül başkanlığındaki Kazı Çalışmaları
4. Evre	2016-2020	Doç. Dr. Aygün Ekin Meriç Başkanlığındaki Kazı Çalışmaları

1. Evre Kazı Çalışmaları

1980 yılında bilimsel kazı çalışmalarının başlatılmasıyla, uzun yıllar boyunca yapı üzerinde biriken kalıntı ve moloz yığınları ayrıştırılmaya başlanmıştır. Tiyatro alanının kuzeybatısında başlatılan çalışmalarda, çok sayıda seramik parçası ve mezar tespit edilmiştir (Yalman, 1981). 1981 yılındaki kazı çalışmalarında, yapının *cavea* bölümünde açmalar yapılmış ve oturma basamaklarının tamamen söküldüğü tespit edilmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda, sökülen yapı elemanlarının kentteki çeşitli inşaa ve onarım faaliyetlerinde kullanıldığı saptanmıştır (Yalman, 1982). Kazı çalışmalarının ilerlemesiyle, yapı üzerinde biriken katmanlar içerisinde Roma, Bizans ve Osmanlı dönemlerine ait çini ve seramik buluntuları ve bunların yanı sıra toplu mezar alanlarının tespiti, alanın özgün işlevini yitirmesinden sonra seramik atölyesi ve mezarlık olarak kullanıldığını göstermektedir (Yalman, 1983).

Tiyatronun yoğun birikinti katmanıyla kaplanmış olması, yapının özgün elemanlarına ulaşılmasını oldukça zorlaştırmıştır (Ekin Meriç, 2019). 1984 yılındaki çalışmalarda yapının *skene* ve *parados* bölümleri keşfedilmiştir. İlerleyen yıllarda *vomitoriumun* ortaya çıkarılmasıyla tespit çalışmaları genişletilmiştir. Ayrıca 1984 yılındaki açmalarda, yapının *cavea* bölümünün doğu kısmında yer alan Bizans işi duvar elemanları ve mekânsal bulgular keşfedilmiştir (Yalman, 1986). İki yıl sonraki çalışmalarda açmanın genişletilmesiyle kalıntıların, 3 nefli Bizans kilisesine ait olduğu belirlenmiştir. 1986 kazı sezonunda, Osmanlı Dönemine ait bir seramik fırının müzeye taşınmasına karar verilmiştir ve böylelikle ülkemizde ilk defa bir seramik fırınının taşınması gerçekleşmiştir (Yalman, 1987).

1987 kazı sezonunda, Boston Üniversitesi Arkeoloji Bölümü öğretim görevlisi, Prof. J. Wilson Myers ve Eleanor Emlen Myres “An Aerial Atlas of Turkish Antiquities” çalışmaları kapsamında, kazı alanını havadan görüntülemiştir (Şekil 3.24). Söz konusu hava fotoğrafı, tiyatro yapısı hakkında önemli bir belge niteliği taşımaktadır. Fotoğraf sayesinde, tiyatroyu kaplamış olan yaklaşık on metrelik katmanların arasından yapının *cavea* ve *skene* gibi özgün birimlerinin açığa çıkarılmaya başlandığı anlaşılmaktadır. Öte yandan ilk olarak 1984 yılında tespit edilmiş olan, üç nefli kilise yapısının duvar kalıntıları, yapının doğu kısmında *cavea* bölümünde kendisini göstermektedir.

Şekil 3.24 İznik Antik Roma Tiyatrosu hava fotoğrafı, 1988 (Yalman, 1989)

Solda 1988 çalışmalarında elde edilen hava fotoğrafı, sağda ise tiyatro yapısının mimari kurgusuyla karşılaştırılmış hali bulunmaktadır.

1991 kazı çalışmalarında, yapının *cavea* bölümünde yer alan beşik tonozlar ortaya çıkarılmıştır. Bu keşif ışığında seyirci bölümünü oluşturan *caveanın* ikinci katına dair ilk bulgular gün yüzüne çıkarılmıştır (Yalman, 1992). 1994 yılındaki kazı çalışmaları sahne yapısının ortaya çıkarılmasına odaklanmıştır (Yalman, 1995).

2005 yılı kazı çalışmalarında, yapının Erken Bizans Dönemi dini amaçlı kullanım sürecinden kalma freskler tiyatronun *rigol* kısmında ortaya çıkarılmıştır. Freskler üzerinde gerçekleştirilen belgeleme çalışmaları sonrasında korunabilmesi adına toprakla kapatılmıştır (Yalman, 2006).

Dr. Bedri Yalman başkanlığında yürütülen 1. Evre Kazı Çalışmaları'nda İznik Antik Roma Tiyatrosu'nu yığıntı öbeği haline getiren yaklaşık on metre kalınlığındaki tabakanın büyük bir kısmı ayıklanmıştır (Öz & Ekin Meriç, 2021). Çalışmaların neticesinde, yapının *cavea*, *orquestra* ve *skene* gibi ana bölümleri nerdeyse tamamen açığa çıkarılmıştır.

Bu süreçte tiyatro yapısının özgün yapı elemanlarının uzun süre sonra toprak altından çıkarılması, çeşitli statik sorunları beraberinde getirmiştir. Ayrıca alanın ziyarete açık olma durumu, ziyaretçi güvenliği ve koruma durumu için tehdit oluşturmaya başlamıştır. Bu nedenle, 2005 yılı kazı çalışmalarında kazı sahasının çevresi, beton direkler, örgü ve dikenli tellerle çevrilerek emniyet ve koruma amaçlı bariyerler oluşturulmuştur (Yalman, 2006). Alanın güvenlik elemanlarıyla çevrelenmesi, yapıya olan ziyaretçi erişimini kısıtlamıştır.

2. Evre Kazı Çalışmaları

İznik Antik Roma Tiyatrosu'nun 2. Evre Kazı Çalışmaları, 2011 ile 2014 yılları arasında İznik Müze Müdürlüğü yönetiminde gerçekleştirilmiştir. Çalışmalar tiyatro alanının çevresinin temizlenerek ayıklanmasıyla başlamış ve alanın panel çitle çevrilmesi gibi birtakım çevre düzenlemeye yönelik işlerle devam ettirilmiştir (Şekil 3.25).

İlerleyen yıllarda yapının özgün zemin kotuna erişilmek istenmiş ve yapılan sondaj çalışmalarında, özgün kota ulaşılmıştır (Özügül, 2016). 2. Evre kazı çalışmalarının sonucunda yapının kuzeyinde yer alan *skene* bölümünün büyük bir kısmı ortaya çıkarılmıştır.

Şekil 3.25 İznik Antik Roma Tiyatrosu hava fotoğrafı, 2011 (Hava Genel Müdürlüğü Arşivi)

3. Evre Kazı Çalışmaları

2015 yılı kazıları, İznik Antik Roma Tiyatrosu için 3. Evre Kazı Çalışmaları olarak tanımlanmıştır. Bir kazı sezonu sürdürülen bu evrenin yürütücülüğünü, İznik Müze Müdürlüğü ve sanat tarihi alanında uzman Dr. Ayşin Özgül üstlenmiştir. Kazı sezonunda çalışmalar yirmi beş adet açma üzerinde gerçekleştirilmiştir. Yapının kuzeyinde yürütülen çalışmalarda, Genç Plinius'un mektuplarında İmparator Trianus'a bahsettiği galerilerin keşfedilmesi amaçlanmıştır. *Skene* bölümünün batısında gerçekleştirilen kazılarda tespit edilen, *opus sectile* döşeme kurgusuna sahip dörtgen formlu galeri bölümü, söz konusu yapılardan birisidir. Tiyatro yapısıyla ilgili bir diğer önemli gelişme ise alanın güneyindeki sondaj çalışmalarında ortaya çıkmıştır. Tespit edilen paye ayak kaidesi, *cavea* bölümünün üç katlı olabileceğine dair ilk verileri ortaya koymuştur (Özgül, 2016).

4. Evre Kazı Çalışmaları

İznik Antik Roma Tiyatrosu'nun son dönem kazıları, Doç. Dr. Aygün Ekin Meriç ve İznik Müze Müdürü Haydar Kalsen başkanlığında başlatılmıştır (Ekin Meriç vd., 2018). Tiyatronun kuzeyi ve batısında gerçekleştirilen kazılar, *skene* ve çevresine üzerine yoğunlaşmıştır (Şekil 3.26). Bir önceki evrede, Genç Plinius yazışmalarında bahsedilen *skene* bölümünün batısındaki galerinin tespit edilmesi, benzer bir yapının sahnenin simetriğindeki doğu kısmında da olabileceği ihtimalini ortaya çıkarmıştır. Bunun üzerine *skene* yapısının doğusunda, benzer bir yapının arayışına gidilmiş ve yürütülen çalışmalar sonucunda Özgül başkanlığında

yürütülen kazı sezonunda tespit edilen yapıyla oldukça benzer, dörtgen bir galeri yapısı tespit edilmiştir (Öz & Ekin Meriç, 2021). Ayrıca, yürütülen analiz çalışmaları sonucunda, *skene* yapısının iki tarafında yer alan galerilerin iki katlı olduğu saptanmıştır (Kardoruk, 2022).

Yapının kuzey kısmındaki kurgusunu ortaya çıkaran bulguların yanı sıra, batıda gerçekleştirilen açmalarda, önceki çalışmalarda yapının güneyinde bulunan paye ayakların belli bir düzende devam ettiği belirlenmiştir. Bu bulgu sayesinde tiyatronun üç katlı *cavea* bölümüne sahip olduğu kesinleştirilmiştir (Öz & Ekin Meriç, 2021).

Şekil 3.26 İznik Antik Roma Tiyatrosu hava fotoğrafı, 2021 (Hava Genel Müdürlüğü Arşivi)

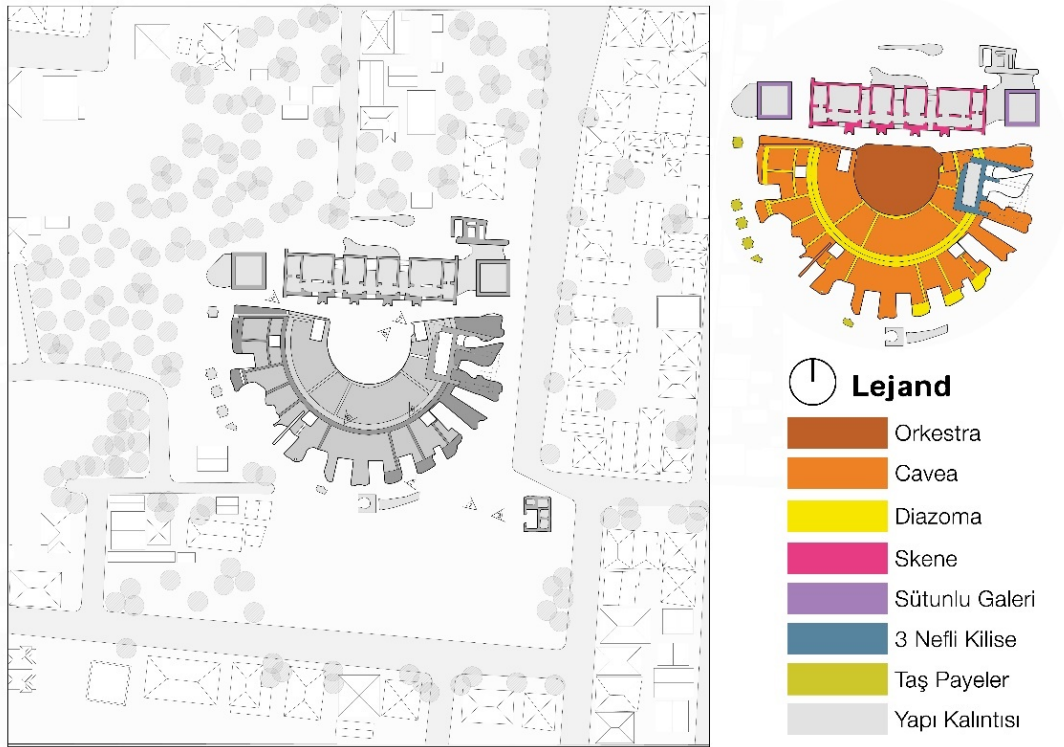
Yürütülen kazı çalışmaları sonucunda İznik Antik Roma Tiyatrosu'nun mimari kurgusu, alandaki diğer arkeolojik bulgularla beraber ortaya çıkarılmıştır. Yapının girişin anlam ve değer içeriği bünyesinde yer alan Roma, Bizans ve Osmanlı gibi farklı katmanlarıyla, kentsel algı, yorum ve sunum programında büyük bir potansiyel tanımlamaktadır.

3.3.4 Güncel Durum Tespitleri

İznik Antik Roma Tiyatrosu, kentin Roma Dönemi dahil olmak üzere birçok evresine tanıklık etmiş, ayakta kalabilen en önemli yapılarından birisidir. Hristiyanlık inancının yaygınlaşmasıyla tiyatro işlevi terkedilmiş ve yapının özgün kullanımı sona ermiştir (Ekin Meriç, 2019). Bu süreçten sonra tiyatro dini ve seramik üretimi amaçlı çeşitli işlevlerde kullanılmıştır (Yalman, 1983). Yapılış amacına aykırı işlevlerde kullanılan tiyatro yapısı, özgün karakterini çeşitli

müdahaleler nedeniyle kaybetmiştir. Kentin 18. yüzyılda büyük oranda terk edilmesi, yapıyı kentsel artıkların taşındığı bir alana dönüştürmüş ve yapı, yüksekliği on metreye yaklaşan bir yığıntı istifi haline gelmiştir (Yalman, 1986). Yapının özgün mimari elemanları, bu yığınlar arasında saklı kalmış ve karakteristik özelliğini yitirmiştir. Bu nedenle, kente gelen seyyah ve araştırmacılar yapıyı, tanımakta zorluk çekmiştir (Özügül, 2016). Yapı, metruk döneminde ilk kez Pococke tarafından tiyatro olarak tanımlanarak belgelenmiştir (Texier & Suat, 2002).

1980 yılı İznik Antik Roma Tiyatrosu için bir dönüm noktası olmuş yaklaşık 1600 yıllık katman yığıntısı arkeolojik çalışmalar eşliğinde ayrıştırılmaya başlamıştır (Yalman, 1981). Sahada yürütülen kazılar sayesinde tiyatro zaman içerisinde edindiği farklı katmanlarla birlikte gün yüzüne çıkarılmıştır. Günümüzde yapı ve yakın çevresinde yürütülen kazı çalışmaları büyük ölçüde tamamlanmıştır (Şekil 3.27).

Şekil 3.27 İznik Antik Roma Tiyatrosu vaziyet planı (Yavuz, 2023.)

İznik Antik Roma Tiyatrosu'nun çevresini gösteren fotoğraflar, yapının mevcut durumu, algı, yorum ve sunuma dair tehdit ve potansiyelleri görsel olarak yansıtarak önemli verileri ortaya koymaktadır (Şekil 3.28).

Şekil 3.28 İznik Antik Roma Tiyatrosu genel görünüm: 1 (Yavuz, 2023.)

Tiyatro yapısına güneydoğu tarafından yaklaşıldığında, *cavea* bölümünün büyük oranda zarar görerek yıkıldığı gözlemlenmektedir. Yapılan araştırma kazılarına göre, üç sıralı olarak tespit edilen *cavea* bölümünün günümüzde büyük bir kısmının eksik olması özgün formun algılanması ve yorumlanmasını güçleştirmektedir (Şekil 3.28/1).

Yapının *cavea* bölümünün önemli bir kısmının günümüze kadar ulaşmamasına rağmen üst yapıyı taşıyan tonoz ve galerilerin büyük ölçüde sağlam olması ziyaretçi sirkülasyonu ve kapalı sergi olanaklarıyla önemli bir potansiyel taşımaktadır (Şekil 3.28/2).

Yapının çevresinde yer alan kilise ve seramik işlikleri gibi diğer yapı kalıntı ve öbekleri, yapının özgün işlevi sonrasındaki kullanım süreçlerini aydınlatarak çok katmanlı kültürel içeriğin sunulmasında önemli bir role sahiptir (Şekil 3.28/3).

Yapının *skene* bölümünün iki tarafında yer alan sütunlu galerileri, yapının mimari kurgusunun önemli ve tamamlayıcı bileşenlerindendir. Bu yapıların sahip olduğu *opus sectile* döşeme ve sütun kalıntıları, yapıya ilişkin önemli veriler içermesiyle, alanın değer ve anlamının aktarılmasında önemli bir yere sahiptir (Şekil 3.28/4).

Tiyatro yapısının iç kısmına yönelik tespitler, mimari unsurlar ve algı, yorum ve sunum olanaklarının değerlendirilebilmesi adına önemli bilgiler içermektedir (Şekil 3.29).

Şekil 3.29 İznik Antik Roma Tiyatrosu genel görünüm: 2 (Yavuz, 2023.)

Tiyatronun alt yapısını oluşturan galerilerin büyük bir kısmının ayakta olması, bu bölümlerin gezilerek *orquestra* bölümüne erişilebilmesini sağlamaktadır. Yapının merkezi olan *orquestra* bölümüne gelindiğinde, *cavea* bölümündeki oturma sıralarının tamamının eksik olduğu gözlemlenmektedir. Ayrıca özgün formunda üç sıralı olarak inşa edilmiş bu bölümün alt sırasının büyük oranda korunduğu, orta kısmının yalnızca yapının doğusunda kendini gösterdiği okunurken, üçüncü sıraya dair görsel bir veri mevcut değildir (Şekil 3.29/5).

Ayrıca, oturma basamak ve sıra merdivenlerinin tamamen noksan olması, *cavea* bölümündeki erişimi kısıtladığı için yürütülen restorasyon çalışmalarında sıra merdivenlerinin kısmi olarak rekonstrüksiyonuyla orta *diazomaya* denk gelen çelik taşıyıcılı seyir terasının inşası gözlemlenmektedir.

Yapının *cavea* bölümünün doğu kısmında yer alan üç nefli Bizans Dönemi Kilise yapısı, tiyatronun özgün işlevli kullanım sürecinden sonra dini kullanıma önemli bir referans vermektedir. *Caveanın* eğimli yapısı, kilisenin inşa edilebilmesi için yapının *narteks* bölümünün *caveanın* bir kısmını kapatacak şekilde doldurulmasını gerektirmiştir. Çok katmanlı bir sunumun sağlanabilmesi ve dönem eklerinin algı, yorum ve sunum program dahilinde değerlendirilmesi, bu noktada alınması gereken kritik kararları da beraberinde getirmektedir (Şekil 3.29/6).

Tiyatronun dini kullanım sürecini gösteren bir diğer önemli bulgu ise yapının *skene* bölümünde yer almaktadır. Sahne yapısından, *orquestra* bölümüne açılan giriş

koridorlarını kısıtlamak adına tuğla örgülü duvar kalıntıları, aynı şekilde yapının çok katmanlı kullanım şemasını aktarılmasında önemli bir veri özelliği taşımaktadır (Şekil 3.29/7).

Yapının *orquestra* bölümünde yoğun şekilde otsu bitki oluşumu gözlemlenmiş olmasına rağmen alana galeriler tarafından doğrudan erişim imkânı, bu ortak alana önemli bir sergi ve etkinlik potansiyeli katmaktadır. Yapının özgün strüktürüne zarar vermeden kullanılabilecek olan *orquestra* bölümü, oluşturulacak olan algı, yorum ve sunum programında önemli bir merkez olarak kullanılabilir niteliktedir (Şekil 3.29/8).

Yapıya dair tüm bu incelemelerin ışığında, yapının alt kısmının büyük bir şekilde korunabilmiş olması, *orquestra* ve *cavea* bölümlerine erişim imkânı yapının dahilinde oluşturulacak algı, yorum ve sunum programı için önemli bir potansiyel taşımaktadır. Halihazırda kazı çalışmalarının bir sonucu olarak, yapının yeniden kullanımı ve ziyarete açılabilmesi için çalışmalar da başlatılmış durumdadır. Bu kapsamda koruma alanı uzmanlarından mimar Prof. Dr. Nezihat Köşklük Kaya ve Doç. Dr. Ali Kazım Öz danışmanlığında hazırlanan rölöve, restitüsyon ve restorasyon projeleri 2019 yılında Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından onaylanmıştır (Ekin Meriç, 2019).

Tiyatro alanını açık hava müzesi haline dönüştürmeyi hedefleyen projenin öncelikli amacı, yapının strüktürel sorunlarının ortadan kaldırılması üzerine kurulmuştur (Ekin Meriç, 2023). Alt yapıyı oluşturan tonoz ve galerilerin çelik taşıyıcılarla desteklenmesi ve *cavea* bölümünün ikinci sırasını oluşturan kısmının özgün malzemeye desteklenmesi statik sorunlara yönelik çözümlerin başlıcalarındandır. Ayrıca, özgün oturma basamak ve sıra merdivenlerinin noksan olması nedeniyle kısmi merdiven rekonstrüksiyonuyla çelik taşıyıcılı seyir terasları da projenin kapsamı içerisinde yer almaktadır.

Batı Anadolu coğrafyasının önemli tiyatro yapılarından biri olan İznik Antik Roma Tiyatrosu'nun, kapsamlı bir algı, yorum ve sunum programı dahilinde ziyarete açılması, başta yerel halk sonrasında ziyaretçilerin oldukça ilgisini çekeceği düşünülmektedir. Ayrıca, yapının açık hava müzesi konseptiyle ziyarete açılması, kentin UNESCO Dünya Mirası Adaylığı sürecine de katkı sunacaktır.

3.4 İznik UNESCO Dünya Miras Adaylığı Süreci

1972 yılında UNESCO tarafından kabul edilen Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Sözleşmesi'ne, Türkiye Cumhuriyeti, 1983 yılında dahil olarak taraf ülke statüsü kazanmıştır (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 1983). Sözleşmeye göre, taraf devletler, kendi topraklarında bulunan kültürel veya doğal mirasların Dünya Miras Listesine kaydedilmek üzere, Dünya Miras Komitesine sunması gerekmektedir. Sunulan envanter unsurları, ICOMOS, IUCN ve ICCROM gibi uluslararası danışma organlarının değerlendirilmesi sonucunda Dünya Miras Komitesi'nin kararı doğrultusunda Dünya Miras Listesi'ne kaydedilmektedir (UNESCO, 1972). Türkiye sözleşmeye dahil olarak insanlığın ortak mirasının tespiti, yaşatılması ve korunması adına bir sorumluluk üstlenmiştir.

Sözleşmenin kabul edildiği 1983 yılından, günümüze kadar olan süreçte Türkiye'de ikisi karma on yedisi kültürel olmak üzere on dokuz adet miras unsuru Dünya Mirası olarak tescillenmiş ve üçü doğal, dördü karma yetmiş yedisi kültürel olmak üzere seksen dört miras alanı geçici listeye alınmıştır (UNESCO, tarih yok). Günümüzde miras alanlarına önemli bir değer katan Dünya Mirası statüsü, koruma çalışmalarının sürdürülebilirliğine sosyal ve ekonomik açılardan katkı sağlamaktadır. Miras alanlarının sahip olduğu kültürel ve doğal değerler için önemli bir fırsat olarak bu statünün elde edilmesinde algı, yorum ve sunum programlarının büyük bir katkısı bulunmaktadır. Bu kapsamda UNESCO, adaylık dosyası içerisinde miras alanlarının algı, yorum ve sunum kapasite ve olanaklarını değerlendirmektedir.

Bu süreç içerisinde, 2014 yılında geçici listeye alınan İznik, üstün evrensel değeri içeren önemli nitelikleri kendi özünde barındırmaktadır. Kent surlarının ve antik döneme referans veren yerleşim düzeninin oldukça büyük bir oranda korunmuş olması, İznik'in adaylığını olumlu yönde desteklemektedir. Öte yandan tarih boyunca, çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yapmış çok katmanlı kent dokusu ve doğal alanların bir düzen içerisinde var oluşu, kent bünyesine özgü bir değer kazandırmaktadır. Bu bağlamda Dünya Mirası olma yolunda önemli bir aday haline gelen İznik'in sahip olduğu kültürel ve doğal mirasın sürdürülebilirliğinin sağlanmasında bu statünün edinilmesinin önemli katkıları olacağı düşünülmektedir.

Sahip olduğu zengin değerler ışığında, İznik kentinin UNESCO Dünya Miras Adaylığı süreci 2014 yılında başlamıştır. Kentin başvuru dosyasında, Dünya Mirası seçim ölçütlerinden (ii), (iii), (v) ve (vi) kriterleri yer almaktadır (Tablo 3.6).

Tablo 3.6 İznik Dünya Miras seçim kriterleri (UNESCO, 2014)

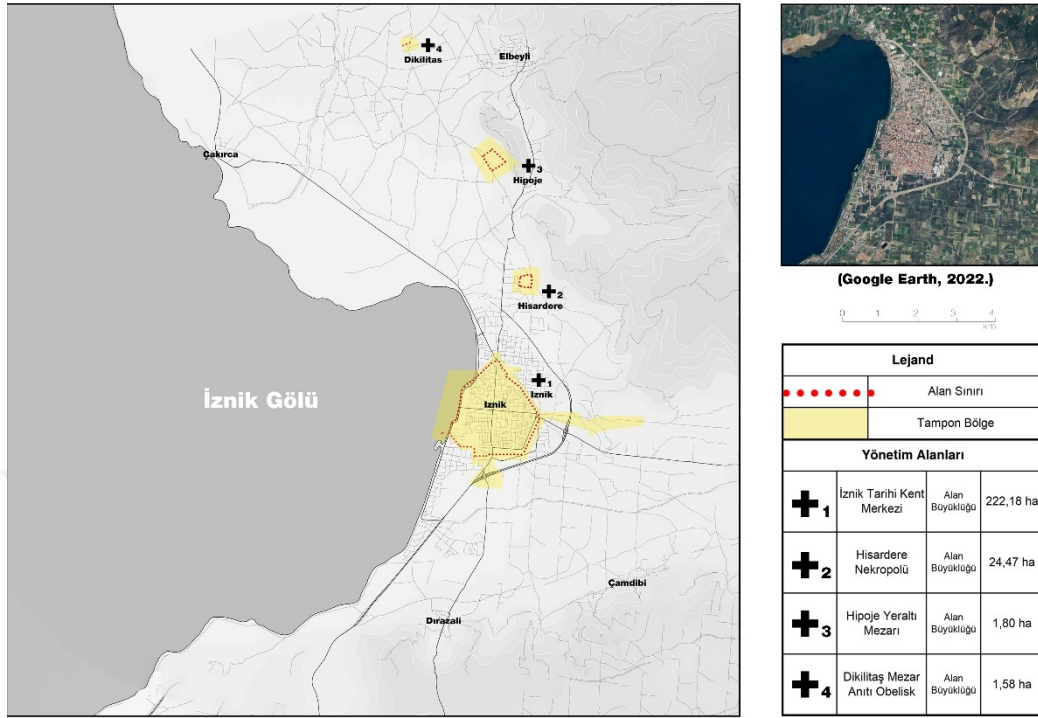
İznik Dünya Mirası Seçim Kriterleri	
Kriter (ii)	İznik'in özellikle Bizans ve Osmanlı Dönemlerinde seramik ve çini üretiminde önemli bir merkez özelliği taşımaktadır.
Kriter (iii)	Tarih boyunca farklı medeniyetlere ev sahipliği yapan kentteki miras varlıkları büyük ölçüde korunmuştur.
Kriter (v)	İznik Gölü'nün kıyısında verimli bir arazide yer alan kentin doğal peyzajla bir uyum içerisinde.
Kriter (vi)	İznik, Hristiyanlık inancının şekillenmesinde önemli yer tutan birinci ve yedinci Ekümenik Konsil'in gerçekleştiği bir kent olarak dini bir öneme sahiptir.

Hazırlanan dosya sonucunda İznik, 15 Nisan 2014 tarihinde UNESCO Dünya Mirası Geçici Listesi'ne kabul edilmiştir (UNESCO, 2014). Bu süreçten itibaren kentte kültürel ve doğal mirasın korunması adına kapsamlı çalışmalar başlatılmıştır. Kent ve çevresinde yer alan arkeolojik kazılar hızlandırılmış ve kentin önemli yapı stoğunu oluşturan sur ve kapıları başta olmak üzere sivil ve anıtsal mimari örneklerin onarım süreçleri başlatılmıştır.

Kent kapsamında yürütülen onarım çalışmaları dışında, 2016 yılında İznik Alan Başkanlığı kurulmuştur (İznik Alan Başkanlığı, tarih yok). Kurulan başkanlık altında, İznik'in Dünya Mirası statüsü kazanabilmesi için çeşitlik uzmanlık alanlarından katılımcıların desteği elde edilmiştir. Alan başkanlığının kurulması kent içinde yürütülen koruma çalışmalarına da doğrudan katkıda bulunmuş, oluşturulan iletişim ortamı, çalışmaların gelişmesine destek olmuştur.

İznik Alan Başkanlığı'nın kurulmasının ardından kentin adaylık başvurusunda kullanılacak olan yönetim alan sınırları belirlenmiştir (Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivi). Bu doğrultuda kentin üstün evrensel değerlerini yansıtacak şekilde dört ana bölgede değerlendirilen Miras Alanları, *İznik Tarihi Kent Merkezi*, *Hisardere Nekropol Alanı*, *Hipoje Yeraltı Mezarı*, *Dikilitaş Mezar Anıtı* ve bu alanları çevreleyen tampon bölgelerin de dahil edilmesiyle belirlenmiştir (Şekil 3.30). Alan başkanlığı yürütücülüğünde kurgulanan miras alan

yönetim sınırları, 10 Nisan 2019 tarih ve E.312499 sayılı kararıyla Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından uygun görülmüştür (Kuleli Mimarlık, 2022).

Şekil 3.30 İznik Dünya Mirası Adaylığı alan yönetim sınırları (Kuleli Mimarlık, 2022)

İznik adına seri adaylık olarak sunulan bölgelerin ana bileşeni, İznik Tarihi Kent Merkezi belirlenmiştir. Kent merkezinde yer alan Roma, Bizans, Osmanlı Dönemi olmak üzere elli üç anıtsal, kırk üç sivil mimarlık örneğiyle İznik'in çok katmanlı tarihi ve kültürel yapısı temsil edilmektedir (Kuleli Mimarlık, 2022). Ağırlıklı olarak, Osmanlı Dönemi yapılarının yer aldığı kent merkezinde, geçmiş dönemlere ait eserlerinin sayısı oldukça azdır. Bu nedenle Antik Roma Tiyatrosu, İznik'in zengin tarihi ve kültürel birikimini simgeleyen ender yapılarından birisi olarak kentin kültürel mirasın algılanması ve sunumu adına oldukça büyük bir önem taşımaktadır.

Kentin Dünya Miras Alanı olarak tescil edilebilmesi için gerekli olan Alan Yönetimi çalışmaları, onaylanan miras alanı sınırlarıyla birlikte 10 Mayıs 2022 tarihinde Eşgüdüm ve Denetleme Kurulu'na sunulmuş ve değerlendirmenin sonucunda kabul edilmiştir. Yönetim planının onaylanmasıyla, UNESCO Dünya Mirası için hazırlanması gereken adaylık dosyası için çalışmalar başlatılmıştır. 19 Eylül 2022 tarihinde adaylık dosyası tamamlanmış ve 4 Ağustos 2022 yılında

UNESCO Dünya Mirası Merkezi'ne teslim edilmek üzere Kültür ve Turizm Bakanlığı'na iletilmiştir. Bakanlık başvuru dosyasını 12 Ocak 2023 tarihinde UNESCO Dünya Mirası Merkezi'ne ileterek süreci başlatmıştır (İznik Alan Başkanlığı, tarih yok).

Ön değerlendirme çalışmaları sonucunda, UNESCO, 1 Mart 2023 tarihinde dosyayı usulüne uygun olarak kabul ederek, değerlendirme sürecini başlatmıştır. Böylelikle İznik'in Dünya Mirası olma yolunda büyük bir yol katedilmiştir (İznik Alan Başkanlığı, tarih yok).

İlerleyen süreçte dosyanın UNESCO'nun ICOMOS, IUCN ve ICCROM gibi danışman organlarına iletilerek saha üzerinde incelemelerin gerçekleştirilmesi beklenmektedir. Bu doğrultuda, 2023'ün Temmuz ve Eylül ayları arasında bilimsel heyetin İznik'i ziyaret edeceği öngörülmektedir (Kılıç Yıldız, 2020). Bu süreçte, kent başvuru dosyasında yer alan kriter ve nitelikler üzerinden değerlendirilecek ve inceleme sonrasında hazırlanan rapor, UNESCO Dünya Mirası Komitesi'ne iletilecektir. Komitenin toplantısı sonrasında, İznik'in Dünya Miras Adaylığı hakkında nihai kararın açıklanacağı beklenmektedir (Şekil 3.31).

Şekil 3.31 İznik UNESCO Dünya Mirası Adaylığı süreci (Yavuz, 2023.)

KORUMA VE TASARIM YAKLAŞIMI İZNİK VE ANTİK ROMA TİYATROSU

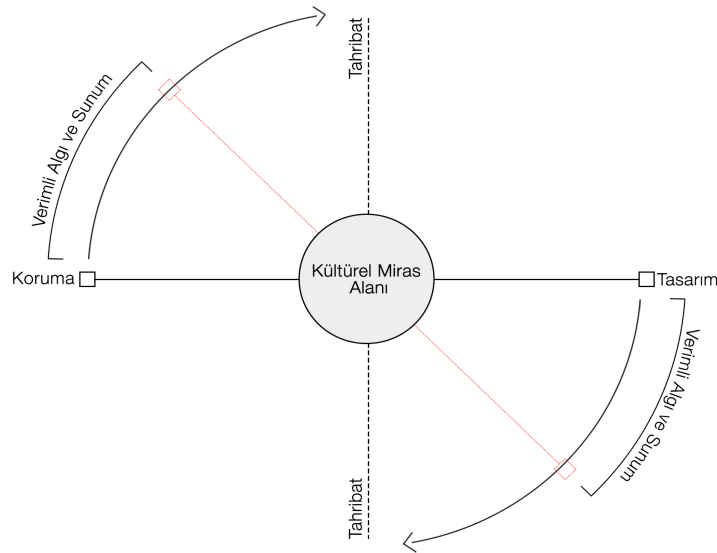
Geçmişin değerli birer izi olan kültürel miras varlıkları, somut veya somut olmayan bileşenleri üzerinden, birey ve toplumlar için ortak geleceğin şekillenmesinde bir rehber işlevi üstlenmektedir. Bu doğrultuda kültürel miras, insanlığın zaman içerisindeki birikiminin bir temsilcisi olarak, taşıdığı tarihi ve sosyal değerlerle, birey ve toplumların geleceğine ışık tutmaktadır. Geçmişin tanığı ve geleceğin önemli bir yönlendiricisi olan kültürel miras varlıklarının korunması ve yaşatılması, toplumların ve kültürlerin devamlılığı için önemlidir.

Toplum ve kültürü için mühim bir rolü olan kültürel mirasın korunabilmesi için yapısal bütünlüğe odaklanan onarım çalışmalarının ötesinde, mirasın anlaşılmasına ve tanıtılmasına yönelik çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Kültürel miras değerlerinin ve anlamlarının aktarılmasında kullanılan algı, yorum ve sunum kavramları, aynı zamanda kültürel mirasın korunması ve yönetiminde de önemli bir yere sahiptir. Algı, yorum ve sunum kavramları, kültürel mirasın sahip olduğu tarihi ve sosyal değerlerin bireyler tarafından anlaşılması sürecinde etkin bir aracı işlevi üstlenmektedir (Silberman, 2013). Birey ve miras varlıkları arasında bir iletişim kanalı tanımlayan algı, yorum ve sunum araçları, kültürel mirasın toplum tarafından idrak ve takdir edilmesini sağlayarak, korunmasına doğrudan destek olmaktadır.

Algı, yorum ve sunum programları, kültürel miras alanlarında ziyaretçi erişimini sağlayarak eğitici, ilham verici bir sosyal etkileşim süreci tanımlamaktadır. Programın oluşturduğu ortam, ziyaretçiye hoş vakit geçirme fırsatını sunarken aynı zamanda miras alanıyla ilgili anlam ve değerlerin bireye aktarılmasını sağlamaktadır. Böylelikle algı, yorum ve sunum programları, ziyaretçi katılımını destekleyerek bireyin kültürel miras alanıyla ve alanın sahip olduğu değerlerle ilişki kurmasına destek olmaktadır. Bireyle miras alanı arasında bir arayüz oluşturan bu yaklaşım, toplumda mirasa dair sorumluluk duygusunun gelişmesine katkı sağlayarak, kültürel miras varlığının gelecek nesillere aktarılmasına yardımcı olmaktadır (Silberman, 2007). Bu doğrultuda, sürdürülebilir koruma hedeflerinin başarıya ulaşması, kurgulanacak algı, yorum ve sunum programlarıyla doğrudan alakalıdır.

Algı, yorum ve sunum kavramlarını koruma ölçütleri ve hedef stratejilerin bağlamında daha detaylı incelemek gerekirse, algı ve yorum tanımları, kültürel miras varlığının tarihsel, sosyal ve kültürel bağlamlarını bir araya getiren bireysel ve toplumsal birikimlerin tümünü kapsamaktadır. Anlam ve değerleriyle fiziksel bütünlüğü korunamamış bir yapının algılanması ve yorumlanması mümkün olmayacağından, algı ve yorum kavramlarının ana çıktısı koruma eylemiyle ilişkilendirilmektedir. Öte yandan, sunum kavramı ise daha çok somut veya somut olmayan miras unsurunun teşhir edilmesiyle açıklanabilmektedir. Kültürel mirasın fiziksel varlığının yanı sıra, sahip olduğu anlam ve değerlerini aktarmayı hedefleyen mekânsal organizasyonlar, görselleştirme çalışmaları ve bilgilendirici dokümanlar gibi her türlü fiziksel veya dijital düzenleme ve üretimler sunum tanımının içerisinde yer almaktadır. Böylelikle sunum kavramı, çoğunlukla programın tasarım odağıyla bir bütün olarak görülmektedir.

Algı, yorumlama ve sunum kavramları, koruma ve tasarım yaklaşımları ile değerlendirildiğinde kurdukları ilişki net bir şekilde anlaşılmaktadır. Kültürel miras alanlarında kurgulanacak olan algı, yorum ve sunum programlarının, koruma ve tasarım yaklaşımları açısından dengeli bir şekilde geliştirilmesi gereklidir. Aksi takdirde, bu programlar, mirasın korunması ve yönetimiyle çelişen kültürel miras alanında tahribatlara yol açacak durumları ortaya çıkarabilirler (Şekil 4.1).

Şekil 4.1 Algı, yorum ve sunum ile koruma ve tasarım ilişkisi (Yavuz, 2023.)

Kültürel miras alanlarında kurgulanacak olan algı, yorum ve sunum programlarının koruma ve tasarım açısından dengeli uygulanmaması iki eşik durum üzerinden açıklanabilir. Söz konusu durumlardan ilki, kültürel miras alanlarında koruma

eyleminin tasarım olgusunun üzerinde kuracağı baskın üstünlük nedeniyle meydana gelmektedir. Bu durum, bireyin saha üzerindeki deneyiminin eksik kurgulanması ve desteklenmemesiyle toplumun ortak geçmişini oluşturan miras unsurunun birey tarafından anlaşılmasını güçleştirmektedir. Diğer bir eşik noktası ise, tasarım uygulamalarının koruma eylemi önüne geçmesi olarak değerlendirilebilir. Kültürel miras alanını bireye daha etkili bir biçimde sunmayı amaçlayan müdahaleler, mirasın sahip olduğu değer ve anlamın ötesine geçmesiyle miras alanını bir eğlence merkezine dönüştürerek mirası suistimal edilmesi riskini beraberinde getirmektedir. Bu durum, miras unsurunun, oluşturulan alternatif mekânın arka planında bir dublör haline getirilmesiyle ve içerdiği anlam ve değeri kaybetmesiyle sonuçlanmaktadır. Koruma ölçütleri ve hedef stratejiler açısından, algı, yorum ve sunum programı, bu tarz durumların önüne geçilebilmesi adına bir denge içerisinde geliştirilmelidir.

Sonuç olarak kültürel mirasın korunması ve yönetimi için önemli bir araç olarak tanımlanan algı, yorum ve sunum programının koruma ve tasarım olmak üzere iki önemli girdisi bulunmaktadır. Bu bağlamda algı, yorum ve sunum kavramları koruma ve tasarım yaklaşımlarını bir araya getiren bir kurgu halini almaktadır.

Tüm bunların ışığında, bu bölüm, İznik Antik Roma Tiyatrosu'nu merkezine alan kültürel mirasın algılanması, yorumlanması ve sunumu teması üzerinden, İznik ve çevresini kapsayan kentsel ölçekte bir algı, yorum ve sunum programının, temel koruma ölçütleri ve hedef stratejileri belirlemeyi hedeflemektedir. Söz konusu ölçütlerin tespit edilmesi için gerekli analiz ve inceleme çalışmalarının yürütüleceği bu bölüm öncelikle, çalışmaya yön verebilmek adına kültürel odak alanlarının belirlenmesiyle başlamaktadır. Ardından alanın sahip olduğu kültürel miras varlıklarının algı, yorum ve sunum açısından güncel durum tespitleri yapılacaktır. Çalışmanın bir sonraki aşamasında ise elde edilen veriler üzerinden, değer, sorun ve potansiyel analiz çalışmaları yürütülecektir. Bir sonraki aşama olarak, örnek kentsel alanlar incelenecek ve yapılan değerlendirmeler sonucunda alana özgü koruma ölçütleri ve hedef stratejilerin belirleneceği tespit ve çıkarımlar yapılacaktır. Ortaya çıkarılan veriler, İznik Antik Roma Tiyatrosu'nu merkezine alan kentsel bir algı, yorum ve sunum programının oluşturulmasında ön ayak olacak ve gelecek çalışmalara katkı sağlayacaktır.

4.1 Kültürel Odak Alanlarının Tespiti

Kültürel miras varlıkları, geçmişini yansıtabilme özelliğiyle toplumların kültür, gelenek ve kimliklerinin şekillenmesinde önemli bir rol üstlenmektedir. Geçmiş ile gelecek arasında bir köprü işlevi görerek, tarihi değer, kazanım ve birikimlerin toplumlar tarafından anlaşılmasını sağlamaktadır (Hall, 1997). Bu doğrultuda kültürel miras varlıkları; geçmişin tarihi ve kültürel birikimini, anlamlı bir şekilde kurgulayarak ziyaretçiye aktarma amacına sahip, algı, yorum ve sunum programlarının ana bileşeni olarak kurgunun kendisini şekillendirmektedir.

İznik için oluşturulacak kültürel mirasın algılanması, yorumlanması ve sunumu programı içerisinde, kent ve çevresinde yer alan somut veya somut olmayan kültürel miras varlıkları önemli bir yere sahiptir (Staiff, 2017). Algı, yorum ve sunum programı eşliğinde bireye kazandırılacak kültürel mirası anlama ve benimseme duygusu, İznik'in sahip olduğu kültürel miras varlıklarının korunmasına doğrudan destek sağlayacaktır.

Tarih öncesi devirlerden günümüze kadar birçok medeniyete tanıklık eden İznik, çeşitli kültür ve geleneklere ev sahipliği yapmıştır. Bu süreç içerisinde, kent ve çevresinde çok sayıda sosyal, ekonomik ve dini yapılar inşa edilmiş, çeşitli sanat eserleri ve zanaatkarlık ürünleri geliştirilmiştir. Gelişen tarihi ve kültürel birikim, kendisini kent ve çevresinde yer alan anıtlar, yapı kalıntıları ve arkeolojik izler üzerinden göstermektedir. Bununla birlikte, kentin sahip olduğu kültürel birikim, fiziksel miras unsurlarının ötesinde birtakım sosyal ve ekonomik doku izleri üzerinden de kendisini yansıtmaktadır. Somut veya somut olmayan tüm bu tarihi ve kültürel zenginlik ve izleriyle İznik, kültürel miras varlıklarına dair geniş bir yelpazeyi elinde bulundurmaktadır.

İznik için geliştirilecek olan algı, yorum ve sunum programında, kentin sahip olduğu somut veya somut olmayan kültürel miras önemli bir yere sahiptir. Bu başlık altında, kültürel miras varlıklarının algı, yorum ve sunum programına dahil edilebilmesi için odak alanları ön bir değerlendirmeye tâbi tutulmuştur. Kültürel miras varlıklarının güncel durumuna yönelik yapılan bu incelemede, varlıkların; koruma, algı, yorum ve sunum olanakları ve ziyaretçi deneyimi açısından değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme, algı, yorum ve sunum programı için yürütülen tespit bölümüne ışık tutmuştur.

4.1.1 Somut Kültürel Miras Odak Alanlarının Tespiti

İznik kentinin sahip olduğu zengin tarihi ve kültürel birikimi, kent ve çevresinde yer alan birçok anıtsal ve sivil mimari yapı, arkeolojik kalıntı ve izler üzerinden kendisini yansıtmaktadır. İznik, geçirdiği birçok farklı döneme rağmen, kent surları ve yerleşim düzeni başta olmak üzere somut kültürel miras varlıkları büyük bir oranda korunmuştur. Geniş bir kültürel miras stoğuna sahip olan kent, algı, yorum ve sunum olanaklarının geliştirilmesinde güçlü bir potansiyele sahiptir.

Bu başlık altında, İznik ve çevresinde belirlenen somut kültürel miras odak alanları, Tarih Öncesi Dönem, Bitinya Krallığı Dönemi, Roma, Bizans ve Osmanlı dönemlerine göre sınıflandırılmıştır.

Tarih Öncesi Dönem

İznik ve çevresinde yürütülen kaynak araştırması ve saha çalışmaları sonucunda, Tarih Öncesi devirlere ait yapı izlerine rastlanılmamış olsa da bölgede yer alan çeşitli höyükler bu dönemin birer temsilcisi olarak varlıklarını sürdürmektedir. Bölgede bulunan Çakırca, Karadin, Çiçekli, Üyücek ve Yügücek Höyükleri bu alanların başında gelmektedir (Çetinkaya, 2020). Bu alanlarda gerçekleştirilen birtakım kurtarma kazıları, höyüklerde yer alan bulguların M.Ö. 2300 yıllarına kadar tarihlendiğini göstermektedir (Toker & Kendik, 2005). Kurtarma kazıları dışında, kapsamlı arkeolojik çalışmaların günümüzde halen yapılmamış olması, bu alanlar hakkında, oldukça kısıtlı bir veri sunmaktadır. İlerleyen yıllarda yapılacak olan kazı çalışmalarının, İznik ve çevresinin sahip olduğu değer ve anlamı geliştirerek, algı, yorum ve sunum programlarına büyük bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu kapsamda Karadin, Çiçekli ve Üyücek Höyüklerinde yer alan yoğun bitki örtüsü ve fiziksel erişilebilirlik sorunları nedeniyle, Çakırca ve Yügücek Höyükleri, odak alanları arasına alınarak, değerlendirmeye tâbi tutulmuştur.

Bitinya Krallığı Dönem

İznik Tarih Öncesi devirlerden Roma Dönemi'ne geçiş sürecinde, Bitinya Krallığı tarafından yönetilmiş ve bu krallığın başkenti olarak tayin edilmiştir (S. Şahin, 1979). Bu döneme dair kentte, oldukça az sayıda eser günümüze kadar erişebilmeyi başarmıştır. Bu doğrultuda İznik'te Berberkaya Lahidi ve Elbeyli Kasabası'nda Dörttepeler Tümülüsü tespit edilerek incelemeye dahil edilmiştir (Şekil 4.2).

Şekil 4.2 Bitinya Krallığı Dönemi, kültürel miras varlıkları (Yavuz, 2023.)

Roma Dönemi

İznik ve çevresinde, Roma Dönemi'ne ait çok sayıda kültürel miras varlığı bulunmaktadır. Roma medeniyetinin gelişmiş inşa teknik ve kabiliyetlerini gösteren bu varlıklar, bölgede tapınak, sur ve su yolları gibi birçok anıtsal, sivil ve altyapısal konstrüksiyonlar eşliğinde varlığını sürdürmektedir (Toker & Kendik, 2005). Geniş bir alana yayılan Roma Dönemi eserleri, özellikle yaklaşık iki yüz yıl kadar süren *Pax Romana* döneminde, kent dışına taşarak Çamdibi ve Müşküle gibi yeni yerleşim alanlarını ortaya çıkarmıştır (Çetinkaya, 2020). Roma Dönemi eserlerinin farklı bölgelerde yer alışı, bu dönemin, kentteki iz ve ilişkilerinin okunmasını güçleştirmektedir. Oysaki bölgede tespit edilen birçok yapı kalıntısı ve arkeolojik izler, İznik'in Roma Dönemi kültürel miras stoğu açısından, oldukça geniş bir yelpazeye sahip olduğunu göstermektedir. Öte yandan, söz konusu yapıların zedelenmiş yapısal bütünlüğü ve eksik algı, yorum ve sunum altyapısı, kültürel mirasın anlaşılmasını oldukça güçleştirmektedir. Bu dönem yapılarının korunarak, algı, yorum ve sunum programına dahil edilmesi, kentin zengin tarihsel birikiminin bütüncül olarak aktarılmasına büyük katkı sağlayacaktır.

Bu bağlamda İznik Antik Roma Tiyatrosu, kent merkezindeki konumu ve anıtsal görünümüyle ön plana çıkmaktadır. Bu nedenle, çalışma alanı özelinde geliştirilecek algı, yorum ve sunum programında, tiyatro yapısı önemli bir merkez olma potansiyelini bünyesinde barındırmaktadır.

Değerlendirme kapsamında, İznik'in önemli bir evresini simgeleyen Roma Dönemi için kültürel odak alanları, İznik Antik Roma Tiyatrosu, Aziz Neophytos Bazilikası ve Mısır Obeliski olarak belirlenmiştir (Şekil 4.3).

Şekil 4.3 Roma Dönemi, kültürel miras varlıkları (Yavuz, 2023.)

Bizans Dönemi

Tarih boyunca çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yapan İznik, yaklaşık bin yıl boyunca, Bizans İmparatorluğu'nun bir parçası olarak var olmuştur (Toker & Kendik, 2005). Bu dönemin başında, önemli bir merkez olma özelliğini koruyan kentte, kapsamlı bayındırlık faaliyetleri gözlemlenmiştir (Eyice, 1988). Bu süreç içerisinde geçici olarak başkent olarak ilan edilen İznik, sahip olduğu birçok yapı kalıntı ve arkeolojik izleri sayesinde, bu döneme ışık tutmaktadır. Buna karşın, yapıların birçoğunun, yalnızca kalıntı olarak günümüze ulaşmış olması, algı, yorum ve sunuma yönelik ciddi bir sorun teşkil etmektedir.

Kentin iki ana caddesinin birleşim noktasında yer alan Ayasofya, bu dönem yapıları arasında yapısal bütünlük açısından en başta gelen yapılardan birisidir. 787 yılında Hristiyanlık inancı için önemli bir yer tutan 7. Ekümenik Konsil'in gerçekleştiği kilise yapısı, Osmanlı Dönemi'nde camiye dönüştürülmüştür (Eyice, 1988). Günümüzde cami ve müze olarak kullanılan yapıda, değişimin getirdiği çok katmanlı kültürel birikim, günümüzde algı, yorum ve sunum programları için bütüncül aktarımın sağlanmasında birtakım sorun ve potansiyelleri ortaya çıkarmaktadır.

Buradan hareketle, İznik Bizans Dönemi eserleri arasında, kent içerisinde yer alan Ayasofya, Koimesis Kilisesi, Böcek Ayazması ve Surdışında bulunan Yeraltı Mezar Odası (Hipoje) kapsam içine alınarak değerlendirilmiştir (Şekil 4.4).

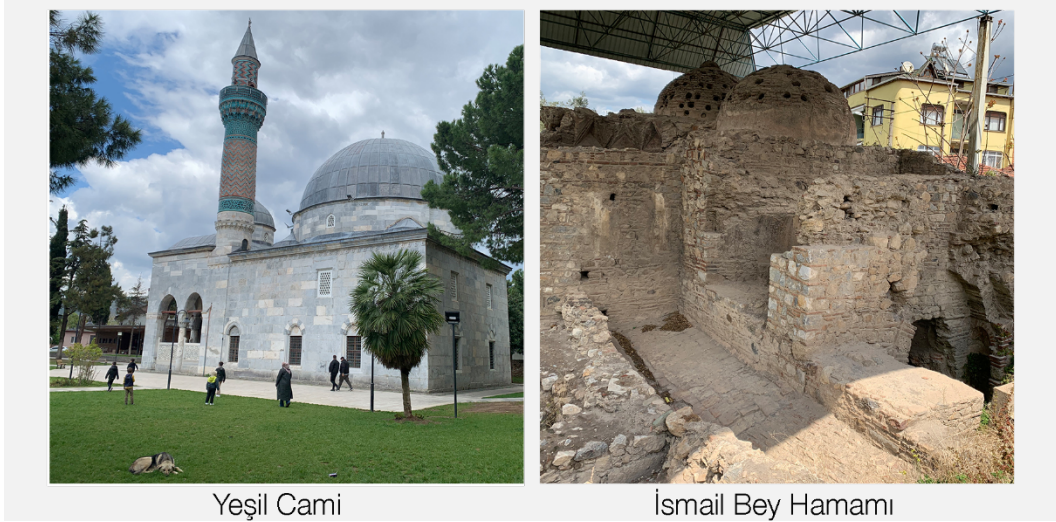

Şekil 4.4 Bizans Dönemi, kültürel miras varlıkları (Yavuz, 2023.)

Osmanlı Dönemi

İznik'in 1331 yılında Osmanlı kontrolüne geçmesi, kent tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır. Osmanlı Devleti'nin başkenti olarak imar edilmeye başlanan kentte, bu dönem içerisinde, birçok yeni yapı inşa edilmiş ve mevcut yapılar cami ve imarethane gibi yeni işlevlerle dönüştürülmüştür (Eyice, 1988). Bu dönem içerisinde, Hacı Özbek ve Yeşil Cami gibi Osmanlı cami mimarisinin erken örnekleri inşa edilmiş ve kentte çok kültürlü bir sosyal doku oluşmaya başlamıştır. Ayrıca bu süreçte, İznik Çinişi dünya çapında ün kazanmış ve anıtsal yapıların dış ve iç bezemelerinde yaygınca kullanılmıştır (Öz & Ekin Meriç, 2021). Osmanlı Dönemi yapıları, algı, yorum ve sunum kapsamında değerlendirildiğinde kentin diğer evrelerine kıyasla daha korunmuş ve okunabilir olduğu gözlemlenmiştir. Bu dönem yapılarının birçoğu, özgün işlevinde kullanılmaktayken, Nilüfer Hatun İmaret'i'nin, İznik Türk İslam Eserleri Müzesi ve I. Murat Hamamı'nın, Çini Müzesi olarak kullanılıyor olması, kentin algı, yorum ve sunum olanaklarına katkı sağlamaktadır.

Çalışma kapsamında İznik'in Osmanlı Dönemi eserleri arasından, Nilüfer Hatun İmaret'i, Yeşil Cami, İsmail Bey Hamamı ve Süleymanpaşa Medresesi gibi yapıları, kültürel odak alanları olarak belirlenmiş ve irdelenmiştir (Şekil 4.5).

Şekil 4.5 Osmanlı Dönemi, kültürel miras varlıkları (Yavuz, 2023.)

Genel Değerlendirme

İznik ve çevresinde bulunan kültürel miras odakları, algı, yorum ve sunum kavramları üzerinden incelenirken, kentin Tarih Öncesi devirlerden günümüze kadar olan süreç içerisindeki farklı dönemlerine göre sınıflandırma yapılmıştır. Çeşitli bölümlere ayrılan kültürel miras alanlarından, başlıcaları odak alanı olarak belirlenmiş ve analiz çalışmaları yürütülmüştür. Bu bağlamda belirlenen odak alanları Tablo 4.1 'de listelenmiştir.

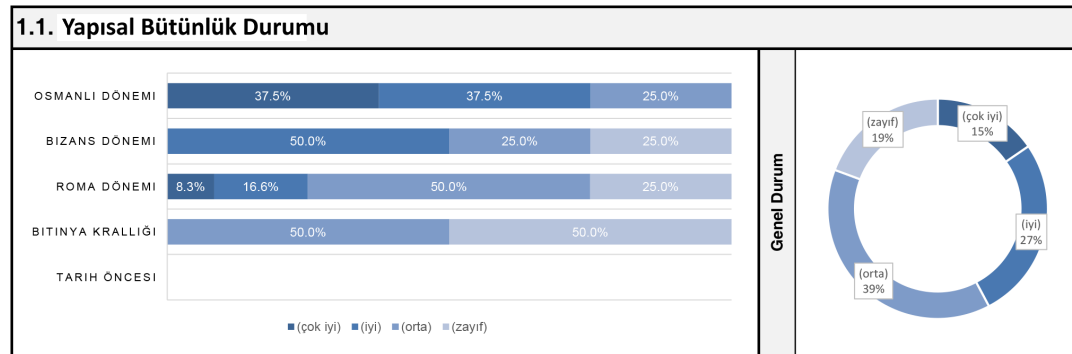
Tablo 4.1 Somut kültürel odak alanlarının tespiti²¹

Somut Kültürel Odak Alanlarının Tespiti	
Tarih Öncesi	Çakırca Höyük, Yüğücek Höyük
Bitinya Krallığı	Berberkaya Lahidi, Dörttepeler Tümülüsü
Roma Dönemi	İznik Antik Roma Tiyatrosu, Aziz Neophytos Bazilikası, Mısır Obeliski, Kent Surları ve Kapıları, Lefke Su Yolları, Roma Yolu, Roma Köprüsü, Karasu Köprüsü, Merdivenlikaya
Bizans Dönemi	Ayasofya Müzesi (Ayasofya Orhan Cami), Koimesis Kilisesi, Böcek Ayazması, Yeraltı Mezar Odası (Hipoje)
Osmanlı Dönemi	Nilüfer Hatun İmaret (İznik Türk İslam Eserleri Müzesi), Yeşil Cami, Hacı Özbek Cami, Mahmut Çelebi Cami, Şeyh Kutbeddin Cami, Yakup Çelebi Cami, Süleyman Paşa Medresesi, İsmail Bey Hamamı

²¹ Belirlenen kültürel odaklara ilişkin inceleme ve tespit fişleri, tezin ek bölümünde yer almaktadır.

Kültürel odak alanlarının belirlenmesinin ardından, seçili varlıklar üzerinde, *yapısal bütünlük durumu*, *fiziksel erişim durumu* ve *bağlam ile etkileşim* olmak üzere, farklı dönemler üzerinden karşılaştırmalı bir analiz yürütülmüştür (Ek A). Kültürel odak alanlarının genel durumuyla ilgili bilgi veren tespitlerin ardından, kültürel odak alanlarında var olan algı, yorum ve sunum olanakları saha içi ve dışı olmak üzere iki başlık altında incelenmiştir. Tespit edilen olanaklar üzerinden, kültürel miras alanlarının algı, yorum ve sunum etkinliği, yüzdelik oranda belirlenmiştir.

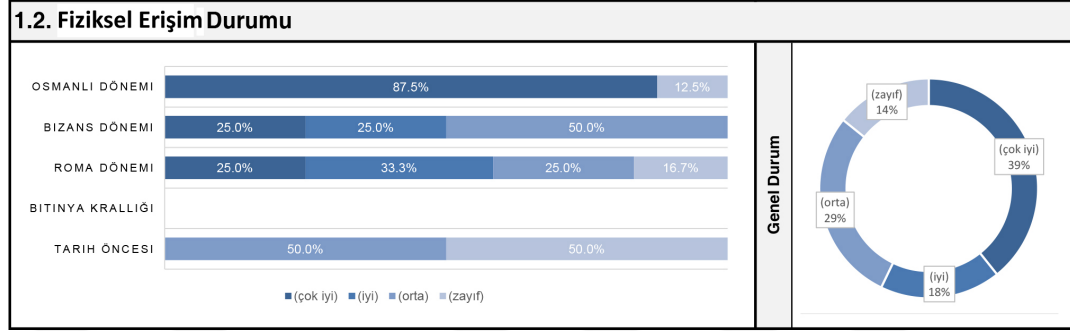
Analiz çalışmalarının başında, sırasıyla, *zayıf*, *orta*, *iyi* ve *çok iyi* olarak belirlenen inceleme kriterleri, kültürel miras varlıklarının yapısal bütünlüğünü değerlendirmektedir (Şekil 4.6). Kültürel odak alanlarının genel olarak, orta düzeyde bir korunmuşluk düzeyine sahip olduğu belirlenmiştir. Dönemler arasında, Osmanlı ve Bizans Dönemi kültürel odak alanları, ortalamanın üzerinde bir orana sahipken, Roma ve Bitinya Dönemi kültürel miras alanlarının başında gelen İznik Antik Roma Tiyatrosu, Berberkaya Lahidi gibi kültürel miras varlıklarında, yapısal bütünlük açısından önemli sorunlar tespit edilmiştir. Öte yandan, Tarih Öncesi Döneme ait odak alanlarında, Yüğücek ve Çakırca Höyükleri gibi yalnızca sınırlı sayıda veri bulunduğu için detaylı bir bulgu elde edilememiştir.

Şekil 4.6 Yapısal bütünlük durumu analizi (Yavuz, 2023.)

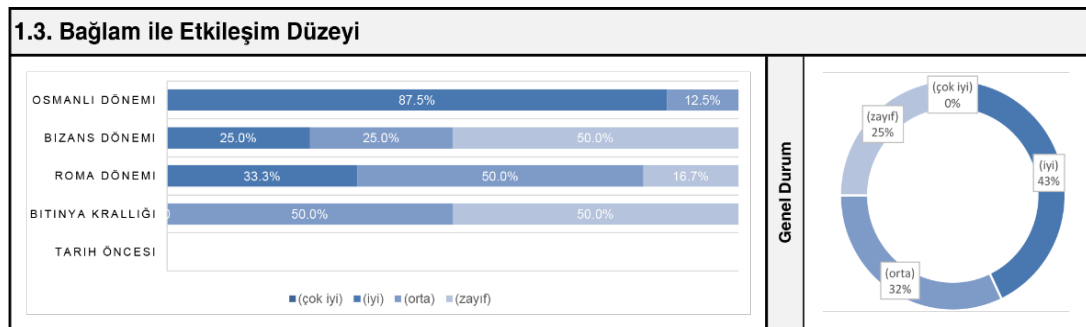
İkinci analiz başlığı, kültürel odak alanlarının fiziksel erişilebilirlik durumunu incelemektedir (Şekil 4.7). İncelenen odak alanlarının, genel olarak fiziksel olarak erişilebilir durumda olduğu gözlemlenmiştir. Bu kapsamda, kentteki cami ve hamam yapılarıyla Osmanlı Dönemi yapıları, işlevlerini devam ettirdiği için en yüksek erişilebilirlik oranıyla ön plana çıkarken, Roma ve Bizans Dönemleri odak alanları, fiziksel erişim açısından bir engel bulunmamasına rağmen, kullanım süreci sona erdiği için orta dereceli olarak derecelendirilmiştir. Bununla birlikte, bölgede

yer alan ve Tarih Öncesi döneme ait höyük alanlarındaki ciddi fiziksel erişim sorunları, bu grup odak alanlarının, etkin şekilde algılanması, yorumlanması ve sunumu açısından önemli bir engel tanımlamaktadır. Bitinya Dönemi kültürel miras odakları ise alandaki tekil duruşlarıyla fiziksel erişim durum açısından analiz dışında tutulmuştur.

Şekil 4.7 Fiziksel erişim durumu analizi (Yavuz, 2023.)

Bir sonraki analiz çalışması, kültürel odak alanlarının, fiziksel ve sosyal çevresiyle olan ilişkisini irdelemektedir (Şekil 4.8). Analiz çalışmalarında, alanların çevresiyle genel olarak olumlu bir ilişki içerisinde olduğu tespit edilirken, Osmanlı Dönemi yapılarının, çevredeki yaygın dağılımı, bölgede ön plana çıkmaktadır. Özellikle kent merkezindeki ana aksların çevresinde yer alan Yeşil Cami, I. Murad Hamamı ve Süleymanpaşa Medresesi gibi anıtsal yapılar, bölgede ön plana çıkan kültürel odak alanların başında yer almaktadır. Bununla birlikte, kentte tekil şekilde yer alan Koimesis Kilisesi, Böcek Ayazması ve kent surlarında yer alan Roma Dönemi kalıntılarıyla Bizans ve Roma Dönemi kültürel miras alanları, orta seviyede belirlenirken, izlerinin çoğu silinmiş olan Tarih Öncesi Dönem odak alanları, bağlamla oldukça zayıf bir ilişki kurmaktadır. Bitinya Dönemi kültürel odak alanları ise, kentten izole, tekil duruşlarıyla bu analize anlamlı bir veri sağlayamamaktadır.

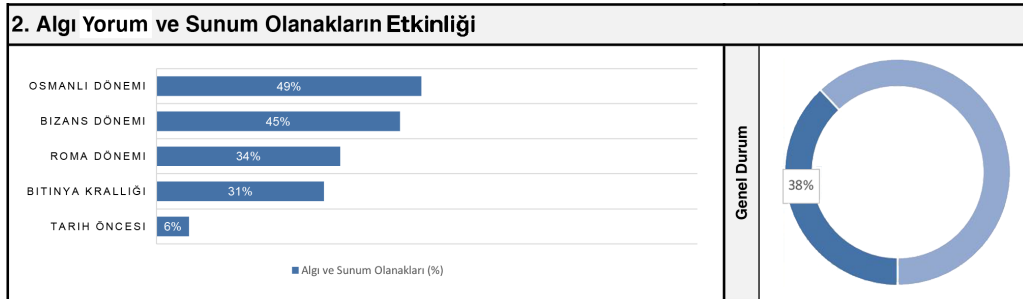

Şekil 4.8 Bağlam ile etkileşim düzeyi analizi (Yavuz, 2023.)

Analiz çalışmasındaki son başlık ise kültürel odak alanlarında yer alan algı, yorum ve sunum olanakları üzerine yoğunlaşmaktadır (Şekil 4.9). Bu analiz çalışmalarında, algı, yorum ve sunum olanakları saha içi ve dışı olmak üzere ikiye ayrılmış ve 16 farklı nitelik üzerinden değerlendirilmiştir.

Analiz çalışmasına göre, incelenen kültürel odak alanlarında, genel olarak algı, yorum ve sunumun etkinliğinin zayıf olduğu belirlenmiştir. Bu durum, çalışma alanı genelinde, kapsamlı bir algı, yorum ve sunum programına yönelik ciddi bir gereksinimi ortaya koymaktadır. Farklı dönemler üzerinden yürütülen karşılaştırmalı analizlere göre, Osmanlı ve Bizans dönemi kültürel odak alanları, çeşitli yorumlayıcı (algı araçları) altyapısının varlığıyla orta seviyeye yakın bir konumda yer alırken, alanın daha eski evrelerine doğru, algı, yorum ve sunuma yönelik altyapı eksikliğinden dolayı, etkinlik oranının düştüğü gözlemlenmektedir. Özellikle Tarih Öncesi Dönem kültürel odak alanlarında, fiziksel erişilebilirlik açısından ciddi sorunlar tespit edilmiştir.

Çok katmalı tarihi ve kültürel birikime sahip olan çalışma alanında, algı, yorum ve sunum etkinliğinin daha dengeli yürütülmesi gerekmektedir. Alan bu açıdan incelendiğinde, İznik Antik Roma Tiyatrosu, Aziz Neophytos Kilisesi ve Mısır Obeliski gibi Roma Dönemi kültürel miras odaklarına dair ciddi bir algı, yorum ve sunum potansiyeli gözlemlenirken, yetersiz altyapı ve olanaklar, ziyaretçi deneyimini sınırlamaktadır.

Şekil 4.9 Ziyaretçi deneyimi analizi (Yavuz, 2023.)

4.1.2 Somut Olmayan Kültürel Miras Odakları

Kültürel mirasın algılanması, yorumlanması ve sunumu program kurgusu içerisinde, somut olan kültürel miras varlıkları kadar somut olmayan kültürel miras unsurları da belirgin bir rol oynamaktadır. Tarihi çevrelerde mimari yapılar, arkeolojik izler ve kentsel oluşum öbekleri gibi kültürel miras varlıkları, görsel veya

fiziksel bir bağlam aracılığıyla geçmişe ışık tutmaktayken, somut olmayan kültürel miras öğeleri, yapılı çevrenin ardında yer alan sosyal dokuyu canlı tutmaktadır.

Bu doğrultuda, somut olmayan kültürel miras, sosyal dokunun sürdürülebilirliğini sağlayarak, sosyal ve yapılı çevreyi birbiriyle ilişkilendirmektedir (Bortolotto, 2007). Yapılı ve sosyal çevrenin örtüşmesi ise kültürel mirasa yönelik anlam ve değerlerin birey ve toplumlar tarafından daha net bir şekilde anlaşılmasına destek olmaktadır.

İznik, tarih boyunca çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yaparak, farklı toplumların yaşadığı çok kültürlü bir kent haline gelmiştir. Yerleşimin sahip olduğu çok kültürlü yapı, yere özgü birçok gelenek, görenek, ritüel ve çeşitli zanaatkarlıkları ortaya çıkarmıştır. Kentin sosyal dokusunu yansıtan ve somut kültürel mirasla etkin bir ilişki içerisinde bulunan söz konusu somut olmayan miras öğelerinin başlıcaları, Çini Sanatı, El ve Dokuma Sanatları ve Zeytincilik olarak sıralanabilir (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Tanıtma Genel Müdürlüğü, 2011).

İznik Geleneksel Çini Sanatı

İznik'teki geleneksel çini sanatı, kentin Osmanlı kontrolüne geçmesinin ardından, Bizans ve Selçuklu seramik ve çini geleneklerinin sürdürülmesiyle geliştirilmiştir. 14. yüzyılın sonlarına doğru inşa edilen Yeşil Cami ve minaresindeki çini süslemeleri, geleneksel çini sanatının mimariyle ilişkilendiği önemli örneklerden birisidir. 15. ve 16. yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nin Anadolu coğrafyasında hakimiyetini arttırmasıyla, İznik Çinisi dünyaya yayılmaya başlamıştır (Eyice, 1988). Bu süreçte, İznik Çinisi sahip olduğu çeşitli renk, kompozisyon, motif ve teknik sayesinde dünya çapında ün kazanmıştır (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Tanıtma Genel Müdürlüğü, 2011).

İznik'te yer alan çini fırınlarının 18. yüzyılda İstanbul'a taşınmasıyla, kentteki üretim durdurulmuş ve 1985 yılında tekrardan İznik'te başlatılmıştır. 1963 yılında Prof. Dr. Oktay Aslanapa başkanlığında başlatılan ve günümüzde sınırları genişleyerek devam eden İznik Çini Fırınları Kazı çalışmaları, geleneksel çini sanatına ışık tutmaktadır (Öz & Ekin Meriç, 2021).

İznik Geleneksel Çini Sanatı günümüzde kentte hem sosyal hem de ekonomik açılardan geniş bir yere sahiptir. Birçok çini atölyesi yerel teknik ve yöntemlerin sürdürülmesiyle üretime devam ederek İznik'e önemli bir ekonomik değer

kazandırmaktadır (Öz & Ekin Meriç, 2021). Ayrıca İznik'te yer alan I. Murat Hamamı'nın, Çini Müzesi olarak yeniden işlevlendirilmesi ve Süleyman Paşa Medresesi'nin, çini atölyesi olarak kullanılması somut ve somut olmayan kültürel mirasın, etkin bir şekilde bir araya gelişine güzel bir örnek teşkil etmektedir (Şekil 4.10).

Şekil 4.10 İznik Çini Sanatı'nın kente yansımaları (Yavuz, 2023.)

İznik Zeytincilik Kültürü

İznik kenti, önemli bir su kaynağı olan İznik Gölü'nün kıyısında verimli topraklarla örtülü bir ovada yer almaktadır (Alioğlu, 2001). Tarıma oldukça elverişli olan yerleşim alanı, tarih boyunca sahip olduğu bağ, bahçe ve tarım alanlarıyla adından söz ettirmiştir. Bu bağlamda, kentin tarihte ilk bilinen adı '*bağ ve bahçelerle dolu*' anlamına gelen *Helikore* olarak bilinmektedir (S. Şahin, 1979). Bunun yanı sıra, kente ziyaret eden Evliya Çelebi ve Charles Texier gibi önemli gezginler, İznik kentinin sahip olduğu bu kırsal zenginlikten sıkça bahsetmiştir (Texier & Suat, 2002).

İznik Ovası'nın verimli topraklarında uzun yıllardır yetişmekte olan zeytin ağacı, beraberinde zeytincilik olarak adlandırılan bir geleneği de getirmektedir. Uzun yıllardır zeytin ve zeytinyağı üretimi gözlemlenen İznik'te, üretimin ekonomik etkilerinin yanı sıra, zeytincilik kültürü olarak sosyal temellere de dayanmaktadır (Kondakçı, 2017). Günümüzde ağırlıklı olarak kentin güney ve doğusunda yer alan zeytinlik alanlarıyla yedi bin hektarlık zeytinlik alanlarıyla İznik, Marmara Bölgesi'nin önemli zeytin üretim merkezlerinden birisidir (İznik Kaymakamlığı, tarih yok).

İzmit ve çevresinde yürütülen analiz çalışmasının sonucunda, çeşitli dönemlere ait kültürel miras değerleri tespit edilmiştir. Bölgenin coğrafi yapısı, arkeolojik alanları ve kültürel miras varlıkları, kentin zengin kültürel çeşitliliğine katkı sağlamaktadır. Bu noktada, bölgeye yayılmış ve birbirinden izole olarak konumlandırılmış kültürel miras unsurlarını, ortak bir payda altında değerlendiren, algı, yorum ve sunum programına ihtiyaç duyulmaktadır.

Değerler

Değerler analizi, *İzmit ve Çevresi* ölçeğinde yer alan doğal, kültürel ve tarihi değerlerin tespiti üzerine yoğunlaşmaktadır (Şekil 4.16). Elde edilen veriler, kültürel odak alanların önemini geniş bir ölçekten yansıtmaktadır.

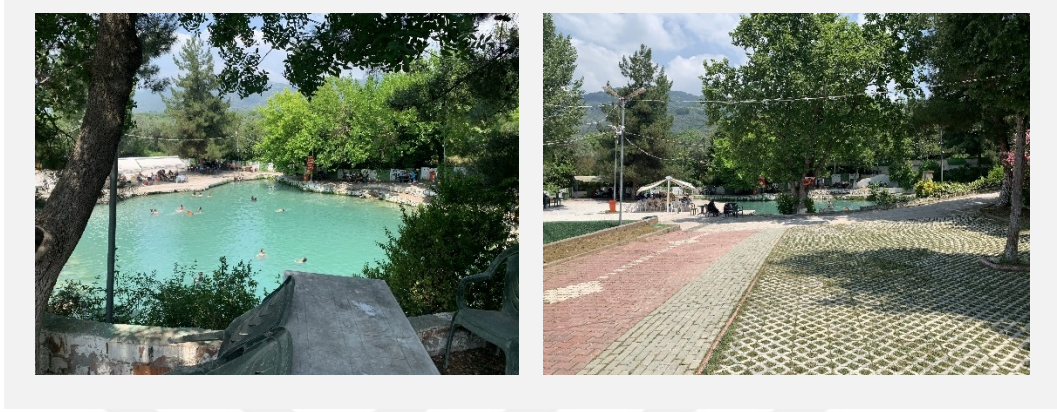
İzmit ve Çevresi, çeşitli doğal ve kültürel miras alanlarına sahiptir. Tarihi kent merkezi, Hisardere Nekropol Alanı, Hipoje ve Mısır Obeliski gibi kültürel miras alanları, kentin geçmiş dönemlere tanıklık eden somut izleri taşımaktadır. Ayrıca, Merdivenlikaya ve Roma Dönemi Köprüsü gibi tek başlarına var olan yapılar da kültürel miras alanları arasında eşik mekânları olarak yer almaktadır (Şekil 4.13).

Şekil 4.13 Merdivenlikaya ve Roma Dönemi Köprüsü (Yavuz, 2023.)

Kültürel açıdan büyük bir zenginliğe sahip bölge, aynı zamanda tarihin önemli bir lojistik merkezi olarak, birçok tarihi yol ağına da ev sahipliği yapmaktadır (Weissova, 2017). İzmit'in İstanbul, Lefke ve Yenişehir olmak üzere üç önemli kapısının da doğrudan ilişki kurduğu bu güzergâhların, günümüzde büyük oranda kullanılabilir olması, kültürel turizm açısından önemli bir değer olarak nitelendirilmektedir. Bu kapsamda, İzmit ile İzmit arasında yer alan tarihi güzergahın, günümüzde '*Hoşgörü Yolu*' adıyla, kültürel bir rota olarak tescil edilmesine yönelik çalışmalar, alana büyük bir değer katmaktadır (Badem & Duran, 2020).

Yapılı çevreye dair belirlenen değerlerin yanı sıra, *İznik ve Çevresi*, tabiat varlıkları açısından da oldukça zengin bir çeşitliliğe sahiptir. İznik Gölü'nün Samanlı Dağları'yla oluşturduğu eşsiz bütünlük içerisinde yer alan Sansarak Kanyonu ve Keramet Ilıcası gibi doğal oluşum alanları, bölgenin popülerliğini arttırmaktadır (Şekil 4.14).

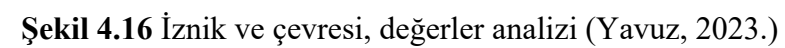
Şekil 4.14 Orhangazi, Keramet Ilıcası (Yavuz, 2023.)

Aynı zamanda bölge, yapılı ve doğal çevreyi bir araya getiren tasarlanmış doğal alanlarıyla da ön plana çıkmaktadır. Bu alanların başında, Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından, yapımı 2020 yılında tamamlanan, '*İznik Tarihi Kıyı Bandı Rekreasyon ve Çevre Düzenlemesi*' işi gelmektedir (Şekil 4.15). Projenin tamamlanmasının ardından, kentin gölle olan ilişkisi oluşturulan kıyı şeridiyle güçlendirilmiştir (Bursa Büyükşehir Belediyesi, tarih yok).

Şekil 4.15 İznik Sahil Şeridi Çevre Düzenlemesi (Yavuz, 2023.)

Tüm bunların yanı sıra, geniş bir tarihi geçmişe sahip zeytincilik kültürü ve geleneksel çini üretimi, İznik ve çevre bölgelere sosyoekonomik açıdan büyük bir değeri ortaya koymaktadır.

Sorunlar

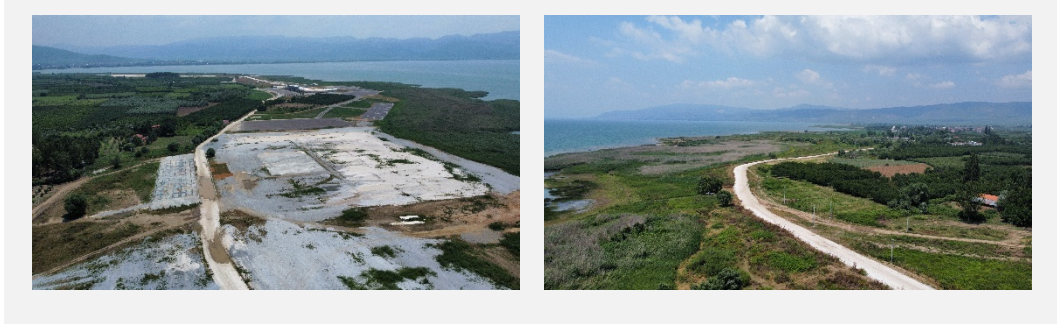
İznik ve Çevresi kapsamında sorunlar analiz çalışması, bölgenin doğal ve kültürel varlıkların karşılaştığı tahribat durumlarını inceleyerek, koruma sorunları üzerinde yoğunlaşmaktadır (Şekil 4.20). Bu analiz ölçeğinde, kentin yeni talepler üzerine, büyüme yöneliminin, kültürel mirasın algılanması, yorumlanması ve sunumu üzerindeki etkileri incelenmiştir.

İznik ve çevresi, çok sayıda kültürel miras varlık ve alanlarına sahip olmasına rağmen, bu alanların sahip olduğu değer ve anlamların anlaşılmasında etkin bir süreç yürütülememektedir. Bu sorunun temel nedenleri, kültürel miras alanlarının çeperlerinde gözlemlenen Koruma Amaçlı İmar Planı'na aykırı yerleşim unsurları, yetersiz algı, yorum ve sunum olanakları olarak sıralanabilmektedir (Şekil 4.17). Ayrıca, kültürel miras alanları ve varlıkları arasında birleştirici bir rol oynayan, tarihi yol ağlarındaki, kısmi kopukluk ve rotaya olan erişim zorlukları, alanı çevreleyen güzergahların sunduğu deneyimi, olumsuz yönde etkilemektedir.

Şekil 4.17 Aykırı yerleşim unsurları ve yetersiz algı, yorum ve sunum olanakları (Yavuz, 2023.)

Bölgedeki ikinci bir ilişki kopukluğu, yerleşim alanları ile İznik Gölü arasında kalan âtıl alanlardan kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, bölgedeki birçok noktadan, İznik Gölü'ne erişim sorunu bulunmaktadır (Şekil 4.18). Bu durum, kıyı paydaşlarının, kendi aralarında ilişki kurmasını güçleştirmektedir. Bu doğrultuda, 2020 yılında tamamlanan, kıyı şeridi çevre düzenleme işinin, yalnızca 3,5 kilometrelik bir alanı kapsıyor olması, ziyaretçilere, göle ilişkin, oldukça kısıtlı bir deneyim sunmaktadır.

Şekil 4.18 Surdışı bölgesinde göle erişim sorunları (Yavuz, 2023.)

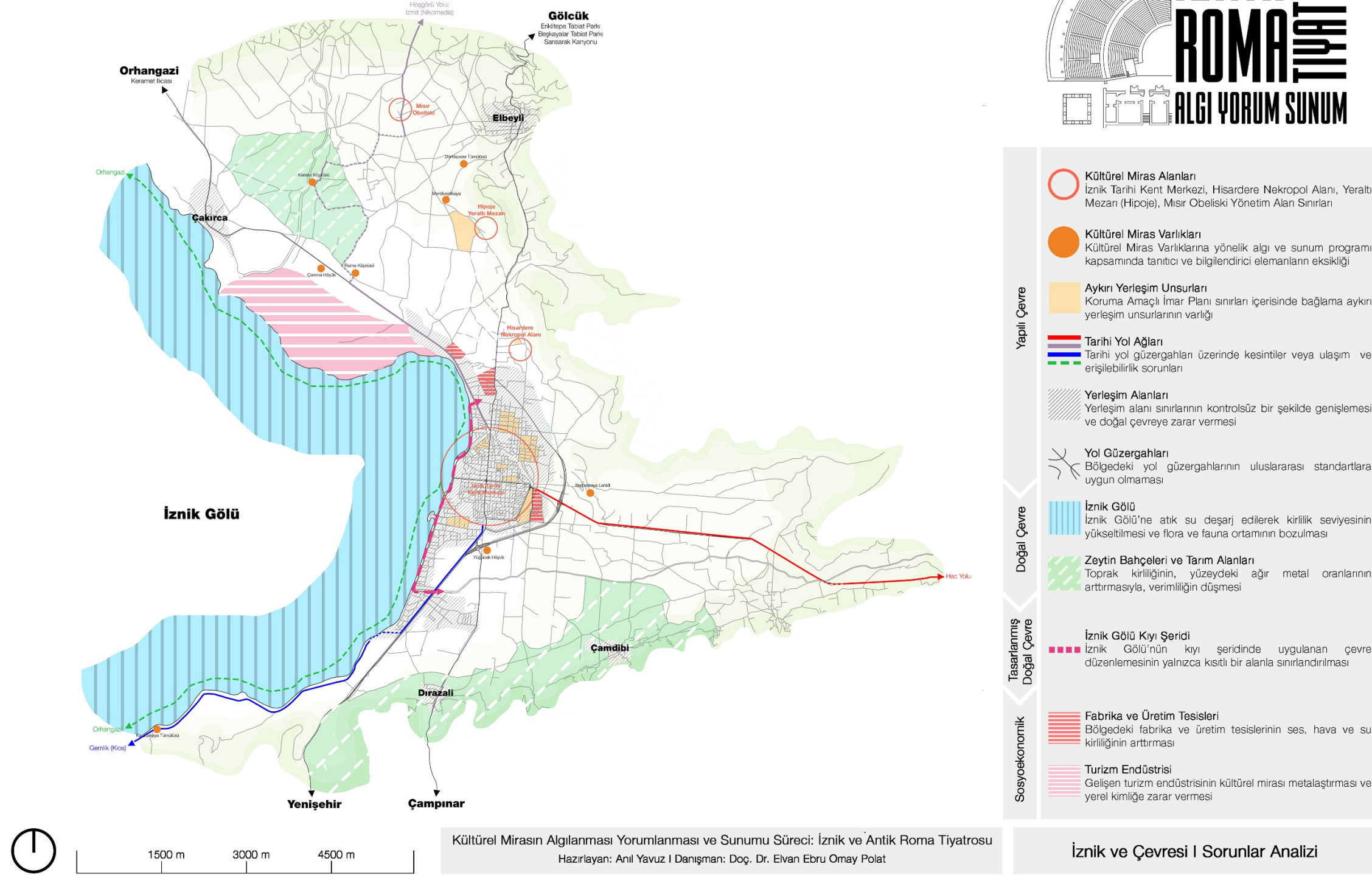
Kültürel miras varlıklarının yanı sıra, bölgede bulunan Sansarak Kanyonu ve Keramet Ilıcası gibi tabiat varlıklarının korunması, algılanması ve yorumlanması açısından da tehdit oluşturmaktadır. Bu alanlardaki yetersiz servis olanakları ve kontrolsüz ziyaretçi yönetimi, tabiat varlıklarına zarar vermektedir. Öte yandan, bu alanlara yönelik ulaşım altyapılarının zayıf olması ziyaretçi erişimini kısıtlamaktadır.

İznik ve Çevresi için belirlenen bir diğer sorun ise bölgedeki fabrika ve sanayi birimlerinin çevre kirliliğine neden olmasıdır. Söz konusu üretim tesislerinden, doğrudan havaya ve göle deşarj edilen atık maddeler, bölgedeki fauna ve flora dengesini olumsuz yönde etkilemektedir (Şekil 4.19). Tesislerin toprağı, havayı ve suyu kirletmesi, aynı zamanda tarım alanlarındaki verimliliğı de azaltmaktadır. Çakırca, Çamdibi ve Dırazalı gibi kırsal yerleşimler son dönemlerde tarım topraklarında artan ağır metal oranı nedeniyle tarımsal faaliyetlerde gerileme yaşamaktadır (Meşeli, 2010).

Şekil 4.19 Göl kıyısında yer alan asfalt üretim tesisi (Yavuz, 2023.)

İZNİK ROMA TİYATROSU ALGI YORUM SUNUM

Şekil 4.20 İznik ve çevresi, sorunlar analizi (Yavuz, 2023.)

Potansiyeller

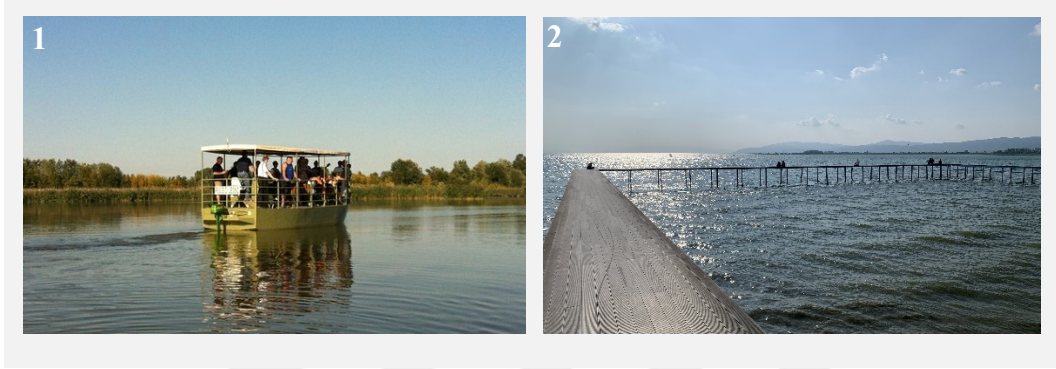
Sürdürülebilir bir koruma süreci için algı, yorum ve sunum pratiklerine yönelik potansiyelleri ortaya çıkaran bu analiz, bütüncül bir koruma ve tasarım olanaklarını araştırmaktadır (Şekil 4.24). Değerlendirme sonucunda, sorunlar analizinde saptanan, kültürel miras alanları ve varlıkları arasındaki ilişki kopukluklarının giderilmesinde, bölgede ciddi potansiyeller tespit edilmiştir.

Bunlardan ilki dört, farklı bölgede gruplanmış kültürel miras alanlarında araştırma ve arkeolojik çalışmaların desteklenmesiyle alakalıdır. Bölgedeki arkeolojik rezerv alanlarda yürütülecek bilimsel çalışmalar, kültürel miras alanı sınırlarının genişlemesini sağlayarak, diğer alanlarla birleşen, bütüncül bir kültürel miras bölgesi oluşmasının önünü açabilir. Diğer yandan, tarihi yol ağlarının da geliştirilerek birer kültürel rota haline gelmesi, Suriçi bölgesinin dışında kalan tekil kültürel varlıklarla, ziyaretçi arasında daha etkili bir ilişki kurulmasının önünü açacaktır. Ayrıca rota üzerindeki doğal ve kültürel unsurlara ilişkin tanıtıcı ve bilgilendirici eleman sayılarının artırılması, ziyaretçi deneyimini oldukça geliştirecektir (Şekil 4.21).

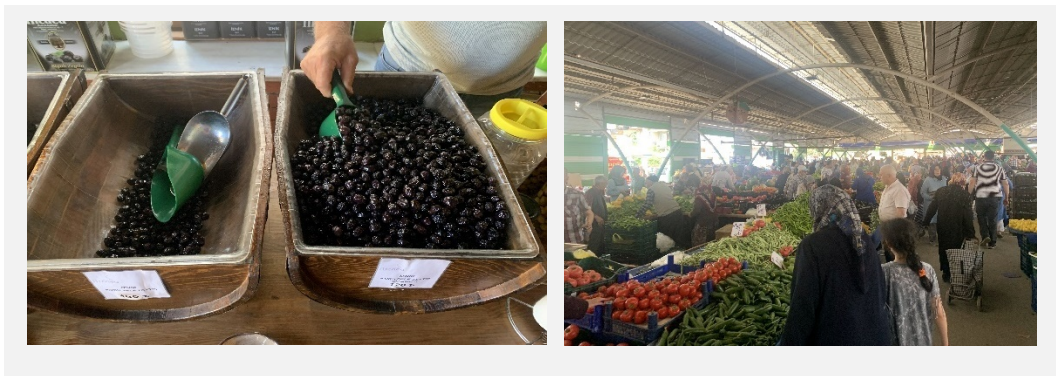
Şekil 4.21 Bölgedeki tanıtıcı ve yönlendirici elemanlar (Yavuz, 2023.)

Bölgede yer alan kültürel miras varlıkları arasındaki ilişki kaybını giderecek başka bir potansiyel, İznik Gölü'nün bünyesinde yer almaktadır. Roma, Bizans ve Osmanlı Dönemleri'nde, etkin bir ulaşım güzergahı olarak kullanılan İznik Gölü'nde, çevre dostu ulaşım araçlarının kullanılmasıyla, kıyı paydaşları arasında doğrudan bir bağlantı kurulabilir (Şekil 4.22). Ayrıca gölün küçük bir kısmını kapsayan çevre düzenlemesinin kıyı şeridi boyunca devam ettirilmesi, İznik Gölü'nü daha erişilebilir hale getirerek, çevresiyle kurduğu ilişkiyi güçlendirmesine neden olacaktır.

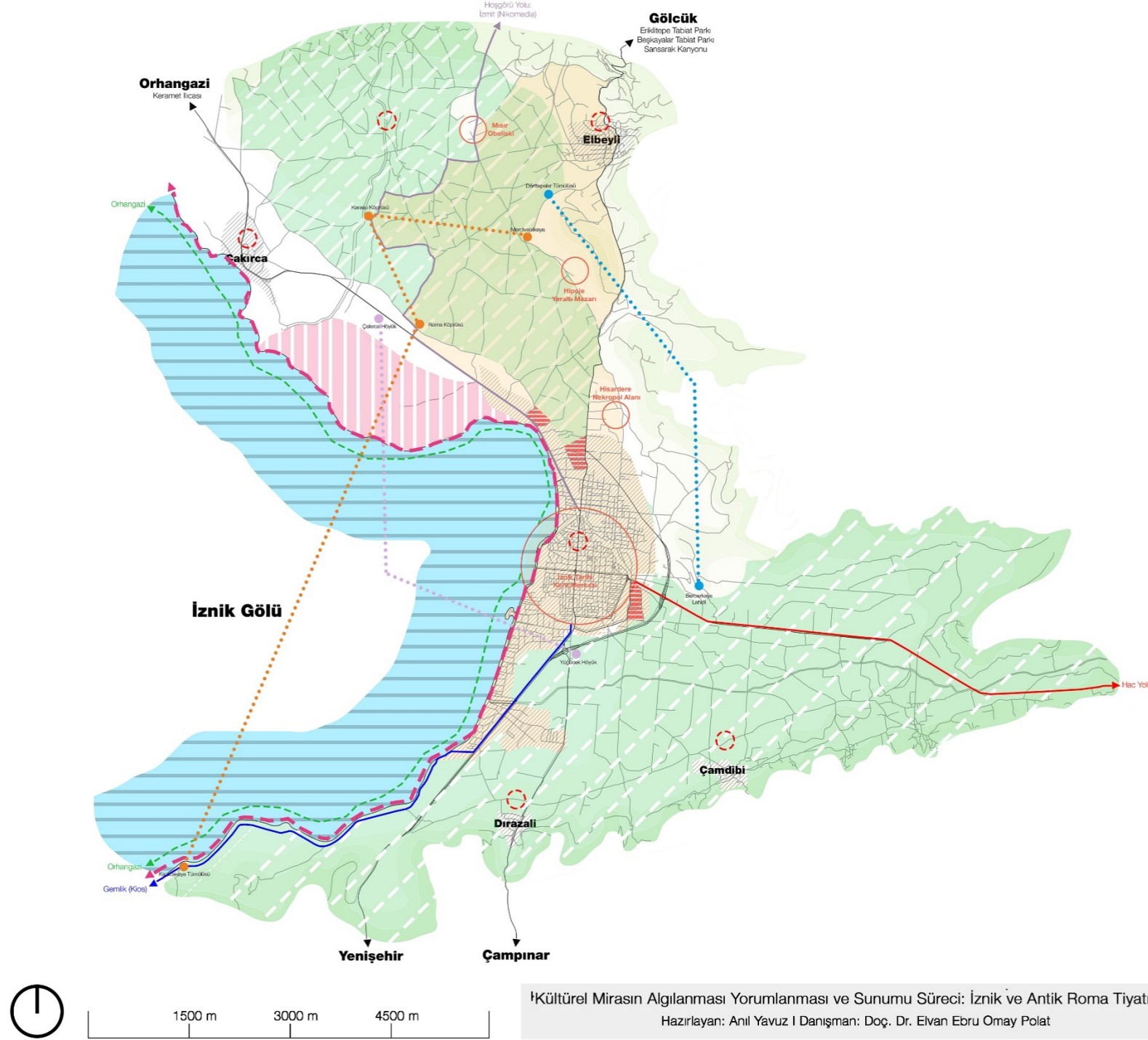
Şekil 4.22 Ferrara elektrikli bot seferleri (1) (Emilia Romagna Turismo, tarih yok), İznik İskelesi (2) (Yavuz, 2023.)

Yapılı ve doğal çevreye yönelik potansiyellerin yanı sıra, *İznik ve Çevresi*, somut olmayan kültürel miras açısından da büyük potansiyellere sahiptir. Kenti çepeçevre saran zeytin bahçeleri ve tarım alanları, zeytincilik kültürüne referans vererek, sosyal ve fiziksel çevreyi bir arada tutmaktadır (Şekil 4.23). İznik ve çevresindeki, verimli topraklarda yetişen zeytin ve diğer gıda mahsullerinin, pazarlama stratejilerinde üretim yeri ve geleneği olarak İznik'in vurgulanması kentin tanıtım ve bilinirliğine destek sağlayacaktır.

Şekil 4.23 İznik zeytincilik kültürü ve pazar alanı (Yavuz, 2023.)

İZNİK ROMA TIYATROSU ALGI YORUM SUNUM

Yapılı Çevre	Yönetim Alanı Sınırları İznik Tarihi Kent Merkezi, Hisardere Nekropol Alanı, Yeraltı Mezarı (Hipoje), Mısır Obeliski: Tampon bölgelerinin geliştirilmesiyle farklı miras alanlarının birleştirilmesi
Doğal Çevre	Somut ve Somut Olmayan Kültürel Miras Varlıkları 1. 2. 3. 4. Algi ve sunum programı dahilinde belirlenen temalar üzerinden tanıtmı ve farkındalık düzeyi artırılması * 1. Prehistorik / 2. Bitinya / 3. Roma / Somut Olmayan
Tasarlanmış Doğal Çevre	Tarihi Yol Ağları Tarihi yol ağlarının bir araya getirilmesiyle farklı kültürel miras merkezlerinin birbirine bağlanması
Sosyoekonomik	Yerleşim Alanları Orhangazi, Gölçük, Yenişehir, Çakırca ve Elbeyli gibi kentsel ve kırsal alanlarının bütüncül bir program dahiline alınması
	Yol Güzergahları Bölgedeki yol güzergahlarının uluslararası standartlara uygun bir şekilde düzenlenmesi ve ulaşım imkanlarının genişletilmesi
	İznik Gölü Kentin Göl Ulaşımının çevre dostu ulaşım araçlarıyla değerlendirilmesi Kapsamı geliştirilerek kıyı paydaşlarıyla ilişkinin kurulması
	Tarım Alanları Kültürel Kırsal Peyzaj Alanlarının Korunarak bütünlük koruma yönelimlerinin sağlanması
	Zeytin Bahçeleri Kültürel Kırsal Peyzaj Alanlarının Korunarak bütünlük koruma yönelimlerinin sağlanması
	İznik Gölü Kıyı Şeridi Çevre Düzenleme Projesi'nin kapsamında göl kıyısının erişilebilir kılınması
	Fabrika ve Üretim Tesisleri Bölgedeki fabrika ve üretim tesislerinin yerel istihdam ve ekonomik kalkınmaya destek sağlaması
	Turizm Endüstrisi Turizm endüstrisinin genişlemesiyle kültürel mirasın algılanması ve sunumu etkinliğinin desteklenmesi

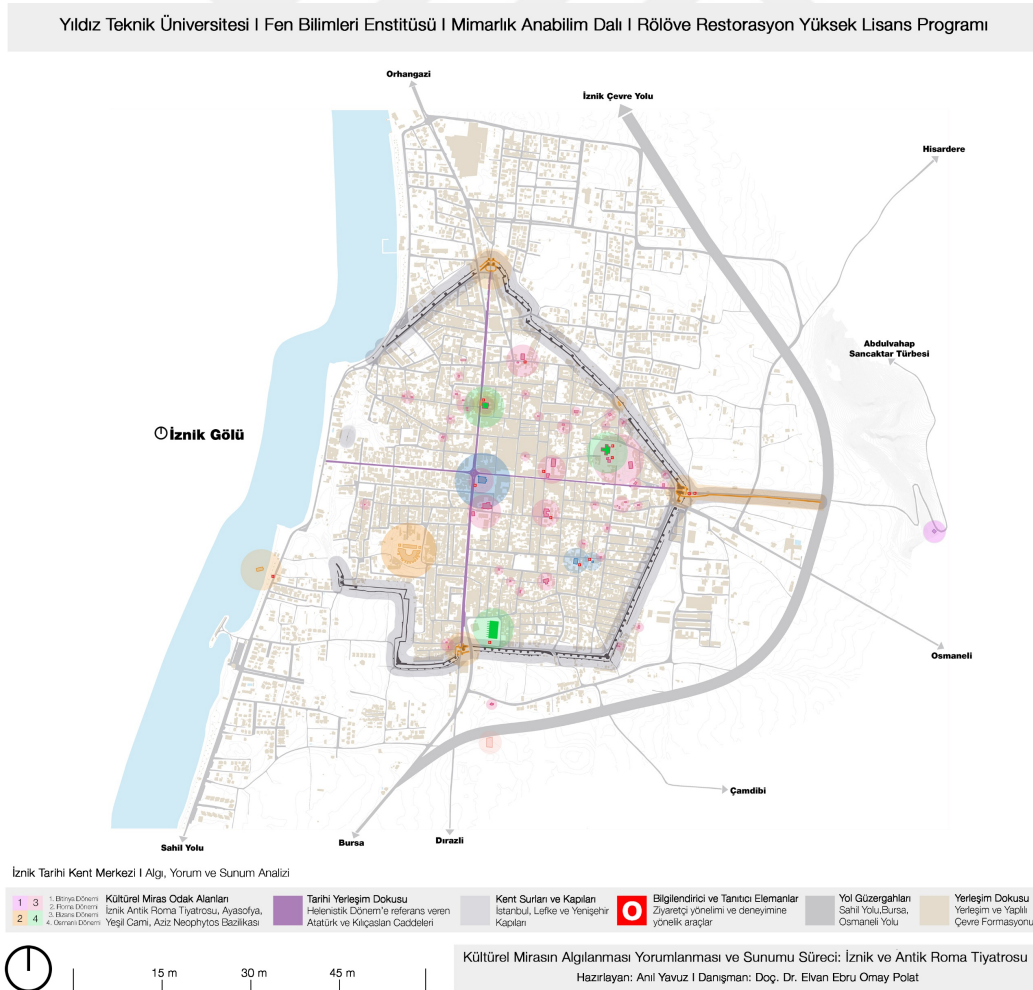
İznik ve Çevresi | Potansiyeller Analizi

Şekil 4.24 İznik ve çevresi, potansiyeller analizi (Yavuz, 2023.)

4.2.2 İznik Tarihi Kent Merkezi

İznik Tarihi Kent Merkezi analiz ölçeği, kentin Surdışı bölgesine doğru gelişim aksını takip eden mevcut yerleşim alanını sınır olarak kabul etmiştir (Şekil 4.25). Analiz ölçeğinin İznik Tarihi Kent Merkezi'ne indirgenmesiyle, kentsel dokuya yönelik daha derin incelemeler yapılmıştır. Bu doğrultuda, algı, yorum ve sunuma yönelik verileri yönlendirecek nitelikte değer ve verilerin saptanması hedeflenmiştir. Belirlenen hedef doğrultusunda, öncelikli olarak alan özelinde Koruma Alanları, Ulaşım, İşlev ve Kat Yüksekliği Analizleri gerçekleştirilmiştir (Ek B). Yürütülen analizler sonucunda elde edilen veriler, değer, sorun ve potansiyel analizlerinde etken bir girdi olarak kullanılmış ve hedef ve stratejilerin belirlenmesine katkı sağlamıştır.

Söz konusu analizlerin tamamlanmasının ardından, tarihi kent merkezinde yer alan mimari yapı ve arkeolojik izler, algı, yorum ve sunum olanakları açısından değer, sorun ve potansiyel analizleri güdümünde incelenmiştir.

Şekil 4.25 İznik tarihi kent merkezi, algı, yorum ve sunum analizi (Yavuz, 2023.)

Tarihi kent merkezinde yapılan inceleme çalışmalarının sonucunda, kentin oldukça korunmuş sokak dokusu ve sur duvarları tarafından çevrelenmiş anıtsal ve sivil mimari yapıları, İznik'in zengin tarihi ve kültürel birikimiyle birlikte incelenmiştir. Kentin çok kültürlü yapısı, farklı dönem yapı ve eklerinin kente olan yansımalarından rahatlıkla okunmaktadır. Bu bağlamda, kentte geliştirilecek olan algı, yorum ve sunum programlarının, çok katmanlı kentsel organizmayı bütüncül bir şekilde aktaracak şekilde kurgulanması gerekmektedir.

Değerler

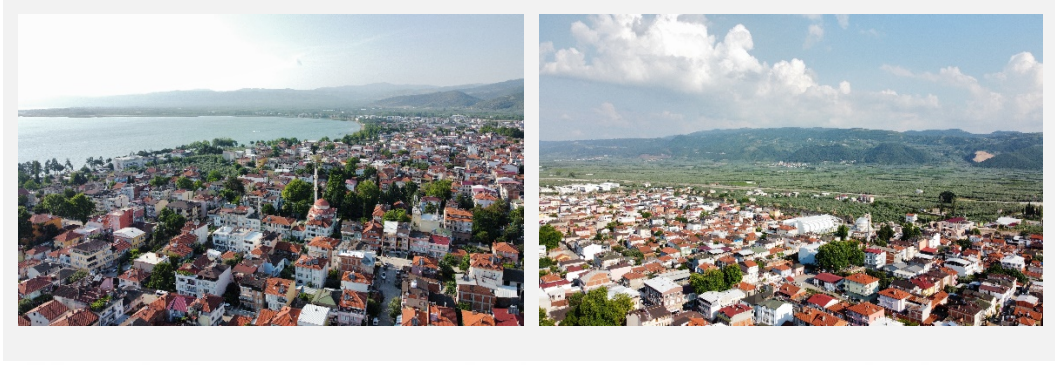
Tarihi kent merkezine odaklanan değerler analizinde, kentin tarihsel ve kültürel değerleri üzerine yoğunlaşmıştır (Şekil 4.30). Tespit edilen değerlerin öne çıkarılmasıyla, kültürel mirasın sahip olduğu anlam ve önem ortaya çıkarılmıştır.

İznik'in Helenistik Dönem'e referans veren ızgara yerleşim dokusu, günümüzde varlığını, Atatürk ve Kılıçaslan Caddeleri üzerinde göstermektedir. Tarihi izlere dayalı sokak dokusunu çevreleyen, kültürel miras varlıklarının ağırlık olarak Osmanlı Dönemi'ne ait olmasına rağmen, kent çapında yer alan mimari iz ve arkeolojik kalıntılar, İznik'in diğer dönemleri hakkında önemli verileri bünyesinde barındırmaktadır. Roma, Bizans ve Osmanlı başta olmak üzere birçok medeniyete ev sahipliği yapan kentin, çok katmanlı kültürel yapısı birçok yapısal müdahale ve dönem ekleri üzerinden okunabilmektedir (Şekil 4.26).

Şekil 4.26 İznik tarihi kent merkezi, çok katmanlı yapısal izler: Roma Yolu ve İstanbul Kapı (Yavuz, 2023.)

Kentin zengin kültürel birikimini yansıtan yapılı çevrenin yanı sıra, İznik, sahip olduğu doğal çevre verileriyle de ön plana çıkmaktadır. Batıda İznik Gölü'nü sınır olarak kabul eden yerleşim dokusu, doğuya doğru genişleyen zeytin bahçeleriyle birlikte uyumlu bir doku oluşturmaktadır (Şekil 4.27).

Şekil 4.27 İznik kenti, doğal ve yapılı çevre (Yavuz, 2023.)

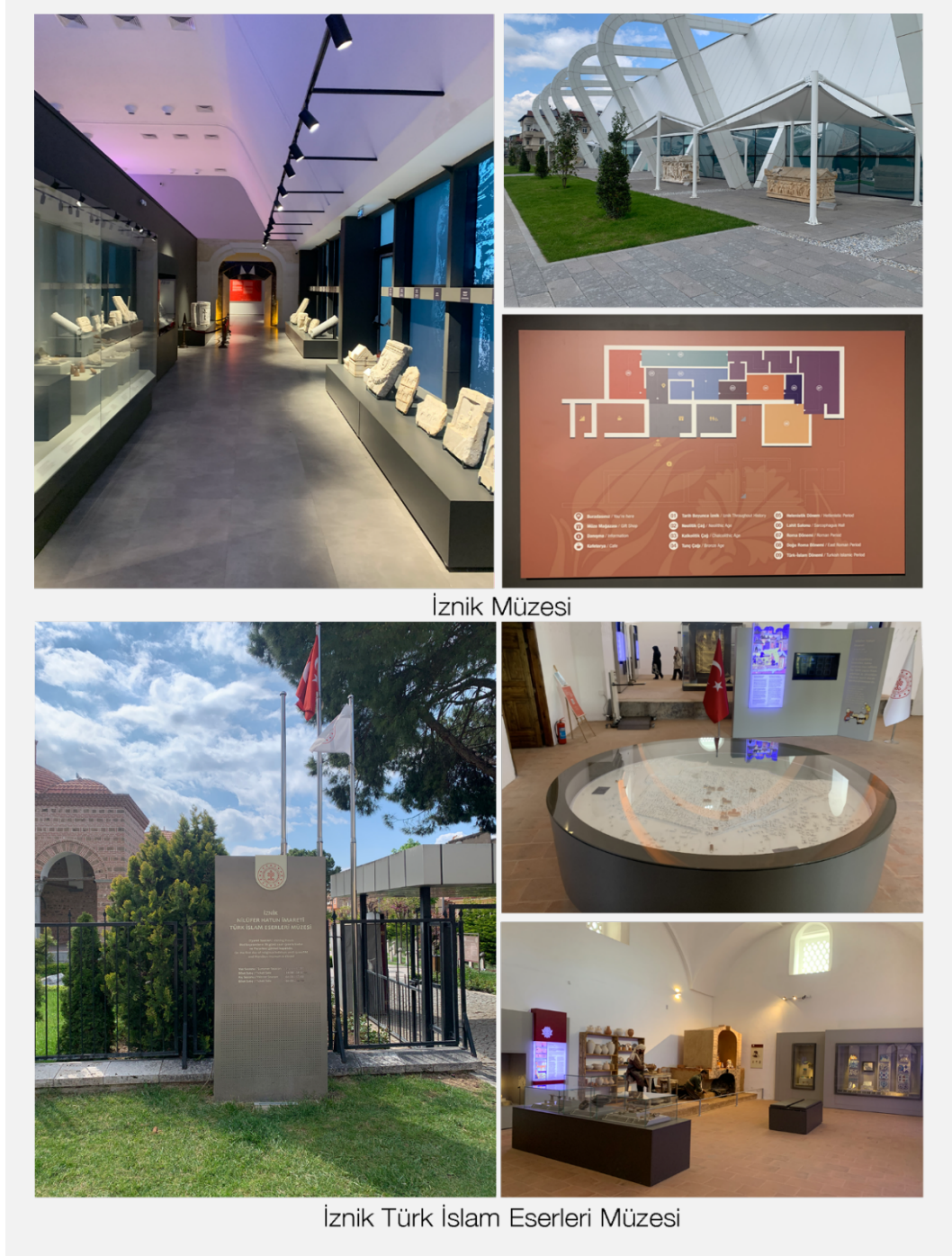
Yapılı ve doğal çevre arasındaki bu uyum, çevre düzenleme çalışmalarıyla da pekiştirilmiştir. Kent çapında Ayasofya ve Yeşil Cami gibi anıtsal yapıların etrafı temizlenerek rekreasyon amaçlı alanlar elde edilmiştir. Kentin nefes almasını sağlayan bu alanlar aynı zamanda, Kılıçaslan Caddesi'nin büyük bir kısmının yayalaştırılmasıyla yeşil bir aks doğrultusunda birbiriyle ilişkilendirilmiştir (Şekil 4.28).

Şekil 4.28 Yeşil Cami Parkı ve yayalaştırılmış Kılıçaslan Caddesi (Yavuz, 2023.)

Kültürel ve doğal çevre değerlerinin yanı sıra İznik, bölgedeki önemli bir turizm merkezi olarak, önemli sosyoekonomik bileşenlere de sahiptir. Özellikle kent çapında yer alan İznik Türk İslam Eserleri, Çini ve İznik Müzesi gibi teşhir mekânları, kültürel mirasın algılanması, yorumlanması ve sunumu deneyimine

destek olmaktadır. Ayrıca kent çapında yer alan yönlendirici bilgilendirme ve tanıtıcı panelleri ziyaretçi yönelimini kontrol ederek daha etkin bir ziyaretçi yönetimi olanağı sağlamaktadır (Şekil 4.29).

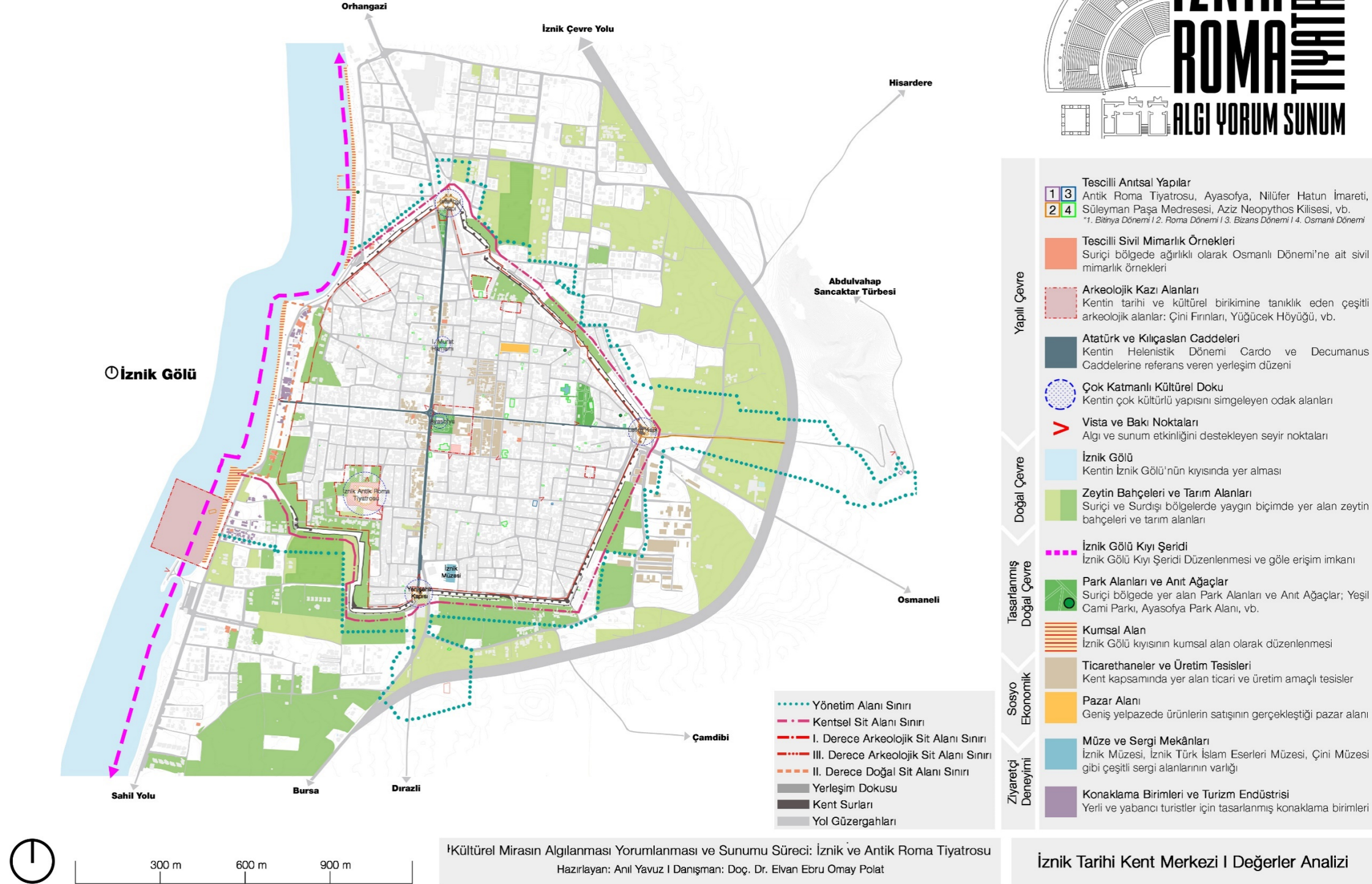

Şekil 4.29 İznik ve İznik Türk İslam Eserleri Müzesi (Yavuz, 2023.)

Turistik bir merkez olarak, ziyaretçi kabul eden İznik'te, yerli ve yabancı turistlere hizmet veren 6 adet turizm işletme belgeli konaklama tesisi bulunmaktadır (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü, tarih yok).

İZNİK ROMA TIYATROSU

ALGI YORUM SUNUM

Şekil 4.30 Iznik tarihi kent merkezi, değerler analizi (Yavuz, 2023.)

Sorunlar

İznik Tarihi Kent Merkezi için gerçekleştirilen sorunlar analizinde, ağırlıklı olarak kentin algı, yorum ve sunum açısından yetersiz altyapı imkanları ve koruma sorunları tespit edilmiştir (Şekil 4.40).

Aziz Neophytos Kilisesi ve Böcek Ayazması gibi anıtsal nitelikte birçok yapıya sahipken, bu yapıların ziyaretçi erişimine kapalı olması kentteki algı, yorum ve sunum etkinliğine yönelik en önemli sorunların başında gelmektedir (Şekil 4.31).

Şekil 4.31 Ziyarete kapalı kültürel miras varlıkları; Aziz Neophytos Kilisesi ve Böcek Ayazması (Yavuz, 2023.)

Anıtsal yapıların yanı sıra, kent dokusu arasında ayakta durmaya çalışan sivil mimarlık örnekleri de koruma açısından büyük sorun teşkil etmektedir. Strüktürel açıdan oldukça zarar görmüş olan birçok sivil mimari örneği günümüzde yıkılma riski taşımaktadır (Şekil 4.32).

Şekil 4.32 Sivil mimarlık örnekleri ve strüktürel bozulmalar (Yavuz, 2023.)

Yapılı çevreyle alakalı bir diğer sorun, kent surlarıyla ilişkilidir. Diğer kültürel miras varlıklarına oranla daha ağır müdahalelerin uygulandığı sur duvarları, mevcut durumda hem koruma hem de algı, yorum ve sunum açısından önemli sorunları barındırmaktadır (Şekil 4.33). Yerel halkın yerleşim çabası içerisinde, sur duvarlarına tahrip edici müdahalelerde bulunmaları ve kentsel organizmadan koparılarak izole edilmiş olan İstanbul ve Lefke Kapıları bu sorunların başlıcalarındandır.

Şekil 4.33 Kent Surları ve niteliksiz müdahaleler (Yavuz, 2023.)

İznik surlarının korunabilmesi ve kentsel organizmaya yeniden entegre olabilmesi adına düzenli bakım ve etkili bir yönetim ve koruma stratejisine sahip Dubrovnik kenti, İznik için önemli bir örnek niteliği taşımaktadır (Şekil 4.34).

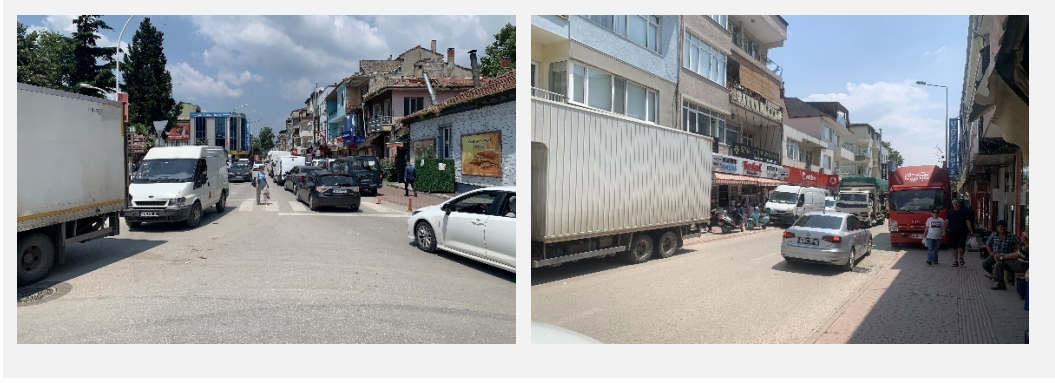
Şekil 4.34 Dubrovnik Kent Surları, batı duvarları (Society of Friends of Dubrovnik Antiquities, 2023)

Tüm bunlara ek olarak, Suriçi ve Surdışı bölgelerinde çeşitli uygulamalar sonucunda çok sayıda yapı kalıntısı tespit edilmiş ve bu bölgeler arkeolojik sit alanı olarak tescillenmiştir. Kapsamlı bir kazı çalışmalarına dayalı tespit ve tescil çalışmasıyla arkeolojik alanların genişletilmesi ve arkeolojik alanların korunmasına yönelik gerekli çalışmaların yoğunlaşmaması kent çevresinde âtil alanların oluşmasına neden olmaktadır (Şekil 4.35).

Şekil 4.35 Arkeolojik alanların âtil ve tanımsız durumu (Yavuz, 2023.)

Atatürk ve Kılıçaslan Caddeleri'ndeki taşıt trafiği, kent merkezinde yoğun bir trafik yüküne neden olmaktadır. Tarihi yerleşim dokusunun bir parçası olan bu arterlerin araç trafiğine kapatılmaması algı, yorum ve sunum deneyimine doğrudan zarar vermektedir. Ayrıca ölçeğine göre önemli sayıda ziyaretçi ağırlayan kentte, tur otobüsleri ve ziyaretçi araçları için yeterli park alanı bulunmamaktadır. Bu durum, yoğun ziyaretçi dönemlerinde kentin trafik yükünü olumsuz yönde etkileyerek ziyaretçi deneyimini zedelemektedir (Şekil 4.36).

Şekil 4.36 Atatürk Caddesi, trafik yükü ve otopark sorunu (Yavuz, 2023.)

İznik kenti Türkiye'nin sosyal ve ekonomik yönden önemli merkezi olan Marmara Bölgesi'nde yer almaktadır. Sahip olduğu konumun olumlu getirilerinin yanı sıra birtakım altyapı ve üstyapı yatırımlar kentin tarihi ve kültürel dokusuna zarar verebilmektedir. Bu bağlamda İznik'in doğusunda inşası süren otoyol inşaatı fiziksel olarak kenti kırsal dokudan koparmakta ve morfolojik olarak da dokuya büyük bir müdahale getirmektedir (Şekil 4.37).

Şekil 4.37 İznik'in doğusundaki otoyol inşaatı (Yavuz, 2023.)

Ziyaretçi sayısının artması ve yapılan altyapı ve üstyapı yatırımlarıyla tercih edilir bir merkez haline gelen İznik'in nüfusu son yıllarda artış göstermektedir. Bu durum yeni yerleşim alanı oluşturma baskısı yaratmaktadır. Suriçi bölgesinde yapılaşmanın yoğunlaşmış olmasından dolayı dışarıya doğru kuzey ve güney aksında genişleme gösteren kent, zeytin bahçelerini ve tarım alanlarını kaybetmekte, yapılı ve açık alan oranı bozulmaktadır (Şekil 4.38).

Şekil 4.38 Surdışı bölgesindeki yeni yapılaşma eğilimi (Yavuz, 2023.)

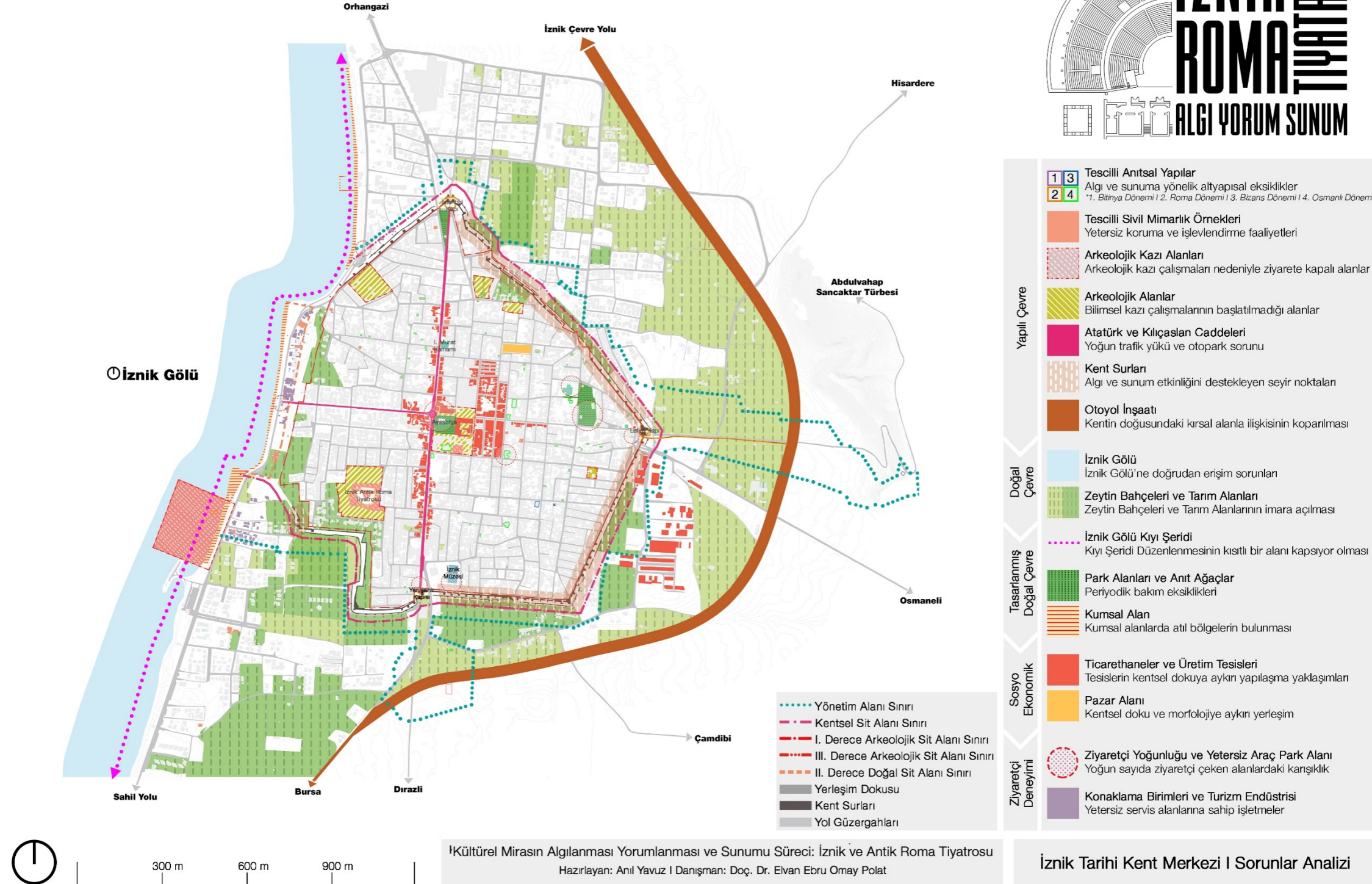
Kentin doğusunda Lefke Kapı'nın hemen dışında yer alan ve Suriçinde kuzeydoğuda yer alan sanayi yapıları, iki bölgede de kent surlarına oldukça yakın bir şekilde konumlandırılmıştır ve dokuya aykırı yapılaşma biçimleriyle kentsel dokuya zarar vermektedir (Şekil 4.39).

Şekil 4.39 Lefke Kapı mevki, sanayi ve üretim tesisleri (Yavuz, 2023.)

İZNİK ROMA TİYATROSU

ALGI YORUM SUNUM

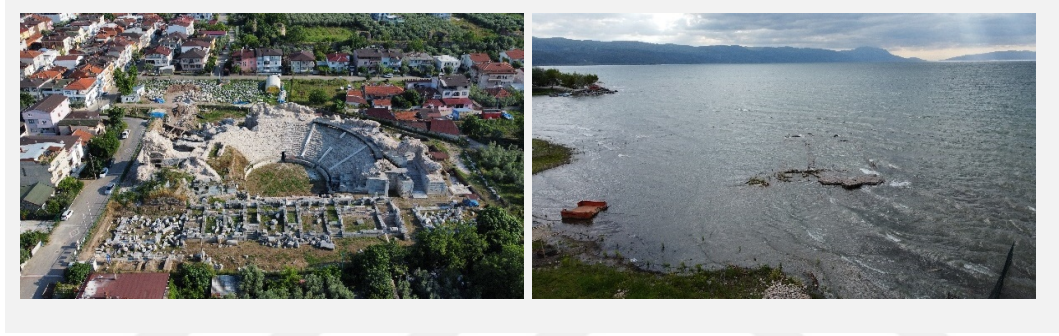

Şekil 4.40 İznik tarihi kent merkezi, sorunlar analizi (Yavuz, 2023.)

Potansiyeller

İznik Tarihi Kent Merkezi analiz ölçeği kapsamında gerçekleştirilen potansiyeller analizi kültürel mirasın korunması, algılanması, yorumlanması ve sunumu üzerine kent çapındaki olanakları tespiti üzerine yoğunlaşmaktadır (Şekil 4.44).

İznik'in kültürel miras varlıkları kentte geliştirilecek algı, yorum ve sunum programları için büyük bir potansiyel tanımlamaktadır. Günümüzde arkeolojik çalışmaların sürdüğü Antik Roma Tiyatrosu ve Aziz Neophytos Bazilikasının ziyarete açılması, ayrıca kent içerisinde yer alan sivil mimarlık örneklerinin yeniden işlevlendirilmesiyle kentsel algı, yorum ve sunum programlarına büyük ölçüde katkı sağlama olanağı yaratacaktır (Şekil 4.41).

Şekil 4.41 İznik Antik Roma Tiyatrosu ve Aziz Neophytos Kilisesi arkeolojik kazı alanı (Yavuz, 2023.)

Kentin birbirine dik olarak konumlandırılmış iki ana caddesinden Kılıçaslan Caddesi'nin kentin doğu kısmında yer alan bölümü yayalaştırılmıştır. Kentin ana aksının trafikten arındırılmasıyla Lefke Kapı ile Ayasofya arasında doğal bir gezi güzergahı oluşmuştur. Bu olumlu etkinin kente yayılabilmesi için kentin iki ana caddesinin büyük bir oranda yayalaştırılarak geriye kalan kısmının ise yaya öncelikli olarak düzenlenmesi, kentin algı, yorum ve sunum programına katkı sağlayabilecektir.

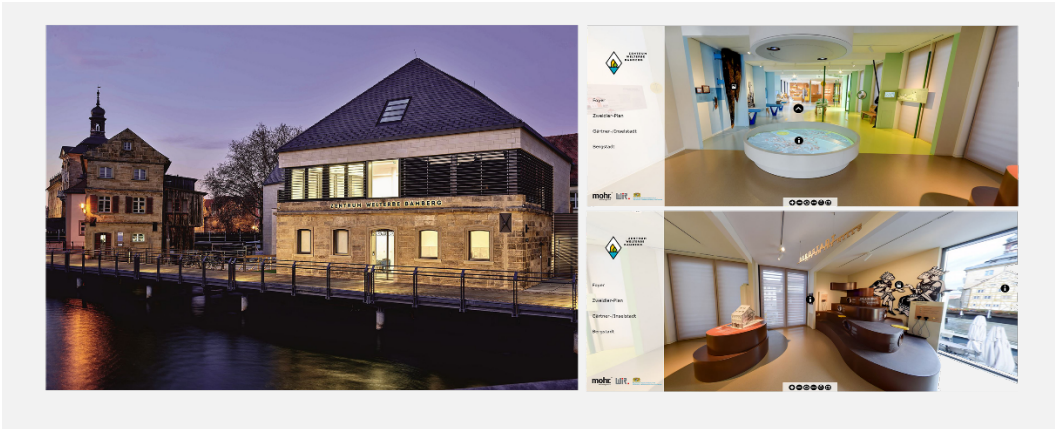
İznik'te Antik Roma Tiyatrosu, Ayasofya ve Nilüfer Hatun İmaretı olmak üzere dönem ekleriyle birlikte günümüze kadar korunarak gelmiş çok katmanlı kültürel dokunun izlerini taşıyan kültürel miras varlıkları, anıtsal değerleriyle son derece önemli yapılardır (Şekil 4.42). Bu tarz yapılar bazında farklı temalar üzerinden kurgulanacak olan algı, yorum ve sunum programları kentin sahip olduğu çok kültürlü yapının daha iyi bir şekilde aktarılmasını sağlayacaktır.

Şekil 4.42 Çok katmanlı kültürel miras varlıkları; sırasıyla Ayasfoya ve Nilüfer Hatun İmaret (Yavuz, 2023.)

Ziyaretçi yönetimine yönelik potansiyeller incelendiğinde, ziyaretçi akışını daha etkin bir şekilde yönetmek adına ziyaretçi yoğunluğunun saptandığı alanlarda turist bilgilendirme merkez ve araçlarının konumlandırılması olumlu yönde etki edecektir. Öte yandan dünya mirası adayı olma yolunda kentin üstün evrensel değerinin yerel halk ve turistlere aktarılmasında bir ziyaretçi merkezinin tasarlanması, algı, yorum ve sunum programının kapsamını oldukça geliştireceği düşünülmektedir.

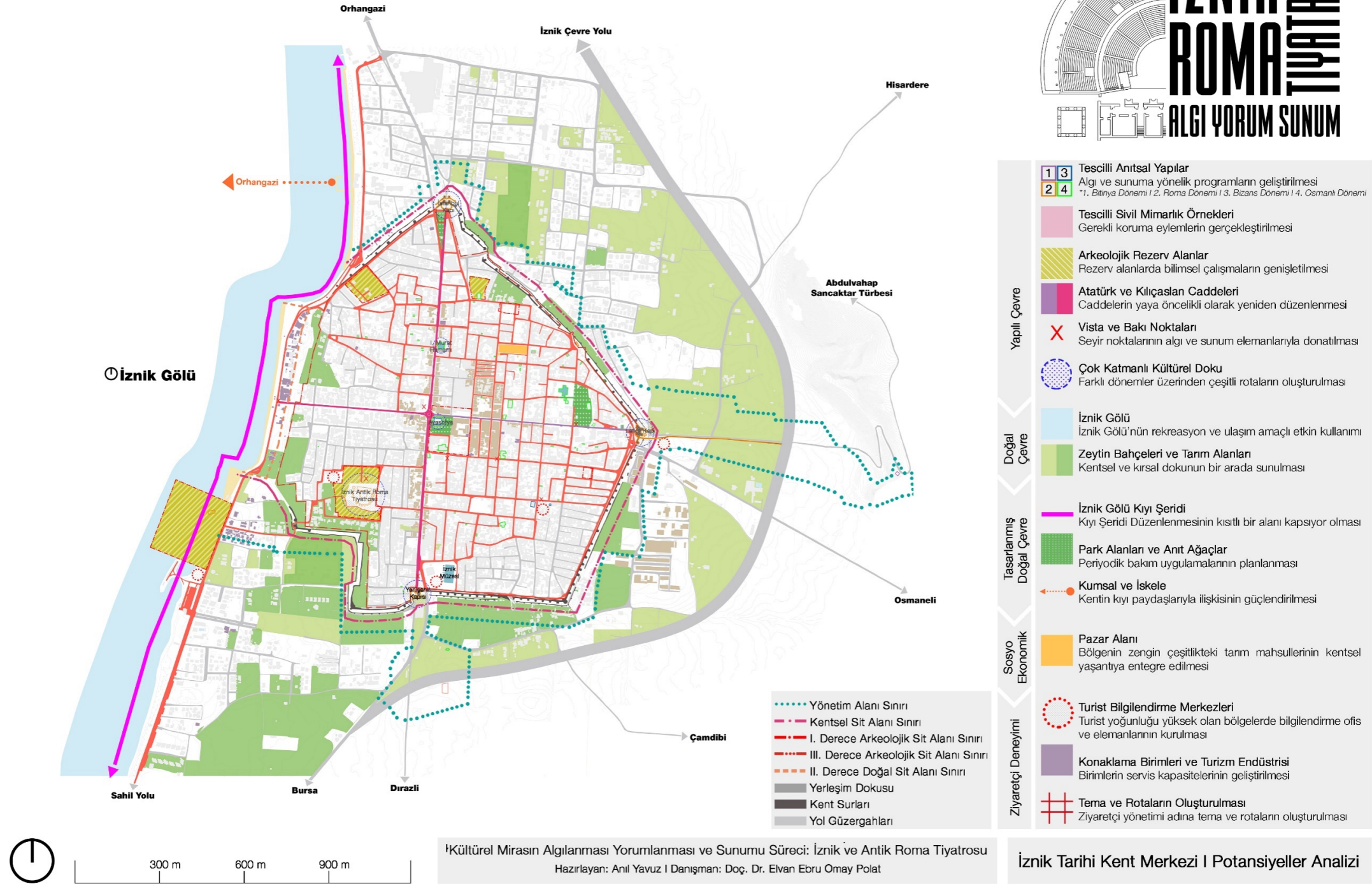
Bu kapsamda Bamberg kentinde yer alan Dünya Mirası Ziyaretçi Merkezi, işlevi açısından İznik için önemli bir örnek niteliği taşımaktadır (Şekil 4.43). Kentin üç ana temasına dair çeşitli görsel ve işitsel sunum elemanları bulunurken, eğitim bölümünde genç bireyleri hedef alan eğitici oyun ve etkinlikler düzenlenmektedir. Ayrıca merkezin sanal gezinti imkânı da algı, yorum ve sunum olanaklarını olumlu yönde desteklemektedir.

Şekil 4.43 Bamberg Dünya Mirası Ziyaretçi Merkezi, sanal gezinti (Zentrum Welterbe Bamberg, tarih yok)

İZNİK ROMA TİYATROSU

ALGI YORUM SUNUM

Şekil 4.44 İznik tarihi kent merkezi, potansiyeller analizi (Yavuz, 2023.)

4.2.3 İznik Antik Roma Tiyatrosu

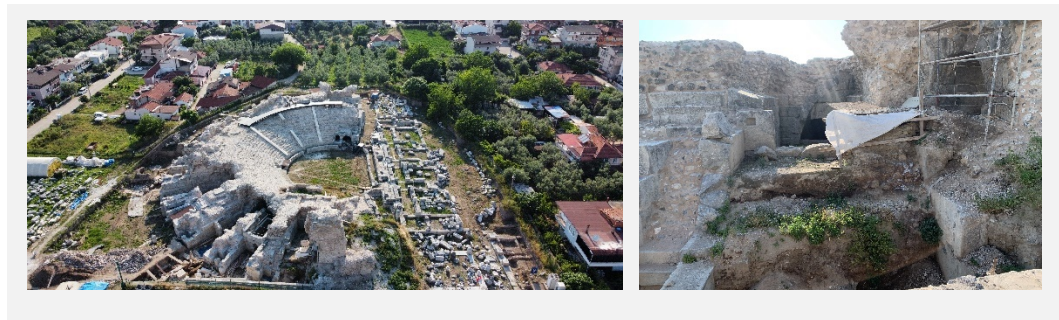
Analiz çalışmasının son ölçeği olarak, *İznik Antik Roma Tiyatrosu* belirlenmiştir. Tiyatro yapısının mimari ve arkeolojik niteliklerine odaklanan bu süreç, yapının sahip olduğu anlam ve değerleri ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Antik Roma Tiyatrosu'nun sahip olduğu değer, sorun ve potansiyellerin belirlenmesi, hazırlanacak olan algı, yorum ve sunum programı kurgusunu güçlendirecektir.

Değerler

İznik Antik Roma Tiyatrosu ölçeğine odaklanan değerler analizinde, yapının özgün mimari detayları ve dönem ekleri üzerine yoğunlaşmıştır. Ayrıca yapının algı, yorum ve sunumuna yönelik değerler incelenmiştir (Şekil 4.48).

İznik Antik Roma Tiyatrosu, tarihi ve kültürel açıdan önemli mimari ve arkeolojik değerlere sahiptir. Tiyatronun özgün bölümlerini oluşturan; *cavea*, *orquestra* ve *skene* gibi yapı elemanları, dönemin mimari üslubunu ortaya koyan; heykel ve sütun kaideleri, *friz* ve *motifli levhaları* ve *opus sectile* döşeme kalıntıları, tarih öncesi devirlerden, Osmanlı Dönemi'ne kadar uzanan; seramik ve çini kalıntıları, yapının anlam ve değerini yansıtan önemli bileşenlerini oluşturmaktadır. Söz konusu kalıntılar hem İznik hem de Antik Roma Tiyatrosu hakkında, geçmiş dönemlerin mimari dokusu ve sosyoekonomik yaşantısına ışık tutan değerli kanıtlar ortaya koymaktadır.

Ayrıca, Roma Dönemi sonrasında, farklı işlevlerde kullanılan yapının organizasyonuna katılan, Bizans Dönemi kilise yapıları, Osmanlı Çini Ocakları gibi dönem ekleri, alanın zengin tarihi ve kültürel katmanlarını ortaya çıkarmaktadır (Şekil 4.45). Yapının farklı bölümlerinde inşa edilen dönem ekleri, tiyatro ve çevresinin, zaman içerisindeki dönüşüm sürecine bakış açısı sunarak, farklı medeniyetlerin mimari doku üzerindeki izlerini yansıtmaktadır.

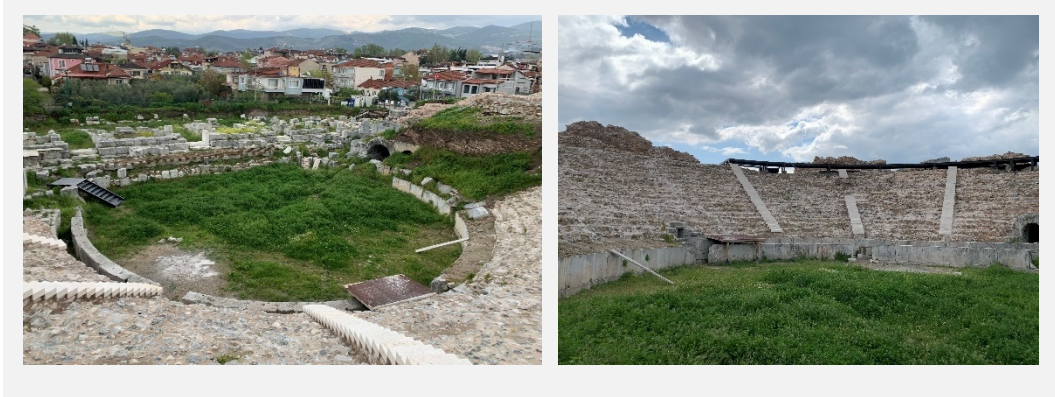
Şekil 4.45 İznik Antik Roma Tiyatrosu: Osmanlı çini fırını (Yavuz, 2023.)

İznik Antik Roma Tiyatrosu'nun sahip olduğu yapısal değler, alan ve çevresinin algılanması, yorumlanması ve sunumuna yönelik de önemli değleri beraberinde de getirmektedir. Tiyatronun çevresi ve özgün yapı elemanlarına erişim oranı oldukça yüksektir. Bu durum, yapının büyük bir kısmını, gezilebilir kılarak, algı, yorum ve sunum etkinliğini desteklemektedir (Şekil 4.46).

Şekil 4.46 İznik Antik Roma Tiyatrosu galeriler (Yavuz, 2023.)

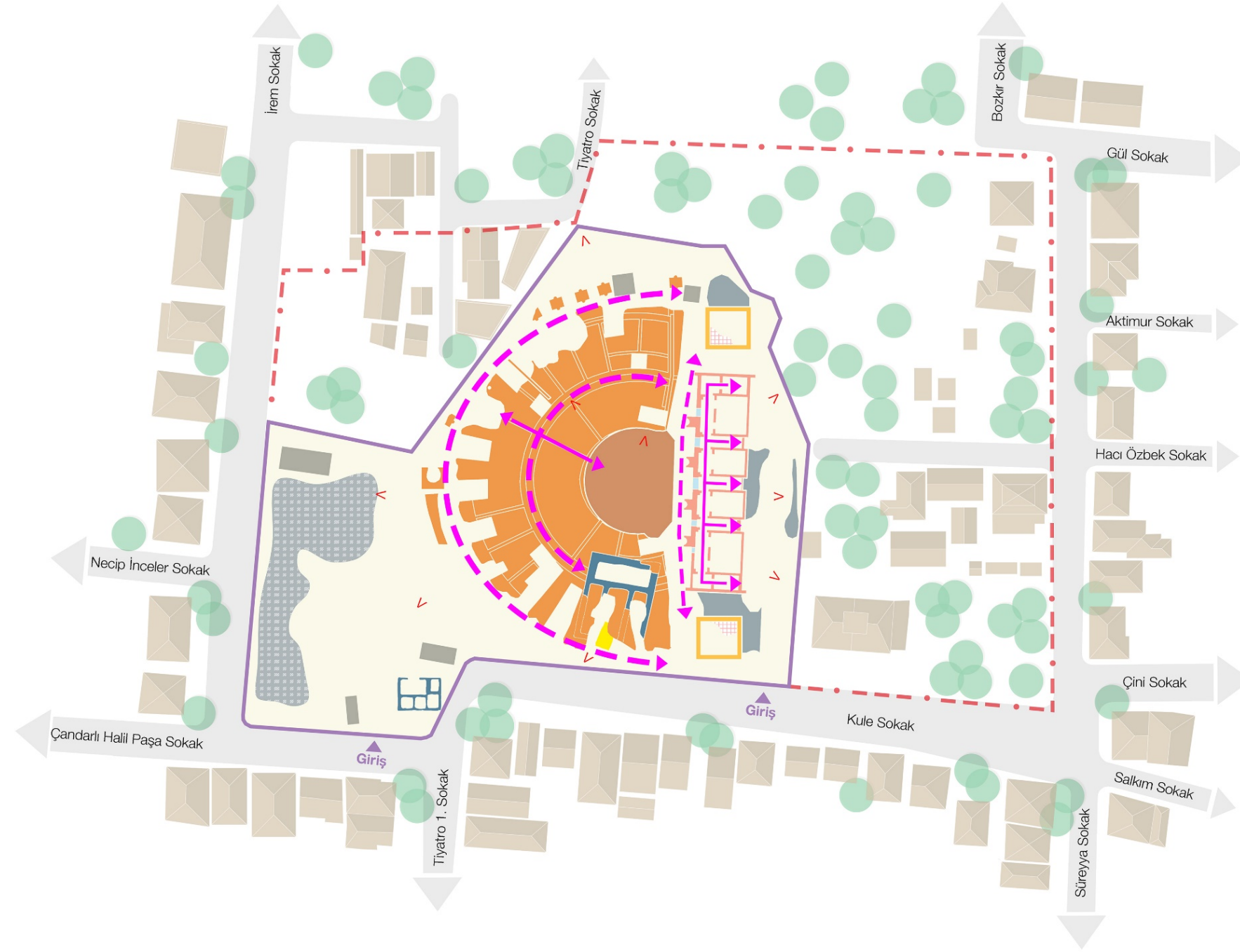
Ayrıca, yapının ulaşılabilir kısımlarında, tiyatro ve çevresine dair var olan bakı noktaları, tiyatronun anlaşılabilirliğini de desteklemektedir (Şekil 4.47). Sonuç olarak, söz konusu alanlar, ziyaretçi deneyimini geliştirerek, yapı ve çevresinin anlam ve değerin ortaya koyan önemli niteliklere sahiptir.

Şekil 4.47 İznik Antik Roma Tiyatrosu seyir noktaları (Yavuz, 2023.)

İZNİK ROMA TİYATROSU

ALGI YORUM SUNUM

Tiyatro Yapı Elemanları

Cavea, Orkestra, Skene, Galeri gibi tiyatro yapısının başlıca bölümleri ve Opus Sectile, Niş, Friz ve Sütun kalıntıları

■ Cavea Bölümü	■ Sütunlu Galeriler
■ Orkestra Bölümü	■ Yapı Kalıntıları
■ Skene Yapısı	■ Opus Sectile

Tiyatro Yapı Kalıntıları

Yapının tarihçesinde gözlemlenen farklı dönemlerdeki eklentileri; Bizans İşi Duvar Kalıntıları, Osmanlı Dönemi Çini Fırınları ve Toplu Mezarlıklar, vb.

■ Bizans Kilise Yapıları	■ Osmanlı Çini Fırını
■ Bizans Duvar Kalıntıları	

Gezi Olanakları ve Erişilebilirlik

Yaya erişiminin mümkün olduğu güzergahlar ve erişilebilirlik durumu

— Eğim <%2 Güzergah	- - - Eğim >%2 Güzergah

Vista ve Bakı Noktaları

Kültürel ve arkeolojik miras alanının algılanması, yorumlanması ve sunumuna katkı sağlayacak seyir noktaları

- - - I. Derece Arkeolojik Alan Sınırları

— Kazı Alanı Sınırları

▲ Alan Girişi
■ Servis Yapıları
■ Yerleşim Unsurları
■ Yol Dokusu
● Yeşil Alan ve Ağaç Dokusu

15 m 30 m 45 m

Kültürel Mirasın Algılanması Yorumlanması ve Sunumu Süreci: İzniç ve Antik Roma Tiyatrosu
Hazırlayan: Anıl Yavuz | Danışman: Doç. Dr. Elvan Ebru Omay Polat

İznik Antik Roma Tiyatrosu | Değerler Analizi

Şekil 4.48 İzniç Antik Roma Tiyatrosu, değerler analizi (Yavuz, 2023.)

Sorunlar

Sorunlar analizi kapsamında, tiyatro yapısının karşılaştığı korumaya dönük tehditler belirlenerek algı, yorum ve sunum açısından ortaya çıkan problemler irdelenmiştir (Şekil 4.54).

İznik Antik Roma Tiyatrosu, sahip olduğu tarihi ve kültürel birikimi yansıtan değerler sarmalına rağmen, yapısal bütünlüğü ve kültürel mirasın algılanması, yorumlanması ve sunumu potansiyelini zedeleyen çeşitli sorunlarla karşı karşıyadır. Bu sorunların başında, yapının özgün yapı elemanları ve dönem eklerinin, bir kısmının ağır hasar görerek, yıkılmış olmasıdır (Şekil 4.49).

Söz konusu mimari unsurların eksikliği, tiyatronun bütüncül formunu bozarak, yapının özgün formu, anlam ve değerlerinin anlaşılmasını engellemektedir. Yapı üzerindeki tahribatın çok eski zamanlara dayanıyor olması, bu noktada bütünleme veya tamamlama gibi tekniklerin yanı sıra farklı metotların kullanılmasını gerektirmektedir.

Şekil 4.49 İznik Antik Roma Tiyatrosu; *cavea* ve *galerilerdeki* strüktürel bozulmalar (Yavuz, 2023.)

Buna ek olarak, yapıyı çevreleyen, I. Derece Arkeolojik Sit Alanı içerisinde yer alan konut işlevli yüksek katlı yapıların bulunması, tiyatronun algı, yorum ve sunum etkinliğini olumsuz yönde etkilemektedir (Şekil 4.50). Aykırı yapılaşma unsurları, alanın tarihi ve kültürel dokusunu bozarak, tiyatronun antik dönem izlerini baskılamaktadır.

Şekil 4.50 İznik Antik Roma Tiyatrosu, aykırı yerleşim unsurları (Yavuz, 2023.)

Yapının çevresindeki açık alan ve tanımlı bir çevre düzenlemesinin eksikliği, alanın algı, yorum ve sunum etkisini zayıflatmaktadır. Ayrıca arkeolojik çalışmalar esnasında kullanılan niteliksiz teknik birimler, yapı ve çevresinin görsel ilişkilerini olumsuz yönde etkilemektedir (Şekil 4.51).

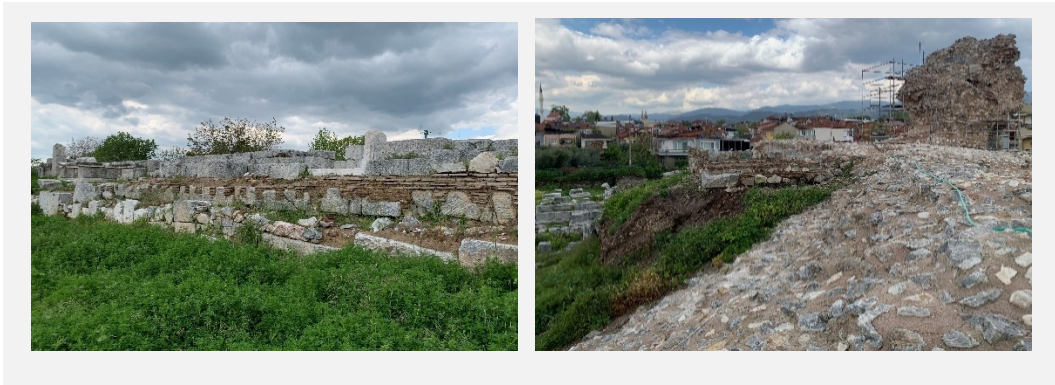
Şekil 4.51 İznik Antik Roma Tiyatrosu, genel görünüm (Yavuz, 2023.)

Yapısal sorunların dışında, kültürel mirasın algılanması, yorumlanması ve sunumuna yönelik sorunların başında, arkeolojik çalışmalar esnasında açığa çıkarılan eserler için tanımlı bir açık sergi alanının eksikliği, sunum faaliyetleri açısından önemli bir problemi ortaya çıkarmaktadır (Şekil 4.52).

Şekil 4.52 Arkeolojik çalışmalar sırasında açığa çıkarılan eserler (Yavuz, 2023.)

Ayrıca, yapı bünyesinde bulunan dönem eklerinin, çok katmanlı izleriyle birlikte sunulması, birtakım sorunları açığa çıkarmaktadır. Bu durumların başında, *caveanın* doğu bölümünde yer alan üç nefli kilise yapısı gelmektedir. *Caveanın* üzerine inşa edilen kilise yapısı için, yapının oturma basamaklarının bir kısmı toprak dolgu ile kapatılmıştır. Kilise yapısıyla, bir kısmı toprakla örtülü tiyatronun özgün yapı elemanının bir arada yer alması, alandaki önemli koruma ve sunum sorunların başında gelmektedir (Şekil 4.53). Bu kapsamda, yapının önemli bir dönem eki olan kilise yapısıyla birlikte sunulması önemli bir gereksinimdir.

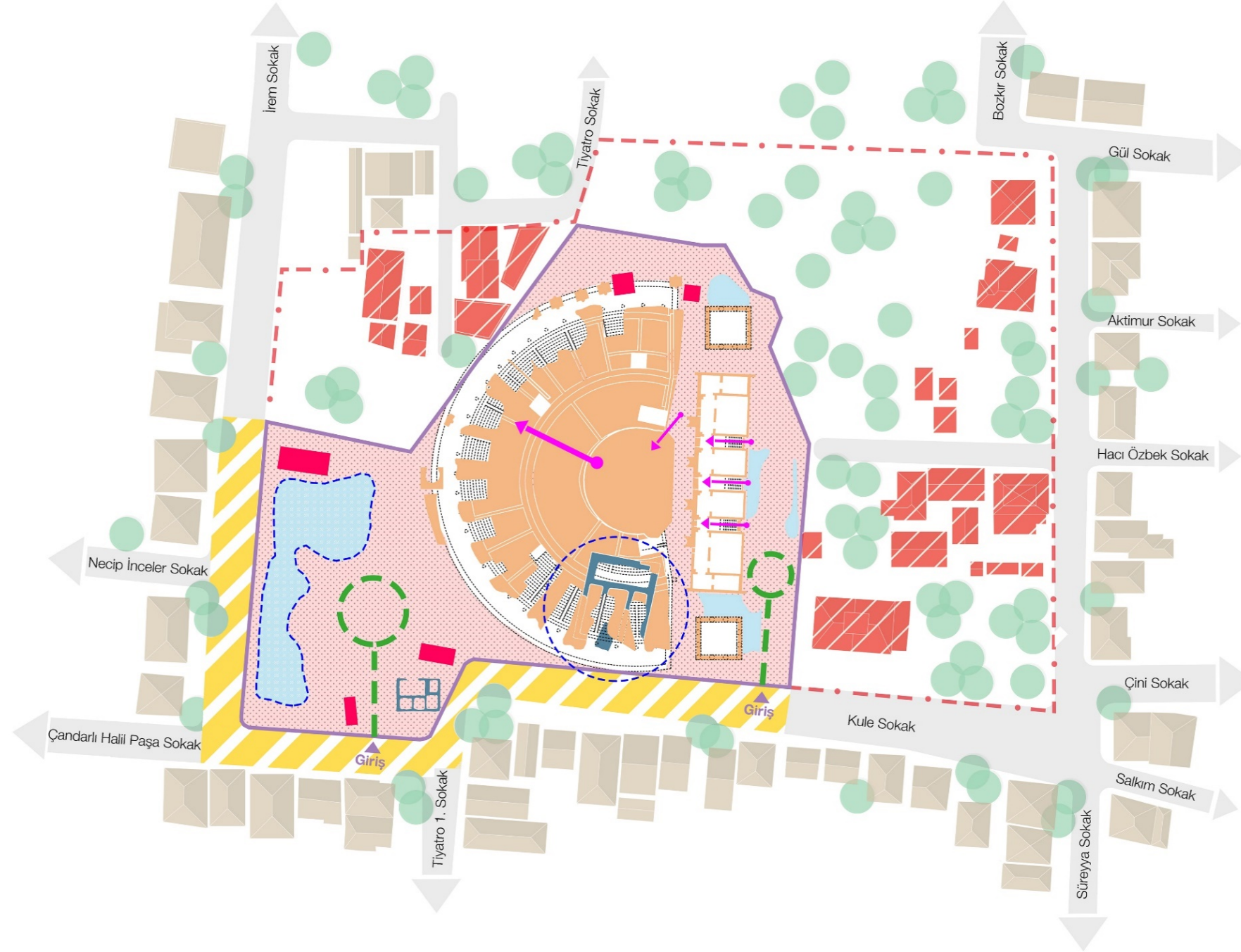

Şekil 4.53 İznik Antik Roma Tiyatrosu, dönem ekleri (Yavuz, 2023.)

Bu sorunlara ek olarak; işaret ve yönlendirmeler, bilet gişesi, tuvalet, otopark alanı gibi ziyaretçi tesis ve altyapılarının eksikliği, alanın sunum olanaklarını kısıtlayarak, ziyaretçi deneyimini zedelemektedir. Ayrıca, yapının fiziksel olarak tüm bireyleri kapsayan bir erişilebilirlik sorunu, algı, yorum ve sunum kapsamında önemli bir sorun teşkil etmektedir.

İZNİK ROMA TİYATROSU

ALGI YORUM SUNUM

Yapısal Sorunlar	Yapısal Bütünlüğü Bozulmuş Mimari Elemanlar Tiyatro yapısının Cavea ve Skene bölümünün oluşturan yapı elemanlarının bir kısmının yıkılmış olması
	Dönem eklerindeki strüktürel bozulmalar Tiyatro yapısına tarih boyunca ilave edilen dönem ekleri ve strüktürel bozulmalar
	Gezi Güzergahları ve Erişilebilirlik Kısıtlamaları Tiyatro yapısının özgün işlevinde var olan fakat günümüzde olmayan yapı elemanları nedeniyle belirli bölümlere erişim zorlukları
	Arkeolojik Kazı Ekibi Teknik Birimler Bilimsel kazı çalışmaları esnasında kullanılan geçici yapıların alanın kimliğine aykırı yerleşimi
	Aykırı Yerleşim Unsurları Sit Alanı içerisinde yer alan konut işlevli aykırı yerleşim unsurlarının varlığı
Algı, Yorum ve Sunuma Yönelik Sorunlar	Çok Katmanlı Kültürel Mirasın Sunumu Yapının Cavea bölümünün güney kısmında yer alan 3 Nefli Bizans Kilisesi ve Osmanlı Çini Fırını ile Tiyatronun oturma basamaklarının bir arada sunumu ve ortaya çıkan strüktürel sorunlar
	Tasarlanmamış Açık Alan Sit alanı içerisinde çevre düzenleme çalışmalarının eksik olması
	Arkeolojik Eserlerin Sunumu Bilimsel kazı çalışmaları sonucunda açığa çıkarılan eserlerin sahada sunulması
	Tesis ve Algı, Yorum ve Sunum Altyapı Olanakları Ziyaretçiye yönelik tesis ve altyapı noksanlığı
	Sit Alanı Servis ve Otopark Alanı Gerekli servis ve otopark alanı eksikliği

15 m 30 m 45 m

Kültürel Mirasın Algılanması Yorumlanması ve Sunumu Süreci: İzniK ve Antik Roma Tiyatrosu
Hazırlayan: Anıl Yavuz | Danışman: Doç. Dr. Elvan Ebru Omay Polat

İznik Antik Roma Tiyatrosu | Sorunlar Analizi

Şekil 4.54 İzniK Antik Roma Tiyatrosu, sorunlar analizi (Yavuz, 2023.)

Potansiyeller

Yürütülen potansiyeller analizinde, tiyatro yapısının sahip olduğu koruma, algı, yorum ve sunum olanakları incelenmiştir. Saptamalar sonucunda yapı ve çevresinin tanıtımına yönelik fırsatlar belirlenmiştir (Şekil 4.56).

Değer ve sorun analizlerinde tespit edilen verileri ele alarak, İznik Roma Tiyatrosu'nun algılanması, yorumlanması ve sunumuna yönelik etkinliği artıracak önemli potansiyeller tespit edilmiştir. Bunlardan ilki, günümüzde yürütülmekte olan restorasyon ve onarım çalışmalarının tamamlanmasıyla ilişkilidir. Koruma çalışmalarının tamamlanmasıyla, tiyatronun özgün form ve dokusu daha görünür kılınacaktır. Tiyatronun moloz yığınlarından ayrıştırılmasından sonra, ziyarete açılmasını kolaylaştırmayı amaçlayan bu koruma çabası, alandaki kültürel mirasın sunumuna önemli katkı sağlayacaktır.

I. Derece Arkeolojik Sit Alanı içerisinde yer alan, konut işlevli yüksek katlı yapıların kamulaştırılarak, kaldırılması ve kazı alanının genişletilmesi, İznik ve Antik Roma Tiyatrosu hakkında daha fazla tarihi ve kültürel verinin açığa çıkmasını sağlayacaktır.

Tiyatroda, farklı dönem eklerini bir araya getiren ve çeşitli sesli ve görsel sunum öğelerini içeren, sergi rotalarının tasarlanması, ziyaretçi deneyimine katkı sağlayarak, algı, yorum ve sunum etkinliğini geliştirecektir.

Ayrıca, bilimsel kazı çalışmaları sırasında, açığa çıkarılan arkeolojik unsurların sergileneceği, açık hava sergi alanlarının düzenlenmesi ziyaretçilerin, arkeolojik bulgularla, doğrudan etkileşime geçmelerine ve alanın arkeolojik değer ve anlamını daha derinlemesine izlemelerine olanak sağlayacaktır.

Alanda, eksikliği tespit edilen ziyaretçi tesis ve altyapıların, sürdürülebilir yapı malzemeleri ve geçici inşa teknikleriyle tasarlanıp uygulanması, algı, yorum ve sunum olanaklarını, ciddi oranda geliştirecektir. Ziyaretçilerin alandaki ihtiyaçlarına göre kurgulanan bu tesislerin, tiyatro yapısı ve arkeolojik kalıntılarla kuracağı ilişki dikkatlice tasarlanarak, tarihi ve kültürel dokuya getireceği strüktürel ve olumsuz etkiler en aza indirilmelidir. Bu kapsamda, ahşap, çelik gibi geri dönüştürülebilir yapı malzemelerinin tercih edilmesi alana kalıcı bir iz bırakmanın önüne geçecektir. Öte yandan günümüzde teknolojinin mimari ve koruma alanına sağladığı imkanların başında gelen dijital sanat ve kinetik mimari çözümlerin de

yaygınlaşması, bu tarz uygulama ve enstalasyonların da İznik Antik Roma Tiyatrosu'nun sunumunda bireyin katılımını arttıracak şekilde kullanılabilirliğini desteklemektedir.

Son olarak, alanda çeşitli sosyal ve kültürel etkinlik ve aktivitelerin düzenlenmesi, yerel halk ve ziyaretçilerde, İznik ve Antik Roma Tiyatrosu'na karşı bilinç ve farkındalık geliştirilmesine destek sağlayacaktır. Bu kapsamda, yapının orkestra bölümü, geçici sahne ve stantların kurularak, çeşitli etkinliklerin düzenlenmesinde önemli bir potansiyel tanımlamaktadır. En son, 2020 yılında Bursa Büyükşehir Orkestrası tarafından sahne olarak kullanılan İznik Antik Roma Tiyatrosu, bu potansiyelini halen devam ettirmektedir (Şekil 4.55).

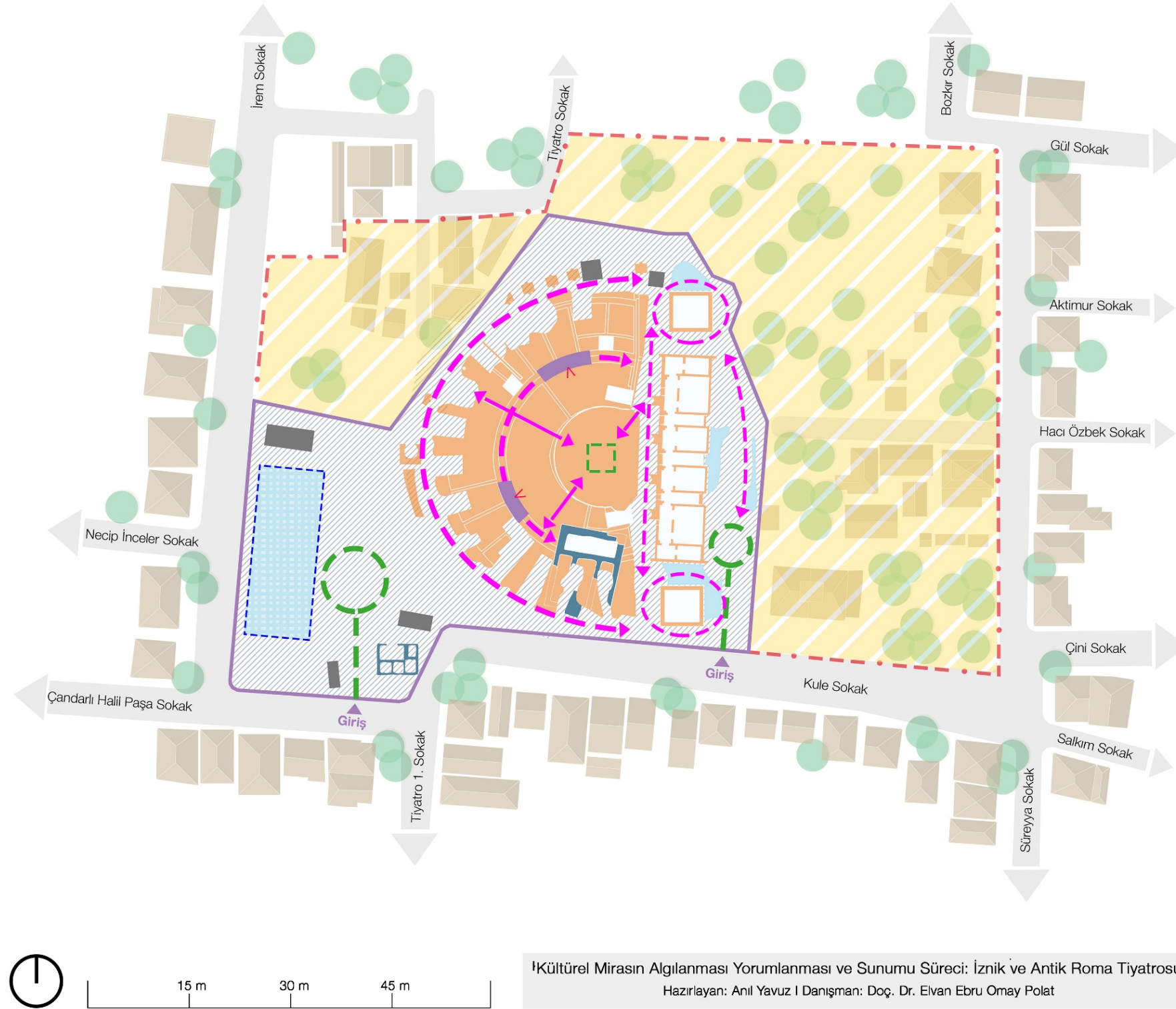
Şekil 4.55 İznik Antik Roma Tiyatrosu, Bursa Büyükşehir Orkestrası, 2020
(Bursa Büyükşehir Belediyesi, 2020)

Bu bağlamda, Antik Gösteri Mekanlarının Kullanılmasına İlişkin Segeste Bildirgesi içerisinde '*Antik Gösteri Mekanlarının Gelişimine Katkıda Bulunarak Düzenlenmesi*' başlığı altında bu yaklaşımı destekleyen görüşler bulunmaktadır (The Council of Europe Cultural Heritage Committee, 1995).

Genel olarak, söz konusu potansiyellerden faydalanılması, İznik ve Antik Roma Tiyatrosunun, sahip olduğu zengin tarihi ve kültürel birikiminin aktarımını destekleyecektir. Söz konusu tespitler, yerel halk ve ziyaretçilere, etkin bir algı, yorum ve sunum programı kurgulanmasında önemli kazanım sağlayacaktır.

İZNİK ROMA TIYATROSU

ALGI YORUM SUNUM

Yapısal Potansiyeller	Algi, Yorum ve Sunuma Yönelik Potansiyeller
Yapısal Bütünlüğü Bozulmuş Mimari Elemanlar Tiyatro yapısına dair koruma çalışmalarının tamamlanması ve düzenli bakım ve onarım programlarının geliştirilmesi Arkeolojik Rezerv Alan Sit Alanı çevresinde bulunan aykırı yerleşim unsurlarının kamusallaştırılarak arkeolojik rezerv alan genişliğinin artırılması Arkeolojik Kazı Ekibi Teknik Birimler Bilimsel kazı çalışmaları esnasında kullanılan geçici yapıların alanın kimliğine uygun şekilde tasarlanması Çevre Düzenleme Projesi Oluşturulacak algı, yorum ve sunum programına özel çevre düzenleme projesinin geliştirilmesi ve uygulanması	Sergi Rotasının Oluşturulması Farklı Dönemleri birleştiren ve bütüncül bir algı, yorum ve sunum deneyimi sunan rotanın tasarlanması Sergi Teraslarının Kurgulanması Bütüncül bir algı, yorum ve sunum deneyimi adına vista ve bakı noktalarında sergi teraslarının kurgulanması Açık Hava Sergi Alanları Bilimsel kazı çalışmaları esnasında açığa çıkarılmış arkeolojik nesnelerin sahada sunulması için açık alanların oluşturulması Tesisleşme ve Algı, Yorum ve Sunum Altyapısı Sit Alanının belirli bölümlerinde geçici yapı malzemelerinden inşa edilmiş ziyaretçi tesislerinin tasarlanması Etkinlik ve Aktivite Strüktürel olarak en uygun bölüm olan Orkestra bölümünün Sagesta Bildirgesi'ne göre çeşitli etkinlik ve aktiviteler için çok amaçlı kullanımı
I. Derece Arkeolojik Alan Sınırları Kazı Alanı Sınırları Alan Girişi Yerleşim Unsurları Yol Dokusu Yeşil Alan ve Ağaç Dokusu	

İznik Antik Roma Tiyatrosu | Potansiyeller Analizi

Şekil 4.56 İznik Antik Roma Tiyatrosu, potansiyeller analizi (Yavuz, 2023.)

4.2.4 Analiz Sonuçlarının Değerlendirilmesi

İznik ve Çevresi (1), İznik Tarihi Kent Merkezi (2) ve İznik Antik Roma Tiyatrosu (3) olmak üzere, üç ölçekte gerçekleştirilen analiz çalışmaları, alana yönelik değer, sorun ve potansiyellerin tespit edilmesini sağlamıştır. Yürütülen araştırma, İznik ve Antik Roma Tiyatrosu için sürdürülebilir koruma, algı, yorum ve sunum program hedeflerinin, bilinçli stratejiler ve öneriler eşliğinde geliştirilmesine katkı sağlayacaktır. İznik ve Antik Roma Tiyatrosu kapsamında kurgulanacak algı, yorum ve sunum programlarına ışık tutabilmesi adına değerler (D), sorunlar (S) ve potansiyeller (P), numaralandırılarak, listelenmiştir (Tablo 4.2).

Tablo 4.2 Değer, sorun ve potansiyellerin tespiti

1. İznik ve Çevresi		
Yapılı Çevre	1.D.1	Alanda yer alan çeşitli dönemlere ait kültürel miras varlıkları
	1.D.2	İznik ve çevresini birbirine bağlayan tarihi yol ağları
	1.D.3	Bölgede yer alan kırsal ve kentsel yerleşim alanları
	1.S.1	Bölgedeki Koruma Amaçlı İmar Planı'na aykırı yerleşim unsurları
	1.S.2	Bölgedeki kültürel miras alanlarında, yetersiz tanıtıcı ve bilgilendirici altyapı ve olanak eksikliği
	1.S.3	Tarihi yol ağlarının, erişilebilirlik ve ulaşılabilirliğine yönelik engel unsurlar
	1.P.1	Rezerv ve tampon bölgelerinde, bilimsel araştırma ve arkeolojik çalışmalarının yaygınlaştırılarak kültürel miras yönetim alanı sınırlarının genişletilmesi
	1.P.2	Algı, yorum ve sunuma yönelik farklı temaların tanımlanmasıyla, bölgedeki kültürel miras varlıklarına yönelik farkındalık düzeyinin artırılması
	1.P.3	Tarihi yol ağlarına yönelik kapsamın geliştirilmesiyle, farklı ölçeklerdeki kültürel miras yönetim alanları arasında doğrudan ilişki kurulması
Doğal Çevre	1.D.4	'Ulusal Öneme Haiz Sulak Alan' olarak tescillenmiş İznik Gölü
	1.D.5	Bölgede yaygın bir şekilde yer alan tarım alanları ve zeytinlikler
	1.S.4	İznik havzasında yer alan çeşitli fabrika üretim tesislerinin, doğrudan havaya ve göle atık deşarj etmesi
	1.S.5	Bölgenin toprak örtüsündeki, ağır metal oranının artmasıyla, tarım verimliliğinin düşmesi
	1.S.6	Başta, Sansarak Kanyonu ve Keramet Ilıcısı olmak üzere, bölgedeki tabiat varlıklarında, artan ziyaretçi yoğunluğu ve bu yoğunluğu karşılayacak ziyaretçi yönetim planı eksikliği

Tablo 4.2 Değer, sorun ve potansiyellerin tespiti (devamı)

Doğal Çevre	1.P.4	İznik Gölü'nde kıyı paydaşları arasında ilişkilerin geliştirilmesi ve su yolu ulaşımına dayalı yeni güzergâhların oluşturulması
	1.P.5	Bölgedeki, zeytinlik ve tarım alanları sınırlarının genişletilmesi
Tasarlanmış Doğal Çevre	1.D.6	Eriklitepe, Beşkayalar ve Kuzuyayla gibi Tabiat Parkları
	1.S.7	İznik Gölü Çevre Düzenleme Projesi'nin çok kısıtlı bir alan olan 3,5 kilometreyi kapsıyor olması
	1.S.8	Başta Eriklitepe ve Beşkayalar olmak üzere, bölgedeki tabiat parklarına erişim ve ulaşım sorunları
	1.P.6	İznik Gölü'ne yönelik erişim sorunlarının giderilmesi ve yerleşim alanları arasındaki ilişkinin pekiştirilmesi
	1.P.7	Çalışma alanıyla, yakın çevrede yer alan Eriklitepe ve Beşkayalar Tabiat Parkları arasında ilişkilerin geliştirilmesi
Sosyoekonomik	1.D.7	İznik kentinde yer alan turizm endüstrisi ve işletmeler
	1.S.9	Sanayi birimlerinin, bölgenin geleneksel sosyal yaşam tarzına olan negatif etkileri
	1.S.10	Ziyaretçi ve yönetim planı bulunmayan alanda, turizm endüstrisinin, doğal ve kültürel varlıkların üzerinden, bölgede aşırı ziyaretçi yoğunluğu ve çevre kirliliği gibi olumsuz etkileri ortaya çıkarması
2. İznik Tarihi Kent Merkezi		
Yapılı Çevre	2.D.1	Kent merkezinde yer alan çeşitli anıtsal ve sivil mimarlık örnekleri
	2.D.2	Çeşitli dönemlere ışık tutan arkeolojik alanlar
	2.D.3	Kentsel alanda gözlemlenen çok katmanlı doku
	2.S.1	Kent merkezinde yer alan tescilli anıtsal yapıların, ziyaretçi erişimine kapalı olması
	2.S.2	Bölgede var olan sivil mimarlık örneklerine yönelik, koruma ve kullanım sorunları
	2.S.3	Kent merkezinde yer alan arkeolojik sit alanlarına yönelik bilimsel çalışma eksikliği
	2.S.4	Kent Surlarına yönelik niteliksiz müdahaleler ve çevresindeki aykırı yerleşim unsurları
	2.S.5	Suriçi bölgesindeki ağır trafik yükü
	2.S.6	Kentin doğu çeperinde yer alan otoyol inşaatı
	2.P.1	Tescilli anıtsal yapılarının, bütünleşik algı ve sunum program dahilinde ziyarete açılması

Tablo 4.2 Değer, sorun ve potansiyellerin tespiti (devamı)

Yapılı Çevre	2.P.2	Atıl durumdaki tescilli sivil mimarlık örneklerinin, yeniden işlevlendirilerek, kentsel dokuya geri kazandırılması
	2.P.3	İznik'in tarihi kent dokusuna referans veren Atatürk ve Kılıçaslan Caddeleri'nin yayalaştırılarak, trafik yükünden arındırılması
	2.P.4	Çok katmanlı kültürel dokunun, oluşturulacak farklı algı, yorum ve sunum temaları üzerinden bağlamla olan ilişkisinin pekiştirilmesi
Doğal Çevre	2.D.4	Kent merkezinde yer alan zeytin bahçeleri
	2.S.7	Kent merkezindeki, zeytinlik ve tarım alanlarının, imara açılarak yapılaşma oranının artması
	2.P.5	Kentin gölle kurduğu olumlu ilişkinin, kent merkezi ve çeperlerine doğru yayılması
Tasarlanmış Doğal Çevre	2.D.5	İznik Tarihi Kıyı Bandı Rekreasyon ve Çevre Düzenleme İşİ
	2.S.9	Kent merkezindeki park alanlarında eksik peyzaj elemanları ve periyodik bakım sorunları
	2.P.6	Kentin, başta Orhangazi ilçesi olmak üzere kıyı paydaşlarıyla ilişkisinin güçlendirilmesi
Sosyoekonomik	2.D.6	Kent merkezinde yer alan yerel ticaret ve üretimhaneler
	2.S.10	Sanayi tesislerinin, tarıma yönelik üretimi olumsuz yönde etkilemesi ve sosyoekonomik yapıyı değiştirmesi
	2.S.11	Kent dokusuna aykırı pazar alanı ve niteliksiz mimarisi
	2.P.10	Bölgede üretimi yapılan ürünlerin pazarlama stratejilerinde, İznik ve kültürel odak alanlarının bir araç olarak kullanılarak, tanıtım faaliyetlerin geliştirilmesi
	2.P.11	Çevrede yetişen tarım mahsullerinin sosyoekonomik yaşantıyla kuracağı ilişkinin geliştirilmesi
Ziyaretçi Yönetimi	2.D.7	Çeşitli Müze ve sergi alanları
	2.D.8	Konaklama birimleri ve turizm endüstrisi
	2.S.12	Kültürel ve doğal miras alanlarındaki düzensiz ziyaretçi yoğunluğu ve yönelimi
	2.S.13	Ziyaretçilere yönelik yetersiz araç park alanları (Tur otobüsleri, ziyaretçi araçları, vb.)
	2.S.14	Ziyaretçilere yönelik konaklama birimlerine yönelik servis alan ve olanakları eksiklikleri
	2.P.12	Bölgede turist bilgilendirme merkezi ve kioskların tasarlanması ve uygulanması
	2.P.13	Konaklama ve sergi alanlarına yönelik, yeterli düzeyde otopark alanlarının oluşturulması

Tablo 4.2 Değer, sorun ve potansiyellerin tespiti (devamı)

	2.P.14	Ziyaretçi yönetim planının hazırlanması
3. İznik Antik Roma Tiyatrosu		
Yapısal	3.D.1	Tiyatronun özgün yapı eleman ve bölümleri
	3.D.2	Başta Bizans ve Osmanlı olmak üzere yapının sahip olduğu dönem ekleri
	3.S.1	Yapının özgün yapı elemanları ve dönem eklerinin, bir bölümünün yıkılmış olması
	3.S.2	I. Derece Arkeolojik Sit Alanı içerisinde yer alan, konut işlevli aykırı yapılaşma unsurları
	3.S.3	Alandaki çevre düzenlemesi eksikliği ve bağlama uygun olmayan kazı çalışmaları esnasında kullanılan yapı birimleri
	3.P.1	Yapıya Dair Koruma Çalışmalarının tamamlanması ve düzenli bakım ve onarım programının geliştirilmesi
	3.P.2	Arkeolojik sit alanında bulunan yapıların, kamulaştırılarak, kazı alanının genişletilmesi
	3.P.3	Algı, yorum ve sunum programı kapsamında, çevre düzenlemesi projesinin tasarlanması ve uygulanması
Algı, Yorum ve Sunum	3.D.3	Gezi olanakları ve fiziksel erişim imkânı
	3.D.4	Çeşitli Vista ve bakı noktaları
	3.S.5	Birbirleriyle girift bir yapıda bulunan çok katmanlı dönem eklerinin, bütüncül bir şekilde sunulmasına yönelik sorunlar
	3.S.7	Alanda ziyaretçiye yönelik tesis ve altyapı olanaklarının noksanlığı: (Ziyaretçi merkezi, bilet gişesi, otopark, vb.)
	3.S.8	Kazı çalışmalarında açığa çıkarılan arkeolojik eserlere yönelik koruma ve sunum sorunları
	3.S.9	Engelli erişimi açısından kısıtlı bölgeler
	3.P.4	Yapının farklı dönem eklerini birleştiren ve aralarındaki ilişkiyi güçlendiren, sergi rota ve alanlarının oluşturulması ve çeşitli görsel ve işitsel elemanlarla donatılması
	3.P.5	Arkeolojik kazı çalışmaları esnasında açığa çıkarılmış olan arkeolojik eserlerin in-situ olarak sergilenmesi
	3.P.6	Yapının özgün yapı elemanları ve arkeolojik kalıntılarına doğrudan temas kurmayacak şekilde, geçici yapı malzemelerinden, ziyaretçi tesislerinin inşa edilmesi
	3.P.7	Alanda çeşitli eğitsel, kültürel ve sosyal etkinlik ve aktivitelerinin düzenlenmesi

İznik ve Çevresi, İznik Tarihi Kent Merkezi ve İznik Antik Roma Tiyatrosu olmak üzere üç farklı ölçek üzerinden gerçekleştirilen analiz çalışmaları sonucunda, kültürel mirasın korunması, algılanması, yorumlanması ve sunumuna yönelik değer, sorun ve potansiyeller ortaya koyulmuştur.

4.3 Örnek Kentsel Alanların İncelenmesi

Çalışma konusu olan kültürel mirasın algılanması, yorumlanması ve sunumu kavramları, miras alanlarında yaygın olarak kullanılmaya başlamıştır. Bu çalışmaların birey ve toplumlardaki etkileri ışığında kültürel mirasın korunması ve yönetimine olan faydaları kavramların değerinin artmasına neden olmuştur. Günümüzde birçok kentsel alan, kültürel mirasın algılanması, yorumlanması ve sunumuna yönelik programların kentin kültürel, sosyal ve ekonomik yapısına sunduğu katkılardan faydalanmakta ve programlarını güncelleyerek geliştirmeye çalışmaktadır.

Bu tez kapsamında kentsel ölçekte kurgulanacak olan algı, yorum ve sunum programını ve sürecini derinlemesine çözümleyebilmek adına dünya üzerinde, bu kavramların bağlamında iyi uygulama örneklerine sahip kentsel alanların incelenmesine karar verilmiştir. Özellikle UNESCO Dünya Mirası olma yolunda ilerleyen İznik kenti için daha önceden listeye dahil edilmiş, İznik kentine benzer nitelikler taşıyanlar arasından, algı, yorum ve sunum programı kapsamında güçlü kurguya sahip kentler öncelikli olarak irdelenmiştir. Bu noktada İznik ve Antik Roma Tiyatrosu çevresinde geliştirilecek olan kültürel mirasın algılanması, yorumlanması ve sunumu programı için uygun kentlerin belirlenmesi öncelikli olarak Dünya Mirası Listesi'nde bulunan kentsel alanlar irdelenmiştir. Örnek kentsel alanların belirlenmesinde '*UNESCO Dünya Mirası*', '*Tarihsel Önem*', '*Kent Surları*' ve '*Kıyı Kenti*' kriterleri ortak nitelikler olarak belirlenmiştir. Kriterlerin belirlenmesinin ardından, İznik kentiyle en az iki ortak kritere sahip olan kentsel alanlar sıralanmıştır.

Yürütülen süreç sonucunda, Bamberg (Almanya), Ferrara (İtalya), Dubrovnik (Hırvatistan) ve Korfu (Yunanistan) olmak üzere örnek kentsel alanlar belirlenmiştir (Tablo 4.3). Ardından elde edilen kentler özgüm niteliklerine göre sıralanmış ve detaylı bir şekilde incelenmiştir.

Tablo 4.3 Örnek kentsel alanların incelenmesi

Kent Adı	İznik Kentiyle Ortak Nitelikler				Özgün Nitelik
	UNESCO Dünya Mirası	Tarihsel Önem	Kent Surları	Kıyı Kenti	
Bamberg, Almanya	+	+	-	-	Algı, Yorum ve Sunum Programı
Ferrara, İtalya	+	+	+	-	Miras ve Alan Yönetimi
Dubrovnik, Hırvatistan	+	+	+	+	Kent Surlarını Koruma Modeli
Korfu, Yunanistan	+	+	-	+	Çok katmanlı kültürel dokunun sunumu

4.3.1 Bamberg Kenti, Almanya

Bamberg kenti, Almanya'nın Bavyera eyaletinin kuzey kısmında Regnitz Nehri'nin kıyısında yer almaktadır (Şekil 4.57). Sahip olduğu çeşitli anıtsal ve sivil mimari yapı stoğuyla kent, Orta Çağ ve Barok dönemi tarihi ve kültürel zenginliği yansıtmaktadır. Bamberg, sahip olduğu kültürel miras varlıklarıyla 1993 yılında (ii) ve (iv) numaralı kriterler eşliğinde UNESCO Dünya Mirası olarak tescillenmiştir. Kent çapında 1958 yılından beri yürütülen ve *Bamberg Modeli* olarak adlandırılan koruma ve yönetim planı, alanın Dünya Mirası olarak tescil edilmesinde büyük bir rol oynamıştır. Bu model kapsamında gerçekleştirilen koruma ve onarım çalışmaları sayesinde kentin kültürel miras stoğunun korunmuşluk düzeyi oldukça yüksektir (UNESCO, tarih yok). Ayrıca Bamberg, kent çapında geliştirilen kültürel mirasın algılanması, yorumlanması ve sunumuna yönelik ziyaretçiye sunulan fiziksel ve dijital olanaklar açısından dikkat çekmektedir.

Şekil 4.57 Bamberg, konum ve alan yönetimi sınırları (Google Earth, 2023.)

Bamberg, Orta Çağ Dönemi'nin izlerini taşıyan yerleşim planı ve bu plan çevresinde geliştirilmiş kentsel düzeniyle ön plana çıkmaktadır. Bu yerleşim düzeni içerisinde yer alan birçok tarihi veya kültürel yapı, kentin geniş tarihi ve kültürel değerini yansıtmaktadır. Tarihi kent merkezi, tarım arazileri ve kentsel yerleşimin arayüzünde önemli bir bağlantı noktası rolünü üstlenmektedir. Yerleşim alanı Doğu Avrupa'nın önemli kültürel merkezlerinden birisi olarak Gotik eserleriyle Almanya ve Macaristan gibi ülkelerin kent mimarisinde etkili olmuştur (ICOMOS, 1991).

Bamberg Tarihi Kent Merkezi kapsamında farklı tema ve bölgeler üzerinden geliştirilen kültürel mirasın algılanması, yorumlanması ve sunumu programı Şekil 4.58'de değerlendirilmiştir. Yürütülen inceleme, kentsel ölçekteki algı, yorum ve sunum programının etkinliğini, yorumlayıcı (algı araçlarının) altyapısı, teknik kapasite ve ziyaretçi yönetimi üzerinden yapmaktadır.

Örnek Kentsel Alanların İncelenmesi				
A. Genel Bilgiler	Aday Alanın İsmi:		Bamberg Kenti (624)	
	Konum:	Bavyera Eyaleti	Taraf Ülke:	Almanya
	Kriterler:	(ii) / (iv)	Tescil Tarihi:	1993
B. Algı, Yorum ve Sunum Olanakları	Kentsel Algı, Yorum ve Sunum Programı			+
	Algı, Yorum ve Sunum Programının Kurgusu			(iyi)
	Çeşitli Paydaşların Mirasa Yönelik Farkındalık Düzeyi	Yerel Halk / Esnaf:		(orta)
		Ziyaretçi / Turist:		(orta)
		Turizm Endüstrisi:		(orta)
	Yorumlayıcı (algı araçlarının) Altyapısal Durumu			(çok iyi)
	Ziyaretçi Merkezi:	(çok iyi)	Rotalar / Güzergahlar:	(çok iyi)
	Kent Müzesi:	-	Bilgilendirici Materyal:	(orta)
	Turist Bilgi Merkezi:	(çok iyi)	Ulaşım Olanakları:	(çok iyi)
	Rahberli Turlar:	(çok iyi)	Diğer:	-
	Algı, Yorum ve Sunum Programında Teknik Ekip Kapasite			
Mevcut	(orta)	Potansiyel	(iyi)	
C. Ziyaretçi Yönetimi	Kentsel Ziyaretçi Yönetimi Planı			(çok iyi)
	Ziyaretçi Yönetimindeki Teknik Kapasite			
	Mevcut	(iyi)	Potansiyel	(çok iyi)
	Ziyaretçilerin Alan Yönetimiyle İlişkisi			(iyi)
	Turizm Endüstrisinin Ziyaretçi Deneyimine Katkısı			(çok iyi)
	Turizmin Kentin Sosyal ve Ekonomik Yapısına Etkisi			(çok iyi)
Kaynak	World Heritage Centre, 2013, Periodic Report, Cycle 2, Section II, Town of Bamberg			

Şekil 4.58 Örnek kentsel alanların incelenmesi, Bamberg (Yavuz, 2023.)

Bamberg kenti kültürel mirasın algılanması, yorumlanması ve sunumu programı kentin 7 tepesine doğru yayılmış bölgelerini tanımlayan *Bergstadt*, Regnitz Nehri'nin üzerinde yer alan adadaki tarihi kent merkezinin sınırlayan *Inselstadt* ve kentin tarım ve bahçecilik kültürünü yansıtan *Gartnerstadt* olmak üzere üç ana bölge üzerinden geliştirilmiştir. Üç ana bölge üzerinden geliştirilen algı, yorum ve sunum programı, kent çapında farklı rota ve güzergahlarla ilişkilendirilmiştir.

Bamberg kentinin gelişmiş algılama, yorumlama ve sunum programı, nesiller arası aktarımın sağlanması adına geliştirilecek program için önemli bir örnek niteliği taşımaktadır. Yerel topluluğu ve ziyaretçileri, sistemin içine dahil eden Bamberg algı, yorum ve sunum programı, İznik ve Antik Roma Tiyatrosu için geliştirilecek olan etkin koruma ölçütlerin geliştirilmesine destek sağlayacaktır.

4.3.2 Ferrara Kenti, İtalya

Ferrara kenti, Kuzey İtalya'nın Emilia Romagna bölgesinde Po Nehri'nin sınırında yer almaktadır (Şekil 4.59). Kent 15. ve 16. yüzyıl İtalyan Rönesans'ının izlerini taşıyan mimarisinin yanı sıra kent içinde yer alan birçok saray, kilise ve kent surlarıyla zengin bir kültürel miras çeşitliliğine sahiptir. Sahip olduğu kültürel miras varlıkları ve Po Deltası'yla yakın ilişkisi sayesinde 1995 yılında (ii), (iii), (iv), (v), (vi) kriterleri üzerinden çevre yerleşim merkezleriyle birlikte 46.712 hektarlık geniş bir alanı kapsayan bölge, UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne dahil edilmiştir (UNESCO, tarih yok). Oldukça geniş bir alan tanımlayan bu bölgede, çalışma kapsamında, yalnızca Ferrara kenti incelemeye tabi tutulmuştur. Bu bağlamda Ferrara, yüksek derecede korunmuş yapı stoğu ve ziyaretçiye sunulan imkanlar doğrultusunda kültürel mirasın algılanması, yorumlanması ve sunumu açısından önemli örneklerden birisidir.

Şekil 4.59 Ferrara, konum ve alan yönetimi sınırları (Google Earth, 2023.)

Ferrara kenti, Rönesans akımının İtalya'daki önemli merkezlerinden biri olarak kentsel yerleşim düzeniyle ön plana çıkmaktadır. Ferrara, tarihte Rönesans kentsel planlama ilkelerinin böylesine büyük ölçekte uygulanmış tek İtalyan kenti olma özelliğini taşımaktadır. 14. yüzyıla dayanan kentsel yerleşim düzeninde kent çapında Alberti v Scamozzi gibi birçok ünlü mimarın eserleri yer almaktadır. Bu düzen içerisinde Po Deltası kıyılarına yayılan yerleşim alanı içerisinde çok sayıda katedral, kilise ve saraylar gibi anıtsal ve sivil mimari örnekleri kentin zengin tarihi geçmişini yansıtmaktadır (ICOMOS, 1995).

Ferrara kentinin algı, yorum ve sunum olanakları Şekil 4.60'de değerlendirilmiştir. Yürütülen inceleme çalışması kent çapındaki algı, yorum ve sunum altyapısı, teknik altyapı ve ziyaretçi yönetimi üzerine yoğunlaşmaktadır.

Örnek Kentsel Alanların İncelenmesi				
A. Genel Bilgiler	Aday Alanın İsmi:		Ferrara, Rönesans Şehri ve Po Deltası (733bis)	
	Konum:	Emilia-Romagna	Taraf Ülke:	İtalya
	Kriterler:	(ii) (iii) (iv) (v) (vi)	Tescil Tarihi:	1995
B. Algı, Yorum ve Sunum Olanakları	Kentsel Algı, Yorum ve Sunum Programı			-
	Algı, Yorum ve Sunum Programının Kurgusu			-
	Çeşitli Paydaşların Mirasa Yönelik Farkındalık Düzeyi	Yerel Halk / Esnaf:		(zayıf)
		Ziyaretçi / Turist:		(orta)
		Turizm Endüstrisi:		(orta)
	Algı Araçlarının Altyapısal Durumu			(iyi)
	Ziyaretçi Merkezi:	(orta)	Rotalar / Güzergahlar:	(zayıf)
	Kent Müzesi:	-	Bilgilendirici Materyal:	(orta)
	Turist Bilgi Merkezi:	(orta)	Ulaşım Olanakları:	(zayıf)
	Rehberli Turlar:	(orta)	Diğer:	-
	Algı, Yorum ve Sunum Programında Teknik Ekip Kapasite			
	Mevcut	(iyi)	Potansiyel	(çok iyi)
C. Ziyaretçi Yönetimi	Kentsel Ziyaretçi Yönetimi Planı			-
	Ziyaretçi Yönetimindeki Teknik Kapasite			
	Mevcut	(iyi)	Potansiyel	(çok iyi)
	Ziyaretçilerin Alan Yönetimiyle İlişkisi			(orta)
	Turizm Endüstrisinin Ziyaretçi Deneyimine Katkısı			(çok iyi)
	Turizmin Kentin Sosyal ve Ekonomik Yapısına Etkisi			(çok iyi)
Kaynak	World Heritage Centre, 2014, Periodic Report, Cycle 2, Section II, Ferrara, Rönesans Şehri ve Po Deltası			

Şekil 4.60 Örnek kentsel alanların incelenmesi, Ferrara (Yavuz, 2023.)

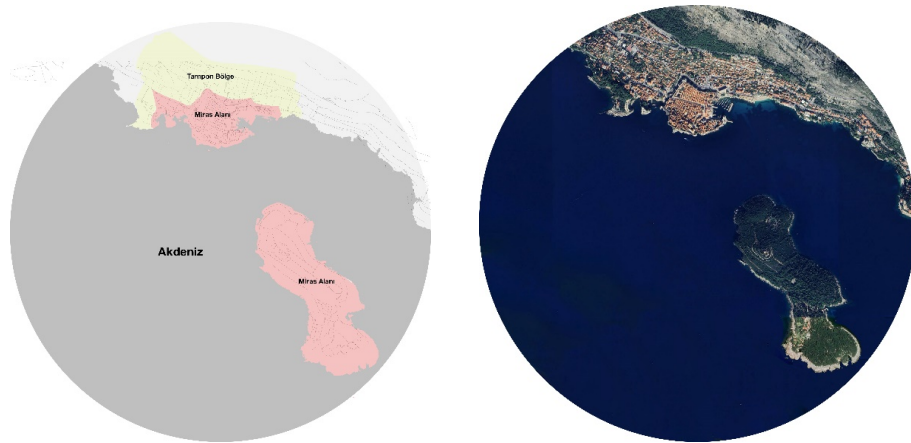
Ferrara kapsamında kentsel algı, yorum ve sunum programının olmamasına rağmen kültürel miras varlıklarının bir bütünlük içerisinde korunmuş olması ve birçok sergi ve müze mekânlarıyla ziyaretçilere zengin bir ziyaretçi deneyimi sunmaktadır.

Yerel halk ve ziyaretçi gibi çeşitli paydaş gruplarının farkındalık düzeyi, UNESCO tarafından 2014 yılında hazırlanan dönemsel raporlara göre ortalama bir düzeydeyken, algı, yorum ve sunuma yönelik geliştirilmekte olan çalışmaların alanın anlaşılmasını ve farkındalığını arttıracakı düşünülmektedir (World Heritage Centre, 2014).

Ferrara kentinde uygulanan koruma ve yönetim planı, tarihi ve kültürel yapıların yeniden kullanımı ve entegrasyonu vurgulayan koruma prensiplerin oluşturulmasında katkıda bulunmaktadır. Oluşturulacak program içerisinde, özellikle İznik kent merkezinde yer alan sivil mimari örneklerinin, güncel işlevlerle kentin algılanması, yorumlanması ve sunumuna katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

4.3.3 Dubrovnik Kenti, Hırvatistan

Dubrovnik kenti, Güney Hırvatistan'da Adriyatik Denizi'nin kıyısında yer almaktadır (Şekil 4.61). Kent çapında birçok tarihi anıt ve çok katmanlı kentsel yapısıyla zengin bir kültürel miras çeşitliliğine sahiptir. Dubrovnik, tarihi kent merkezinde yer alan Gotik, Rönesans ve Barok dönemlerinin izlerini taşıyan mimari eserleriyle ön plana çıkmaktadır. Deniz kıyısına doğru yayılan yerleşim sınırları farklı dönem eserleriyle kentin bütüncül birlikteliğini yansıtmaktadır. Tüm bu özellikleri sayesinde, Dubrovnik kenti ve güneyinde kalan Lokrum Adası, (i), (iii) ve (iv) kriterleri üzerinden ilk olarak 1979 yılında UNESCO Dünya Mirası olarak tescil edilmiştir (UNESCO, tarih yok). Kent çapında kurgulanan algı, yorum ve sunum programları ve turizm politikalarıyla Dubrovnik önemli bir örnek olarak ön plana çıkmaktadır.

Şekil 4.61 Dubrovnik, konum ve alan yönetimi sınırları (Google Earth, 2023.)

Dubrovnik kenti Akdeniz üzerindeki kritik konumu sayesinde 13. yüzyıldan itibaren yakın coğrafyanın önemli bir ticari merkezi olarak gelişim göstermiştir. Kentin ticari güzergahları üzerinde yer alması ticaret ve üretim tesislerinin kent üzerinde inşa edilmesine neden olmuştur. Ticari faaliyetlerin getirdiği maddi kaynak, Dubrovnik'in zengin bir şekilde imar edilmesine neden olmuş ve kent, Gotik, Rönesans ve Barok gibi farklı mimari üsluplarla inşa edilmiş yapılarla donatılmıştır. Kentin güneyinde kalan Lokrum Adası kentle yakın bir ilişki kurmuş ve başta liman alanı olmak üzere kentin korunmasında etkin bir rol oynamıştır. Bu ilişki içerisinde Dubrovnik, sahip olduğu algı, yorum ve sunum olanaklarıyla dikkat çekmektedir. Dubrovnik kentiyle ilgili algı, yorum ve sunum programının değerlendirilmesi Şekil 4.62 üzerinden gerçekleştirilmiştir. Analiz çalışması programın etkinliği, teknik ve altyapı kapasitesi ile ziyaretçi memnuniyeti üzerine yoğunlaşmıştır.

Örnek Kentsel Alanların İncelenmesi				
A. Genel Bilgiler	Aday Alanın İsmi:		Dubrovnik Tarihi Kent Merkezi (95ter)	
	Konum:	Dubrovnik-Neretva	Taraf Ülke:	Hırvatistan
	Kriterler:	(i) / (ii) / (iv)	Tescil Tarihi:	1979
B. Algı, Yorum ve Sunum Olanakları	Kentsel Algı, Yorum ve Sunum Programı			+
	Algı, Yorum ve Sunum Programının Kurgusu			(orta)
	Çeşitli Paydaşların Mirasa Yönelik Farkındalık Düzeyi	Yerel Halk / Esnaf:		(çok iyi)
		Ziyaretçi / Turist:		(çok iyi)
		Turizm Endüstrisi:		(çok iyi)
	Algı Araçlarının Altyapısal Durumu			-
	Ziyaretçi Merkezi:	(orta)	Rotalar / Güzergahlar:	(çok iyi)
	Kent Müzesi:	(orta)	Bilgilendirici Materyal:	(çok iyi)
	Turist Bilgi Merkezi:	(çok iyi)	Ulaşım Olanakları:	(orta)
	Rehberli Turlar:	(çok iyi)	Diğer:	(orta)
	Algı, Yorum ve Sunum Programında Teknik Ekip Kapasite			
	Mevcut	(orta)	Potansiyel	(iyi)
C. Ziyaretçi Yönetimi	Kentsel Ziyaretçi Yönetimi Planı			(orta)
	Ziyaretçi Yönetimindeki Teknik Kapasite			
	Mevcut	(orta)	Potansiyel	(çok iyi)
	Ziyaretçilerin Alan Yönetimiyle İlişkisi			(orta)
	Turizm Endüstrisinin Ziyaretçi Deneyimine Katkısı			(orta)
Turizmin Kentin Sosyal ve Ekonomik Yapısına Etkisi			(orta)	
Kaynak	World Heritage Centre, 2014, Periodic Report, Cycle 2, Section II, Old City of Dubrovnik			

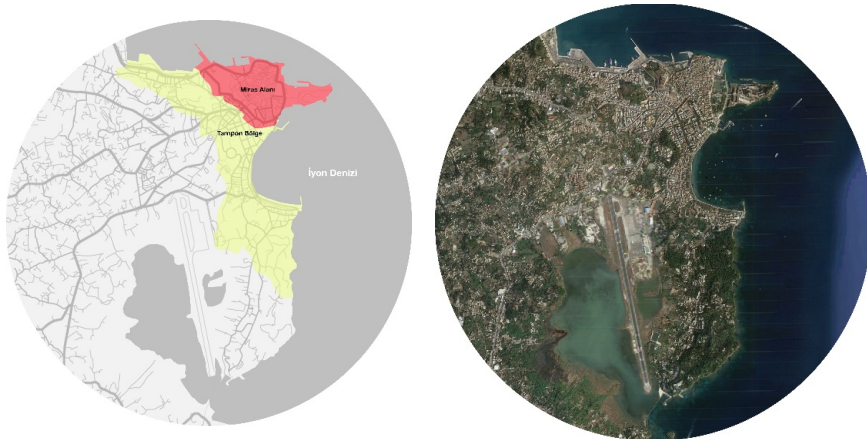
Şekil 4.62 Örnek kentsel alanların incelenmesi, Dubrovnik (Yavuz, 2023.)

Dubrovnik kenti güncel durumda sahip olduğu algı, yorum ve sunum programı ile, ziyaretçilere etkili bir alan deneyimi sunarak kentin kültürel miras birikiminin anlam ve değerlerinin anlaşılmasına katkıda bulunmaktadır. UNESCO tarafından 2018 yılında hazırlanan dönemsel rapora göre algı, yorum ve sunum programının güncel ve işleyen bir formda ortalama bir düzeyde olduğunu göstermektedir (World Heritage Center, 2014).

Dubrovnik kenti, sahip olduğu tarihi ve kültürel mirasın yapısal bütünlük ve korunmuşluk derecesiyle ön plana çıkmaktadır. Özellikle 1952 yılında itibaren hizmet gösteren kent surlarını da kapsayan koruma programı, çalışma alanı için önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır (Society of Friends of Dubrovnik Antiquities, 2023).

4.3.4 Korfu Adası, Yunanistan

Korfu Adası, İyon Denizi üzerinde yer alan Yunan adalarından birisidir (Şekil 4.63). Adriyatik Denizi ile Akdeniz arasında stratejik bir konuma sahip olan Korfu 8. yüzyıl itibarıyla önemli bir yerleşim alanı olmuştur. Doğal peyzaj öğelerinin kültürel miras varlıklarıyla iç içe konumlanmasıyla insan yaratıcılığının önemli bir örneğini göstermektedir. Korfu'nun tarihi kent merkezindeki korunmuş kentsel doku ve kent mimarisi ışığında 2007 yılında (iv) kriteri üzerinden UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne dahil edilmiştir (UNESCO, tarih yok). Kent çapındaki kültürel mirasa yönelik yüksek farkındalık düzeyi Korfu'yu algı, yorum ve sunum programları açısından önemli bir yere getirmektedir.

Şekil 4.63 Korfu Adası, konum ve alan yönetimi sınırları (Google Earth, 2023.)

Korfu Adası günümüzdeki şeklini Bizans Dönemi'nden almaktadır. Kentin sahip olduğu Bizans Dönemi yerleşim izleri, Korfu'nun çeşitli kültürel katmanlarında

görülür şekilde sergilenmektedir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı esnasında Korfu büyük zararlar görmesine rağmen tarihi yerleşim izlerini korumayı başarmıştır. Savaş sonrası yıkılan çok sayıda tarihi ve kültürel mimari ürünün yerini yeni yapılaşma birimleri almıştır. Kentsel dokuya uygun şekilde üretilen bu yapılar yerleşim alanı için önemli bir dönüm noktasını tanımlamaktadır. Tarihi kent merkezinde homojen bir dağılım gösteren yeni yapılaşma, kültürel miras varlıklarıyla uyum içerisinde gelişerek geleneksel kent dokusunu okunur kılmaktadır.

Korfu Adası'na yönelik kültürel mirasın algılanması, yorumlanması ve sunum kapasitesinin değerlendirilmesi, yorumlayıcı (algı araçlarının) altyapısı, ziyaretçi farkındalık düzeyi ve ziyaretçi yönetimi başlıkları üzerinden yürütülmüştür (Şekil 4.64).

Örnek Kentsel Alanların İncelenmesi				
A. Genel Bilgiler	Aday Alanın İsmi:		Korfu Tarihi Kent Merkezi (978)	
	Konum:	İyonya Adaları	Taraf Ülke:	Yunanistan
	Kriterler:	(iv)	Tescil Tarihi:	2007
B. Algı, Yorum ve Sunum Olanakları	Kentsel Algı, Yorum ve Sunum Programı			+
	Algı, Yorum ve Sunum Programının Kurgusu			(iyi)
	Çeşitli Paydaşların Mirasa Yönelik Farkındalık Düzeyi	Yerel Halk / Esnaf:		(orta)
		Ziyaretçi / Turist:		(çok iyi)
		Turizm Endüstrisi:		(çok iyi)
	Yorumlayıcı (algı araçlarının) Altyapısal Durumu			(orta)
	Ziyaretçi Merkezi:	(orta)	Rotalar / Güzergahlar:	(orta)
	Kent Müzesi:	(orta)	Bilgilendirici Materyal:	(orta)
	Turist Bilgi Merkezi:	(zayıf)	Ulaşım Olanakları:	(zayıf)
	Rehberli Turlar:	(orta)	Diğer:	-
	Algı, Yorum ve Sunum Programında Teknik Ekip Kapasite			
	Mevcut	(orta)	Potansiyel	(iyi)
C. Ziyaretçi Yönetimi	Kentsel Ziyaretçi Yönetimi Planı			(orta)
	Ziyaretçi Yönetimindeki Teknik Kapasite			
	Mevcut	(orta)	Potansiyel	(iyi)
	Ziyaretçilerin Alan Yönetimiyle İlişkisi			(orta)
	Turizm Endüstrisinin Ziyaretçi Deneyimine Katkısı			(orta)
	Turizmin Kentin Sosyal ve Ekonomik Yapısına Etkisi			(orta)
Kaynak	World Heritage Centre, 2014, Periodic Report, Cycle 2, Section II, Old Town of Corfu			

Şekil 4.64 Örnek kentsel alanların incelenmesi, Korfu Adası (Yavuz, 2023.)

Korfu Adası kapsamında kurgulanan algı, yorum ve sunum programı, ziyaretçilere sağladığı geniş kapsamlı sunum olanaklarıyla ziyaretçi deneyimi ve miras alanının tarihsel ve kültürel değerlerinin anlaşılmasında önemli bir rol üstlenmektedir. UNESCO tarafından 2014 yılında düzenlenen dönemsel rapora göre, Korfu Adası'nın kültürel mirasın algılanması, yorumlanması ve sunum programı ve araçlarının etkin bir şekilde kullanılabilir olması genel olarak iyi düzeyde değerlendirilmiştir (World Heritage Center, 2014). Bu durum ziyaretçilere etkin ve verimli bir deneyim sunmaktadır.

Korfu Adası, İznik kenti gibi çok katmanlı dönem izlerine sahip bir kent görünümüne sahiptir. Kentsel alan çapında yer alan çeşitli tarihsel evrelere ait kültürel mirasın ortak sunumu kapsayıcı stratejiler içermektedir. Kent kimliğini etkileyen çeşitli etkileri sergileyen Korfu, İznik ve Antik Roma Tiyatrosu bünyesinde yer alan çok katmanlı dokunun, aktarılması konusunda önemli bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

4.4 Koruma Ölçütleri ve Hedef Stratejilerin Belirlenmesi

Yürütülen analiz çalışmalarında, tespit edilen değer, sorun ve potansiyeller değerlendirilerek, değerleri koruyan, sorunları çözen ve potansiyel geliştirici koruma ölçütleri ve stratejiler belirlenmiştir (Tablo 4.4)

Elde edilen bulgular, kültürel miras adına sürdürülebilir ve bütünleşik koruma amaçlarının gerçekleştirilmesinde, etkili bir araç olarak, algı, yorum ve sunum kavramlarının önemini vurgulamaktadır. Önerilen hedefler, tezin ikinci bölümünde kavramsal sentez çalışması sonucunda ortaya çıkarılan '*Koruma ve Tasarım Yaklaşımı: Algı, Yorum ve Sunum Programı*' kriterleriyle karşılaştırılarak geliştirilmiştir. İznik ve Antik Roma Tiyatrosu'nun zengin tarihi ve kültürel birikiminin korunmasında katkı sağlamanın yanı sıra, yerel halk ve ziyaretçiler tarafından daha derin bir benimseme ve takdir etme duygularının oluşmasına katkı sunacaktır. Bu çalışma, belirlenen alan kapsamında, koruma ve tasarım yaklaşımı olarak algı, yorum ve sunum programlarının uygulanmasına bir temel oluşturmakta, kültürel miras alanların korunması ve bilincin geliştirilmesi konusunda etkin önlemleri sıralamaktadır.

Tablo 4.4 Algı, yorum ve sunum programlarına yönelik koruma ölçütleri ve stratejiler (Yavuz, 2023.)

Koruma Ölçütleri ve Stratejiler			
Odak	Strateji	Eylem	Algı, Yorum ve Sunum Program Adımları
Yapılı Çevre	S.1	Kültürel miras yönetim alanı sınırlarının, periyodik olarak izlenmesi, yürütülen arkeolojik ve bilimsel çalışmalar ışığında iyileştirici ve geliştirici kararların alınması	Başlangıç, 4. Madde: <i>Kültürel ve Doğal Miras Varlıklarının Koruma Altına Alınması</i>
	S.2	Bölgedeki Koruma Amaçlı İmar Planı'na aykırı yerleşim unsurlarının kamulaştırılarak, kent dokusundan arındırılması	Başlangıç, 3. Madde: <i>Kültürel ve Doğal Miras Varlıklarının Tespiti</i>
	S.3	Ziyarete kapalı anıtsal yapı ve ören yerlerinin, ziyarete açılması	Tasarım ve Uygulama, 4. Madde: <i>Algı, Yorum ve Sunum Programının Uygulanması</i>
	S.4	Atıl alan ve yapıların, yerel halk ve ziyaretçi ihtiyaçlarına göre, yeniden işlevlendirme ve adaptasyon programlarının geliştirilmesi ve sürdürülebilirliğin sağlanması	Değerlendirme, 2. Madde: <i>Sürdürülebilirliğin Sağlanması</i>
	S.5	Kent merkezindeki ana caddelerde, yayalaştırma ve yaya öncelikli aksların oluşturulması	Tasarım ve Uygulama, 3. Madde: <i>Algı, Yorum ve Sunum Programının Tasarlanması</i>
	S.6	Bölgede yer alan odak alanlarında, çevre düzenleme ve kentsel tasarım projelerinin tasarlanması ve uygulanması	Tasarım ve Uygulama, 4. Madde: <i>Algı, Yorum ve Sunum Programının Uygulanması</i>
	S.7	Bölgede çevre dostu kara ve su yolu ulaşımının desteklenmesi	Değerlendirme, 2. Madde: <i>Sürdürülebilirliğin Sağlanması</i>
Doğal Çevre	S.8	İznik Gölü'nün kent ve kıyı paydaşlarıyla kuracağı ilişkiyi güçlendirecek, kentsel tasarımların geliştirilmesi	Tasarım ve Uygulama, 3. Madde: <i>Algı, Yorum ve Sunum Programının Tasarlanması</i>
	S.9	Bölgenin sahip olduğu geleneksel zeytincilik ve tarım kültürüne yönelik eğitsel programların geliştirilmesiyle, yerel halk ve ziyaretçi farkındalığının geliştirilmesi	
Algı, Yorum ve Sunum	S.10	Kültürel ve doğal miras alanlarında, ziyaretçi tesisi ve altyapı olanaklarının geliştirilmesi	Tasarım ve Uygulama, 4. Madde: <i>Algı, Yorum ve Sunum Programının Uygulanması</i>
	S.11	Teknolojik sahip algı, yorum ve sunum elemanlarının, kültürel miras alanlarında uygulanması	

Tablo 4.4 Algı, yorum ve sunum programlarına yönelik koruma ölçütleri ve stratejiler (devamı)

Algı, Yorum ve Sunum	S.12	Bölgedeki çeşitli dönemlere ait kültürel odak alanları üzerinde farklı temalar üzerinden rotaların kurgulanması	Başlangıç, 2. Madde: <i>Algı, Yorum ve Sunum Temasının Oluşturulması</i>
	S.13	Bölgede, oluşturulacak gezi rotaları ve tarihsel yol ağları üzerinde, dinlenme ve mola noktalarının düzenlenmesi ve gerekli altyapı gereksinimlerinin, güzergâhlarla ilişkilendirilmesi	Tasarım ve Uygulama, 4. Madde: <i>Algı, Yorum ve Sunum Programının Uygulanması</i>
	S.14	İznik ve Antik Roma Tiyatrosu'nun sahip olduğu tarihi ve kültürel değer birikiminin, bilimsel araştırmalarla desteklenmesi ve geliştirilmesi	Başlangıç, 1. Madde: <i>Kültürel Miras Alanının Değer ve Öneminin Anlaşılması</i>
Ziyaretçi Yönetimi	S.15	Ziyaretçi Yönetim Planı'nın hazırlanması	Tasarım ve Uygulama, 1. Madde: <i>Alan Yönetimin Kurulması ve Yönetim Planlarının Hazırlanması</i>
	S.16	Turistik tesislere yönelik belirli standartların belirlenmesi ve düzenli kontrollerin yürütülmesi	Değerlendirme, 1. Madde: <i>Değerlendirme ve Güncelleme</i>
	S.17	Alandaki turizm endüstrisinde, dış yatırımcıyla, yerel işletme sahipleri arasında kar-fayda dengelerinin sağlanması	Tasarım ve Uygulama, 1. Madde: <i>Alan Yönetimin Kurulması ve Yönetim Planlarının Hazırlanması</i>
	S.18	Suriçi bölgesinde otopark alanlarının oluşturulması	Tasarım ve Uygulama, 4. Madde: <i>Algı, Yorum ve Sunum Programının Uygulanması</i>

5 SONUÇ

Kültürel miras yönetiminin önemli bir bileşeni olan algı, yorum ve sunum kavramları ile koruma ve tasarım uygulamaları ilişki içerisinde. Kavramların arasındaki girift ilişkiyi açıklayarak başlayan bu tezde, yürütülen teorik çalışma ve incelenen pratik uygulamalar sonucunda, algı, yorum ve sunum kavramlarının kültürel miras alanlarında koruma ve tasarım süreçlerine entegre edilmesinin başta sürdürülebilir ve bütünleşik olmak üzere geniş çaplı koruma uygulamalarına katkı sağladığı tespit edilmiştir. Bu doğrultuda araştırma süreci, algı, yorum ve sunum kavramlarına yönelik temel bir anlayışın belirlenmesi amacıyla başlatılmıştır. Bu hedef doğrultusunda, ulusal ve uluslararası literatürlerde ‘algı’, ‘yorumlama’ ve ‘sunum’ kavramları taranmış ve olgulara yönelik oluşturulan eleştirel bakış açısı, kuramsal dayanakların sorgulanarak çözümlenmesine destek olmuştur. Sosyal bir süreç olarak tanımlanan kavramın, varoluşu gereği statik bir tanım olmadığı, zaman içerisinde evrilerek değiştiği gözlemlenmiştir. Eğitimsel bir aktivite olarak ortaya atılan algı ve yorum tanımları, ilerleyen yıllarda iletişim aracı haline bürünmüş, ardından da toplum ve kültürleri şekillendiren bir olgu haline gelmiştir. Yaşanan paradigma kayması, tanıma durağan yaklaşımı zorlaştırmış ve kapsamlı bir incelemeyi gerektirmiştir.

Kavramların, kuramsal temeli üzerinden geliştirilen tez algı, yorum ve sunum tanımlarını tarihi çevre, toplum ve kültür olgularıyla ilişki bir şekilde ele almıştır. Bu doğrultuda, koruma alanı özelinde değerlendirilen kavramsal gelişim, doğal miras varlıklarından, kültürel miras varlıklarına uzanan bir süreç eşliğinde incelenmiştir. Değerlendirme sürecinde, eğitim, doğa, felsefe ve koruma alanlarından çeşitli uzmanların, kuramsal gelişimine yapmış olduğu katkılar karşılıklı bir şekilde ele alınmış ve tanım ‘Doğal Mirasın Algılanması ve Yorumlanması’, ‘Kültürel Mirasın Algılanması ve Yorumlanması’, ‘Kavramların Alan Yönetimiyle İlişkisi’ ve ‘Kavramlara Yönelik Eleştirel Yaklaşım’ olmak üzere dört farklı başlık altında incelenmiştir. Ayrıca, başta Kültürel Miras Alanlarının Algılanması, Yorumlanması ve Sunumu Tüzüğü olmak üzere ICOMOS ve çeşitli koruma paydaşlarının, kavramlarla ilişkili ortaya attığı uluslararası tüzük ve anlaşmalar da çalışma kapsamına dahil edilerek araştırma kapsamı genişletilmiştir.

Yürütülen araştırmanın ışığında, algı, yorum ve sunum kavramlarının, kültürel miras alanlarında, ziyaretçiyi etkilemek ve alanın anlam ve değerini ortaya çıkarmak gibi önemli etkilere sahip olmasının koruma bilinciyle doğrudan ilişkili olduğu ortaya çıkarılmıştır.

Kavramsal araştırmanın sonucunda, algı, yorum ve sunum kavramlarına yönelik sistematik tanımlamalar incelenmiş ve bir senteze tabi tutulmuştur. Böylelikle, algı, yorum ve sunum kavramları için koruma ve tasarım yaklaşımı olarak yeni bir bakış açısı ortaya koyulmuştur.

Koruma ve tasarım anlayışı olarak ortaya konulan bu yaklaşımla birlikte, algı, yorum ve sunum kavramları, kültürel miras alanlarını, insan zihninde canlı bir imge haline dönüştürmeyi hedeflemektedir. Böylelikle bireyle kültürel miras daha etkin bir iletişim kuracak ve kültürel miras geçmişin bir izi değil yaşayan bir organizma halini alacaktır. Bu ilişki ise, uzun vadeli koruma hedeflerinin sağlanmasına doğrudan katkı sağlayacaktır.

Bahsedilen etkinin desteklenerek alana dair daha derin bir anlayış ve takdirin geliştirilmesi adına '*Başlangıç*', '*Tasarım ve Uygulama*' ve '*Değerlendirme*' ana başlıklarından oluşan ve on adımdan oluşan yol gösterici bir program çerçevesi sunulmuştur.

Kuramsal araştırmanın ardından, algı, yorum ve sunum kavramlarıyla koruma ve tasarım uygulamaları arasındaki ilişkilerin incelenmesi için İznik ve Antik Roma Tiyatrosu çalışma alanı olarak belirlenmiştir.

Çalışma alanının, tarihsel gelişimi, gerçekleştirilen koruma çabaları ve Antik Roma Tiyatrosu bağlamında alanın arkeolojik ve mimari çeşitli kaynak ve araştırmalar sonucunda elde edilmiştir. Değerlendirme sonucunda, alanın başta Roma, Bizans ve Osmanlı Dönemleri olmak üzere çeşitli evreleri kapsayan ve günümüzde istiflenmiş bir şekilde olan girift kültürel miras katmanları ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Böylelikle, İznik ve Antik Roma Tiyatrosu, geçirdiği süreçler üzerinden çözümlenerek anlaşılmıştır.

Tiyatro yapısının çözümlenen çok katmanlı kültürel değerleri, İznik'in UNESCO Dünya Mirası Adaylığı sürecindeki önemli bir potansiyel olarak değerlendirilmiş ve çalışmalar yapı ve çevresinin ilişkilerini açığa çıkarmak üzerine yoğunlaştırılmıştır. Çalışma alanındaki araştırmalar sonucunda, İznik ve Antik

Roma Tiyatrosu'nun tarihi anlam ve önemini yansıtmak ve mevcut durumunu değerlendirmek amacıyla, tez, koruma ihtiyaçları, algı, yorum ve sunum olanaklarını içeren tespitleri, yürütülen saha çalışmaları, gözlemler ve analizler üzerinden ortaya koymuştur. Ayrıca, tez kapsamında elde edilen veriler, İznik için oluşturulmuş Yönetim Planı ile de uyumlu şekilde geliştirilmiştir.

Çalışma alanını konu alan analizlerin ardından, araştırma, kültürel mirasa yönelik algı, yorum ve sunum programları açısından geliştirilmiştir. Bu noktada, öncelikle, kültürel odak alanlarına yönelik tespit çalışmaları yürütülmüştür. Çeşitli kültürel odak alanları arasındaki ilişkilerin araştırılması ve belirlenmesi, algı, yorum ve sunuma yönelik tespit çalışmalarına doğrudan katkıda bulunacağı düşünüldüğünden belirli odak alanlarında, algı, yorum ve sunuma yönelik tespit fişleri hazırlanmış ve bu fişler üzerinden alanların '*Yapısal Bütünlük Durumu*', '*Fiziksel Erişim Durumu*', '*Bağlam ile Etkileşim Düzeyi*' ve '*Algı, Yorum ve Sunum Etkinliği*' üzerine genel bir değerlendirme yürütülmüştür. Çok katmanlı bir yapıya sahip olan çalışma alanında farklı katmanlar arasındaki veri sapmaları, alanın dengeli ve uyumlu bir algı, yorum ve sunum programı olmadığını göstermiştir.

Çok katmanlı kültürel yapısı özümseven çalışma alanı, çevresiyle bir bütün halinde olduğu gözlemlenmiş ve bu ilişkinin sürdürülebilmesi adına analiz çalışmaları tüm katmanları öne sürebilmek için *İznik ve Çevresi (1)*, *İznik Tarihi Kent Merkezi (2)* ve *İznik Antik Roma Tiyatrosu (3)* olarak belirlenen üç farklı ölçek üzerinden gerçekleştirilmesine karar verilmiştir.

Bu noktada amaç, İznik Antik Roma Tiyatrosu, Kent ve çevresini bir arada ele alan bir algı, yorum ve sunum programı geliştirmek olduğu için farklı ölçekteki analizlerin önemli olduğu düşünülmüş ve koruma ölçütleriyle hedef stratejilerin belirlenmesi için değer, sorun ve potansiyel analizlerinin bu ölçekler üzerinden yapılması gerektiğine karar verilmiştir. Çünkü çok katmanlı İznik Antik Roma Tiyatrosu, tek bir ölçek üzerinden değerlendirilmesi çalışmanın genel kurgusuna ters düşmektedir. Alınacak tüm kararların üç farklı ölçekte uyumlu olması planın ve programın sürdürülebilirliğini destekleyecektir.

Üç farklı ölçek üzerinde yürütülen değer, sorun potansiyel analizleri sonucunda, '*Yapılı Çevre*', '*Doğal Çevre*', '*Tasarlanmış Doğal Çevre*', '*Sosyoekonomik Doku*',

'Ziyaretçi Yönetimi' ve 'Algı, Yorum ve Sunum' olmak üzere altı ana başlık altında değer, sorun ve potansiyeller tespit edilmiştir.

Değer, sorun ve potansiyel analizlerinin sonucunda elde edilen verilerin ardından, oluşturulacak koruma ölçütleri ve hedef stratejilere katkı sağlaması için örnek kentsel alanların incelenmesine karar verilmiştir. İznik kentiyle, "UNESCO Dünya Mirası Adaylığı", 'Tarihsel Önem', 'Kent Surları' ve 'Kıyı Kenti' olarak belirlenen ortak nitelikler üzerinden seçilen Bamberg (Almanya), Ferrara (İtalya), Dubrovnik (Hırvatistan) ve Korfu (Yunanistan) kentsel alanları, UNESCO Periyodik Döngü Rapor ve Alan Yönetimi dokümanları üzerinden incelenmiştir.

Yapılan araştırmalar sonucunda, Bamberg kenti, algı, yorum ve sunum programının kapsamıyla, Ferrara kenti, koruma ve alan yönetimi planları ve sürdürülebilirlik ilkesiyle, Dubrovnik kenti, başta kent surları olmak üzere geliştirmiş olduğu koruma programıyla, Korfu kentsel alanı ise, çok katmanlı dokunun sunumu üzerinden, İznik ve Antik Roma Tiyatrosu için oluşturulacak olan ölçüt ve stratejilerin belirlenmesinde kılavuzluk etmiştir.

Her iki analiz çalışmalarının sonucunda, tespit edilen veriler ışığında hazırlanan koruma ölçütleri ve hedef stratejiler, tezin ikinci bölümünde üç ana başlıktan oluşan program adımlarıyla karşılaştırılarak koruma ölçütleri ve hedef stratejiler belirlenmiştir. Böylelikle kavramsal çalışmanın ortaya koyduğu veriler, mevcuttaki tespitlerle ortak bir çıktıya dönüşmüştür.

Bu çalışma sayesinde, algı, yorum ve sunuma yönelik değer, sorun ve potansiyellerin belirlenmesi, değerleri koruyan, sorunları çözen ve potansiyelleri teşvik edici etkili ölçüt ve stratejilerin geliştirilmesi için 'Yapılı Çevre', 'Doğal Çevre', 'Algı, Yorum ve Sunum' ve 'Ziyaretçi Yönetimi' başlıkları altında, on sekiz hedeften oluşan bir temel oluşturulmuştur. Araştırmanın elde ettiği bulgular, gelecek koruma ve tasarım çalışmalarında kültürel miras alanının korunması ve yönetimine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Tez sonucunda, kültürel mirasın algılanması, yorumlanması ve sunumu için kapsamlı bir anlayışın geliştiren, çalışma alanındaki çok katmanlı kültürel miras yapısını çözümleyen, algı, yorum ve sunuma dayalı değer, sorun ve potansiyelleri ortaya koyan, elde edilen verileri irdeleyerek gelecek koruma ve tasarım yaklaşımının temel modeli oluşturulmuştur.

KAYNAKÇA

- Çetinkaya, H. (2020). *Kuruluşundan Osmanlı'ya İznik*. Bursa: Dora Basım Yayın.
- Öz, A. K., & Ekin Meriç, A. (2021). *İznik Roma Tiyatrosu*. İstanbul: Homer Kitabevi.
- Özügül, A. (2016). *İznik Tiyatrosu 2015. 38. Kazı Sonuçları Toplantısı 3. Cilt*. Edirne.
- Özçakır, Ö. (2012). Interpretation and Presentation of Natural and Cultural Heritage Sites: Environmental Design Project for Göreme Open Air Museum. Ankara (Yüksek Lisans Tezi): Orta Doğu Teknik Üniversitesi: Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Özgen, Ö. (2007). Kurtuluş Savaşında İznik Cephesi. İzmir (Yüksek Lisans Tezi): Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Ahunbay, Z. (2014). *Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon*. İstanbul: YEM Yayın.
- Alioğlu, E. F. (2001). *İznik Tarihsel Yapılar ve Koruma Yaklaşımı için Temel İlkeler*. İstanbul: YTÜ Mimarlık Fakültesi.
- Altun, N. (1988). Kuruluşundan Günümüze İznik'in Yerleşim Özellikleri. *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Dergisi*, s. 345-366.
- Ashworth, G. J. (2009). The Instruments of Place Branding: How is it done? *European Spatial Research and Policy*, 16(1), 9-22.
- Badem, D., & Duran, K. (2020). *Hoşgörülü Yolu İzmit*. İstanbul: Yıldız Ofset.
- Bieber, M. (1976). *The History of Greek and Roman Theatre*. Princetown: Princetown University Press.
- Bortolotto, C. (2007, Mart 19). From Objects to Processes: UNESCO's 'Intangible Cultural Heritage'. *Journal of Museum Ethnography*, s. 21-33.
- Bremmer, J. (2006, Ocak 1). The Myth of the Golden Fleece. *Journal of Ancient Near Eastern Religions*, s. 9-38.
- Bursa Büyükşehir Belediyesi. (2020, Aralık 24). *Bursa Büyükşehir Orkestrası*. Mayıs 14, 2023 tarihinde <https://orquestra.bursa.bel.tr/tag/iznik-roma-tiyatrosu> adresinden alındı
- Bursa Büyükşehir Belediyesi. (tarih yok). *İznik Tarihi Kıyı Bandı Rekreasyon ve Çevre Düzenlemesi*. Mayıs 23, 2023 tarihinde <https://www.bursa.bel.tr/projeler/iznik-tarihi-kiyi-bandi-rekreasyon-ve-cevre-duzenlemesi-79> adresinden alındı
- Bursa İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. (2019). *Mahalli İdarelerce Belgelendirilen Konaklama Tesislerinde Tesislere Geliş, Geceleme, Ortalama Kalış Süresi ve Doluluk Oranlarının İllere ve İlçelere Göre Dağılımı (2019)*.
- Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivi. (tarih yok). Bursa.
- Cable, T., & Beck, L. (1998). *Interpretation For the 21st Century*. Champaign: Sagamore Publishing.

- Cambridge University Press.** (tarih yok). *Cambridge Dictionary*. 22, 2023 tarihinde <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english-turkish> adresinden alındı
- Chou, M.** (2013, Şubat). *Democracy & Tragedy. Philosophy Now*.
- City of Bamberg.** (2019). *Management Plan for the UNESCO World Heritage Site "Town of Bamberg"*. Bamberg.
- Corfu Official Visitors Guide.** (tarih yok). *Visit Corfu*. Haziran 6, 2023 tarihinde <https://visit.corfu.gr/sights/venetian-shipyards-neorio/> adresinden alındı
- Council of Europe.** (1975). *European Charter of the Architectural Heritage*. ICOMOS: <https://www.icomos.org/en/resources/charters-and-texts/179-articles-en-francais/ressources/charters-and-standards/170-european-charter-of-the-architectural-heritage> adresinden alındı
- Council of Europe.** (2005). *Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society (Faro)*. <https://rm.coe.int/1680083746> adresinden alındı
- Delic, H., & Becirovic, S.** (2016). *Socratic Method as an Approach to Teaching. European Researcher*. Soçi.
- Denver Public Library.** (tarih yok). *Enos Mills (1870-1922)*. Ocak 15, 2023 tarihinde <https://history.denverlibrary.org/colorado-biographies/enos-mills-1870-1922-0> adresinden alındı
- Ekin Meriç, A.** (2019, Haziran 26). İznik Tarihini Simgeleyen Bir Anıt: Antik Roma Tiyatrosu. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, s. 339-355.
- Ekin Meriç, A.** (2023, Şubat 3). *İznik Roma Tiyatrosu Ziyarete Açılıyor*. <https://www.youtube.com/watch?v=WkpYXuHYFyc> adresinden alındı
- Ekin Meriç, A., Öz, A. K., Köşklük Kaya, N., Kaya, F. H., & Kardoruk, N.** (2017). İznik Roma Tiyatrosu 2016 Yılı Kazı ve Restorasyon Çalışmaları. *39. Kazı Sonuçları Toplantısı 2. Cilt*. Bursa.
- Ekin Meriç, A., Öz, A. K., Köşklük Kaya, N., Kaya, F., & Kardoruk, N.** (2018). İznik Roma Tiyatrosu 2017 Yılı Kazı ve Restorasyon Çalışmaları. *40. Kazı Sonuçları Toplantısı, 1. Cilt*. Çanakkale.
- Emilia Romagna Turismo.** (tarih yok). *Ferrara Official Tourist Information Site*. Nisan 29, 2023 tarihinde <https://www.ferrarainfo.com/en/argenta/discover-the-area/routes-and-tours/guided-tours/sailing-along-the-lagoons> adresinden alındı
- Erder, C.** (1999). *Tarihi Çevre Kaygısı*. Ankara: ODTÜ Yayıncılık.
- Erder, C.** (2021). *Tarihi Çevre Algısı*. İstanbul: YEM Yayın.
- Eyice, S.** (1988). *İznik Tarihçesi ve Eski Eserleri*. İstanbul: Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi Yayınları.
- Ferrero, D. D.** (1988). *Batı Anadolu'nun Eski Çağ Tiyatroları*. Ankara: İtalyan Kültür Heyeti Arkeoloji Araştırmaları.

- Frederiksen, R.** (2000). Typology of the Greek Theatre Building in Late Classical and Hellenistic Times. *Proceedings of the Danish Institute at Athens III*. Atina.
- Frederiksen, R.** (2012). Early Greek Theatre Architecture. *The Architecture of the Ancient Greek Theatre*. Atina.
- Hall, S.** (1997). *Representation Cultural Representations and Signifying Practices*. Londra: SAGE Publications.
- Ham, S.** (1992). *Environmental Interpretation A Practical Guide for People with Big Ideas and Small Budgets*. Colorado: North American Press.
- Howard, P.** (2003). *Heritage Management, Interpretation, Identity*. Londra: Continuum.
- ICOMOS.** (1964). *Venedik Tüzüğü*. Aralık 21, 2022 tarihinde http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0243603001536681730.pdf adresinden alındı
- ICOMOS.** (1990). *Arkeolojik Mirasın Korunması ve Yönetim Tüzüğü*. Aralık 21, 2022 tarihinde http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0574229001536913919.pdf adresinden alındı
- ICOMOS.** (1991). *Advisory Body Evaluation of Town of Bamberg*.
- ICOMOS.** (1991). *Advisory Body Evaluation of Town of Bamberg*.
- ICOMOS.** (1994). *Nara Özgünlük Belgesi*. Aralık 21, 2022 tarihinde http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0756646001536913861.pdf adresinden alındı
- ICOMOS.** (1995). *Advisory Body Evaluation of Ferrara, City of Renaissance, and its Po Delta*.
- ICOMOS.** (1999). *Uluslararası Kültürel Turizm Tüzüğü*. Aralık 21, 2022 tarihinde http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0300983001536913522.pdf adresinden alındı
- ICOMOS.** (2005). *Xi'an Declaration on the Conservation of the Setting of Heritage Structures, Sites and Areas*. <https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/Charters/xian-declaration.pdf> adresinden alındı
- ICOMOS.** (2008). *Charter on Interpretation and Presentation of Cultural Heritage Sites*. Aralık 21, 2022 tarihinde http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_en0066198001536912401.pdf adresinden alındı
- ICOMOS.** (2008). *Quebec Declaration on the Preservation of the Spirit of Place*. http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_en0931825001587380615.pdf adresinden alındı
- ICOMOS.** (2011). *Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması ve Yönetimiyle İlgili Valetta İlkeleri*. http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0592931001536912260.pdf adresinden alındı

- ICOMOS.** (2013). *The Burra Charter*. http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_en0795934001587381516.pdf adresinden alındı
- ICOMOS.** (2013). *The Burra Charter*. http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_en0795934001587381516.pdf adresinden alındı
- İznik Alan Başkanlığı.** (tarih yok). Nisan 19, 2023 tarihinde <https://iznikalanbaskanligi.bursa.bel.tr/category/haberler/> adresinden alındı
- İznik Kaymakamlığı.** (tarih yok). *Zeytincilik*. <http://www.iznik.gov.tr/zeytincilik> adresinden alındı
- John Muir National Historic Site.** (1994, Temmuz 21). *John Muir Exhibit*. (Sierra Club) Şubat 6, 2023 tarihinde http://vault.sierraclub.org/john_muir_exhibit/john_muir_national_historic_site adresinden alındı
- Jokilehto, J. I.** (1986). *A History of Architectural Conservation*. New York: Institute of Advanced Architectural Studies.
- Kılıç Yıldız, Ş.** (2020). UNESCO Dünya Miras Listesi Adaylık Süreci, Fırsatlar ve Zorluklar. *UNESCO Dünya Mirası Olma Yolunda İznik / Nicaea*. Bursa.
- Kardoruk, N.** (2022). İznik (Nicaea) Tiyatrosu Taş Eserleri: Sütunlu Galeriler ve Çevresi. İzmir (Doktora Tezi): Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Keantinge, M. W.** (1896). *The Great Didactic of Comenius*. Londra: A & C Black.
- Kondakçı, Z.** (2017). Zeytin Ağacı'nın Gölgesinde Bursa'da Zeytin ve Zeytinyağı Kültürü. 9. *Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi*. Ordu.
- Koyunluoğlu, A. T.** (1935). *İznik ve Bursa Tarihi: Anadolu'da Türkler*. Bursa: Bursa Vilayet Matbaası.
- Kuleli Mimarlık.** (2022). İznik / Nikaia / Nicaea 2022-2027 Yönetim Planı. Bursa.
- Lefort, J.** (1993). *Les Communications entre Constantinople et la Bithynie. Constantinople and its Hinterland*. Oxford.
- Lowry, H. W.** (2003). Ottoman İznik (Nicaea) Through the Eyes of Travellers & As Recorded in Administrative Documents, 1331-1923. *İznik Throughout History* (s. 135-174). içinde İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Martin, C. M.** (2009). *The Role of Interpretation in the Sustainable Conservation of Historic Sites* (Yüksek Lisans Tezi). Austin: The University of Texas.
- Meşeli, A.** (2010). İznik Gölü Havzasında Çevre Sorunları. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, s. 134-148.
- Merriam-Webster.** (tarih yok). *Dictionary*. (Merriam-Webster) 22, 2023 tarihinde <https://www.merriam-webster.com/dictionary/interpretation> adresinden alındı
- Mills, E. A.** (1920). *The Adventures of a Nature Guide*. New York: Doubleday.
- Mucuk, İ.** (2007). *Pazarlama İlkeleri*. İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- National Park Service.** (2006, Aralık 26). *Rocky Mountain National Park A History*. Şubat 7, 2023 tarihinde

https://www.nps.gov/parkhistory/online_books/romo/buchholtz/chap5.htm
adresinden alındı

Oxford Reference. (tarih yok). Nisan 13, 2023 tarihinde <https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/acref/9780198601746.01.0001/acref-9780198601746-e-3922;jsessionid=CC90130FC09F976D4DD495AD2DE6269B> adresinden alındı

Perren, C., & Mlecek, M. (2015). *Perception in Architecture Here and Now*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.

Pliny, Dürüşken, Ç., & Özbayoğlu, E. (2001). *Genç Plinius'un Anadolu Mektupları*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Pococke, R. (1743). *A Description of the East and Some other Countries Vol II Part II*. Londra.

Radice, B. (1978). *Pliny A Self Portrait in Letters*. Londra: The Folio Society.

Ruskin, J. (1889). *The Seven Lamps of Architecture*. Sunnyside, Orpington, Kent: George Allen.

Schedel, H., Wolgemut, M., & Pleydenwurff, W. (1493). *Liber Chronicarum*. München: Bayerische StaatsBibliothek.

Schneider, A. M. (1943). *Die Römischen und Byzantinischen Denkmäler von İznik-Nicaea*. Berlin: Istanbul Forschungen.

Sharpe, W. G. (1976). *Interpreting the Environment*. New York: John Wiley & Sons.

Silberman, N. A. (2007). Sustainable Heritage? Public Archaeological Interpretation and the Marketed Past. *Archaeology and Capitalism* (s. 179-193). içinde Routledge.

Silberman, N. A. (2013). Heritage Interpretation as Public Discourse: Towards a New Paradigm. *Understanding Heritage: Perspectives in Heritage Studies* (s. 21-35). içinde Paris: De Gruyter Art & Architecture.

Society of Friends of Dubrovnik Antiquities. (2023). *City Walls Dubrovnik*. Mayıs 4, 2023 tarihinde <https://dpds.hr/> adresinden alındı

Sokolicek, A. (2012). Form and Function of the Earliest Greek Theatres. *The Architecture of tje Ancient Greek Theatre*. Atina.

Spangler, M. M. (1998). *Aristotle on Teaching*. New York: University Press of America.

Staiff, R. (2017). *Re-imagining Heritage Interpretation: Enchanting the Past-Future*. Londra: Routledge.

Strabon, & Pekman, A. (2000). *Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika: XII-XIII-XIV)*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanay Yayınları.

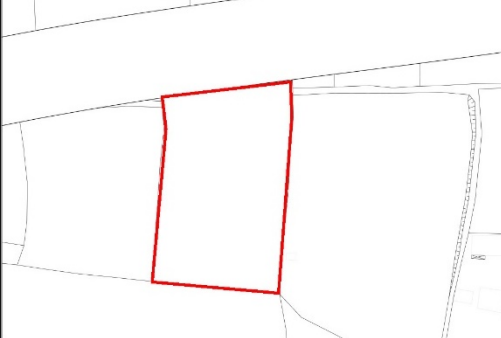
Şahin, M. (2016). İznik Gölü Bazilika Kazısı - 2015. 38. *Kazı Sonuçları Toplantısı 3. Cilt*. Edirne.

- Şahin, M.** (2022, Temmuz). Underwater Excavation at the Basilica Church in İznik Lake-2019. *International Journal of Environment and Geoinformatics*, s. 71-80.
- Şahin, S.** (1979). *Katalog Der Antiken Inschriften Des Museums Von Iznik*. Bonn: Habelt.
- Şahin, S.** (2003). İznik (Nicaea) in the Hellenistic and Roman Periods. I. Akbaygil, & H. İnancık içinde, *İznik Throughout History* (s. 3-23). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Tanıtma Genel Müdürlüğü.** (2011). İznik. Ankara: Başak Matbaacılık.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü.** (tarih yok). *Turizm İşletmesi Belgeli Tesisler*. <https://yigm.ktb.gov.tr/genel/turizmtesisleri.aspx> adresinden alındı
- Türkiye Büyük Millet Meclisi.** (1983, Temmuz 21). 2856 sayılı *Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu*. Nisan 27, 2023 tarihinde alındı
- Türkiye Yeterlilikler Çerçevesi.** (2016). *Türkiye Yeterlilikler Veri Tabanı*. Şubat 15, 2023 tarihinde <https://www.tyc.gov.tr/sozluk/serbest-ogrenme-i49.html> adresinden alındı
- Tarım Orman Bakanlığı.** (tarih yok). *Ulusal Öneme Haiz Sulak Alanlar*. Mayıs 13, 2023 tarihinde <https://www.tarimorman.gov.tr/DKMP/Belgeler/Korunan%20Alanlar%20Listesi/3-%20sulak%20alanlar.pdf> adresinden alındı
- Texier, C., & Suat, A.** (2002). *Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*. Ankara: Enformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı.
- The Council of Europe Cultural Heritage Committee.** (1995). *Charter on the Use of Ancient Places of Performance*. Segesta.
- Tilden, F.** (1957). *Interpreting Our Heritage*. Chapel Hill: The University of North Carolina Press.
- Tilkin, G.** (2016). *Professional Development in Heritage Interpretation: Manual*. Bilzen: Landcommanderij Alden Biesen.
- Toker, T., & Kendik, Z.** (2005). *Nikaia İznik*. Bursa: Bursa Rotary Kulübü.
- UNESCO.** (1956, Aralık 5). *Arkeolojik Kazılara Uygulanabilir Uluslararası Prensipler Hakkında Tavsiye Kararları*. Aralık 21, 2022 tarihinde <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/recommendation-international-principles-applicable-archaeological-excavations> adresinden alındı
- UNESCO.** (1972, Kasım 16). *Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage*. Nisan 27, 2023 tarihinde alındı
- UNESCO.** (2014, Nisan 15). *Tentative Lists:İznik*. Nisan 27, 2023 tarihinde <https://whc.unesco.org/en/tentativelists/5900/> adresinden alındı
- UNESCO.** (tarih yok). *Ferrara, City of the Renaissance, and its Po Delta*. Şubat 16, 2023 tarihinde <https://whc.unesco.org/en/list/733/> adresinden alındı
- UNESCO.** (tarih yok). *Old City of Dubrovnik*. Şubat 16, 2023 tarihinde <https://whc.unesco.org/en/list/95> adresinden alındı

- UNESCO. (tarih yok). *Old Town of Corfu*. Şubat 16, 2023 tarihinde <https://whc.unesco.org/en/list/978> adresinden alındı
- UNESCO. (tarih yok). *Town of Bamberg*. Şubat 16, 2023 tarihinde <https://whc.unesco.org/en/list/624/maps/> adresinden alındı
- UNESCO. (tarih yok). *World Heritage Convention*. Nisan 19, 2023 tarihinde <https://whc.unesco.org/en/list/&> adresinden alındı
- University of the Pacific. (2017, Temmuz 17). *John Muir Photographs*. Şubat 6, 2023 tarihinde <https://scholarlycommons.pacific.edu/jmp/> adresinden alındı
- Uzzell, D. (1988). *Heritage Interpretation: The Natural and Built Environment*. Londra: Belhaven Press.
- Uzzell, D. (1989). *Heritage Interpretation: The Visitor Experience*. Londra: Belhaven Press.
- Veverka, J. (2011). *Interpretive Master Planning*. Edinburgh: MuseumEtc.
- Weaver, H. E. (1976). Origins of Interpretation. *Interpreting the Environment* (s. 23-42). içinde New York: John Wiley & Sons.
- Weissova, B. (2017). Regional Economy, Settlement Patterns and the Road System in Bithynia (4th century BC - 6th century ad) Spatial and Quantitative Analysis. Berlin (Doktora Tezi): Berlin Özgür Üniversitesi.
- Weltkulturerbe Bamberg. (tarih yok). Mayıs 9, 2023 tarihinde <https://www.bamberg.info/> adresinden alındı
- White, G., & Muir, J. (2009). *Journeys in the Wilderness*. Edinburgh: Birlinn.
- Woolhouse, R. S., & Locke, J. (2004). *An Essay Concerning Human Understanding by John Locke*. New York: Penguin.
- World Heritage Center. (2014). *Periodic Report - Section II-Old City of Dubrovnik*.
- World Heritage Center. (2014). *Periodic Report - Section II-Old Town of Corfu*.
- World Heritage Centre. (2013). *Periodic Report - Section II - Town of Bamberg*.
- World Heritage Centre. (2014). *Periodic Report - Section II-Ferrara, City of Renaissance, and its Po Delta*.
- Yalman, B. (1981). İznik Tiyatro Kazısı 1980. III. Kazı Sonuçları Toplantısı. Ankara.
- Yalman, B. (1982). İznik Tiyatro Kazısı 1981. IV. Kazı Sonuçları Toplantısı. Ankara.
- Yalman, B. (1983). İznik Tiyatro Kazısı 1982. V. Kazı Sonuçları Toplantısı. İstanbul.
- Yalman, B. (1986). İznik Tiyatro Kazısı 1985. VIII. Kazı Sonuçları Toplantısı II. Ankara.
- Yalman, B. (1987). İznik Tiyatro Kazısı 1986. IX. Kazı Sonuçları Toplantısı II. Ankara.
- Yalman, B. (1988). İznik Tiyatrosu 1987. X. Kazı Sonuçları Toplantısı II. Cilt. Ankara.

- Yalman, B.** (1989). İznik Tiyatrosu 1988. *XI. Kazı Sonuçları Toplantısı*. Antalya.
- Yalman, B.** (1990). İznik Tiyatro Kazısı 1989. *XII. Kazı Sonuçları Toplantısı II*. Ankara.
- Yalman, B.** (1991). İznik Tiyatro Kazısı 1990. *XIII. Kazı Sonuçları Toplantısı II*. Çanakkale.
- Yalman, B.** (1992). İznik Tiyatro Kazısı 1991. *XIV. Kazı Sonuçları Toplantısı II*. Ankara.
- Yalman, B.** (1995). İznik Tiyatrosu Kazısı 1994. *XVII. Kazı Sonuçları Toplantısı II*. Ankara.
- Yalman, B.** (2003). 2002 Yılı İznik Tiyatro Kazısı. *25. Kazı Sonuçları Toplantısı 2. Cilt*. Ankara.
- Yalman, B.** (2006). 2005 Yılı İznik Tiyatro Kazısı. *28. Kazı Sonuçları Toplantısı I 2. Cilt*. Çanakkale.
- Yurdaydın, H. G.** (2014). *Beyan-ı Menazil-i Sefer-i Irakeyn-i Sultan Süleyman Han / Nauuhüs-Silahi (Matrakçı)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Zentrum Welterbe Bamberg.** (tarih yok). Mayıs 10, 2023 tarihinde <https://welterbe.bamberg.de/de/> adresinden alındı

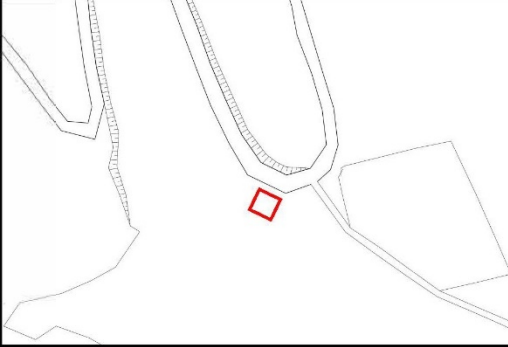
KÜLTÜREL ODAK ALANLARININ İNCELENMESİ

Kültürel Odak Alanlarının İncelenmesi					
Adı	Yüğücek Höyük		Envanter Numarası	P.1	
Genel Tanım	Höyükte rastlanan seramik parçaları MÖ 1900-1700 yılları arasında tarihlenen bir yerleşim tabakasının varlığını göstermektedir.		Tarih	29.04.2023	
			Grup	Arkeolojik Alan	
İl/İlçe/Mahalle	Bursa / İznik / Yenimahalle		Dönem	Prehistorik	
Konum	Surdişi	Ada / Parsel			142 / 39
Tescil Durumu	I. Derece Arkeolojik Sit (KVKBK Karar Tarih: 09.02.1991 / No: 1590)				
① Vaziyet Planı (Ö1/1000)		Fotoğraf			
					
1. Genel Bilgiler					
A.	Korunmuşluk Durumu	-	B.	Bağlam ile Etkileşim Düzeyi	(zayıf)
	Erişilebilirlik Durumu	(orta)		Yerel Halkın Farkındalık Düzeyi	(zayıf)
*Değerlendirme ölçütleri (zayıf), (orta), (iyi) ve (çok iyi) olarak belirlenmiştir.					
2. Ziyaretçi Deneyimi					
A.	Kültürel Rota / Güzergahlar	-	F.	Alan Sorumlusu / Görevlisi	-
	Rehberli / Rehbersiz Turlar	-		İşaret ve Yönlendirmeler	-
B.	Sosyal / Eğitsel Programlar	-	F.	Ziyaretçi Merkezi / Tesisi	-
	Sosyal / Kültürel Aktiviteler	-		Geçici / Kalıcı Sergiler	-
C.	İnternet Sayfası	-	F.	Harita / Kılavuz	-
	Mobil Uygulamalar	-		Broşür / Kitapçık	-
D.	Araştırma / Yayın	+	F.	Sesli / Görsel Yönlendirme	-
E.	Toplu Ulaşım İmkânı	-		Görselleştirme Çalışmaları	-
G.	Diğer				
*Değerlendirme ölçütleri mevcut (+) veya mevcut değil (-) olarak belirlenmiştir.					

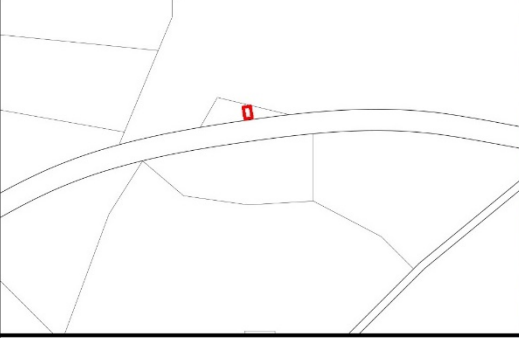
Şekil A.3 Kültürel odak alanlarının incelenmesi: Yüğücek Höyü

Kültürel Odak Alanlarının İncelenmesi					
Adı	Çakırca Höyüğü		Envanter Numarası	P.2	
Genel Tanım	Erken Tunç Çağı'na kadar tarihlendirilen seramik parçaları höyük yüzeyinde gözlemlenmiştir. Gerçekleştirilecek kazı çalışmaları büyük bir potansiyel taşımaktadır.		Tarih	29.04.2023	
			Grup	Arkeolojik Alan	
İl/İlçe/Mahalle	Bursa / İznik / Mustafa Kemal Paşa		Dönem	Prehistorik	
Konum	Surduşı	Ada / Parsel 42 / 114			
Tescil Durumu	I. Derece Arkeolojik Sit (KVKBK Karar Tarih: 23.10.2003 / No: 10113)				
🕒 Vaziyet Planı (Ö1/1000)		Fotoğraf			
					
1. Genel Bilgiler					
A.	Korunmuşluk Durumu	-	B.	Bağlam ile Etkileşim Düzeyi	(zayıf)
	Erişilebilirlik Durumu	(zayıf)		Yerel Halkın Farkındalık Düzeyi	(zayıf)
*Değerlendirme ölçütleri (zayıf), (orta), (iyi) ve (çok iyi) olarak belirlenmiştir.					
2. Ziyaretçi Deneyimi					
A.	Kültürel Rota / Güzergahlar	-	F.	Alan Sorumlusu / Görevlisi	-
	Rehberli / Rehbersiz Turlar	-		İşaret ve Yönlendirmeler	-
B.	Sosyal / Eğitsel Programlar	-	F.	Ziyaretçi Merkezi / Tesis	-
	Sosyal / Kültürel Aktiviteler	-		Geçici / Kalıcı Sergiler	-
C.	İnternet Sayfası	-	F.	Harita / Kılavuz	-
	Mobil Uygulamalar	-		Broşür / Kitapçık	-
D.	Araştırma / Yayın	+	F.	Sesli / Görsel Yönlendirme	-
E.	Toplu Ulaşım İmkânı	-		Görselleştirme Çalışmaları	-
G.	Diğer				
*Değerlendirme ölçütleri mevcut (+) veya mevcut değil (-) olarak belirlenmiştir.					

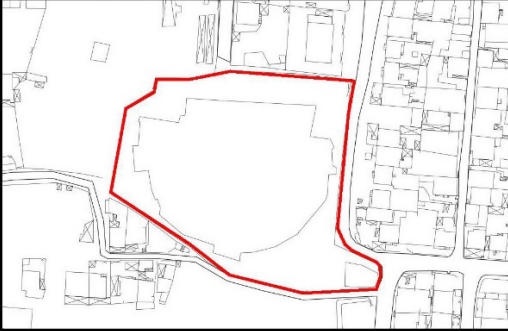
Şekil A.4 Kültürel odak alanlarının incelenmesi: Çakırca Höyük

Kültürel Odak Alanlarının İncelenmesi					
Adı	Berberkaya Lahidi			Envanter Numarası	Bi.1
Genel Tanım	Yekpare koyu gri kalkerden oyularak yapılmış olan mezar odasının parçaları arazide dağınık bir şekilde bulunmaktadır.			Tarih	29.04.2023
İl/İlçe/Mahalle	Bursa / İznik / Yeşilcami			Grup	Arkeolojik Alan
Konum	Surduşı	Ada / Parsel	100 / 5	Dönem	Bitinya Dönemi
Tescil Durumu	I. Derece Arkeolojik Sit (KVKBK Karar Tarih: 09.02.1991 / No: 1589)				
① Vaziyet Planı (Ö1/1000)			Fotoğraf		
					
1. Genel Bilgiler					
A.	Korunmuşluk Durumu	(zayıf)	B.	Bağlam ile Etkileşim Düzeyi	(orta)
	Erişilebilirlik Durumu	(orta)		Yerel Halkın Farkındalık Düzeyi	(orta)
*Değerlendirme ölçütleri (zayıf), (orta), (iyi) ve (çok iyi) olarak belirlenmiştir.					
2. Ziyaretçi Deneyimi					
A.	Kültürel Rota / Güzergahlar	-	F.	Alan Sorumlusu / Görevlisi	-
	Rehberli / Rehbersiz Turlar	+		İşaret ve Yönlendirmeler	+
B.	Sosyal / Eğitsel Programlar	-		Ziyaretçi Merkezi / Tesisi	-
	Sosyal / Kültürel Aktiviteler	-		Geçici / Kalıcı Sergiler	-
C.	İnternet Sayfası	-		Harita / Kılavuz	+
	Mobil Uygulamalar	-		Broşür / Kitapçık	+
D.	Araştırma / Yayın	+		Sesli / Görsel Yönlendirme	-
E.	Toplu Ulaşım İmkânı	-		Görselleştirme Çalışmaları	-
G.	Diğer				
*Değerlendirme ölçütleri mevcut (+) veya mevcut değil (-) olarak belirlenmiştir.					

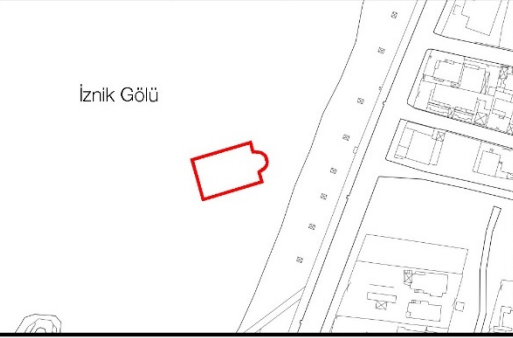
Şekil A.1 Kültürel odak alanlarının incelenmesi: Berberkaya Lahidi

Kültürel Odak Alanlarının İncelenmesi				
Adı	Dört Tepeler Tümülüsü		Envanter Numarası	Bi.2
Genel Tanım	Mezar odası doğal kayacın üzerine oturtularak sivri çatılı bir formda inşa edilmiştir.		Tarih	29.04.2023
İl/İlçe/Mahalle	Bursa / İznik / Elbeyli		Grup	Arkeolojik Alan
Konum	Surdişi	Ada / Parsel	-	
Tescil Durumu	I. Derece Arkeolojik Sit (KVKBK Karar Tarih: 16.11.1992 / No: 2811)		Dönem	Bitinya Dönemi
① Vaziyet Planı (Ö1/1000)		Fotoğraf		
				
1. Genel Bilgiler				
A.	Korunmuşluk Durumu	(orta)	B.	Bağlam ile Etkileşim Düzeyi
	Erişilebilirlik Durumu	(orta)		Yerel Halkın Farkındalık Düzeyi
*Değerlendirme ölçütleri (zayıf), (orta), (iyi) ve (çok iyi) olarak belirlenmiştir.				
2. Ziyaretçi Deneyimi				
A.	Kültürel Rota / Güzergahlar	-	F.	Alan Sorumlusu / Görevlisi
	Rehberli / Rehbersiz Turlar	+		İşaret ve Yönlendirmeler
B.	Sosyal / Eğitsel Programlar	-		Ziyaretçi Merkezi / Tesis
	Sosyal / Kültürel Aktiviteler	-		Geçici / Kalıcı Sergiler
C.	İnternet Sayfası	-		Harita / Kılavuz
	Mobil Uygulamalar	-		Broşür / Kitapçık
D.	Araştırma / Yayın	+		Sesli / Görsel Yönlendirme
E.	Toplu Ulaşım İmkânı	+		Görselleştirme Çalışmaları
G.	Diğer			
*Değerlendirme ölçütleri mevcut (+) veya mevcut değil (-) olarak belirlenmiştir.				

Şekil A.2 Kültürel odak alanlarının incelenmesi: Dört Tepeler Tümülüsü

Kültürel Odak Alanlarının İncelenmesi				
Adı	İznik Antik Roma Tiyatrosu		Envanter Numarası	R.1
Genel Tanım	Düz bir zemin üzerinde beşik tonoz ve galerilerle yükselen 3 katlı cavea düzeninden yalnızca 2 katı günümüzde mevcuttur.		Tarih	29.04.2023
İl/İlçe/Mahalle	Bursa / İznik / Selçuk		Grup	Arkeolojik Alan Anıt Eser
Konum	Suriçi	Ada / Parsel	165 / 26	
Tescil Durumu	I. Derece Arkeolojik Sit (GEEAYK Karar Tarih: 25.03.1978 / No: A-1047)		Dönem	Roma Dönemi
① Vaziyet Planı (01/1000)		Fotoğraf		
				
1. Genel Bilgiler				
A.	Korunmuşluk Durumu	(orta)	B.	Bağlam ile Etkileşim Düzeyi
	Erişilebilirlik Durumu	(çok iyi)		(ivi)
				Yerel Halkın Farkındalık Düzeyi
				(orta)
*Değerlendirme ölçütleri (zayıf), (orta), (iyi) ve (çok iyi) olarak belirlenmiştir.				
2. Ziyaretçi Deneyimi				
A.	Kültürel Rota / Güzergahlar	-	F.	Alan Sorumlusu / Görevlisi
	Rehberli / Rehbersiz Turlar	+		-
B.	Sosyal / Eğitsel Programlar	-		İşaret ve Yönlendirmeler
	Sosyal / Kültürel Aktiviteler	-		+
C.	İnternet Sayfası	-		Ziyaretçi Merkezi / Tesisi
	Mobil Uygulamalar	-		-
D.	Araştırma / Yayın	+		Geçici / Kalıcı Sergiler
E.	Toplu Ulaşım İmkânı	+		-
G.	Diğer			Harita / Kılavuz
				+
				Broşür / Kitapçık
				+
				Sesli / Görsel Yönlendirme
				-
				Görselleştirme Çalışmaları
				-
*Değerlendirme ölçütleri mevcut (+) veya mevcut değil (-) olarak belirlenmiştir.				

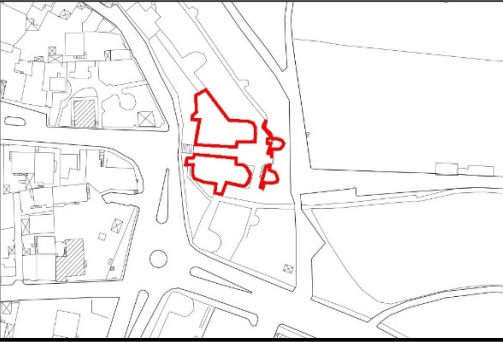
Şekil A.5 Kültürel odak alanlarının incelenmesi: İznik Antik Roma Tiyatrosu

Kültürel Odak Alanlarının İncelenmesi					
Adı	Aziz Neophytos Bazilikası (Batık Bazilika)		Envanter Numarası	R.2	
Genel Tanım	İznik Gölü'nün 20 metre açığında ve 2 metre derinliğinde bulunan kilise yapısı 2014 yılında tespit edilmiştir.		Tarih	29.04.2023	
İl/İlçe/Mahalle	Bursa / İznik / Selçuk		Grup	Arkeolojik Alan Su Altı Kültürel Miras	
Konum	Surdışı	Ada / Parsel	-		
Tescil Durumu	I. Derece Arkeolojik Sit (KVKBK Karar Tarih: 13.02.2014 / No: 2932)		Dönem	Roma Dönemi	
🕒 Vaziyet Planı (Ö1/1000)		Fotoğraf			
					
1. Genel Bilgiler					
A.	Korunmuşluk Durumu	(zayıf)	B.	Bağlam ile Etkileşim Düzeyi	(orta)
	Erişilebilirlik Durumu	(zayıf)		Yerel Halkın Farkındalık Düzeyi	(orta)
*Değerlendirme ölçütleri (zayıf), (orta), (iyi) ve (çok iyi) olarak belirlenmiştir.					
2. Ziyaretçi Deneyimi					
A.	Kültürel Rota / Güzergahlar	-	F.	Alan Sorumlusu / Görevlisi	-
	Rehberli / Rehbersiz Turlar	-		İşaret ve Yönlendirmeler	+
B.	Sosyal / Eğitsel Programlar	-		Ziyaretçi Merkezi / Tesis	-
	Sosyal / Kültürel Aktiviteler	-		Geçici / Kalıcı Sergiler	-
C.	İnternet Sayfası	-		Harita / Kılavuz	+
	Mobil Uygulamalar	-		Broşür / Kitapçık	+
D.	Araştırma / Yayın	+		Sesli / Görsel Yönlendirme	-
E.	Toplu Ulaşım İmkânı	+		Görselleştirme Çalışmaları	-
G.	Diğer				
*Değerlendirme ölçütleri mevcut (+) veya mevcut değil (-) olarak belirlenmiştir.					

Şekil A.6 Kültürel odak alanlarının incelenmesi: Aziz Neophytos Bazilikası

Kültürel Odak Alanlarının İncelenmesi					
Adı	Mısır Obeliski (Dikilitaş)			Envanter Numarası	R.3
Genel Tanım	C. Cassius Philiscus'a ait olan mezar anıtı, İznik (Nikaia) ile İzmit (Nikomedea) arasındaki yolun kavşağında inşa edilmiştir.			Tarih	29.04.2023
				Grup	Anıt Eser
İl/İlçe/Mahalle	Bursa / İznik / İnikli			Dönem	Roma Dönemi
Konum	Surdişi	Ada / Parsel	678 / 45		
Tescil Durumu	Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlığı (KVKBK Karar Tarih: 15.07.2014 / No: 10641)				
⌚ Vaziyet Planı (Ö1/1000)		Fotoğraf			
1. Genel Bilgiler					
A.	Korunmuşluk Durumu	(çok iyi)	B.	Bağlam ile Etkileşim Düzeyi	(orta)
	Erişilebilirlik Durumu	(orta)		Yerel Halkın Farkındalık Düzeyi	(orta)
*Değerlendirme ölçütleri (zayıf), (orta), (iyi) ve (çok iyi) olarak belirlenmiştir.					
2. Ziyaretçi Deneyimi					
A.	Kültürel Rota / Güzergahlar	+	F.	Alan Sorumlusu / Görevlisi	-
	Rehberli / Rehbersiz Turlar	+		İşaret ve Yönlendirmeler	+
B.	Sosyal / Eğitsel Programlar	-	F.	Ziyaretçi Merkezi / Tesisi	-
	Sosyal / Kültürel Aktiviteler	-		Geçici / Kalıcı Sergiler	-
C.	İnternet Sayfası	-	F.	Harita / Kılavuz	+
	Mobil Uygulamalar	-		Broşür / Kitapçık	+
D.	Araştırma / Yayın	+	F.	Sesli / Görsel Yönlendirme	-
E.	Toplu Ulaşım İmkânı	-		Görselleştirme Çalışmaları	+
G.	Diğer				
*Değerlendirme ölçütleri mevcut (+) veya mevcut değil (-) olarak belirlenmiştir.					

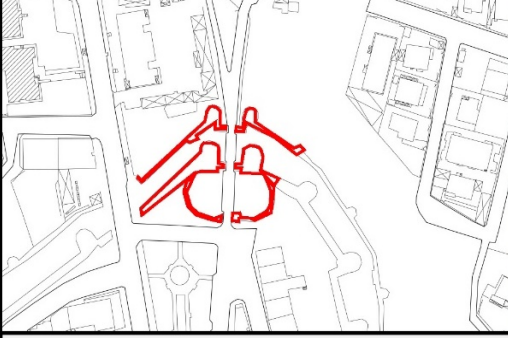
Şekil A.7 Kültürel odak alanlarının incelenmesi: Mısır Obeliski

Kültürel Odak Alanlarının İncelenmesi					
Adı	Lefke Kapı			Envanter Numarası	R.4
Genel Tanım	İznik'in doğusunda Kılıçarslan Caddesi'nin sonundadır. Kent ile Osmaneli (Lefke) yerleşimi arasındaki güzergahta yer almaktadır.			Tarih	29.04.2023
				Grup	Arkeolojik Alan Anıt Eser
İl/İlçe/Mahalle	Bursa / İznik / Yeşilcami			Dönem	Roma Dönemi
Konum	Suriçi	Ada / Parsel	202 / 5		
Tescil Durumu	Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlığı (GEEAYK Karar Tarih: 01.03.1972 / No: 6318)				
① Vaziyet Planı (Ö1/1000)			Fotoğraf		
					
1. Genel Bilgiler					
A.	Korunmuşluk Durumu	(iyi)	B.	Bağlam ile Etkileşim Düzeyi	(iyi)
	Erişilebilirlik Durumu	(çok iyi)		Yerel Halkın Farkındalık Düzeyi	(iyi)
*Değerlendirme ölçütleri (zayıf), (orta), (iyi) ve (çok iyi) olarak belirlenmiştir.					
2. Ziyaretçi Deneyimi					
A.	Kültürel Rota / Güzergahlar	+	F.	Alan Sorumlusu / Görevlisi	-
	Rehberli / Rehbersiz Turlar	+		İşaret ve Yönlendirmeler	+
B.	Sosyal / Eğitsel Programlar	-	F.	Ziyaretçi Merkezi / Tesisi	-
	Sosyal / Kültürel Aktiviteler	+		Geçici / Kalıcı Sergiler	-
C.	İnternet Sayfası	-	F.	Harita / Kılavuz	+
	Mobil Uygulamalar	-		Broşür / Kitapçık	+
D.	Araştırma / Yayın	+	F.	Sesli / Görsel Yönlendirme	-
E.	Toplu Ulaşım İmkânı	+		Görselleştirme Çalışmaları	-
G.	Diğer				
*Değerlendirme ölçütleri mevcut (+) veya mevcut değil (-) olarak belirlenmiştir.					

Şekil A.8 Kültürel odak alanlarının incelenmesi: Lefke Kapı

Kültürel Odak Alanlarının İncelenmesi					
Adı	Lefke Su Yolları		Envanter Numarası	R.5	
Genel Tanım	Kemerli yapılarıyla su yolları, kent surlarının dışında, doğuda yer alan mağaradan çıkan suyun kente taşınması için inşa edilmiştir.		Tarih	29.04.2023	
İl/İlçe/Mahalle	Bursa / İznik / Yeşilcami		Grup	Anıt Eser	
Konum	Surdişi	Ada / Parsel	-		
Tescil Durumu	Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlığı (KVKBK Karar Tarihi: 11.02.1990 / No: 969)		Dönem	Roma Dönemi	
① Vaziyet Planı (Ö1/1000)		Fotoğraf			
					
1. Genel Bilgiler					
A.	Korunmuşluk Durumu	(orta)	B.	Bağlam ile Etkileşim Düzeyi	(orta)
	Erişilebilirlik Durumu	(iyi)		Yerel Halkın Farkındalık Düzeyi	(orta)
*Değerlendirme ölçütleri (zayıf), (orta), (iyi) ve (çok iyi) olarak belirlenmiştir.					
2. Ziyaretçi Deneyimi					
A.	Kültürel Rota / Güzergahlar	-	F.	Alan Sorumlusu / Görevlisi	-
	Rehberli / Rehbersiz Turlar	+		İşaret ve Yönlendirmeler	+
B.	Sosyal / Eğitsel Programlar	-		Ziyaretçi Merkezi / Tesisi	-
	Sosyal / Kültürel Aktiviteler	-		Geçici / Kalıcı Sergiler	-
C.	İnternet Sayfası	-		Harita / Kılavuz	+
	Mobil Uygulamalar	-		Broşür / Kitapçık	+
D.	Araştırma / Yayın	+		Sesli / Görsel Yönlendirme	-
E.	Toplu Ulaşım İmkânı	+		Görselleştirme Çalışmaları	-
G.	Diğer				
*Değerlendirme ölçütleri mevcut (+) veya mevcut değil (-) olarak belirlenmiştir.					

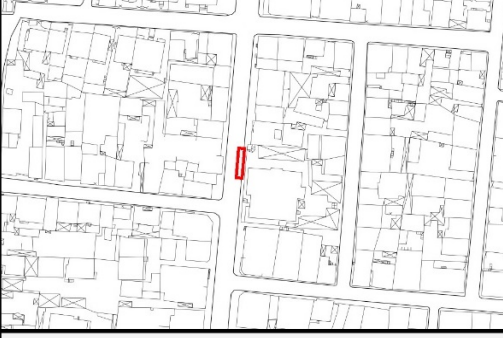
Şekil A.9 Kültürel odak alanlarının incelenmesi: Lefke Su Yolları

Kültürel Odak Alanlarının İncelenmesi					
Adı	İstanbul Kapı		Envanter Numarası	R.6	
Genel Tanım	Kentin kuzeyindeki Atatürk Caddesi'nin sonunda yer alan kapı, kentin İstanbul'a giden güzergahın üzerinde yer almaktadır.		Tarih	29.04.2023	
			Grup	Arkeolojik Alan Anıt Eser	
İl/İlçe/Mahalle	Bursa / İznik / Mustafa Kemal Paşa		Dönem	Roma Dönemi	
Konum	Suriçi	Ada / Parsel			-
Tescil Durumu	Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlığı (KVKBK Karar Tarihi: 11.02.1990 / No: 969)				
① Vaziyet Planı (Ö1/1000) Fotoğraf 					
1. Genel Bilgiler					
A.	Korunmuşluk Durumu	(iyi)	B.	Bağlam ile Etkileşim Düzeyi	(iyi)
	Erişilebilirlik Durumu	(çok iyi)		Yerel Halkın Farkındalık Düzeyi	(iyi)
*Değerlendirme ölçütleri (zayıf), (orta), (iyi) ve (çok iyi) olarak belirlenmiştir.					
2. Ziyaretçi Deneyimi					
A.	Kültürel Rota / Güzergahlar	+	F.	Alan Sorumlusu / Görevlisi	-
	Rehberli / Rehbersiz Turlar	+		İşaret ve Yönlendirmeler	+
B.	Sosyal / Eğitsel Programlar	-	F.	Ziyaretçi Merkezi / Tesisi	-
	Sosyal / Kültürel Aktiviteler	+		Geçici / Kalıcı Sergiler	-
C.	İnternet Sayfası	-	F.	Harita / Kılavuz	+
	Mobil Uygulamalar	-		Broşür / Kitapçık	+
D.	Araştırma / Yayın	+	F.	Sesli / Görsel Yönlendirme	-
E.	Toplu Ulaşım İmkânı	+		Görselleştirme Çalışmaları	-
G.	Diğer				
*Değerlendirme ölçütleri mevcut (+) veya mevcut değil (-) olarak belirlenmiştir.					

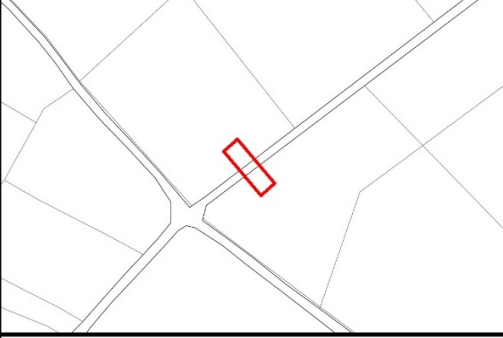
Şekil A.10 Kültürel odak alanlarının incelenmesi: İstanbul Kapı

Kültürel Odak Alanlarının İncelenmesi					
Adı	Yenişehir Kapı			Envanter Numarası R.7	
Genel Tanım	Kentin güneyindeki Kılıçarslan Caddesinin sonunda yer alan yapı, İznik ile Yenişehir arasındaki güzergaha açılmaktadır.			Tarih 29.04.2023	
İl/İlçe/Mahalle	Bursa / İznik / Selçuk			Grup Arkeolojik Alan Anıt Eser	
Konum	Suriçi	Ada / Parsel	131 / 2	Dönem Roma Dönemi	
Tescil Durumu	Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlığı (KVKBK Karar Tarihi: 11.02.1990 / No: 969)				
① Vaziyet Planı (Ö1/1000)		Fotoğraf			
1. Genel Bilgiler					
A.	Korunmuşluk Durumu	(orta)	B.	Bağlam ile Etkileşim Düzeyi	(iyi)
	Erişilebilirlik Durumu	(çok iyi)		Yerel Halkın Farkındalık Düzeyi	(iyi)
*Değerlendirme ölçütleri (zayıf), (orta), (iyi) ve (çok iyi) olarak belirlenmiştir.					
2. Ziyaretçi Deneyimi					
A.	Kültürel Rota / Güzergahlar	+	F.	Alan Sorumlusu / Görevlisi	-
	Rehberli / Rehbersiz Turlar	+		İşaret ve Yönlendirmeler	+
B.	Sosyal / Eğitsel Programlar	-		Ziyaretçi Merkezi / Tesisi	-
	Sosyal / Kültürel Aktiviteler	+		Geçici / Kalıcı Sergiler	-
C.	İnternet Sayfası	-		Harita / Kılavuz	+
	Mobil Uygulamalar	-		Broşür / Kitapçık	+
D.	Araştırma / Yayın	+		Sesli / Görsel Yönlendirme	-
E.	Toplu Ulaşım İmkânı	+		Görselleştirme Çalışmaları	-
G.	Diğer				
*Değerlendirme ölçütleri mevcut (+) veya mevcut değil (-) olarak belirlenmiştir.					

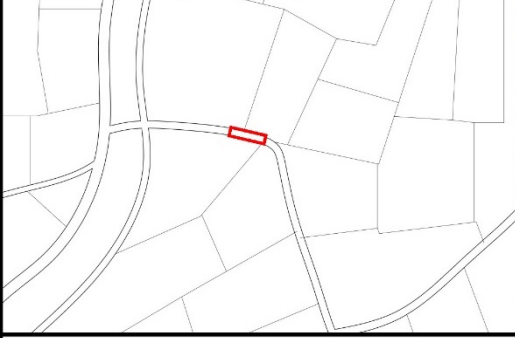
Şekil A.11 Kültürel odak alanlarının incelenmesi: Yenişehir Kapı

Kültürel Odak Alanlarının İncelenmesi					
Adı	Roma Yolu			Envanter Numarası	R.8
Genel Tanım	Atatürk Caddesinin yaklaşık 5 metre alt kotunda tespit edilmiş taş döşemeli sütunlu yol kalıntıları, MS 1-2. yüzyıl arasında tarihlendirilmektedir.			Tarih	29.04.2023
İl/İlçe/Mahalle	Bursa / İznik / Beyler			Grup	Arkeolojik Alan
Konum	Suriçi	Ada / Parsel	-	Dönem	Roma Dönemi
Tescil Durumu	Bilinmiyor				
① Vaziyet Planı (Ö1/1000) Fotoğraf 					
1. Genel Bilgiler					
A.	Korunmuşluk Durumu	(orta)	B.	Bağlam ile Etkileşim Düzeyi	(orta)
	Erişilebilirlik Durumu	(iyi)		Yerel Halkın Farkındalık Düzeyi	(zayıf)
*Değerlendirme ölçütleri (zayıf), (orta), (iyi) ve (çok iyi) olarak belirlenmiştir.					
2. Ziyaretçi Deneyimi					
A.	Kültürel Rota / Güzergahlar	+	F.	Alan Sorumlusu / Görevlisi	-
	Rehberli / Rehbersiz Turlar	+		İşaret ve Yönlendirmeler	+
B.	Sosyal / Eğitsel Programlar	-	F.	Ziyaretçi Merkezi / Tesisi	-
	Sosyal / Kültürel Aktiviteler	-		Geçici / Kalıcı Sergiler	+
C.	İnternet Sayfası	-	F.	Harita / Kılavuz	-
	Mobil Uygulamalar	-		Broşür / Kitapçık	-
D.	Araştırma / Yayın	+	F.	Sesli / Görsel Yönlendirme	-
E.	Toplu Ulaşım İmkânı	+		Görselleştirme Çalışmaları	-
G.	Diğer				
*Değerlendirme ölçütleri mevcut (+) veya mevcut değil (-) olarak belirlenmiştir.					

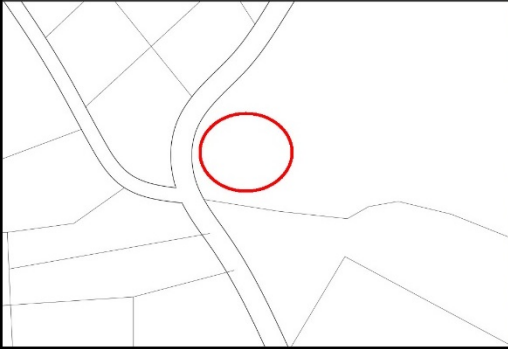
Şekil A.12 Kültürel odak alanlarının incelenmesi: Roma Yolu

Kültürel Odak Alanlarının İncelenmesi					
Adı	Roma Köprüsü		Envanter Numarası	R.9	
Genel Tanım	İznik (Nikaia) ile İzmit (Nikomedia) arasındaki yol üzerinde bulunan köprü ortası geniş yanları dar toplamda üç gözden oluşmaktadır.		Tarih	29.04.2023	
İl/İlçe/Mahalle	Bursa / İznik / Elbeyli		Grup	Anıt Eser	
Konum	Surdişi	Ada / Parsel	-		
Tescil Durumu	Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlığı (KVKBK Karar Tarih: 05.01.2012 / No: 0343)		Dönem	Roma Dönemi	
① Vaziyet Planı (Ö1/1000) Fotoğraf 					
1. Genel Bilgiler					
A.	Korunmuşluk Durumu	(orta)	B.	Bağlam ile Etkileşim Düzeyi	(zayıf)
	Erişilebilirlik Durumu	(orta)		Yerel Halkın Farkındalık Düzeyi	(zayıf)
*Değerlendirme ölçütleri (zayıf), (orta), (iyi) ve (çok iyi) olarak belirlenmiştir.					
2. Ziyaretçi Deneyimi					
A.	Kültürel Rota / Güzergahlar	+	F.	Alan Sorumlusu / Görevlisi	-
	Rehberli / Rehbersiz Turlar	+		İşaret ve Yönlendirmeler	-
B.	Sosyal / Eğitsel Programlar	-	F.	Ziyaretçi Merkezi / Tesisi	-
	Sosyal / Kültürel Aktiviteler	-		Geçici / Kalıcı Sergiler	-
C.	İnternet Sayfası	-	F.	Harita / Kılavuz	-
	Mobil Uygulamalar	-		Broşür / Kitapçık	-
D.	Araştırma / Yayın	+	F.	Sesli / Görsel Yönlendirme	-
E.	Toplu Ulaşım İmkânı	-		Görselleştirme Çalışmaları	-
G.	Diğer				
*Değerlendirme ölçütleri mevcut (+) veya mevcut değil (-) olarak belirlenmiştir.					

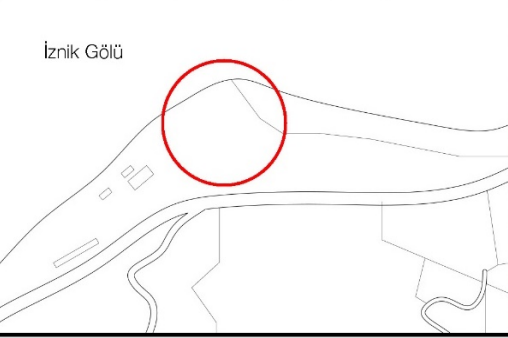
Şekil A.13 Kültürel odak alanlarının incelenmesi: Roma Köprüsü

Kültürel Odak Alanlarının İncelenmesi					
Adı	Karasu Köprüsü		Envanter Numarası	R.10	
Genel Tanım	İstanbul'dan Kudüs'e uzanan Hac Yolu üzerinde yer alan köprü yapısı, dört geniş taş ve bir dar tuğla kemerden oluşmaktadır.		Tarih	29.04.2023	
			Grup	Anıt Eser	
İl/İlçe/Mahalle	Bursa / İznik / İnikli		Dönem	Roma Dönemi	
Konum	Surdışı	Ada / Parsel			-
Tescil Durumu	Bilinmiyor				
① Vaziyet Planı (Ö1/1000) Fotoğraf 					
1. Genel Bilgiler					
A.	Korunmuşluk Durumu	(zayıf)	B.	Bağlam ile Etkileşim Düzeyi	(orta)
	Erişilebilirlik Durumu	(zayıf)		Yerel Halkın Farkındalık Düzeyi	(zayıf)
*Değerlendirme ölçütleri (zayıf), (orta), (iyi) ve (çok iyi) olarak belirlenmiştir.					
2. Ziyaretçi Deneyimi					
A.	Kültürel Rota / Güzergahlar	+	F.	Alan Sorumlusu / Görevlisi	-
	Rehberli / Rehbersiz Turlar	+		İşaret ve Yönlendirmeler	-
B.	Sosyal / Eğitsel Programlar	-	F.	Ziyaretçi Merkezi / Tesis	-
	Sosyal / Kültürel Aktiviteler	-		Geçici / Kalıcı Sergiler	-
C.	İnternet Sayfası	-	F.	Harita / Kılavuz	-
	Mobil Uygulamalar	-		Broşür / Kitapçık	-
D.	Araştırma / Yayın	+	F.	Sesli / Görsel Yönlendirme	-
E.	Toplu Ulaşım İmkânı	-		Görselleştirme Çalışmaları	-
G.	Diğer				
*Değerlendirme ölçütleri mevcut (+) veya mevcut değil (-) olarak belirlenmiştir.					

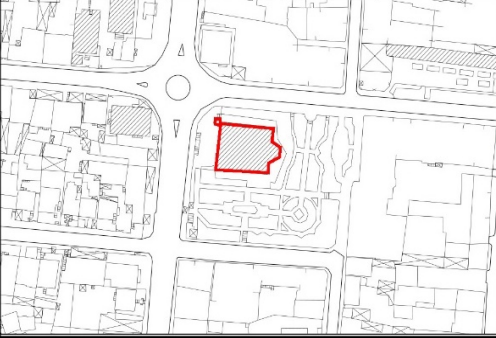
Şekil A.14 Kültürel odak alanlarının incelenmesi: Karasu Köprüsü

Kültürel Odak Alanlarının İncelenmesi				
Adı	Merdivenlikaya		Envanter Numarası	R.11
Genel Tanım	Beyaz Kalker üzerine 15 basamak halinde oyularak inşa edilmiştir.		Tarih	29.04.2023
İl/İlçe/Mahalle	Bursa / İznik / Elbeyli		Grup	Arkeolojik Alan
Konum	Surduşı	Ada / Parsel	-	
Tescil Durumu	I. Derece Arkeolojik Sit (KVKBK Karar Tarih: 16.11.1992 / No: 2811)		Dönem	Roma Dönemi
① Vaziyet Planı (Ö1/1000)			Fotoğraf	
				
1. Genel Bilgiler				
A.	Korunmuşluk Durumu	(orta)	B.	Bağlam ile Etkileşim Düzeyi
	Erişilebilirlik Durumu	(orta)		Yerel Halkın Farkındalık Düzeyi
*Değerlendirme ölçütleri (zayıf), (orta), (iyi) ve (çok iyi) olarak belirlenmiştir.				
2. Ziyaretçi Deneyimi				
A.	Kültürel Rota / Güzergahlar	-	F.	Alan Sorumlusu / Görevlisi
	Rehberli / Rehbersiz Turlar	-		İşaret ve Yönlendirmeler
B.	Sosyal / Eğitsel Programlar	-		Ziyaretçi Merkezi / Tesisi
	Sosyal / Kültürel Aktiviteler	-		Geçici / Kalıcı Sergiler
C.	İnternet Sayfası	-		Harita / Kılavuz
	Mobil Uygulamalar	-		Broşür / Kitapçık
D.	Araştırma / Yayın	+		Sesli / Görsel Yönlendirme
E.	Toplu Ulaşım İmkânı	+		Görselleştirme Çalışmaları
G.	Diğer			
*Değerlendirme ölçütleri mevcut (+) veya mevcut değil (-) olarak belirlenmiştir.				

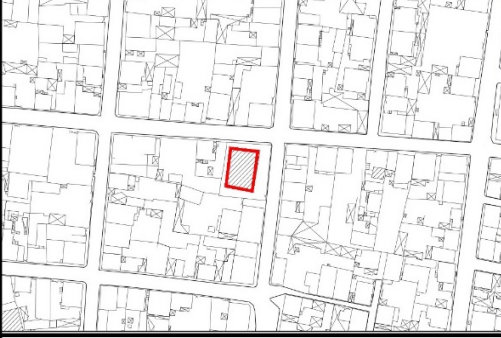
Şekil A.15 Kültürel odak alanlarının incelenmesi: Merdivenlikaya

Kültürel Odak Alanlarının İncelenmesi				
Adı	Karacakaya Tümülüsü		Envanter Numarası	R.12
Genel Tanım	İznik Gölü'nün kıyısında gölden 26,5 metre yükseklikteki tepenin üzerinde yer alan mezar odasının parçaları çevreye dağılmış şekilde bulunmaktadır.		Tarih	29.04.2023
İl/İlçe/Mahalle	Bursa / İznik / Aydınlı		Grup	Arkeolojik Alan
Konum	Surduşu	Ada / Parsel	-	
Tescil Durumu	Bilinmiyor		Dönem	Roma Dönemi
① Vaziyet Planı (Ö1/1000)			Fotoğraf	
				
1. Genel Bilgiler				
A.	Korunmuşluk Durumu	(zayıf)	B.	Bağlam ile Etkileşim Düzeyi
	Erişilebilirlik Durumu	(iyi)		Yerel Halkın Farkındalık Düzeyi
*Değerlendirme ölçütleri (zayıf), (orta), (iyi) ve (çok iyi) olarak belirlenmiştir.				
2. Ziyaretçi Deneyimi				
A.	Kültürel Rota / Güzergahlar	-	F.	Alan Sorumlusu / Görevlisi
	Rehberli / Rehbersiz Turlar	-		İşaret ve Yönlendirmeler
B.	Sosyal / Eğitsel Programlar	-		Ziyaretçi Merkezi / Tesisi
	Sosyal / Kültürel Aktiviteler	-		Geçici / Kalıcı Sergiler
C.	İnternet Sayfası	-		Harita / Kılavuz
	Mobil Uygulamalar	-		Broşür / Kitapçık
D.	Araştırma / Yayın	+		Sesli / Görsel Yönlendirme
E.	Toplu Ulaşım İmkânı	+		Görselleştirme Çalışmaları
G.	Diğer			
*Değerlendirme ölçütleri mevcut (+) veya mevcut değil (-) olarak belirlenmiştir.				

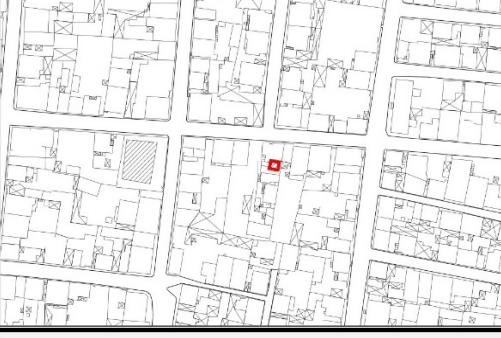
Şekil A.16 Kültürel odak alanlarının incelenmesi: Karacakaya Tümülüsü

Kültürel Odak Alanlarının İncelenmesi					
Adı	Ayasofya Müzesi / Ayasofya Orhan Cami		Envanter Numarası	B.1	
Genel Tanım	Kent merkezinde Atatürk ve Kılıçarslan Caddelerinin keşisiminde yer alan kilise yapısı 3 nefli olarak inşa edilmiş ve Osmanlı Dönemi'nde camiye çevrilmiştir.		Tarih	29.04.2023	
			Grup	Arkeolojik Alan Anıt Eser	
İl/İlçe/Mahalle	Bursa / İznik / Mahmut Çelebi		Dönem	Bizans Dönemi	
Konum	Suriçi	Ada / Parsel			147 / 1
Tescil Durumu	Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlığı (KVKBK Karar Tarihi: 11.02.1990 / No: 969)				
📍 Vaziyet Planı (Ö1/1000)		Fotoğraf			
					
1. Genel Bilgiler					
A.	Korunmuşluk Durumu	(iyi)	B.	Bağlam ile Etkileşim Düzeyi	(iyi)
	Erişilebilirlik Durumu	(çok iyi)		Yerel Halkın Farkındalık Düzeyi	(çok iyi)
*Değerlendirme ölçütleri (zayıf), (orta), (iyi) ve (çok iyi) olarak belirlenmiştir.					
2. Ziyaretçi Deneyimi					
A.	Kültürel Rota / Güzergahlar	+	F.	Alan Sorumlusu / Görevlisi	-
	Rehberli / Rehbersiz Turlar	+		İşaret ve Yönlendirmeler	+
B.	Sosyal / Eğitsel Programlar	+		Ziyaretçi Merkezi / Tesisi	-
	Sosyal / Kültürel Aktiviteler	+		Geçici / Kalıcı Sergiler	+
C.	İnternet Sayfası	-		Harita / Kılavuz	+
	Mobil Uygulamalar	-		Broşür / Kitapçık	+
D.	Araştırma / Yayın	+		Sesli / Görsel Yönlendirme	-
E.	Toplu Ulaşım İmkânı	+		Görselleştirme Çalışmaları	+
G.	Diğer				
*Değerlendirme ölçütleri mevcut (+) veya mevcut değil (-) olarak belirlenmiştir.					

Şekil A.17 Kültürel odak alanlarının incelenmesi: Ayasofya

Kültürel Odak Alanlarının İncelenmesi					
Adı	Koimesis Tes Theotokos Kilisesi			Envanter Numarası	B.2
Genel Tanım	Koimesis Kilisesi, kentin güneydoğusunda taş duvar ve demir parmaklıklarla çevrilmiş alanda yer alan yapı kalıntılarından oluşmaktadır.			Tarih	29.04.2023
				Grup	Arkeolojik Alan
İl/İlçe/Mahalle	Bursa / İznik / Yenimahalle				
Konum	Suriçi	Ada / Parsel	344 / 4		
Tescil Durumu	Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlığı (KVKBK Karar Tarih: 11.02.1990 / No:969)			Dönem	Bizans Dönemi
① Vaziyet Planı (Ö1/1000) Fotoğraf 					
1. Genel Bilgiler					
A.	Korunmuşluk Durumu	(zayıf)	B.	Bağlam ile Etkileşim Düzeyi	(zayıf)
	Erişilebilirlik Durumu	(orta)		Yerel Halkın Farkındalık Düzeyi	(zayıf)
*Değerlendirme ölçütleri (zayıf), (orta), (iyi) ve (çok iyi) olarak belirlenmiştir.					
2. Ziyaretçi Deneyimi					
A.	Kültürel Rota / Güzergahlar	-	F.	Alan Sorumlusu / Görevlisi	-
	Rehberli / Rehbersiz Turlar	-		İşaret ve Yönlendirmeler	+
B.	Sosyal / Eğitsel Programlar	-	F.	Ziyaretçi Merkezi / Tesisi	-
	Sosyal / Kültürel Aktiviteler	-		Geçici / Kalıcı Sergiler	-
C.	İnternet Sayfası	-	F.	Harita / Kılavuz	+
	Mobil Uygulamalar	-		Broşür / Kitapçık	+
D.	Araştırma / Yayın	+	F.	Sesli / Görsel Yönlendirme	-
E.	Toplu Ulaşım İmkânı	-		Görselleştirme Çalışmaları	-
G.	Diğer				
*Değerlendirme ölçütleri mevcut (+) veya mevcut değil (-) olarak belirlenmiştir.					

Şekil A.18 Kültürel odak alanlarının incelenmesi: Koimesis Kilisesi

Kültürel Odak Alanlarının İncelenmesi					
Adı	Baptisterium (Böcek Ayazması)		Envanter Numarası	B.3	
Genel Tanım	Yapıya 11 basamaklı merdivenle erişilmektedir. Mekanın merkezinde kare planlı sarnıç yer almakta ve yapının üst örtüsü tuğla örgülü kubbedir.		Tarih	29.04.2023	
İl/İlçe/Mahalle	Bursa / İznik / Yenimahalle		Grup	Arkeolojik Alan Anıt Eser	
Konum	Suriçi	Ada / Parsel	118 / 13		
Tescil Durumu	Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlığı (KVKBK Karar Tarihi: 11.02.1990 / No: 969)		Dönem	Bizans Dönemi	
① Vaziyet Planı (Ö1/1000) Fotoğraf 					
1. Genel Bilgiler					
A.	Korunmuşluk Durumu	(orta)	B.	Bağlam ile Etkileşim Düzeyi	(orta)
	Erişilebilirlik Durumu	(iyi)		Yerel Halkın Farkındalık Düzeyi	(zayıf)
*Değerlendirme ölçütleri (zayıf), (orta), (iyi) ve (çok iyi) olarak belirlenmiştir.					
2. Ziyaretçi Deneyimi					
A.	Kültürel Rota / Güzergahlar	-	F.	Alan Sorumlusu / Görevlisi	-
	Rehberli / Rehbersiz Turlar	+		İşaret ve Yönlendirmeler	+
B.	Sosyal / Eğitsel Programlar	-	F.	Ziyaretçi Merkezi / Tesisi	-
	Sosyal / Kültürel Aktiviteler	-		Geçici / Kalıcı Sergiler	-
C.	İnternet Sayfası	-	F.	Harita / Kılavuz	+
	Mobil Uygulamalar	-		Broşür / Kitapçık	+
D.	Araştırma / Yayın	+	F.	Sesli / Görsel Yönlendirme	-
E.	Toplu Ulaşım İmkânı	+		Görselleştirme Çalışmaları	-
G.	Diğer				
*Değerlendirme ölçütleri mevcut (+) veya mevcut değil (-) olarak belirlenmiştir.					

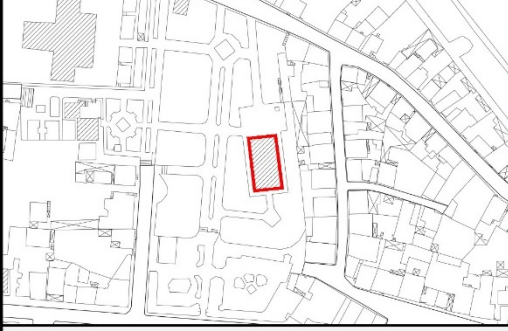
Şekil A.19 Kültürel odak alanlarının incelenmesi: Böcek Ayazması

Kültürel Odak Alanlarının İncelenmesi					
Adı	Hipoje (Yeraltı Mezarı)		Envanter Numarası	B.4	
Genel Tanım	Kentin kuzeybatısında Elbeyli'ye giden yol üzerinde yer alan mezar yapısının iç kısmında tavus kuşu tasvirli freskler bulunmaktadır. Koruyucu çatıyla koruma altına alınan yapının freskleri İznik Müzesi'ne taşınmış durumdadır.		Tarih	29.04.2023	
			Grup	Arkeolojik Alan	
İl/ilçe/Mahalle	Bursa / İznik / Elbeyli		Dönem	Bizans Dönemi	
Konum	Surduşı	Ada / Parsel			1144 / 75
Tescil Durumu	I. Derece Arkeolojik Sit (KVKBK Karar Tarih: 16.11.1992 / No: 2811)				
📍 Vaziyet Planı (Ö1/1000)		Fotoğraf			
					
1. Genel Bilgiler					
A.	Korunmuşluk Durumu	(iyi)	B.	Bağlam ile Etkileşim Düzeyi	(zayıf)
	Erişilebilirlik Durumu	(orta)		Yerel Halkın Farkındalık Düzeyi	(orta)
*Değerlendirme ölçütleri (zayıf), (orta), (iyi) ve (çok iyi) olarak belirlenmiştir.					
2. Ziyaretçi Deneyimi					
A.	Kültürel Rota / Güzergahlar	-	F.	Alan Sorumlusu / Görevlisi	-
	Rehberli / Rehbersiz Turlar	+		İşaret ve Yönlendirmeler	+
B.	Sosyal / Eğitsel Programlar	-		Ziyaretçi Merkezi / Tesisi	+
	Sosyal / Kültürel Aktiviteler	-		Geçici / Kalıcı Sergiler	+
C.	İnternet Sayfası	-		Harita / Kılavuz	+
	Mobil Uygulamalar	-		Broşür / Kitapçık	+
D.	Araştırma / Yayın	+		Sesli / Görsel Yönlendirme	-
E.	Toplu Ulaşım İmkânı	-		Görselleştirme Çalışmaları	+
G.	Diğer				
*Alan ve çevresi koruyucu çatı ile örtülmüştür. Mezar odasının replikası günümüzde İznik Müzesi'nde sergilenmektedir.					
**Değerlendirme ölçütleri mevcut (+) veya mevcut değil (-) olarak belirlenmiştir.					

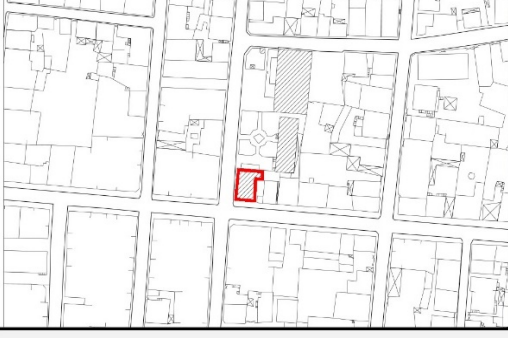
Şekil A.20 Kültürel odak alanlarının incelenmesi: Hipoje (Yeraltı Mezarı)

Kültürel Odak Alanlarının İncelenmesi						
Adı	Nilüfer Hatun İmaretı (İznik Türk İslam Eserleri Müzesi)			Envanter Numarası	O.1	
Genel Tanım	Günümüzde müze olarak kullanılan yapı, ters T plan formuna sahiptir. Yapının revak kısmında tonozlar, iç mekanında ise kubbeler ile üst örtü olarak kullanılmıştır.			Tarih	29.04.2023	
				Grup	Anıt Eser	
İl/İlçe/Mahalle	Bursa / İznik / Eşrefzade			Dönem	Osmanlı Dönemi	
Konum	Suriçi	Ada / Parsel	70 / 3			
Tescil Durumu	Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlığı (KVKBK Karar Tarihi: 11.02.1990 / No: 969)					
📍 Vaziyet Planı (Ö1/1000)		Fotoğraf				
1. Genel Bilgiler						
A.	Korunmuşluk Durumu	(çok iyi)	B.	Bağlam ile Etkileşim Düzeyi	(iyi)	
	Erişilebilirlik Durumu	(çok iyi)		Yerel Halkın Farkındalık Düzeyi	(çok iyi)	
*Değerlendirme ölçütleri (zayıf), (orta), (iyi) ve (çok iyi) olarak belirlenmiştir.						
2. Ziyaretçi Deneyimi						
A.	Kültürel Rota / Güzergahlar	-	F.	Alan Sorumlusu / Görevlisi	+	
	Rehberli / Rehbersiz Turlar	+		İşaret ve Yönlendirmeler	+	
B.	Sosyal / Eğitsel Programlar	+		Ziyaretçi Merkezi / Tesis	+	
	Sosyal / Kültürel Aktiviteler	+		Geçici / Kalıcı Sergiler	+	
C.	İnternet Sayfası	-		Harita / Kılavuz	+	
	Mobil Uygulamalar	-		Broşür / Kitapçık	+	
D.	Araştırma / Yayın	+		Sesli / Görsel Yönlendirme	+	
E.	Toplu Ulaşım İmkânı	+		Görselleştirme Çalışmaları	+	
G.	Diğer					
*Değerlendirme ölçütleri mevcut (+) veya mevcut değil (-) olarak belirlenmiştir.						

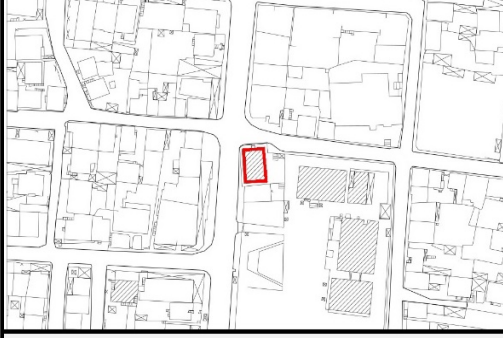
Şekil A.21 Kültürel odak alanlarının incelenmesi: Nilüfer Hatun İmaretı

Kültürel Odak Alanlarının İncelenmesi					
Adı	İznik Yeşil Cami			Envanter Numarası	O.2
Genel Tanım	Tek kubbeli ve minareli şekilde inşa edilen yapının ismi çini bezemelerinden gelmektedir. Özellikle minaresinde yer alan çift renkli çini işlemleriyle yapı dikkat çekmektedir.			Tarih	29.04.2023
				Grup	Anıt Eser
İl/İlçe/Mahalle	Bursa / İznik / Eşrefzade			Dönem	Osmanlı Dönemi
Konum	Suriçi	Ada / Parsel	80 / 11		
Tescil Durumu	Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlığı (KVKBK Karar Tarihi: 11.02.1990 / No: 969)				
① Vaziyet Planı (Ö1/1000)		Fotoğraf			
					
1. Genel Bilgiler					
A.	Korunmuşluk Durumu	(çok iyi)	B.	Bağlam ile Etkileşim Düzeyi	(iyi)
	Erişilebilirlik Durumu	(çok iyi)		Yerel Halkın Farkındalık Düzeyi	(çok iyi)
*Değerlendirme ölçütleri (zayıf), (orta), (iyi) ve (çok iyi) olarak belirlenmiştir.					
2. Ziyaretçi Deneyimi					
A.	Kültürel Rota / Güzergahlar	-	F.	Alan Sorumlusu / Görevlisi	+
	Rehberli / Rehbersiz Turlar	+		İşaret ve Yönlendirmeler	+
B.	Sosyal / Eğitsel Programlar	-	F.	Ziyaretçi Merkezi / Tesisi	-
	Sosyal / Kültürel Aktiviteler	-		Geçici / Kalıcı Sergiler	-
C.	İnternet Sayfası	-	F.	Harita / Kılavuz	+
	Mobil Uygulamalar	-		Broşür / Kitapçık	+
D.	Araştırma / Yayın	+	F.	Sesli / Görsel Yönlendirme	-
E.	Toplu Ulaşım İmkânı	+		Görselleştirme Çalışmaları	-
G.	Diğer				
*Değerlendirme ölçütleri mevcut (+) veya mevcut değil (-) olarak belirlenmiştir.					

Şekil A.22 Kültürel odak alanlarının incelenmesi: Yeşil Cami

Kültürel Odak Alanlarının İncelenmesi				
Adı	Hacı Özbek Cami		Envanter Numarası	O.3
Genel Tanım	Tuğla örgülü kubbeye örtülmüş kare formlu harim mekanıyla yapı İznik'te inşa edilen ilk cami yapısı olarak bilinmektedir.		Tarih	29.04.2023
İl/İlçe/Mahalle	Bursa / İznik / Eşrefzade		Grup	Anıt Eser
Konum	Suriçi	Ada / Parsel	73 / 13	
Tescil Durumu	Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlığı (GEEAYK Karar Tarih: 01.03.1972 / No: 6318)		Dönem	Osmanlı Dönemi
① Vaziyet Planı (Ö1/1000)		Fotoğraf		
				
1. Genel Bilgiler				
A.	Korunmuşluk Durumu	(iyi)	B.	Bağlam ile Etkileşim Düzeyi
	Erişilebilirlik Durumu	(çok iyi)		Yerel Halkın Farkındalık Düzeyi
*Değerlendirme ölçütleri (zayıf), (orta), (iyi) ve (çok iyi) olarak belirlenmiştir.				
2. Ziyaretçi Deneyimi				
A.	Kültürel Rota / Güzergahlar	-	F.	Alan Sorumlusu / Görevlisi
	Rehberli / Rehbersiz Turlar	+		İşaret ve Yönlendirmeler
B.	Sosyal / Eğitsel Programlar	-		Ziyaretçi Merkezi / Tesisi
	Sosyal / Kültürel Aktiviteler	-		Geçici / Kalıcı Sergiler
C.	İnternet Sayfası	-		Harita / Kılavuz
	Mobil Uygulamalar	-		Broşür / Kitapçık
D.	Araştırma / Yayın	+		Sesli / Görsel Yönlendirme
E.	Toplu Ulaşım İmkânı	+		Görselleştirme Çalışmaları
G.	Diğer			
*Değerlendirme ölçütleri mevcut (+) veya mevcut değil (-) olarak belirlenmiştir.				

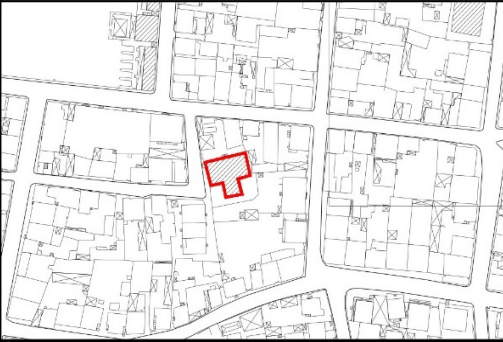
Şekil A.23 Kültürel odak alanlarının incelenmesi: Hacı Özbek Cami

Kültürel Odak Alanlarının İncelenmesi					
Adı	Mahmut Çelebi Cami		Envanter Numarası	O.4	
Genel Tanım	Erken dönem Osmanlı Cami örneklerinden biri olan yapıda kare planlı harim ve 3 bölmeli revaktan oluşmaktadır.		Tarih	29.04.2023	
			Grup	Anıt Eser	
İl/İlçe/Mahalle	Bursa / İznik / Mahmut Çelebi		Dönem	Osmanlı Dönemi	
Konum	Suriçi	Ada / Parsel			267 / 9
Tescil Durumu	Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlığı (KVKBK Karar Tarihi: 11.02.1990 / No: 969)				
① Vaziyet Planı (Ö1/1000) Fotoğraf 					
1. Genel Bilgiler					
A.	Korunmuşluk Durumu	(iyi)	B.	Bağlam ile Etkileşim Düzeyi	(iyi)
	Erişilebilirlik Durumu	(çok iyi)		Yerel Halkın Farkındalık Düzeyi	(iyi)
*Değerlendirme ölçütleri (zayıf), (orta), (iyi) ve (çok iyi) olarak belirlenmiştir.					
2. Ziyaretçi Deneyimi					
A.	Kültürel Rota / Güzergahlar	-	F.	Alan Sorumlusu / Görevlisi	+
	Rehberli / Rehbersiz Turlar	+		İşaret ve Yönlendirmeler	+
B.	Sosyal / Eğitsel Programlar	-	F.	Ziyaretçi Merkezi / Tesisi	-
	Sosyal / Kültürel Aktiviteler	-		Geçici / Kalıcı Sergiler	-
C.	İnternet Sayfası	-	F.	Harita / Kılavuz	+
	Mobil Uygulamalar	-		Broşür / Kitapçık	+
D.	Araştırma / Yayın	+	F.	Sesli / Görsel Yönlendirme	-
E.	Toplu Ulaşım İmkânı	+		Görselleştirme Çalışmaları	-
G.	Diğer				
*Değerlendirme ölçütleri mevcut (+) veya mevcut değil (-) olarak belirlenmiştir.					

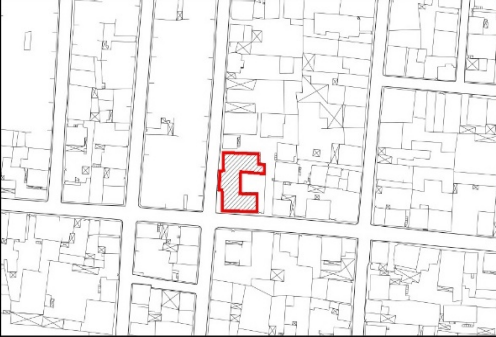
Şekil A.24 Kültürel odak alanlarının incelenmesi: Mahmut Çelebi Cami

Kültürel Odak Alanlarının İncelenmesi					
Adı	Şeyh Kudbettin Cami ve Türbesi			Envanter Numarası	O.5
Genel Tanım	15. yüzyılda inşa edildiği düşünülen yapı kompleksinin üst örtüleriyle bir bölüm beden duvarları yıkıldığı için yapı 2004 yılında yeniden inşa edilmiştir.			Tarih	29.04.2023
				Grup	Anıt Eser
İl/İlçe/Mahalle	Bursa / İznik / Eşrefzade			Dönem	Osmanlı Dönemi
Konum	Suriçi	Ada / Parsel	71 / 4		
Tescil Durumu	Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlığı (KVKBK Karar Tarihi: 11.02.1990 / No: 969)				
📍 Vaziyet Planı (Ö1/1000)		Fotoğraf			
1. Genel Bilgiler					
A.	Korunmuşluk Durumu	(orta)	B.	Bağlam ile Etkileşim Düzeyi	(iyi)
	Erişilebilirlik Durumu	(çok iyi)		Yerel Halkın Farkındalık Düzeyi	(iyi)
*Değerlendirme ölçütleri (zayıf), (orta), (iyi) ve (çok iyi) olarak belirlenmiştir.					
2. Ziyaretçi Deneyimi					
A.	Kültürel Rota / Güzergahlar	-	F.	Alan Sorumlusu / Görevlisi	+
	Rehberli / Rehbersiz Turlar	+		İşaret ve Yönlendirmeler	+
B.	Sosyal / Eğitsel Programlar	-	F.	Ziyaretçi Merkezi / Tesisi	-
	Sosyal / Kültürel Aktiviteler	-		Geçici / Kalıcı Sergiler	+
C.	İnternet Sayfası	-	F.	Harita / Kılavuz	+
	Mobil Uygulamalar	-		Broşür / Kitapçık	+
D.	Araştırma / Yayın	+	F.	Sesli / Görsel Yönlendirme	-
E.	Toplu Ulaşım İmkânı	+		Görselleştirme Çalışmaları	-
G.	Diğer				
*Değerlendirme ölçütleri mevcut (+) veya mevcut değil (-) olarak belirlenmiştir.					

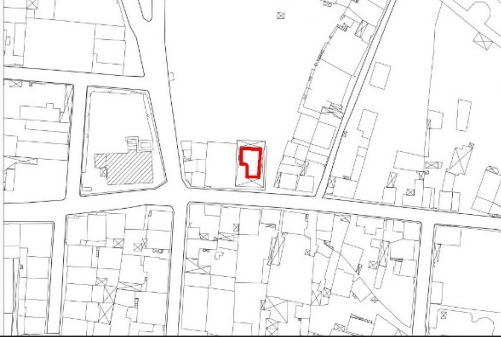
Şekil A.25 Kültürel odak alanlarının incelenmesi: Şeyh Kutbettin Cami

Kültürel Odak Alanlarının İncelenmesi					
Adı	Yakup Çelebi Cami Cami ve Türbesi			Envanter Numarası	O.6
Genel Tanım	Ters T plan formunda inşa edilmiş olan yapının harim bölümü kubbe revak ve yan sahnaları ise tonoz örtülüdür.			Tarih	29.04.2023
				Grup	Anıt Eser
İl/İlçe/Mahalle	Bursa / İznik / Yenimahalle			Dönem	Osmanlı Dönemi
Konum	Suriçi	Ada / Parsel	9 / 14		
Tescil Durumu	Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlığı (KVKBK Karar Tarihi: 11.02.1990 / No: 969)				
① Vaziyet Planı (Ö1/1000)		Fotoğraf			
					
1. Genel Bilgiler					
A.	Korunmuşluk Durumu	(iyi)	B.	Bağlam ile Etkileşim Düzeyi	(iyi)
	Erişilebilirlik Durumu	(çok iyi)		Yerel Halkın Farkındalık Düzeyi	(iyi)
*Değerlendirme ölçütleri (zayıf), (orta), (iyi) ve (çok iyi) olarak belirlenmiştir.					
2. Ziyaretçi Deneyimi					
A.	Kültürel Rota / Güzergahlar	-	F.	Alan Sorumlusu / Görevlisi	+
	Rehberli / Rehbersiz Turlar	+		İşaret ve Yönlendirmeler	+
B.	Sosyal / Eğitsel Programlar	-	F.	Ziyaretçi Merkezi / Tesis	-
	Sosyal / Kültürel Aktiviteler	-		Geçici / Kalıcı Sergiler	-
C.	İnternet Sayfası	-	F.	Harita / Kılavuz	+
	Mobil Uygulamalar	-		Broşür / Kitapçık	+
D.	Araştırma / Yayın	+	F.	Sesli / Görsel Yönlendirme	-
E.	Toplu Ulaşım İmkânı	+		Görselleştirme Çalışmaları	-
G.	Diğer				
*Değerlendirme ölçütleri mevcut (+) veya mevcut değil (-) olarak belirlenmiştir.					

Şekil A.26 Kültürel odak alanlarının incelenmesi: Yakup Çelebi Cami

Kültürel Odak Alanlarının İncelenmesi					
Adı	Süleyman Paşa Medresesi		Envanter Numarası	O.7	
Genel Tanım	Açık avlulu olarak inşa edilen yapı tuğla örgülü kubbelerle örtülüdür. Yapı, yüksek bir revak, yanlarda iki, ortada dört kubbeli bir kurguya sahiptir.		Tarih	29.04.2023	
İl/İlçe/Mahalle	Bursa / İznik / Yenimahalle		Grup	Anıt Eser	
Konum	Suriçi	Ada / Parsel	112 / 21		
Tescil Durumu	Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlığı (GEEAYK Karar Tarih: 01.03.1972 / No: 6318)		Dönem	Osmanlı Dönemi	
⌚ Vaziyet Planı (Ö1/1000)		Fotoğraf			
					
1. Genel Bilgiler					
A.	Korunmuşluk Durumu	(çok iyi)	B.	Bağlam ile Etkileşim Düzeyi	(iyi)
	Erişilebilirlik Durumu	(çok iyi)		Yerel Halkın Farkındalık Düzeyi	(çok iyi)
*Değerlendirme ölçütleri (zayıf), (orta), (iyi) ve (çok iyi) olarak belirlenmiştir.					
2. Ziyaretçi Deneyimi					
A.	Kültürel Rota / Güzergahlar	-	Alan Sorumlusu / Görevlisi	+	
	Rehberli / Rehbersiz Turlar	+	İşaret ve Yönlendirmeler	+	
B.	Sosyal / Eğitsel Programlar	+	Ziyaretçi Merkezi / Tesis	+	
	Sosyal / Kültürel Aktiviteler	+	Geçici / Kalıcı Sergiler	+	
C.	İnternet Sayfası	-	Harita / Kılavuz	+	
	Mobil Uygulamalar	-	Broşür / Kitapçık	+	
D.	Araştırma / Yayın	+	Sesli / Görsel Yönlendirme	-	
E.	Toplu Ulaşım İmkânı	+	Görselleştirme Çalışmaları	-	
G.	Diğer				
*Değerlendirme ölçütleri mevcut (+) veya mevcut değil (-) olarak belirlenmiştir.					

Şekil A.27 Kültürel odak alanlarının incelenmesi: Süleyman Paşa Medresesi

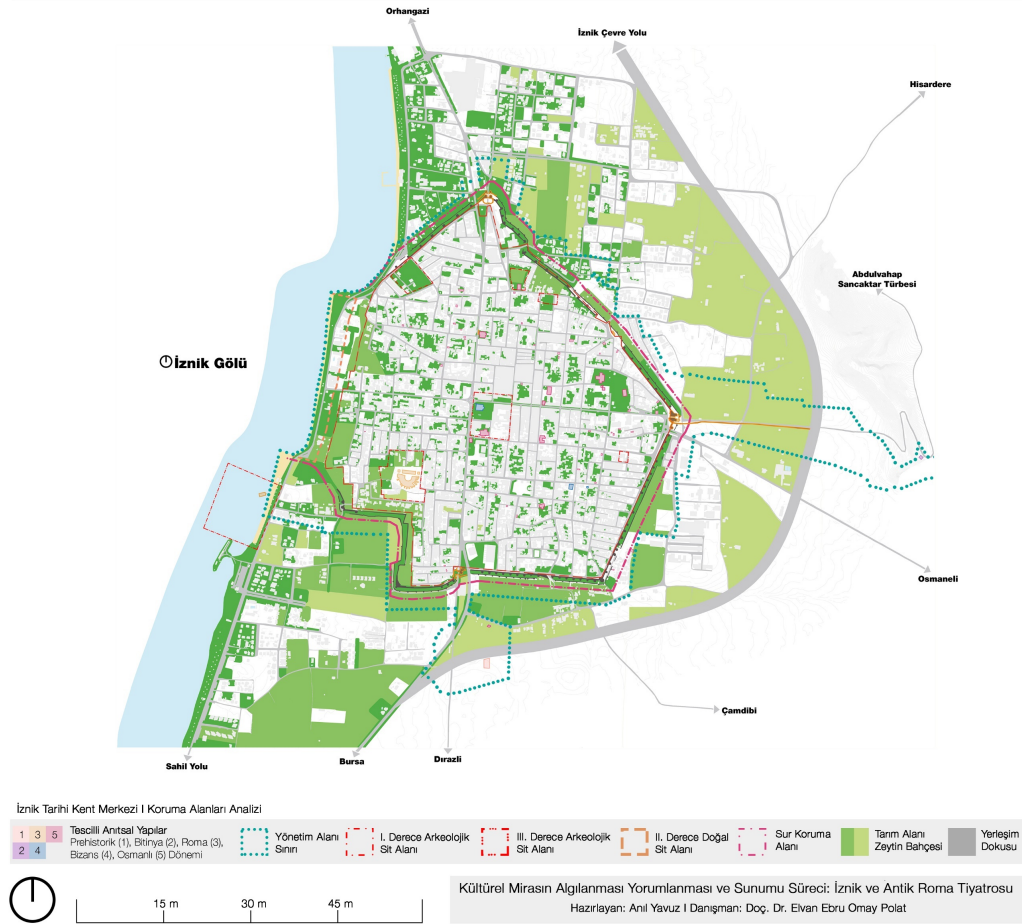
Kültürel Odak Alanlarının İncelenmesi						
Adı	İsmail Bey Hamamı		Envanter Numarası	O.8		
Genel Tanım	Erken Osmanlı Dönemi Hamamlarına örnek olarak yapı iç mekan örtülerindeki mukarnas ve bezeme detaylarıyla öne çıkmaktadır.		Tarih	29.04.2023		
			Grup	Arkeolojik Alan		
İl/İlçe/Mahalle	Bursa / İznik / Eşrefzade		Dönem	Osmanlı Dönemi		
Konum	Suriçi	Ada / Parsel			59 / 21	
Tescil Durumu	Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlığı (KVKBK Karar Tarihi: 11.02.1990 / No: 969)					
① Vaziyet Planı (Ö1/1000) Fotoğraf 						
1. Genel Bilgiler						
A.	Korunmuşluk Durumu	(orta)	B.	Bağlam ile Etkileşim Düzeyi	(orta)	
	Erişilebilirlik Durumu	(zayıf)		Yerel Halkın Farkındalık Düzeyi	(orta)	
*Değerlendirme ölçütleri (zayıf), (orta), (iyi) ve (çok iyi) olarak belirlenmiştir.						
2. Ziyaretçi Deneyimi						
A.	Kültürel Rota / Güzergahlar	-	F.	Alan Sorumlusu / Görevlisi	-	
	Rehberli / Rehbersiz Turlar	+		İşaret ve Yönlendirmeler	+	
B.	Sosyal / Eğitsel Programlar	-		Ziyaretçi Merkezi / Tesisi	-	
	Sosyal / Kültürel Aktiviteler	-		Geçici / Kalıcı Sergiler	-	
C.	İnternet Sayfası	-		Harita / Kılavuz	+	
	Mobil Uygulamalar	-		Broşür / Kitapçık	+	
D.	Araştırma / Yayın	+		Sesli / Görsel Yönlendirme	-	
E.	Toplu Ulaşım İmkânı	+		Görselleştirme Çalışmaları	-	
G.	Diğer					
*Değerlendirme ölçütleri mevcut (+) veya mevcut değil (-) olarak belirlenmiştir.						

Şekil A.28 Kültürel odak alanlarının incelenmesi: İsmail Bey Hamamı

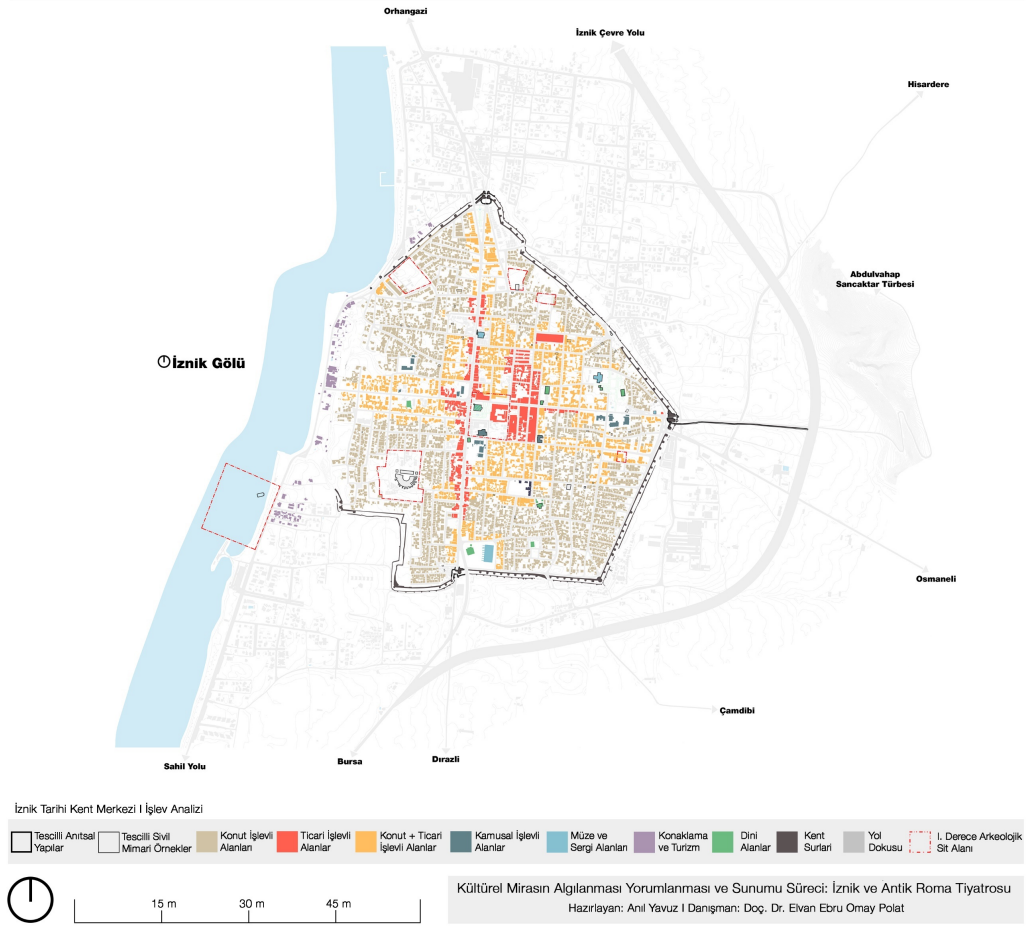
B

ANALİZ ÇALIŞMALARI

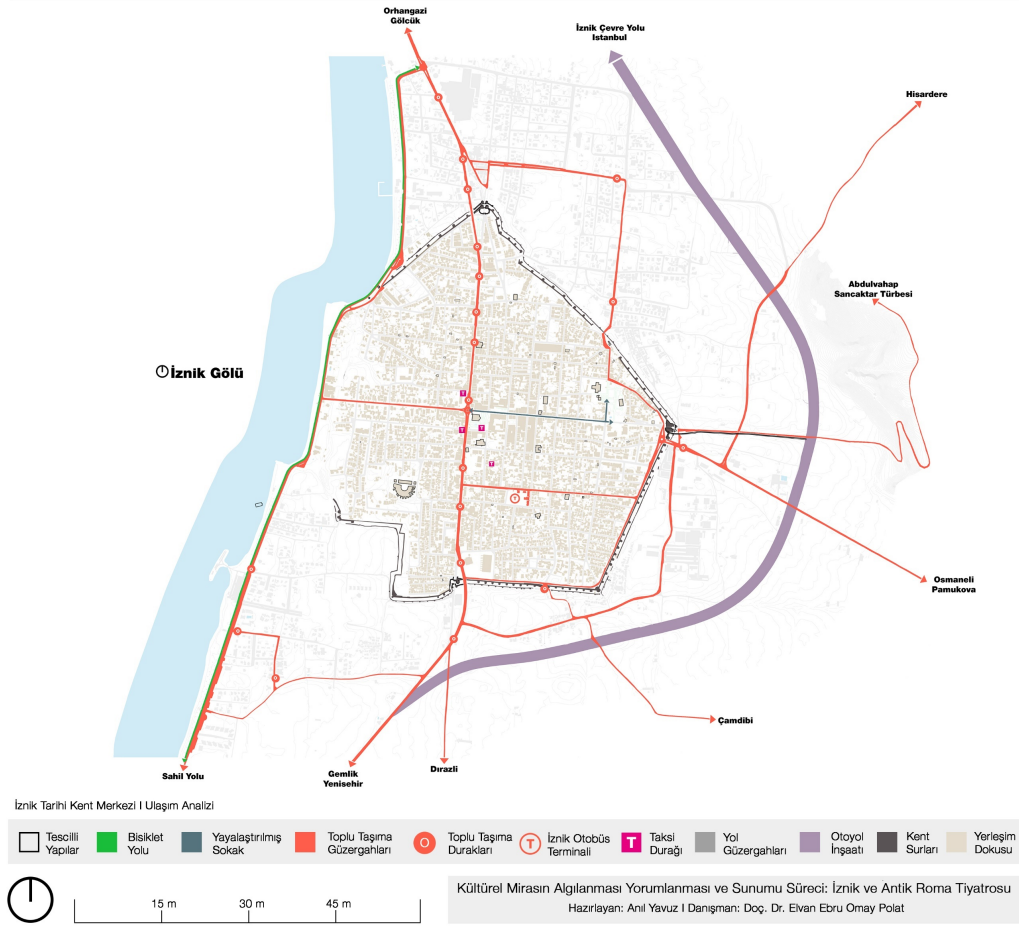
Yıldız Teknik Üniversitesi | Fen Bilimleri Enstitüsü | Mimarlık Anabilim Dalı | Rölöve Restorasyon Yüksek Lisans Programı

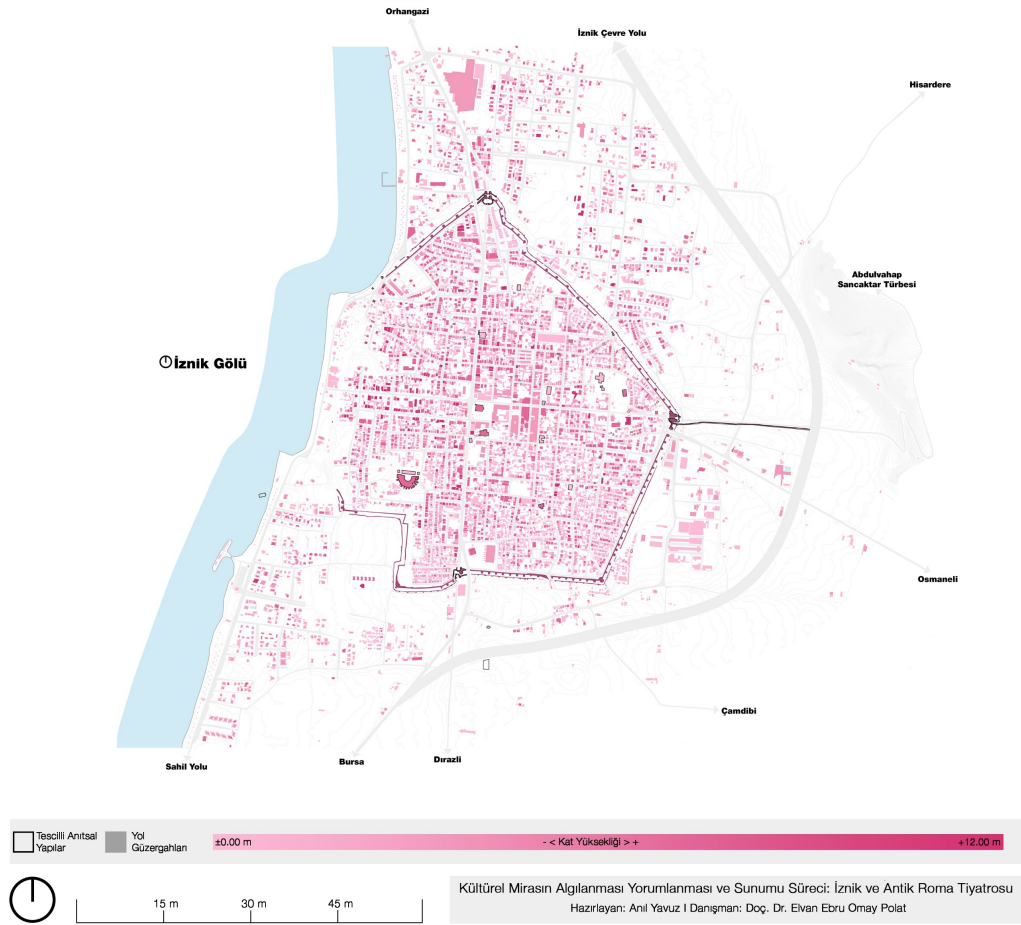
Şekil B.1 Analiz çalışmaları: İznik tarihi kent merkezi, koruma sınırları

Şekil B.2 Analiz çalışmaları: İznik tarihi kent merkezi, işlev analizi

Şekil B.3 Analiz çalışmaları: Iznik tarihi kent merkezi, ulaşım analizi

Şekil B.4 Analiz çalışmaları: Iznik tarihi kent merkezi, kat yüksekliği analizi

TEZDEN ÜRETİLMİŞ YAYINLAR

Konferans Bildirileri

1. **Yavuz A., Omay Polat E.E.** Sürdürülebilir ve Bütünleşik Koruma Planı Oluşturmada Algı ve Sunum Kavramlarının Etkisi. 8. Uluslararası Mimarlık ve Tasarım Kongresi, Kasım 22, 2022 İstanbul, Türkiye.

